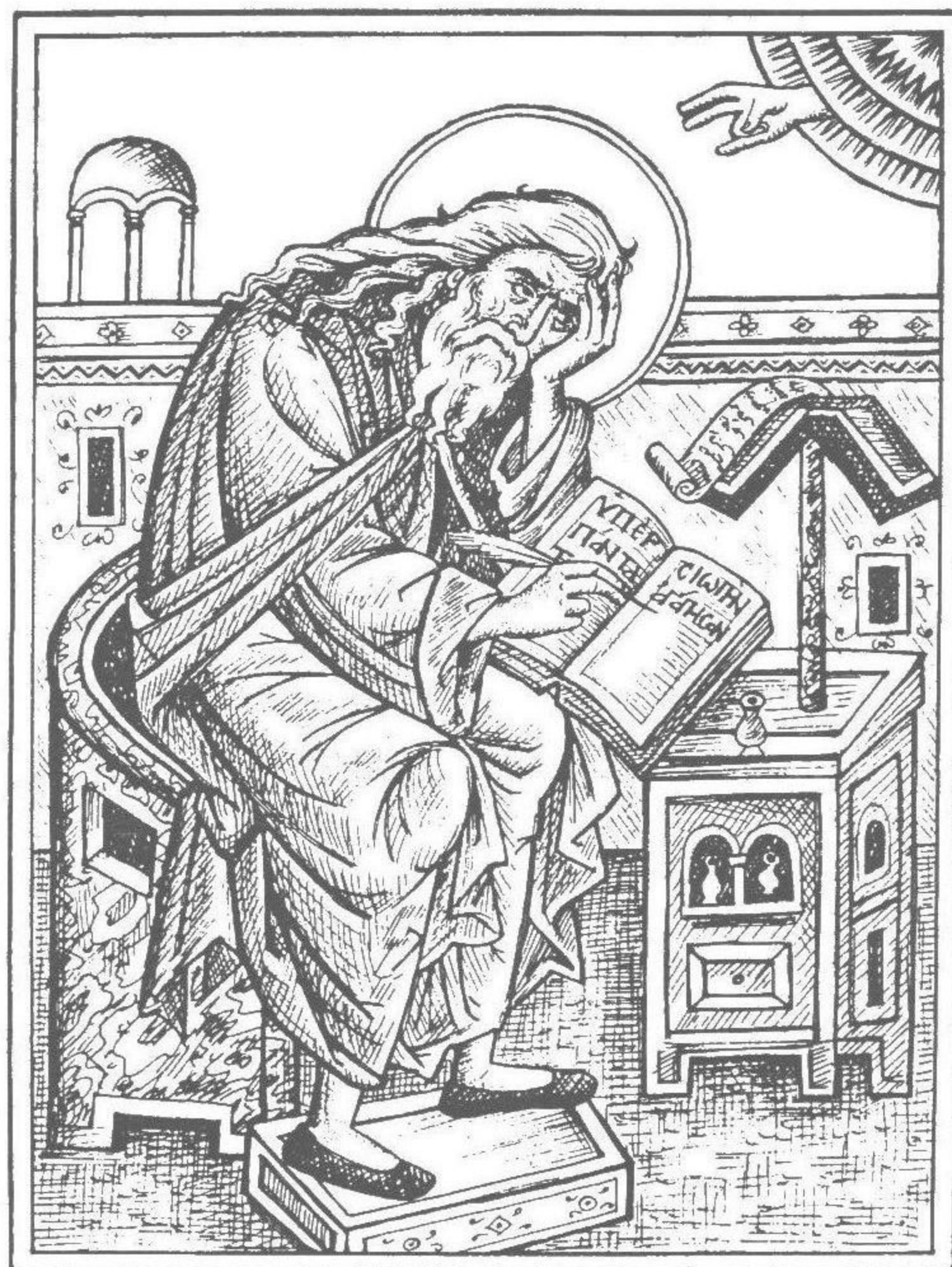


Sfântul
ISAAC SIRUL

8473

C6



Cuvinte către singuratici
despre viața duhului, taine
dumnezeiești, pronie și judecată

Partea a II-a
recent descoperită

Studiu introductiv și traducere

diac. Ioan I. Ică jr

DEISIS

Sibiu
2003

Lector și viziune grafică: Maria-Cornelia Ică jr

Tehnoredactori și corectori: Paul și Violeta Morar

Imagine: *Sfântul Isaac Sirul*,
gravură de Fotios Kontoglu, 1944.

© DEISIS

ISBN 973-9344-85-2

Sfântul Isaac Sirul necunoscutul — operă, profil istoric și gândire spirituală pe fundalul tradiției siro-orientale

*Profesorului Sebastian Brock,
Părintelui André Louf,
imensei lor științe și generozități*
τὰ ὑμετέρα ἐκ τῶν ὑμετέρων

Opera Sfântului Isaac: destin și receptare

Sfântul Isaac Sirul este unul din cei mai iubiți și frecvențați autori duhovnicești din toate timpurile. Faptul e demonstrat de imensa circulație manuscrisă a „cuvintelor” sale „ascetice” în Răsăritul și Occidentul creștin, de iradierea „ecumenică”, transconfesională, singulară a acestor scrieri unice, traduse în toate limbile de circulație ale creștinătății (greacă, arabă, georgiană, etiopiană, slavonă, latină, italiană, portugheză, castiliană, română, rusă, engleză, franceză și chiar japoneză). Extrem de populare în mediile monahale de orientare contemplativă, scrierile duhovnicești ale Sfântului Isaac își datorează punerea în circulație și larga difuziune manuscrisă în spațiul ortodox mai cu seamă revirimentelor spirituale înregistrate aici în mai multe rânduri. Mai întâi în secolul XI prin Sfântul Simeon Noul Teolog († 1022) și Pavel Evergetinos (secolul XI) și în secolele XIII–XV prin promotorii isihasmului bizantin și rus, Sfinții Grigorie Sinaitul († 1346) și Nil Sorski († 1515), ambii mari admiratori ai scrierilor Sfântului Isaac spre a căror citire asiduă îi îndemnau pe monahii aflați în căutarea liniștirii. Ulterior, în timpul mișcării filocalice din secolele XVIII–XIX, când apar și primele ediții: vechea traducere greacă e editată de ieromonahul Nichifor Theotokis la Leipzig în 1770, vechea traducere slavonă, revizuită în 1786–1787 de starețul Paisie Velicikovski († 1792), e publicată la Neamț în 1812,

iar traducerea românească a paisienilor români Macarie, Isaac și Iosif tipărită tot aici în 1819.

Versiunea slavonă paisiană retipărită la Moscova în 1854 (*Slova podvižniceskie*) sub îngrijirea faimoasei sihăstrie Optina va avea o iradiere nu doar în mediile monahale, ci și în cercurile intelectuale slavofile, precum și, mai ales, asupra romanțierului F. M. Dostoievski (1821–1882). Acesta din urmă a fost un asiduu cititor al „Cuvintelor ascetice” ale Sfântului Isaac¹, cum atestă exemplarul ediției din 1854 cu însemnările marginale din biblioteca sa și, îndeosebi, „învățăturile” starețului Zosima din cartea VI „Călugărul rus” a celebrului său ultim roman *Frații Karamazov* (1879–1880). „Cugetările duhovnicești” despre rugăciune, dragoste, judecata semenilor, iad și gheenă atribuite lui Zosima sunt clar inspirate din paginile ascetului sirian, a cărui carte e menționată explicit în roman în alte două rânduri. Cu o seară înainte de procesul prezumtivului paricid Dmitri Karamazov, fratele acestuia, nihilistul Ivan Karamazov, are o a treia și ultimă întrevedere cu frațele lor vitreg Smerdeakov care era bolnav (cartea X, cap. VIII). Intrând în camera acestuia, Ivan observă că „pe masă se afla o carte groasă cu scoarțe galbene”. În discuția dramatică dintre cei doi, Smerdeakov îi mărturisește că el, „sluga”, a fost autorul omorului tatălui lor Feodor Karamazov, dar că autorul ei moral e de fapt Ivan (cu teoria lui că „dacă nu există Dumnezeu, totul e permis”). Drept dovadă îi arată banii dispăruți de la Feodor Karamazov. Chemând servitoarea să le aducă o limonadă, Smerdeakov ascunde teancul de bani punând peste el „singurul obiect de pe masă — cartea cu scoarțe galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul când intrase pe ușă. Ivan citi mașinal titlul: *Învățăturile Sfântului Părinte Isaac Sirul*”. Cartea aparținuse lui Grigori, sluga Karamazovilor, care-l crescuse ca pe propriul său fiu pe Smerdeakov, și care „începuse să se intereseze de cele «sfinte»: citea și recitea mereu *Mineiul* [...]”. Îi plăcea cartea lui Iov și

¹ Cf. SIMONETTA SALVESTRONI, „Isaaco il Siro e l'opera di Dostoevskij”, comunicare inedită, pentru al cărei text îi mulțumesc pe această cale slavistei italiene.

făcuse cine știe de unde rost de o culegere de zicale și cazanii ale «cuviosului nostru părinte Sirianul, cel blagoslovit de Dumnezeu», pe care se îndărătnici să le buchisească ani și ani de zile, aproape fără să priceapă o iotă, sau poate tocmai de aceea îi și era atât de dragă și puneă atâta preț pe cartea aceea” (cartea III, cap. I). Cartea groasă și cu anevoie de înțeles a cuviosului Isaac Sirul în traducerea starețului Paisie de la Neamț pusă peste banii crimei era pentru Dostoievski mărturia iubirii lui Dumnezeu de neînvins de nici un păcat omenesc.

Cu câteva decenii înainte, în Răspunsul său din 1838 lui Aleksei Homiakov intitulat „Două căi ale culturii” și devenit manifestul slavofilismului, gânditorul religios rus Ivan Kireievski (1806–1856) exalta în Isaac Sirul pe filozoful prin excelență al Rusiei pravoslavnice tradiționale exaltate, opunându-l modernității occidentale „decadente”:

„Rusia n-a strălucit nici prin arte, nici prin invenții savante, neavând timpul de a se dezvolta în această privință în mod independent și neprimind o cultură străină înțemeiată pe o viziune mincinoasă și, prin urmare, străină de spiritul său creștin. În schimb în ea s-a păstrat starea inițială a unei culturi autentice care are nevoie doar de timp și de împrejurări favorabile; în ea s-a concentrat și trăit principiul organic al cunoașterii, filozofia creștinismului care singură poate oferi o bază justă științelor. Toți Sfinții Părinți greci, chiar și cei mai profunzi, au fost traduși, citați, copiați și învățați în liniștea mănăstirilor noastre, aceste sfinte embrioane de universități care n-au ajuns la capătul lor. Isaac Sirul, mai profund dintre toate scrierile filozofice, se mai găsește la noi în manuscrise din secolele XI și XII. Și aceste mănăstiri au fost în contact viu și neîntrerupt cu poporul. La ce luminare a poporului nostru de jos nu suntem îndreptățiți să concluzionăm plecând de la acest simplu fapt?”

Comentând critic aceste afirmații și alte „cascade de superlative elogioase” la adresa Sfântului Isaac Sirul, eruditul iezuit Irénée Hausherr observa într-un studiu din 1947 că „faptul cel mai notabil e mai puțin enormitatea elogiului acordat lui

Isaac cât afirmația extensiunii influenței acestuia”, mai precis constatarea că la ruși cel puțin „Sfântul Isaac Sirianul este cel mai mare dintre mistici, cel mai profund dintre filozofi, învățătorul universal, mai actual decât orice altceva și, la fel ca toți ceilalți, ortodox”².

Paradoxul situației vine nu în ultimul rând din faptul că un autor duhovnicesc atât de influent cum este Sfântul Isaac Sirul nu are o zi de comemorare liturgică specială (cum are Sfântul Efrem Sirul pe 28 ianuarie³), nici o viață care să-i evoce figura istorică și spirituală sau, altfel spus, Sfântul Isaac Sirul este o strălucitoare și intrigantă absență din Sinaxarele, Viețile Sfinților, Martirologiile sau calendarele tuturor Bisericii creștine. Secole de-a rândul în Răsăritul ortodox monahii n-au știut despre Sfântul Isaac mai mult decât spune suprascrierea vechii traduceri eline a scrierilor sale: *Ale celui între Sfinți Părintelui nostru avva Isaac Sirul ascetul și anahoretul, care a fost episcop al iubitoarei de Hristos cetăți Ninive, Cuvinte ascetice* [logoi asketikoi] *scrise de el pe limba lui și tălmăcite în graiul elin de cuvioșii părinții noștri avva Patrikios și Avramios, filozofii și isihăștii care au viețuit în isihie în Lavra celui între Sfinți Părintelui nostru Sava* [cel Sfințit din Palestina]⁴. Că până în 1770 nu se știa mai mult în

² „Dogme et spiritualité orientale”, *Revue d'Ascétique et de Mystique* 23 (1947), p. 3–37, reluat în: I. HAUSHERR S. I., *Études de spiritualité orientale* (Orientalia Christiana Analecta 183), Roma, 1969, p. 145–179, aici p. 159 și 160–161, citatul din Kireievski tot aici, p. 158–159.

³ Sinaxarele sârbe și grecești moderne au introdus doar foarte recent pe 28 ianuarie și numele Sfântului Isaac spre a fi comemorat liturgic o dată cu Sfântul Efrem.

⁴ Ediția ieromonahului Nichifor Theotokis: *Tou hosiou Patros hemon Isaak episkopou Ninevi tou Syrou Ta eurethenta Asketika*, Leipzig, 1770, reed. de ieromonahul Ioachim Spetsieris, Atena, 1895 și reimprimată anastatic de Ed. V. Rigopoulos, Tesalonic, 1975, 1985, 1997 (după care cităm), aici p. 1. După această unică ediție disponibilă, deși extrem de defectuoasă, s-au făcut trei traduceri românești: prima a fost cea a paisienilor români publicată la Neamț în 1819, „foarte greu de înțeles, fiind făcută în mod literal după textul grec atât de defectuos”; o a doua, „mai nouă, netipărită, și ea de multe ori destul de depărtată de conținutul textului grecesc”; și, în fine, o a treia, „pe de o parte, cât mai fidelă, pe de alta, în propoziții cât mai inteligibile”, cu introducere (p. 5–12) și note realizată de părintele Dumitru

spațiul ortodox o arată și prolixul cuvânt introductiv anonim care prefătează, începând cu secolul XIII, manuscrisele grecești ale „Cuvintelor ascetice” isaachiene și care poartă titlul: „Suprascriere [*epigramma*] împreună cu Dumnezeu despre tăcere și isihie și viața pustnicească ce se poate constitui înainte de orice faptă din abținerea limbii și o inimă blândă, în care e și o mică laudă din buze nepricepute adusă cuviosului Părinte Isaac Sirul”⁵. Lung și obositor exercițiu retoric de admirație, tipic bizantin, el este „o cascadă de superlative elogioase”⁶ la adresa Sfântului Isaac, prefătat de o interminabilă disertație pe tema virtuților tăcerii și liniștii. Tot ce aflăm din el e că Isaac s-a născut și a fost educat, ca și biblicul patriarh Avraam, în Mesopotamia, nu departe de Edessa și că prin descoperire dumnezeiască a primit episcopia iubitoarei de Hristos cetăți Ninive⁷.

Editor improvizat, Nichifor Theotokis (1731–1800) a procedat extrem de amatoristic. Acționând la comanda patriarhului Efrem II al Ierusalimului (1766–1770), sponsorul ediției, a avut la dispoziție doar două manuscrise extrem de defectuoase (provenite din bibliotecile private ale preotului Agapios din Galata și ale mitropolitului Neofit al Artei) și care ofereau un text grec într-o stare deplorabilă. În loc să recurgă la manuscrisele mai vechi și mai bune din bibliotecile Răsăritului (Sinai) sau Occidentului (Paris, Vatican), de care avea cunoștință, Theotokis s-a mulțumit să revizuiască textul schimbând punctuația, și să adauge referințele scripturistice și o serie de note. Fapt și mai grav, a schimbat radical numerotația „Cuvintelor” din manuscrise rearanjându-le pe criterii tematice și

Stăniloae și publicată ca volumul X al *Filocaliei* (românești) [FR]: Sfântul ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre sfintele nevoințe*, Ed. IBMBOR, București, 1981, cf. p. 5 și 25.

⁵ *Ta eurethenta asketika*, 1895 (1997), p. XXV–XXXIX: „Epigramma peri siopes kai hesychias”. „Epigramma” anonimă n-a fost inclusă în edițiile românești tipărite ale „Cuvintelor despre nevoință” ale Sfântului Isaac din 1819 și 1981; potrivit părintelui Dumitru Stăniloae, ea există în unele manuscrise vechi și în traducerea mai nouă inedită. Cf. FR X, 1981, p. 11–12 și 20, nota 20.

⁶ HAUSHERR, *op. cit.*, p. 156.

⁷ *Ta eurethenta asketika*, p. XXXV.

schimbând astfel vechea lor ordine⁸. Rezultatul a fost că scrierile Sfântului Isaac s-au difuzat până astăzi⁹ într-o formă precară, improvizată din punct de vedere nu doar științific, creând nenumărate dificultăți de înțelegere cititorilor și probleme insolubile traducătorilor¹⁰. Monah duhovnicesc, ierarh și mare predicator, dar și intelectual de formație și vocație iluministă — autor nu doar al faimosului *Chiriadromion* și al multor altor lucrări teologice, dar și al unei serii de manuale de știință (*Fizică* [newtoniană!], 1766–1767; *Matematică*, 3 volume de aritmetică, geometrie și algebră, 1799, și *Geografie* [cursuri de la Academia Iași, 1775–1776], 1804) — Nichifor Theotokis a încercat în „introducerea” sa¹¹ să ridice vâlul de mister care înconjura persoana Sfântului Isaac. În acest scop, el s-a folosit cu spirit critic de ultimele achiziții ale științei filologice disponibile în epoca sa. A făcut recurs inevitabil la monumentală *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana* în 4 volume (volumul 3 are două părți), cu un total de 4000 de pagini, publicată între 1719–1728 de faimosul erudit maronit Josephus Simonius Assemani (1687–1768). Originar din Liban, ajuns custode și prefect al Bibliotecii Vaticane, Assemani a fost un neobosit colecționar de manuscrise orientale, cunoscător a zeci de limbi orientale și una din cele

⁸ A se vedea mai jos în anexă tabelele de concordanță, p. 401–404.

⁹ Reeduirea ediției Theotokis de Spetsieris în 1895 a fost și ea „un veritabil masacu”: nenumărate greșeli de tipar, omiterea a zeci de cuvinte, a peste 30 de fraze întregi sau părți de fraze au sporit doar dezastrul ediției Theotokis, de al cărei caracter deplorabil Theotokis însuși era foarte conștient.

O ediție critică de mulți așteptată a textului grec al corpusului isaachian — ediție pregătită încă din 1970 sub auspiciile mănăstirii athonite Stavronikita, iar actualmente Ivion — e în curs de finalizare de către MARCEL PIRARD, „Hoi Asketikoi logoi tou abba Isaak tou Syrou. Prolegomena gia mia kritike ekdose”, *Synaxe*, nr. 81, 2002, p. 50–58.

¹⁰ Cum arată, de ex., starețul Paisie Velicikovski în prefața la ediția slavonă a Cuvintelor Sfântului Isaac (Neamț, 1812); trad. rom. Valentina Pelin în: SFÂNTUL PAISIE DE LA NEAMȚ, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, Chișinău, 1998, p. 99–107 sau DANA MILLER în „Introducerea” la monumentală ediție a traducerii engleze a Cuvintelor isaachiene după textul grec și siriac: *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian* translated by the Holy Transfiguration Monastery, Boston MA, 1984, p. LXXXV–CXII.

¹¹ „Cuvânt către cititori”, ed. 1997, p. VI–XVII. Nepublicat în ed. Neamț, 1819, tradus însă de părintele Dumitru Stăniloae în *FR X*, 1981, p. 12–22.

mai prodigioase minți erudite din toate timpurile. Între alte vaste opere de erudiție pe care le-a publicat¹² se numără și *Bibliotheca Orientalis*, o primă încercare de „patrologie siriacă”, de inventariere atentă a întregului patrimoniu literar siriac, o mină de informații prețioase până astăzi. (Volumul I e consacrat scriitorilor siriaci „ortodocși”, volumul II scriitorilor siriaci „monofizți”, iar cele două părți ale volumului III erau dedicate scriitorilor siriaci „nestorienii”). Paginile 446–463 ale volumului I din *Bibliotheca Orientalis* consacrate de J. Assemani lui Isaac Sirul, pagini rezumate de N. Theotokis în „introducerea” sa la ediția corpusului isaachian grec din 1770, cuprindeau în cea mai mare parte (p. 446–459) o detaliată descriere analitică a manuscrisului *karshuni*, arab scris în caractere siriace, *Codex Nitriensis XX = Vatic. syr. 198*, copiat în anii 1501–1516 în Nitria-Sketis, Egipt¹³. Acesta conținea o traducere arabă a corpusului scrierilor isaachiene, în total 138 de „Cuvinte” grupate în patru cărți (28 + 45 + 44 + 21) și constituia cea mai amplă colecție a scrierilor lui Isaac pe care o găsisese în manuscrise Assemani, întrucât manuscrisele grecești nu cuprind decât cel mult 90 de „Cuvinte”. În finalul ediției sale din 1770, Theotokis a tradus din latină în greacă această descriere făcută de Assemani corpusului isaachian arab, indicând și „Cuvintele” care aveau corespondență în textul grec (acestea erau cuprinse mai ales în cărțile II și III ale colecției arabe)¹⁴. Manuscrisul *karshuni 198* era prefăcut de o scurtă notiță biografică editată și tradusă în latină de Assemani de unde a fost rezumată în greacă de Theotokis. Notița are conținutul următor: Isaac a fost un sirian din ținutul Ninive. A intrat din fragedă tinerețe împreună cu fratele său în mănăstirea Mar Mattai [„monofizită”!] din regiune. După un timp petrecut în chinovia de aici s-a retras ca anahoret viețuind în deplină liniște și singurătate. Fratele său deve-

¹² *Opera omnia* a Sfântului EFREM SIRUL, 6 vol., 1732–1746; *Kalendarium Ecclesiae Universae*, 6 vol., 1750–1755; *Bibliotheca Juris Orientalis canonici seu civilis*, 5 vol., 1762–1766.

¹³ Descriere reluată în S. E. ASSEMANI – J. S. ASSEMANI, *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codicum manuscriptorum Catalogus* I, 3, Roma, 1759, p. 427–442.

¹⁴ Ed. 1895 (1997), p. 424–429.

nit egumen încearcă în zadar să-l aducă înapoi în mănăstire. Printr-o descoperire de sus primește să fie hirotonit episcop al Bisericii din Ninive. Dar chiar în ziua hirotoniei se confruntă cu o altercație între un creditor și datornicul lui. Nereușind să soluționeze disputa prin recurs la Evanghelie și temându-se să nu-și piardă liniștea din pricina grijilor, părăsește scaunul episcopal și se retrage în pustie unde rămâne până la moarte și compune scrierile sale ascetice și duhovnicești¹⁵. Theotokis a tradus însă grăbit un detaliu: după ce și-a dat demisia, scrie el, Isaac „s-a retras la schitul său iubit din pustie”, în timp ce textul latin spune mai precis că după demisie Isaac „a fugit în sfânta pustie Sketis” din Egipt, unde și-a scris opera și și-a sfârșit viața. Aceeași notiță arabă — provenită, de reținut, de la un manuscris din Sketis, deci scrisă de autor copt, aparținând Bisericii nechalcedoniene „monofizite” — plecând de la indicii cronologice vagi din cuprinsul „Cuvintelor” lui Isaac însuși¹⁶ — spune că Isaac a trăit îndată după anul 6000 de la facerea lumii = 492 de la nașterea lui Hristos. Identificându-l pe Simeon, destinatarul Epistolei IV a Sfântului Isaac, cu Simeon Stâlpnicul cel Nou de pe Muntele Minunat (*Thaumasioreites*) de lângă Antiohia, care a murit în anul 594, Assemani și Theotokis trag concluzia că Isaac trebuie să fi fost contemporanul acestuia, murind și el la vârstă înaintată, în jurul anului 600 după Hristos¹⁷. Pe baza acestei concluzii, Assemani și Theotokis resping apoi ca eronate două identificări curente în Occident ale lui Isaac Sirul, care era cunoscut aici printr-o selecție latină în 53 de capitole din 25 din „Cuvintele ascetice” traduse din greacă cândva în secolele XI–XIII¹⁸. În Apus Isaac Sirul a fost cel mai adeseori identificat cu pustnicul Isaac de pe Montelucca de lângă Spoleto de care vorbește papa Grigorie cel Mare

¹⁵ *Ibid.*, p. VI–VIII; *FR X*, p. 13–14.

¹⁶ Cf. *Cuvintele* 33, 74 și 62; *FR X*, p. 185, 337, 323.

¹⁷ Ed. 1895 (1997), p. X; *FR X*, p. 16.

¹⁸ Editate la Veneția în 1506, reeditate în 1720 la Lyon în *Bibliotheca Patrum XI* și de J.-P. Migne în *PG* 86/1, 811–888. Cele 53 de „cuvinte” isaachiene latine au fost traduse și în italiană (editate în 1500), castiliană, franceză și portugheză (rămase în manuscrise).

(† 602) în faimoasele sale *Dialoguri*¹⁹ care i-au adus și supranumele „Dialogul”. Anahoret sirian refugiat din Siria în Umbria în timpul stăpânirii gote a Italiei, acest Isaac înființase pe Montelucca de lângă Spoleto o colonie de eremiți după modelul lavrelor orientale, creând o mică „Tebaidă a Umbriei”, unde a murit în jurul anului 550 după ce s-a bucurat de un mare renume de „văzător înainte” și făcător de minuni prin puterea rugăciunilor lui. Venerat ca sfânt, trupul său se păstrează până azi în Spoleto, iar el este cinstit în Biserica latină pe 11 sau 15 aprilie. De aici cinstirea lui a trecut pe 12 aprilie și în Răsărit prin intermediul *Vieților Sfinților* prelucrate de Sfântul Dimitri al Rostovului (1651–1709). Din motive de inadvertență cronologică, Assemani și Theotokis resping pe drept cuvânt atât identificarea lui Isaac Sirul cu anahoretul sirian de pe Montelucca, cât și aceea cu Isaac prezbiter din Antiohia trăitor pe vremea împăratului Leon I (454–474)²⁰. Assemani, și pe urmele lui și Theotokis, mai observă două detalii importante: mai întâi faptul că patru din „cuvintele” atribuite lui Isaac în corpusul grec (nr. 2, 7, 43 și 80 din numerotația ediției lui Theotokis) aparțin în realitate monahului sirian Ioan Saba (cel Bătrân) de la mănăstirea Dilaiti (de fapt Dalyatha, a Viilor) de dincolo de Tigru²¹. Iar în al doilea rând faptul că în Catalogul versificat al cărților aparținând a peste 200 de autori siriaci, întocmit de eruditul canonist sirian care a fost mitropolitul Ebedjesu (Abdisho) al Nisibisului († 1318)²², se spune: „Isaac al Ninivei a alcătuit șapte tomuri despre viețuirea duhului, tainele dumnezeiești, judecată și providență”. Iar Theotokis adaugă: „Nu știm dacă aceste tomuri s-au pierdut sau s-au păstrat undeva nu știm unde”²³.

Tot atât cât știa Assemani și Theotokis despre Isaac Sirul, autor ascetic din secolul VI, se știa și după un secol. E ceea ce atestă amplul articol despre literatura siriacă din *Encyclopædia*

¹⁹ *PL* 77, 244B–248D.

²⁰ Ed. 1895 (1997), p. XI și XIV; *FR X*, p. 16–17 și 19.

²¹ *Ibid.*, p. XV–XVI; *FR X*, p. 21.

²² Publicat de J. Assemani cu ample comentarii în *Bibliotheca Orientalis*, vol. III, 1, p. 1–362, referința e la p. 104.

²³ Ed. 1895 (1997), p. XIII; *FR X*, p. 18.

Britannica din 1887 scris de siriacistul britanic W. Wright, retipărit separat dar cu note în 1894²⁴. Acesta putea adăuga doar faptul că în 1869 fuseseră publicate într-o antologie două „cuvinte” isaachiene în textul original siriac²⁵. Alte trei „cuvinte” în originalul siriac erau publicate de siriacistul francez J.-B. Chabot în anexa tezei sale de doctorat de la Louvain din 1892, primul studiu științific asupra lui Isaac Sirul de după Assemani²⁶. Interpretând altfel decât eruditul maronit documentația existentă, Chabot propunea pentru viața Sfântului Isaac Sirul și scrierea corpusului său ascetic o datare încă și mai timpurie: sfârșitul secolului V, și pleda pe larg pentru ortodoxia doctrinară, chalcedoniană, a teologiei și apartenenței confesionale a sirianului Isaac. Aceasta întrucât, precum se știe, în secolul V, în urma controverselor hristologice care au urmat Sinoadelor Ecumenice de la Efes (431) și Chalcedon (451), creștinismul siriac se scindase în trei Biserici rivale care se excludeau, persecutau și acuzau reciproc de erezie: una „nestoriană”, de tradiție strict antiohiană și care nu primise Sinodul de la Efes, aflată în afara teritoriului Imperiului roman în cadrul Imperiului persan al Sasanizilor zoroastrieni; alta „iacobită”, de tradiție strict alexandrină, deci „monofizită” (mai exact „miafizită”), care nu primea Sinodul de la Chalcedon și ca atare s-a rupt de Biserica oficială a Imperiului roman; și, în fine, o Biserică minoritară chalcedoniană, rămasă fidelă Imperiului, și de aceea supranumită „melkită” (imperială). Coexistența a două sau trei ierarhii rivale în același spațiu și tentativele nereușite de reconciliere încercate de împărații de la Constantinopol vor arunca întreg Orientul în haos, schisme și crize, slăbindu-l hotărâtor în fața invaziei arabe și a ocupației islamice care vor împinge aceste comunități într-un regim de marginalizare, opresiune și supraviețuire în condiții uneori dramatice.

²⁴ A Short History of Syriac Literature, Londra, 1894; trad. rom. prof. Remus Rus, *Istoria literaturii siriace creștine*, Ed. Diogene, București, 1996, p. 73.

²⁵ P. ZINGERLE / G. MÖSINGER, *Monumenta Syriaca*, Innsbruck, 1869.

²⁶ J.-B. CHABOT, *De S. Isaaci Ninivite vita, scripta et doctrina*, Paris, 1892.

Studierea sistematică a fondului de manuscrise orientale al bibliotecilor din Occident și din Orientul Apropiat a revelat un fenomen neobișnuit și unic pentru Evul Mediu: o recepție „ecumenică”, transconfesională. Fie în originalul siriac, fie în traduceri, scrierile lui Isaac Sirul erau citite în egală măsură de monahi aparținând tuturor familiilor confesionale ale creștinismului: de sirienii orientali „nestorienii”, de sirienii occidentali, de coptii și etiopienii „monofiziți”, de chalcedonienii „ortodocși” greci, georgieni, slavi sau români și de chalcedonienii „catolici” latini. Dar indicii concludente despre Isaac Sirul ca personaj istoric identificabil nu existau. Ele n-au întârziat să apară însă. Întâi de toate, Chabot a observat că „Epistola IV către Cuviosul părinte Simeon Făcătorul de minuni” — principalul argument invocat eronat de Assemani pentru datarea lui Isaac la sfârșitul secolului VI — nu aparținea de fapt lui Isaac, ci era în realitate varianta prescurtată a „Epistolei către Patricius” a episcopului și teologului Filoxen al Mabbugului († 523), care a fost alături de Sever al Antiohiei († 538) unul din părinții fondatori ai hristologiei Bisericii lor orientale antichalcedoniene „monofizite”. Cercetând bibliotecile, Chabot va descoperi apoi principalul document istoric care a permis în sfârșit identificarea definitivă a misteriosului Isaac Sirul. E vorba despre notița cu nr. 124 din lista de 140 de părinți duhovnicești fondatori ai Bisericii „nestoriene” a Răsăritului, compusă între 860–870 de mitropolitul nestorian Ishodenah al Basrei, listă cunoscută sub numele de *Cartea curăției* (*Ktaba dnakfuta*) și pe care Chabot a publicat-o cu traducere franceză în 1896²⁷:

„124. Sfântul Mar Ishaq episcop al Ninivei, care a alcătuit cărți despre viețuirea singuraticilor.

A fost făcut episcop al Ninivei de catolicosul Mar Giwargis [Gheorghe, 661–680] în mănăstirea Beit Abe.

²⁷ „Le livre de la chasteté composé par Jésusdenah, évêque de Basrah”, publié et traduit par J.-B. CHABOT, *Mélanges d'archéologie et d'histoire* 16 (1896), p. 225–291; notița despre Isaac la p. 277–278 (63–64). Cf. J. M. FIEY, „Ichodnah Metropolit de Basra et son œuvre”, *L'Orient syrien* 11 (1966), p. 431–450.

După ce a păstorit cinci luni comunitatea din Ninive după episcopul Moise, înaintaşul său, a lăsat episcopia dintr-o pricină pe care o ştie Dumnezeu şi s-a dus să locuiască în munţi. Rămas vacant o vreme scaunul său, a fost făcut episcop în locul său fericitul Sabrisho. Şi aceasta a lăsat episcopia şi a trăit ca anahoret în zilele catolicosului Henanisho [I, 685–700] şi a murit în mănăstirea lui Shahen din ţinutul Qardu. Deci Ishaq, după ce a lăsat scaunul din Ninive a urcat în Muntele Matut care e înconjurat de ţinutul Beit Huzaye, şi a locuit în singurătate cu anahoreţii care erau în acel ţinut; după care a venit în mănăstirea lui Rabban Shabur. Cerceta îndeosebi Sfintele Scripturi până acolo încât şi-a pierdut vederea din pricina citirilor şi ascezei. Era foarte iscusit în tainele dumnezeieşti şi a alcătuit cărţi despre viaţa dumnezeiască a singuraticilor. A exprimat însă trei propoziţii care n-au fost primite de mulţi; şi a fost atacat de Daniel Bar Tubanita episcop [al Tahalului, în Beit] Garmai pentru unele afirmaţii pe care le-a făcut. S-a mutat din viaţa pământească la adânci bătrâneţi şi trupul său a fost aşezat în mănăstirea lui Shabur.

Fiind de loc din Beit Qatrave, cred că invidia împotriva lui a fost atârnată de cei dinăuntru [din Mesopotamia], ca şi împotriva lui Iawsep Hazzaya, Yohannan din Apamea şi Yohannan din Dalyatha.”

În 1904, eruditul orientalist şi liturgist care a fost patriarhul siro-occidental unit cu Roma Ignatios Ephrem II Rahmani (1848–1929) publica²⁸ cu traducere latină, după un manuscris datat 1471–1472, o altă notiţă siriacă despre Isaac Sirul cu următorul conţinut:

„Iată istoria sau biruinţa binecuvântatului părinte Mar Ishaq, unde se povesteşte ţinutul şi viaţa lui; că a fost episcop al Ninivei, dar mai apoi a lăsat episcopia şi s-a dus într-o mănăstire şi a alcătuit cinci volume de învăţă-turi pentru monahi.

²⁸ *Studia syriaca*, fascicolul I, Deir el-Sharf, Beirut, 1904, p. 32–33.

Acest Ishaq al Ninivei era de loc din ţinutul Qatar, mai jos spre India. După ce a ajuns iscusit în cărţile Bisericii şi în comentarii s-a făcut monah [într-o mănăstire] şi învăţător în ţinutul său. Când catolicosul Mar Giwargis [Gheorghe, 661–680] a venit în ţinutul său [în 676], l-a luat cu sine în Beit Aramaye [Mesopotamia], pentru că era din aceeaşi familie cu Mar Gabriel Qatrava, exeget al Bisericii. Mar Ishaq a fost hirotonit episcop în mănăstirea Beit Abe, dar din pricina subţiririi minţii şi zelului său nu s-a putut îngriji de comunitatea sa decât cinci luni. Şi după ce l-a rugat pe «papa»²⁹ care l-a lăsat să plece, s-a întors în singurătatea lui; «papa» i-a îngăduit să se retragă, iar el s-a întors la liniştirea lui în muntele din Beit Huzaye împreună cu monahii de acolo. La sfârşit şi-a pierdut vederea şi fraţii aşterneau în scris învăţătura lui; ei îl numeau al «doilea Didym», pentru că era blând, dulce şi smerit, iar cuvântul său era plin de bunătate. Nu mânca decât trei pâini pe săptămână cu puţine legume şi nu gusta mâncare gătită. A alcătuit cinci volume cunoscute până azi: dulce învăţătură! Iată ce mărturiseşte Mar Yozadaq în scrisoarea scrisă lui Bushir ucenicul său din mănăstirea lui Rabban Shabur: «Mulţumesc lui Dumnezeu că te-ai sârguit să-mi trimiţi învăţătura lui Mar Ishaq al Ninivei. Ştiu că ţi-ai agonisit cheile Împărăţiei încă în această viaţă, pentru că ai umplut mănăstirea noastră cu învăţătura vieţii, căci ne mărturisim şi noi ucenici ai lui Mar Ishaq episcopul Ninivei.» Aceasta o spune în scrisoarea sa. În acelaşi fel vorbeşte şi episcopul Yohannan: «Cartea lui mar Ishaq îmi e de mare ajutor şi mângâiere.» Aşadar, îmbătrânind şi înaintând în ani, s-a mutat la Domnul şi a fost aşezat în mănăstirea lui Rabban Shabur.

Rugăciunile de Dumnezeu Născătoarei Maria, ale părintelui nostru [Ishaq] şi ale tuturor sfinţilor să fie cu noi. Amin.”

²⁹ Mitropolitul Adiabenei cu scaunul la Erbil/Arbela al cărui sufraganean a fost pentru scurt timp Isaac, sau, mai probabil, catolicosul însuşi, primatul Bisericii Răsăritului.

Chabot și toți erudiții catolici au fost obligați să se plece, nu fără regret, în fața evidenței adevărului istoric incontestabil: „Isaac de Ninive a été tout bonnement nestorien et évêque nestorien”³⁰. Confirmarea definitivă a venit în 1909 o dată cu publicarea textului original siriatic al primei părți a corpusului isaachian de către harnicul editor de texte siriace care a fost eruditul părinte lazariet caldeean (sirian unit cu Roma), Paul Bedjan (1838–1920)³¹. „Ilustrul Bedjan, care n-ar fi cerut nimic mai mult decât să poată venera în Sfântul Isaac, compatriotul său, un învățător de tradiție catolică, mărturisește însă ingenuu: «S-a dovedit că Isaac al Ninivei era nestorian: tradiția [manuscrisă] și tonul scrierilor sale o dovedesc suficient»”³². Analiza manuscriselor siriace ale corpusului isaachian făcută de Bedjan a condus la constatarea existenței nu a uneia, ci a două tradiții: una siro-orientală „nestoriană” și alta siro-occidentală „iacobită”. Textul siro-oriental este cel original și complet, numărând 82 de „cuvinte” și în el apar citați ca autorități Teodor al Mopsuestiei, Diodor din Tars și Evagrie Ponticul. Textul siro-occidental are 8 „cuvinte” mai puțin, iar aici numele acestor autorități au fost schimbate cu ale unor Părinți acceptabili pentru Biserica iacobită „monofizită”. Traducerea greacă s-a făcut după textul siro-occidental, și ea are încă alte

³⁰ I. HAUSHERR, *op. cit.* (n. 2), p. 161. La p. 162–164, Hausherr reproduce textul francez și latin al celor două notițe cu următorul comentariu la adresa ortodocșilor care continuă să sfideze evidențele istorice: „Honnêtement il devait y avoir chose jugée. Cependant, devant une certaine persévérance à ignorer la vérité historique — phénomène que rend seul possible la séparation obstinée entre érudition et piété —, nous sommes excusables de produire les deux documents principales”.

Cele două notițe vor fi reluate în traduceri engleze ale Părții I realizate de A. J. Wensinck (1923, cf. mai jos n. 31, p. XVIII–XIX) și D. Miller (1984, p. LXV–LXVI), în trad. franceză a Părții II de A. Louf (2003, cf. mai jos n. 65, p. 10–12) și trad. italiană în monografia lui S. Chialà (2002, cf. mai jos n. 67, p. 53–55).

³¹ *Mar Isaacus Ninivita, De perfectione religiosa*, ed. P. Bedjan, Paris-Leipzig, 1909, 638 p.

Această ediție a fost tradusă în limba engleză de orientalistul olandez A. J. Wensinck: *Mystic Treatises by Isaac of Nineveh*, Amsterdam, 1923; reed. anastatică Wiesbaden, 1969. Ediția Wensinck notează pe marginile textului și paginile ediției Bedjan pe care o cităm după această versiune.

³² I. HAUSHERR, *op. cit.*, p. 161.

6 „cuvinte” mai puțin față de textul siro-occidental (în total 14 „cuvinte” mai puțin față de textul siro-oriental original³³). Numele lui Evagrie, care e citat de 16 ori în textul siriatic atât oriental, cât și occidental, dispăre sau e înlocuit cu al altor Părinți acceptabili pentru chalcedonieni. „Cum se explică deci — scrie Bedjan în prefața ediției sale — că monofiziții au văzut în Isaac pe unul din ai lor, iar catolicii [chalcedonienii greci și latini] pe un Părinte al Bisericii lor? Ceea ce am descoperit în modul cel mai sigur e că iacobiții au falsificat unele pasaje ale cărții pentru a-l face inofensiv cititorilor sectei lor. Cu timpul Isaac a trecut drept un ortodox, iar numele său a fost confundat când cu Isaac al Antiohiei, cât cu un alt Isaac monofizit”³⁴. „La nestorienii, titlul de fericitul Tâlcuitor e dat lui Teodor al Mopsuestiei, elev al lui Diodor din Tars și dascăl al lui Nestorie al Constantinopolului. Scrierile acestor doi episcopi au fost condamnate după moartea lor alături de cele ale patriarhului Constantinopolului [Nestorie]. Isaac le citează frecvent, mai ales pe cele ale lui Teodor, de obicei fără să-i numească. Dar aceste evocări fiind insuportabile pentru ortodocși, nu s-au dat înapoi în fața câtorva falsificări și anacronisme pentru a scăpa de ele”³⁵. Lăsând textele citate așa cum sunt, s-au schimbat doar numele: „Fericitul Tâlcuitor” Teodor al Mopsuestiei devine astfel „unul din dascăli”, „avva Martinian”, „fericitul Chiril” sau „Sfântul Ioan Gură de Aur”, iar Diodor al Tarsului a devenit „Pavel din Tars” sau „Dionisie al Atenei”³⁶. Același lucru se petrece în textul grec

³³ A se vedea traducerea lor mai jos, p. 411–446.

³⁴ 1909, p. IV–V.

³⁵ *Ibid.*, p. X și lista acestor corecturi la p. X–XV.

³⁶ „Mar Diodor” din *Cuv.* 37 ed. Bedjan (p. 285) devine în *Cuv.* 27 ed. Theotokis „unul din înțelepți” (*FR X*, p. 145).

„Fericitul Tâlcuitor”, „Mar Teodor al Mopsuestiei” din *Cuv.* 9 ed. Bedjan (p. 113–114) devine în *Cuv.* 41 ed. Theotokis „avva Martinian” (*FR X*, p. 216–217). Cele două citate din Teodor din *Cuv.* 19 ed. Bedjan (p. 155 și 160) nu apar deloc dat fiind că întreg acest „cuvânt” e omis tocmai din acest motiv din traducerea greacă; din *Cuv.* 22 ed. Bedjan (p. 168) devine în *Cuv.* 32 ed. Theotokis „unul din Sfinții Părinți” (*FR X*, p. 175); din *Cuv.* 44 ed. Bedjan (p. 319) devine în *Cuv.* 18 ed. Theotokis „Ioan Gură de Aur” (*FR X*, p. 93); din *Cuv.* 50 ed. Bedjan (p. 358) devine în *Cuv.* 60 ed. Theotokis „Chiril al Alexandriei (!)” (*FR X*, p. 314); iar mențiunile nominale

cu numele lui Evagrie Ponticul care sau e omis cu totul, sau înlocuit cu nume de Părinți consacrați³⁷. Prin intermediul acestor fraude pioase scrierile ascetice ale altfel „ereticului” episcop „nestorian” Isaac al Ninivei au beneficiat de difuziune „ecumenică”, Isaac devenind călăuză și învățător duhovnicesc iubit și exaltat pentru zeci de generații de monahi sirieni, greci, slavi și latini. Prin câteva ușoare retușuri, Isaac devenise din „nestorian”, „monofizit” și din „monofizit”, „ortodox”.

Lumea savantă occidentală s-a grăbit să înregistreze și să recepteze aceste achiziții în lucrările teologice standard: dicționare, lexicoane, manuale de patrologie. Toate notițele, majoritatea dintre ele extrem de scurte, privitoare la Isaac Sirul din aceste lucrări de referință pleacă de fapt de la cele două pagini foarte dense și tehnice (cu inventarierea listelor manuscriselor existente) consacrate lui „Ishaq von Ninive” — ascet și episcop nestorian al Ninivei de la sfârșitul secolului VII — de către orientalistul și liturgistul Anton Baumstark în erudita sa *Istorie a literaturii siriace* din 1922³⁸. Aceasta a devenit imaginea schematică din dicționare³⁹ și patrologii⁴⁰. Figura

din *Cuv.* 50 și 59 ed. Bedjan (p. 352 și 418) sunt omise în *Cuv.* 58 și 4, ed. Theotokis (*FR X*, p. 307 și 43).

³⁷ Mențiunile nominale din *Cuv.* 1, 8, 65 (de trei ori) ed. Bedjan (p. 4, 106, 443, 456, 462) sunt omise în *Cuv.* 1, 21 și 34 ed. Theotokis (*FR X*, p. 28 și 193); Evagrie din *Cuv.* 81 ed. Bedjan (p. 573) devine în *Cuv.* 86 ed. Theotokis „un oarecare dintre sfinți” (*FR X*, p. 461), din *Cuv.* 22 ed. Bedjan (p. 174 și 175) devine în *Cuv.* 22 ed. Theotokis „dumnezeiescul Grigorie” (*FR X*, p. 179); din *Cuv.* 72 și 74 ed. Bedjan (p. 495, 496–497 și 513) devine în *Cuv.* 49 și 81 ed. Theotokis „fericitul Marcu” (*FR X*, p. 253, 255 și 400), iar din *Cuv.* 77 ed. Bedjan (p. 532) devine în *Cuv.* 19 ed. Theotokis „sfântul Ioan” (*FR X*, p. 101).

³⁸ ANTON BAUMSTARK, *Geschichte der syrischen Literatur*, Bonn, 1922, p. 233–235.

³⁹ Cf. articolul despre „Isaac de Ninive” din *Dictionnaire de théologie catholique* VIII/1, 1924, col. 10–12, semnat de învățatul episcop latin al Atenei LOUIS PETIT. Acesta arată că „mult timp socotit catolic, azi heterodoxia lui nu mai poate fi pusă la îndoială” (col. 10). Tradusă în greacă, „opera sa a exercitat o enormă influență asupra întregului ascetism răsăritean”, dar „deși emană de la un scriitor nestorian, nimic din ea nu șochează doctrina catolică” (col. 11–12).

⁴⁰ O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. V, Freiburg i. Br., 1932, p. 74; B. ALTANER, *Patrologie*, Freiburg i. Br., 1938,

unui modest ascet și episcop „nestorian” dintr-o obscură provincie a Imperiului persan devenit „Sfânt Părinte” al Bisericii Ortodoxe nu putea să nu șocheze, mai ales pe ortodocși. Aceștia n-au ezitat chiar să sfideze evidențele pentru a evita paradoxul unui „eretic” dascăl duhovnicesc al „ortodocșilor”. Un exemplu al unei astfel de atitudini anistorice, obsedată de clișee dogmatice și stereotipii, îl oferă și reacția retorică reținut indignată a părintelui Dumitru Stăniloae la această imagine-standard, din foarte scurta introducere despre „Sfântul Isaac Sirul și epoca sa” care prefătează traducerea sa românească a versiunii grecești editate de Theotokis, inclusă în volumul X al *Filocaliei*. În opinia părintelui Dumitru Stăniloae, „identificarea autorului nostru cu un episcop nestorian al Ninivei ridică unele întrebări greu de rezolvat în cadrul acestei ipoteze. De exemplu: cum a putut un adept al nestorianismului, care desparte strict în Hristos persoana dumnezeiască de cea omenească, să adopte mistica evagriană care aproape confundă dumnezeiescul cu adâncul omului? Cum a putut apoi un evagrian să folosească atât de frecvent pe Dionisie Areopagitul, care e la antipodul lui Evagrie, prin plasarea lui Dumnezeu într-o transcendență atât de accentuată?”⁴¹. Întrebările sunt grave și trimit spre probleme reale, dar din păcate ele nu primesc nici un răspuns afară de faptul că, întrucât nu-i cunoaște nici pe Sfântul Maxim Mărturisitorul († 662), nici pe Sfântul Ioan Scărarul († 649) și citează doar autori din secolele IV–V (ultimul fiind Dionisie Areopagitul) „acesta e un semn că autorul nostru aparține unei epoci nu prea depărtate de sfârșitul

p. 221 (7 rânduri de text); M. VILLER – K. RAHNER, *Ascese und Mystik in der Väterzeit* (traducerea și adaptarea germană de către viitorul celebru teolog catolic al secolului XX Karl Rahner a cărții franceze a lui Marcel Viller din 1930), Freiburg i. Br., 1939, p. 245–246; H.-G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 453 (14 rânduri de text), cu precizarea că prin traducerea în greacă adaptată a scrierilor acestui episcop nestorian al Ninivei „întreg curentul misticii evagriene s-a întors înapoi în Bizanț”, fiindcă deși îl cunoaște pe Dionisie Areopagitul, Isaac „urmează în prima linie sistemul lui Evagrie”; I. ORTIZ DE URBINA, *Patrologia syriaca*, ed. II, 1965, p. 145–146.

⁴¹ *FR X*, p. 6.

secolului V⁴². A afirma însă în 1981 că „problema identității lui Isaac nu e încă rezolvată, așa cum și baza siriacă a textului lui grec cere studii serioase înainte de a fi rezolvată”⁴³ e un enunț peremptoriu fără acoperire; el trădează înainte de toate carențele orizontului informațional al României comuniste în care lucra părintele Dumitru Stăniloae în acei ani și care-și lăsau inevitabil amprenta asupra oricărei cercetări umaniste, izolate artificial de circuitul cercetărilor și discuțiilor științifice internaționale. În lipsa accesului la studii și izvoare greu accesibile, recursul la clișee stereotipe și ipoteze nesustținute de nimic nu reușea decât precar să compenseze erudiția indispensabilă pentru verificare, pentru afirmarea și infirmarea acestora. Oricât de înălțătoare, reducerea romantică a operei Sfântului Isaac la „un poem spiritual de negrăită frumusețe”⁴⁴ care de aceea se sustrage unei „rezumări satisfăcătoare greu de înfăptuit” e la fel de dezamăgitoare ca și concentrarea impresionistă a originalității spiritualității Sfântului Isaac în „patru teme capitale”: „a) importanța nevoințelor și a greutăților pentru desăvârșirea omului, temă în care manifestă o înrudire cu Marcu Ascetul; b) importanța smereniei, în a cărei descriere e poate cel mai mare maestru; c) rolul cunoscător al «simțirii», în care este un predecesor al Sfântului Simeon Noul Teolog; d) descrierea insistentă a stării de liniște, strâns legată cu cea a rugăciunii neîncetate și a dragostei”⁴⁵. Lirismul romantic al definirii spiritualității și cantonarea discursului științific la nivelul achizițiilor secolului XVIII (Assemani, Theotokis) sunt, așadar, caracteristice pentru orizontul receptării operei Sfântului Isaac Sirul în teologia românească în virtutea prestigiului și autorității părintelui Dumitru Stăniloae din anii '80 ai secolului XX și până astăzi.

⁴² *Ibid.*, p. 7.

⁴³ *Ibid.*, p. 6.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 11: „Dar aproape toată opera este un poem spiritual de negrăită frumusețe. Sfântul Isaac ne convinge că spiritualitatea nu se poate exprima decât în poezie. Poezia e singurul mijloc de a exprima adevărul planului spiritual al existenței. Poezia și adevărul merg împreună în acest plan.”

⁴⁵ *Ibid.*, p. 7-8.

Din anii '70 însă studiile privitoare la Sfântul Isaac din lumea liberă intrau într-o nouă fază calitativ superioară celei precedente. Punctul de cotitură l-a constituit prima sinteză adevărată a spiritualității isaachiene elaborată de un alt maronit, părintele Élie Khalifé-Hachem, într-un amplu articol pentru monumentalul *Dicționar de spiritualitate, ascetică și mistică*⁴⁶. Isaac era studiat pentru prima dată în mod serios plecând de la adevăratele lui surse prezente în spiritualitatea siriacă propriu-zisă. La prima vedere, lectura corpusului isaachian în textul original siro-oriental relevă o influență dominantă a lui Evagrie Ponticul. Citat de 16 ori cu numele și de multe ori fără a-l numi, Evagrie rămâne pentru Isaac „maestrul de necontestat” sau, în cuvintele sale, „înțeleptul între sfinți”, „prințul gnosticilor”. „Terminologia evagriană peste tot prezentă e încă și mai decisivă.” Dar, precizează părintele Khalifé-Hachem, „să ne grăbim să adăugăm că acest evagrianism, deși foarte evident în aparență, rămâne adeseori superficial; Isaac nu pare să fi asimilat întotdeauna bine savanta doctrină a lui Evagrie. Maestrul cel mai admirat și cel mai citat nu e neapărat și cel mai bine înțeles. În schimb, un alt mare mistic siriac, Ioan Singuraticul sau din Apameea, care nu depinde de Evagrie și pe care Isaac nu-l citează decât o singură dată, pare să-l fi marcat mai profund pe autorul nostru”⁴⁷. Ioan din Apameea⁴⁸, mistic sirian din prima jumătate a secolului V, autor al unui număr de scrieri duhovnicești foarte influente în spațiul siriacofon, i-a oferit lui Isaac atât orientarea eshatologică a spiritualității sale, cât mai ales cadrul antropologic general sub forma schemei tripartite a vieții spirituale. Potrivit acesteia, viața spirituală se desfășoară în trei etape: viața trupească (*paganuta*); a luptei împotriva patimilor pentru dobândirea virtuților și a curăției (*dakyuta*); viața sufletească (*napšanuta*) a luptei împotriva gândurilor pentru dobândirea purității sau limpezimii/transparenței (*šapyuta*) în-

⁴⁶ „Isaac de Ninive”, *Dictionnaire de Spiritualité* VII, fasc. 50-51 (1971), col. 2041-2054.

⁴⁷ *Ibid.*, col. 2050.

⁴⁸ Cf. „Jean le Solitaire (d'Apamée)”, *Dictionnaire de Spiritualité* VIII, fasc. 52-53 (1972), col. 764-772 (B. BRADLEY).

terioare originare a naturii sufletului; și viața duhovnicească (*ruhanuta*) — accesibilă doar puținora și exclusiv ca un dar al harului — identică cu lucrarea Duhului Sfânt în sufletul curat și pasiv, răpit în extazul „uimirii” (*temha*) în viața lui Dumnezeu, anticipând astfel stare de după înviere⁴⁹.

Faptul a fost confirmat și de o vastă cercetare desfășurată în anii '70 de părintele carmelit Robert Beaulay (n. 1927), profesor la Seminarul caldeean din Bagdad, asupra misticului siro-oriental din prima jumătate a secolului VIII Yohannan din Dalyatha sau Yohannan Saba (Ioan din mănăstirea Viilor sau Ioan Bătrânul), un fel de Simeon Noul Teolog sirian. Rezultatele investigațiilor părintelui Beaulay s-au concretizat în ediția critică a scrisorilor acestui mistic⁵⁰ și într-o monumentală teză de doctorat susținută la Sorbona în 1974 sub conducerea eruditului elenist și orientalist Antoine Guillaumont (1915–2000). Corpul principal al tezei, consacrat învățaturii duhovnicești a lui Ioan din Dalyatha, va fi publicat abia în 1990⁵¹. Detașată, prima ei parte a fost publicată separat în 1987 sub forma unei „introduceri în studiul misticii siro-orientale”⁵². Aici părintele Beaulay arată pe larg cum s-a constituit spiritualitatea siro-orientală, articulând în cadrul schemei tripartite a lui Ioan din Apameea o sinteză între mistica evagriană a ascezei și contemplării intelectuale a Treimii și mistica macariană a simțirii și experienței înflăcărare a lui Dumnezeu în inimă, cu aporturi apofatice din Grigorie al Nyssei și Dionisie Areopagitul, pe un fundament teologic oferit de viziunea antiohiană asupra hristologiei și economiei mântuirii sintetizate de Teodor al Mopsuestiei.

În aceeași perioadă, începutul anilor '80, „perseverența în a ignora adevărul istoric, fenomen pe care-l face cu putință doar separația încăpățanată între erudiție și evlavie”, fenomen acu-

⁴⁹ Cf. KHALIFÉ-HACHEM, *op. cit.*, col. 2043–2050.

⁵⁰ *Patrologia Orientalis* 39. 3, 1978.

⁵¹ R. BEAULAY, *L'enseignement spirituel de Jean de Dalyatha, mystique syro-oriental du VIII^e siècle* (Théologie historique 83), Beauchesne, Paris, 1990.

⁵² R. BEAULAY, *La lumière sans forme. Introduction à l'étude de la mystique chrétienne syro-orientale*, Chevetogne, f. a. [1987] (trad. rom. în curs de apariție la Ed. Deisis).

zat în 1947 ca dominant la ortodocși de părintele Hausherr⁵³, începea să fie depășit de ortodocșii înșiși. Influența Sfântului Isaac Sirul n-a încetat să fie dominantă între reprezentanții tradiției isihaste din monahismul grec din prima jumătate a secolului XX și lor le datorăm îndemnuri stăruitoare adresate monahilor și credincioșilor de a aprofunda scrierile Sfântului Isaac (ceea ce a condus la reeditări succesive a ediției Theotokis în Grecia din 1966 încoace). Astfel, faimosul gheron Iosif Vatopeditul († 1959) scria:

„Dacă toate scrierile Părinților pustiei care ne învață trezvia și rugăciunea s-ar fi pierdut și ar fi supraviețuit doar scrierile avvei Isaac, ele ar fi fost de ajuns să ne învețe de la început și până la capăt viața de liniștire și rugăciune. Ele sunt alfa și omega vieții de trezvie și rugăciune lăuntrică și sunt singure îndeajuns să ne călăuzească de la prima treaptă și până la desăvârșire.”

Iar gheron Hieronymos din Eghina († 1966) îndemna și el:

„Nu-l uita pe Isaac. În fiecare zi o pagină din avva Isaac. Nu mai mult. Isaac e o oglindă în care să te uiți la tine însuși. În această oglindă vei vedea dacă ai pe fața ta necurății și murdării ca să le poți îndepărta și să le poți șterge. În avva Isaac îți vei vedea gândurile și ce anume gândesc ele. Vei vedea încotro merg picioarele tale. Vei vedea dacă ochii tăi au lumină și văd. Vei găsi acolo căi sigure și nerătăcite care-ți vor fi de ajutor. O pagină din Isaac pe zi. Dimineața sau noaptea, oricând. E de ajuns să citești o pagină pe zi.”

Un ucenic al acestor doi celebri gheroni, părintele Pantelimon, a înființat între 1958–1962 în Boston, SUA, o comunitate monahală ortodoxă tradiționalistă cu hramul „Schimbarea la Față” și a stăruit să se facă o traducere engleză a ediției Theotokis. Lovindu-se de dificultățile insurmontabile puse de textul grec deficitar al acestei ediții, și neputându-le soluționa nici prin recursul la microfilmele vechilor manuscrise grecești

⁵³ *Op. cit.* (*supra*, n. 2), p. 161.

(de la Paris, Sfântul Sava, Sinai și Athos), tânărul traducător — Dana R. Miller — a cerut ajutorul faimosului siriacist de la Oxford, profesorul Sebastian Brock, și a învățat siriacă pentru a putea confrunta textul grec cu originalul siro-occidental (inedit, deci consultat după microfilme), folosit ca bază de traducătorii greci Patrikios și Avramios de la Mar Saba la sfârșitul secolului VIII – începutul secolului IX⁵⁴. Rezultatul acestei traduceri a textului grec confruntată în note cu originalul siro-occidental a fost monumentală ediție americană a „Omiliilor ascetice” ale Sfântului Isaac editată de Holy Transfiguration Monastery, Boston, în 1984 (CXV + 561 p.). Textul englez e încadrat de două ample și riguroase studii ale traducătorului (care din smerenie nu și-a dat numele în carte). „Introducerea” (p. LXIII–CXV) oferă o relatare istorică exactă asupra vieții și scrierilor Sfântului Isaac, plecând de la cele două notițe încadrate în viața Bisericii Răsăritului din secolul VII, urmată de o trecere în revistă a situației textului siriacă (p. LXXVII–LXXXV), grec (p. LXXXV–XCIV), slavon și rus (p. XCIV–XCIX, cu traducerea engleză a prefetei starețului Paisie Velicickovski), a traducerii engleze din 1923 a lui Wensinck făcută direct după textul siro-oriental (p. C–CII) și o prezentare a principiilor și opțiunilor terminologice ale noii traduceri (p. CII–CXII). Aceeași rigoare și autentic stil științific domină și „Epilogul” (p. 481–541), un amplu și valoros studiu consacrat „istoriei și teologiei Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârșitul secolului VII”⁵⁵. Așa cum arată părinții de la Schimbarea la Față în „Cuvântul” lor „înainte”, scopul anexării acestui studiu la traducerea „Cuvintelor ascetice” ale Sfântului Isaac e acela „de a demonstra că avva Isaac n-a fost nestorian, cum se susține îndeobște în Occident”, întrucât studiul menționat „demonstrează că pe vremea Sfântului Isaac nu se poate pretinde istoric că Biserica din Persia era «nestoriană» în sensul doctrinar al cuvântului. Independent de toate

⁵⁴ Cel mai vechi manuscris, păstrat din păcate fragmentar, e un text grec uncial de 78 de file, conținând primele 16 omilii, și păstrat actualmente la Biblioteca Națională a Franței: *Codex Parisinus graecus 693*.

⁵⁵ Tradus integral pentru valoarea lui excepțională în volumul de față mai jos, p. 465–536.

aceste considerații însă, în scrierile Sfântului — binecuvântarea lui fie cu noi! — nu există nimic care să conțină doctrinele hristologice condamnate ale nestorianismului sau oricare din celelalte învățături eretice ale vremii”⁵⁶.

Dacă anii '80 au văzut cel puțin în Ortodoxia americană reconcilierea evlaviei cu erudiția, anul 1983 a adus cu sine o descoperire cu adevărat epocală. Într-o anexă a ediției sale din 1909 (p. 582–600) a textului siro-oriental original al corpusului cunoscut al scrierilor isaachiene, părintele Paul Bedjan publica trei extrase⁵⁷ din „partea a doua” (*palgutha d-tarten*) total necunoscută până atunci a scrierilor lui Mar Ishaq al Ninivei după un manuscris de 255 de file din regiunea Urmia (nord-estul Iranului). În prefața sa (p. XVI), Bedjan scria: „Aș fi publicat acest manuscris ca un al doilea volum următor primului, dacă l-aș fi putut colaționa cu un alt manuscris. Dar această resursă mi-a lipsit. Și am regretat faptul, căci în el se găsesc pagini foarte frumoase.” În evenimentele tragice din anii 1915–1919, care au dus la masacrarea populațiilor siriene și armene din nordul Irakului și Iranului și din Turcia de către kurzi, bibliotecile din zonă cu sute de manuscrise prețioase au pierit în flăcări pentru totdeauna, în holocaustul cultural care a însoțit rușinosul genocid al unora din cele mai vechi creștinătăți orientale masacrate, deportate, islamizate sau exilate. În aceste dramatice circumstanțe, manuscrisul integral pe care-l avea la dispoziție Bedjan a pierit fără urmă, Partea a II-a a corpusului isaachian păstrându-se doar fragmentar în două codice lacunare⁵⁸. Pierderea manuscrisului din Urmia era socotită ireparabilă. În aprilie 1983 profesorul Sebastian Brock a avut însă bucuria de a descoperi în Biblioteca Bodleiană din Oxford un alt manuscris integral necunoscut al Părții a II-a. Achiziționat în 1898 tot din regiunea Urmia, de

⁵⁶ *Op. cit.* (*supra*, n. 10), 1984, p. XXXIX.

⁵⁷ Paginile 582–588: „Capitole despre cunoaștere”, Suta IV, 71–75. 78. 80 și rugăciunile 5, 22–26, 29–30 din *Cuv.* 5; iar la p. 589–600 *Cuv.* 11 despre cruce.

⁵⁸ *Parisinus syriacus* 298 (secolele XII–XIII), 115 f.: „Capitole despre cunoaștere” III, 46–IV, 15. 20–39 și *Cuv.* 10, 30–39, 10; și *Harvard syriacus* 75, 59 f.: „Capitole despre cunoaștere” IV, 89–100 și *Cuv.* 3–20.

reverendul Yaroo M. Neesan din personalul misiunii anglicane în zonă, codicele nu era însă catalogat. Manuscrisul *Bodleianus syriacus* e. 7 constă din 190 de foi (19,5 × 14,5 cm) scrise în caractere estranghela și e databil după criterii paleografice în secolele X–XI⁵⁹. Manuscrisul e complet și păstrat în bune condiții, cu excepția primei și ultimei file care sunt deteriorate, ceea ce face ca începutul primei piese și finalul colofonului cu data copierii să fie imposibil de descifrat. Analiza sumară a arătat că textul celei de-a doua părți era alcătuit din 41 de „Cuvinte” numerotate (două din ele, nr. 16 și 17, repetând în mod curios *Cuvintele* 54 și 55 din Partea I, ed. Bedjan), partea centrală fiind ocupată de *Cuvântul* 3 alcătuit din 405 „Capitole despre cunoaștere” (*reše d'-idata*) însoțite de scoli „lămuritoare” (*nuhhare*). Descoperirea a fost anunțată de profesorul Sebastian Brock — autor al unei serii de studii și articole consacrate Sfântului Isaac⁶⁰ — într-o comunicare la cea de-a IX-a Conferință Internațională de Studii Patristice de la Oxford (1983)⁶¹. Pentru facilitarea apariției,

⁵⁹ Ulterior, în biblioteca episcopului caldeean din Teheran Mar Yohannan Issayi, s-a descoperit (nr. 4 al colecției de manuscrise) o copie integrală (329 f.) a Părții a II-a a corpusului isaachian executată în 1895 după manuscrisul aflat actualmente la Bodleiana de preotul asirian David pentru același misionar anglican Y. M. Neesan.

Cercetarea colecției de manuscrise a lui Mar Issayi a relevat o altă surpriză: existența la nr. 5 a unui manuscris de 133 de file copiat în 1900 și intitulat *Partea a III-a (palgutha da-tlat)* a scrierilor lui Mar Isaac. Manuscrisul conține 17 „cuvinte” dintre care nr. 14–15 se regăsesc în Partea I (nr. 22 și 40), iar nr. 17 în Partea a II-a (nr. 26). Rămân 14 „cuvinte” inedite aflate în curs de editare de Sabino Chialà.

⁶⁰ „St. Isaac of Nineveh and Syriac Spirituality”, *Sobornost* 7:2 (1975), p. 79–89; „The Prayer of the Heart in the Syriac Tradition”, *ibid.* 4:2 (1982), p. 131–142; „Isaac of Nineveh: Some Newly Discovered Works”, *ibid.* 8:1 (1986), p. 28–33; „Humanity and Natural World in the Syrian Tradition”, *ibid.* 12:2 (1990), p. 131–142; „Some Uses of the Term *teorya* in the Writings of Isaac of Nineveh”, *Parole d'Orient* 20 (1996), p. 407–419; „From Qatar to Tokyo by way of Mar Saba: the Translations of Isaac of Beth Qatrane (Isaac the Syrian)”, *Aram* 11–12 (1999–2000), p. 475–484; „Syriac into Greek at Mar Saba: the Translations of Isaac the Syrian”, în: J. PATRICH (ed.), *The Sabaite Heritage in the Orthodox Church from the Fifth to the Present*, Leuven, 2001, p. 201–208.

⁶¹ „Lost and Refound: Part II of the Works of St. Isaac of Nineveh”, *Studia Patristica*, 18/4, Kalamazoo-Leuven, 1989, p. 230–234; trad. rom.

publicarea în ediție critică a textului siriac al Părții a II-a a fost împărțită. Editarea *Cuvintelor* 1–3 (deci inclusiv cele 405 de „Capitole despre cunoaștere”) a fost preluată de siriacistul italian Paolo Bettolo, dar publicarea lor întârzie până astăzi. *Cuvintele* 4–41 au fost deja publicate cu traducere engleză de profesorul Sebastian Brock⁶². În 1985 Paolo Bettolo a publicat însă o traducere italiană a „Capitolelor despre cunoaștere” (ed. II revăzută și adăugită în 1990)⁶³. O traducere rusă a jumătate din Partea a II-a, fără cele 405 de „Capitole despre cunoaștere”, a publicat în 1998 (ed. II, 2002) ieromonahul, actualmente episcopul rus al Vienei, Ilarion Alfeiev⁶⁴. În fine, foarte recent, părintele cistercian de strictă observanță, dom André Louf, a publicat (folosind pentru „Capitolele despre cunoaștere” ms. nr. 4 din colecția Mar Issayi) o excelentă traducere franceză a întregii Părți a II-a prefătată de o frumoasă și valoroasă introducere în gândirea duhovnicească a textelor Părții a II-a⁶⁵.

Revelând aspectele ezoterice ale gândirii duhovnicești a Sfântului Isaac, apariția Părții a II-a a dat un nou impuls studiilor isaachiene. S-a făcut simțită și nevoia unor prezentări de sinteză. Acestei exigențe i-au răspuns două apariții recente: ampla antologie tematică a ieromonahului (episcopului) Ilarion Alfeiev cu titlul *Universul spiritual al cuviosului Isaac Sirul*⁶⁶,

Ioan I. Ică jr: S. BROCK, „Partea a doua a scrierilor Sf. Isaac Sirul pierdută și regăsită”, *Revista teologică* 76 (1994), nr. 1, p. 90–93.

⁶² ISAAC OF NINEVEH (ISAAC THE SYRIAN), *The Second Part. Chapters IV–XLI (CSCO 554–555: Scriptores Syri 224–225)*, Louvain, 1995.

⁶³ ISAACO DI NINIVE, *Discorsi spirituali. Capitoli sulla conoscenza, preghiera, contemplazione sull'argomento di gehena, altri opuscoli*, Ed. Qiqajon, Bose, 1990; amplu și remarcabil studiu introductiv (p. 9–47), cele 405 capitole (p. 49–197), *Cuvintele* 4, 5, 32, 35 și 39 din Partea a II-a (p. 199–237), *Cuvântul* 5 din Partea a III-a (p. 241–245) și postfață (p. 247–258).

⁶⁴ PREPODOBNYI ISAAK SIRIN, *O božestvennyh tainach i o duchovnoi žizni. Novootkrytye teksty*, Moscova, 1998, 2000².

⁶⁵ ISAAC LE SYRIEN, *Œuvres spirituelles — II. 41 Discours récemment découverts* (Spiritualité Orientale 81), Abbaye de Bellefontaine, 2003; excelentă „Introducere” (p. 7–90).

⁶⁶ *Duchovnyi mir prepodobnogo Isaaka Sirina*, Moscova, 1998; ed. II 2001, accesibilă și pe WWW: www.orthodoxia.org/hilarion; trad. engleză:

și, în sfârșit, prima monografie științifică de sinteză (teză de doctorat în orientalistică de la Universitatea din Louvain) datorată tânărului monah italian de la Bose, Sabino Chialà, publicată în 2002 cu frumosul titlu: *De la asceza eremitică la mila infinită*, și subintitulată modest: *Cercetări asupra lui Isaac al Ninivei și soartei lui*⁶⁷. Cele patru secțiuni ale lucrării tratează pe rând despre: I. Mediul istorico-geografic (Biserica siro-orientală și relația ei cu societatea și monahismul până la sfârșitul secolului VII); II. Isaac și opera sa (viața, opera în original și universul său religios și teologic); III. Marile teme ale gândirii lui Isaac (cunoașterea lui Dumnezeu și treptele ei; taina lui Dumnezeu și taina omului; asceza și lupta duhovnicească; eshatologia); IV. Posteritatea (în toate tradițiile creștine orientale și occidentale, inclusiv în lumea islamică), un apendice masiv inventariind totalitatea traducerilor isaachiene.

The Spiritual World of Isaac the Syrian (Cistercian Studies 175), Kalamazoo, 2000; trad. franceză: *L'univers spirituel d'Isaac le Syrien* (Spiritualité Orientale 76), Abbaye de Bellefontaine, 2001; trad. italiană în curs de apariție la Ed. Qiqajon, Comunità di Bose. După o amplă introducere privitoare la istoria Bisericii din Persia, viața, scrierile și izvoarele lui Isaac, volumul strânge texte comentate grupate tematic în opt capitole reprezentând tot atâtea teme majore (detaliate în subteme): 1. Dumnezeu, universul și umanitatea; 2. Calea singuraticului; 3. Ispite și încercări pe drumul spre Dumnezeu; 4. Smerenia; 5. Lacrimile; 6. Școala rugăciunii; 7. Viața în Dumnezeu; 8. Viața lumii viitoare. Recenzie critică de Dana R. Miller în *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 5:1 (2003), <http://syrc.com.cua.edu/hugoye>. Potrivit acestuia, riscul metodei scolastice adoptate de I. Alfeiev e acela de a da impresia falsă că Isaac e un gânditor sistematic, ceea ce nu e, dar deficiența majoră ar fi aceea că el ne spune doar ceea ce spune Isaac, și nu explică și de ce anume spune ceea ce spune, nici cum să ne apropiem de universul său de gândire ascetic despărțit de o „enormă prăpastie” de lumea în care trăim acum.

⁶⁷ *Dall'ascesi eremitica alla misericordia infinita. Ricerche su Isaaco di Ninive e la sua fortuna* (Biblioteca della Rivista di storia e letteratura religiosa XIV), Ed. Olschki, Firenze, 2002, VIII + 406 p. (trad. românească în curs de apariție la Ed. Deisis, seria „Inițieri”). Sabino Chialà este și autorul unei antologii de texte isaachiene: ISAACO DI NINIVE, *Un'umile speranza. Antologia* a cura di S. Chialà, Ed. Qiqajon, Bose, 1999, și pregătește o ediție critică pe baza întregii tradiții manuscrise a textului original siriac al Părții I și III.

Biserica Asiriană a Răsăritului — origine, istoric și opțiuni teologice

O constatare cu valoare de principiu hermeneutic se impune după această succintă trecere în revistă a literaturii despre Sfântul Isaac al Ninivei Sirianul, din epoca barocă a orientalisticii creștine și până la început de nou mileniu creștin: pentru a nu fi denaturate, figura sa istorică și profilul spiritualității sale cu o atât de irezistibilă atracție „ecumenică” trebuie înțelese nu plecând de la clișee identitare anexioniste, ci de la mediul eclezial, teologic și spiritual în care s-a format și pe care-l exprimă în ultimă instanță. Acesta este creștinismul siro-oriental al Bisericii Asiriene a Răsăritului, cum s-a autointitulat și se numește oficial până în zilele noastre, refuzând eticheta insultătoare de Biserică „nestoriană”⁶⁸. Câteva cuvinte despre această Biserică sunt, așadar, obligatorii aici⁶⁹ pentru justa situare a Sfântului Isaac, mai ales întrucât în literatura teologică românească — aflată din păcate încă în captivitatea anacronică a vechilor clișee identitare de tip dogmatico-polemic sau a unei viziuni ortodoxo(româno)centrice — nu există nici măcar un articol despre ea și despre creștinismul siriac în general. Disputele hristologice din secolele V–VI, conducând la fractura Orientului creștin în Biserici chalcedoniene (greacă-bizantină) și ne- sau antichalcedoniene, au dus la stigmatizarea acestora din urmă ca „eretice” cu rezultatul practic deplorabil că vechea și marea tradiție a creștinismului oriental a ajuns să fie înfierată și marginalizată în sine și supusă (atunci când s-a ivit ocazia) elenizării sau latinizării. Doar două nume și opere au reușit să spargă „bloca” bizantină și latină, și să se impună în Răsăritul ortodox bizantino-slavo-român sau în Occidentul latin: cel al Sfântului poet Efrem Sirul (un Dante siriac, cum a fost numit) și cel al Sfântului Isaac Sirul. Recepția lor a fost condiționată însă, pe de o parte, de limitele traducerilor și adaptărilor deliberate impuse textului original,

⁶⁸ Cf. SEBASTIAN BROCK, „The «Nestorian» Church: A Lamentable Misnomer”, *Bulletin of The John Rylands University Library of Manchester* 78:3 (1996), p. 23–35; trad. românească mai jos, p. 447–462.

⁶⁹ Cf. bibliografia esențială citată mai jos, p. 465.

iar, pe de altă parte, de un fenomen de decontextualizare a lor, pentru ambii sfinți confecționându-se biografii ascetice schematizate și retușate, cu intenții mai mult sau mai puțin pioase sau anexioniste confesional⁷⁰.

Siria, prescurtare de la Asiria, desemna în primele secole ale erei creștine o zonă vastă, situată la est de Eufrat, incluzându-i pe locuitorii arameofoni din Mesopotamia, valea Tigrului până la podișul iranian și pustia Arabiei. Zona era divizată din punct de vedere politic și disputată militar între Imperiul roman la vest și Imperiul iranian al parților (140 î. Hr. – 224 d. Hr.) și sasanizilor (224–636 d. Hr.), fiind terenul de desfășurare a nenumărate războaie și operațiuni militare. Principalele provincii civile și ecleziastice ale acestei zone erau, începând dinspre Mediterana, în Imperiul roman: Syria prima cu metropola Antiohia, al treilea oraș al Imperiului după Roma și Alexandria, scaunul patriarhului Orientului, la sud era Syria secunda cu metropola Apameea, spre est erau Euphratensis cu metropola Hierapolis sau Mabbug și, dincolo de Eufrat, Oshroena cu metropola Edessa, siriac Orhay, „Atena” Orientului siriac. Dincolo de graniță, în Imperiul persan se aflau la est de Edessa până spre Armenia și lacul Van provincia Beit Arbaye cu metropola Nisibis, siriac Nsibin; mai la est, între Tigru și cei doi afluenți ai lui, Marele și Micul Zab, era Adiabena cu metropola Arbela sau Erbil; la sud de Micul Zab între Tigru și râul Diyala și la est până la Munții Shahrzur era provincia Beit Garmai cu metropola Karka d’Bet Sloh (azi Kirkuk), la vest, între Tigru și Eufrat, în inima Mesopotamiei se găsea provincia Beit Aramaye (țara arameilor) cu metropola, totodată sediul patriarhal și capitală a Imperiului part și sasanid, în dublul Oraș imperial de pe cele două maluri ale Tigrului Seleucia-Ctesifon (la 30 km sud-est de Bagdad). La sud de Beit Aramaye până la Golful Persic era provincia Maisan cu metropola Prat d’Maishan (azi Basra); tot la

⁷⁰ Despre creștinismul siriac al primelor trei secole și cazul Sfântului Efrem cu distanța enormă dintre „Efremul siriac” și „Efremul grec”, a se vedea studiul meu „Sfântul Efrem, creștinismul siriac și cealaltă teologie” ca introducere la versiunea românească a monografiei lui SEBASTIAN BROCK, *Efrem Sirul*. Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 5–20.

Golful Persic, dar la est de Shat-el-Arab (fluviul rezultat din confluența Tigrului și Eufratului înainte de vărsarea lor în Golful Persic) până la podișul iranian se întindea provincia Beit Huzaye (sau Huzistan, vechea Susiana sau Elam) cu metropola Gondisapor, siriac Beit Lapat; mai spre est, tot plecând de la Golful Persic era provincia Beit Parsaye (Fars sau Persida, leagănul dinastiilor persane) cu metropola Rev-Ardashir; mitropolitul de aici avea jurisdicție atât asupra provinciei Khurasan, din nord-estul Iranului, cu scaunul la Merv, cât și asupra insulelor și țărmului de vest al Golfului Persic, reprezentând așa-numita Beit Qatraye (Qatar).

Creștinismul a pătruns treptat în acest spațiu, încă din epoca apostolică, pornind dinspre Edessa, „fericita cetate”, și ulterior Nisibis. Dezvoltându-se în strâns contact cu iudaismul ascetic esenian și cel rabinic mesopotamian și diversele forme de gnosticism (Bardesane a trăit și activat între 154–222 la Edessa) el a luat de aici o puternică înclinație biblică, simbolic-poetică și ascetică. Cum arată instituția ascetică a celibatului consacrat din comunitățile creștine siriace (așa-numiții „fii” și „fiice ale legământului”, *bnei/bnat qyama*), veritabil „ordin” laic căruia îi vor aparține cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii și spiritualității siriace din secolul IV: Afrahat (270–345), „înțeleptul persan”, și Efrem Sirul (Aprem Suriaya, 307–373), „harfa Duhului”. Tot în acest spațiu se va dezvolta la sfârșitul secolului IV și spiritualitatea pnevmatică entuziastă a simțirii „inimii”, reprezentată de așa-numita *Carte a treptelor* și de *Omiliile macariene*. Ea va fi împinsă în erezie de extremismul harismatic al „mesalienilor” („rugătorilor”). În numele rugăciunii și experienței subiective, aceștia refuzau orice mediere sacramentală și eclezială a vieții spirituale, și vor crea până târziu o problemă pentru Bisericele siriace. Profitând de toleranța religioasă din Imperiul part, creștinii au putut activa liber și misionar în Mesopotamia și Persia, unde la mijlocul secolului III se înregistrează deja peste 20 de episcopii.

O cotitură dramatică s-a produs după anul 250 o dată cu instalarea la putere a dinastiei iraniene a Sasanizilor care practica un zoroastrism militant și persecutor. Sasanizii au dus un război aproape neîntrerupt cu Imperiul roman timp de

aproape patru secole, conflict soldat cu numeroase deportări de populații creștine pe teritoriul Imperiului persan (cum a fost cea din 260 în urma victoriei lui Shapur I asupra împăratului Valerian, făcut prizonier, când cetatea Gondisapor a fost construită de prizonierii romani printre care se găsea și episcopul Demetrian al Antiohiei). Starea de beligeranță aproape continuă între Imperiile sasanid și roman s-a repercutat dramatic asupra creștinilor din Persia suspectați mereu de a fi neloiali Sasanizilor, „agenți secreți” romani. Ca atare, creștinii au fost, pe de o parte, supuși unor persecuții aproape continue, iar, pe de altă parte, au fost obligați să se izoleze și autonomizeze eclezial față de Bisericele și creștinii din Imperiul roman. Ca să reziste și să-și păstreze identitatea în condiții dramatice de persecuție și marginalizare ei și-au creat un sistem extrem de bine pus la punct de școli creștine, care depindeau însă de o „universitate” situată în afara granițelor Imperiului persan persecutor: inițial la Nisibis, iar după cedarea de către romani a acestui oraș perșilor în 363 și până în 489, la Edessa. Aici se va refugia în 363, părăsind Nisibisul ocupat de perși, Sfântul Efrem Sirul. Edessa se afla însă sub jurisdicția Antiohiei și ca atare în spațiul de iradiere al școlii teologice grecești antiohiene care-și constituia, în a doua jumătate a secolului IV prin Diodor al Tarsului († 394), profilul distinct de cel al școlii alexandrine, fapt plin de consecințe pentru identitatea teologică viitoare a Bisericii siriacefone din Imperiul persan. În conflict cu episcopii celorlalte Biserici din Persia, Papa, episcopul orașelor imperiale de pe Tigru Seleucia-Ctesifon între anii 310–329, își impune autoritatea de primat asupra întregii Biserici din Persia care-și câștigă astfel o autonomie „de facto”.

Încetarea persecuției Bisericii creștine în Imperiul roman în 313 și oficializarea ei ca religie a Imperiului în cursul secolului IV, pe fundalul reizbucnirii războaielor între cele două imperii, a condus la declanșarea de către Shapur II (309–379) a unei lungi și sălbatică persecuții asupra creștinilor din Persia. Soldată cu mii de martiri, ea va dura o jumătate de secol (între 340–410). Profitând de pacea temporară stabilită, Biserica Răsăritului din Persia ține în 410 primul ei Sinod ge-

neral, prezidat de Mar Ishaq, episcopul Seleuciei-Ctesifonului și „catolicos al întregului Orient”, în care adoptă — cu întârziere de 85 de ani — Simbolul de credință și canoanele Sinodului I Ecumenic de la Niceea (325), precum și canoanele celorlalte sinoade locale „romane” din secolul IV. Izbucnirea în 420 a unui nou val de persecuții ale creștinilor din Imperiul persan a condus cel de-al treilea Sinod general al Bisericii Răsăritului din 424 (reunit la Markabta sub catolicosul Dadisho I [421–456]) să interzică — din motive politice, de loialitate față de Imperiul persan — orice fel de apeluri la episcopii din Imperiul roman („toate cauzele se judecă de către catolicos care nu e judecat de nimeni, decât de Hristos”), ceea ce echivala „de facto” cu proclamarea autocefaliei patriarhale a Bisericii Răsăritului față de celelalte patriarhii din Apus (Roma, Alexandria, Antiohia și Constantinopol).

Dublul conflict între patriarhiile din Imperiul roman — Roma și Alexandria împotriva ascensiunii Constantinopolului — și dintre școala de la Alexandria — adeptă a unei hristologii a unității și pe fondul unei viziuni generale de inspirație platonice și ioaneică —, și școala de la Antiohia — care promova o hristologie a distincției și o viziune de inspirație aristotelică și sinoptică — va duce la izbucnirea controverselor hristologice care domină scena teologică și politică a secolelor V–VII. Primul episod al acestora a fost cel legat de conflictul politic și teologic între patriarhii Chiril al Alexandriei (412–444) și Nestorie al Constantinopolului (428–431, † 450) originar din Orient și format la Antiohia. Plecând de la scânteia declanșată de controversa în jurul apelativului de „Theotokos” acordat Fecioarei Maria, cei doi s-au acuzat reciproc de erezie: Chiril îl acuza pe Nestorie de adopțianism, adică de faptul că divide unitatea lui Hristos în două persoane separate (persoana umană a lui Iisus Fiul Omului și Persoana divină a Fiului lui Dumnezeu) și vorbește de „doi Fii” în Hristos; iar Nestorie îl învinuia pe Chiril că vorbește de „o singură fire întrupată a Logosului” (formulă, într-adevăr, apolinaristă, dar pe care Chiril o credea atanasiană) de apolinarism și monofizism, mai exact de resorbția umanității în divinitate. La originea tuturor schismelor și diviziunilor care au fragmentat de

atunci și până azi Orientul creștin a stat însă modul unilateral în care a încercat să tranșeze această dispută Chiril al Alexandriei la Sinodul III Ecumenic de la Efes (431). El l-a condamnat pe Nestorie și și-a impus propria teologie alexandrină, fără să aștepte sosirea episcopilor antiohieni și fără a angaja un dialog teologic real cu reprezentanții școlii antiohiene, care să clarifice și să aplaneze divergențele dintre cele două școli integrându-le într-o sinteză superioară. Sinodul chirilian suspecta fără discernământ întreaga teologie antiohiană de „nestorianism” pe care-l definea unilateral și extremist drept un adopțianism camuflat⁷¹ și încerca să canonizeze o singură școală, cea alexandrină, fără a o integra complementar și pe cealaltă. La Efes, în vara lui 431 au avut loc, așadar, două sinoade separate: unul alexandrin condus de Sfântul Chiril și altul antiohian condus de Ioan al Antiohiei. Ele s-au excomunicat reciproc și au fost inițial ambele anulate de împăratul Teodosie II; ulterior acesta va recunoaște doar Sinodul alexandrin. Dar Sinodul de la Efes n-a devenit cu adevărat ecumenic decât în 433 când Sfântul Chiril a acceptat la insistențele împăratului să se împace cu Ioan al Antiohiei semnând o formulă hristologică de unire sau reconciliere propusă de antiohieni. Această formulă, care anticipează clar definiția dogmatică ulterioară de la Chalcedon, nu era altceva decât o ediție revizuită a mărturisirii de credință diofizite a sinodului antiohienilor de la Efes, redactată la începutul lui august 431 de Teodoret al Cyrului. Ea ar fi putut fi deci adoptată în comun încă de la Efes, dacă aici ar fi avut loc un singur sinod, nu două, și un dialog teologic real, care însă n-a existat. Dacă ar fi avut loc, Biserica ar fi fost scutită de tragedia schismelor

⁷¹ Aceasta deși Nestorie — care, spre deosebire de Ioan al Antiohiei, s-a încăpățânat în a-l considera în mod irevocabil pe Sfântul Chiril drept eretic „apolinarist”, fapt pentru care n-a putut fi „recuperat” murind în 450 în exil — și antiohienii au condamnat ei înșiși întotdeauna în mod explicit adopțianismul, precum și existența a „două persoane” sau „doi fii” în Hristos. Iar un laic cum era istoricul bisericesc Socrate († 450) scria obiectiv: „Am citit scrierile lui Nestorie și voi spune adevărul: omul n-avea deloc aceleași opinii cu Pavel al Samosatei și Fotin [adopțianiști], nici nu-l socotea pe Hristos un simplu om; se temea doar exagerat și fără motiv de cuvântul «Theotokos»” (*Istoria bisericească* VII, 33: PG 68, 809C).

care vor urma. Neavând autoritatea unui sinod comun, formula de unire din 433, semnată la presiunile împăratului Teodosie II, a rămas un simplu compromis sau armistițiu în conflictul nesoluționat dintre cele două școli și trei patriarhii.

Că acest risc era unul real, nu numai ipotetic, o arată al doilea sinod de la Efes (449, așa-numitul „latrocinium” sau „sinod tâlhăresc”), în care Dioscor al Alexandriei (444–451) l-a reabilitat pe monofizitul Eutihie condemnându-i pe Flavian al Constantinopolului și pe antiohienii Domnus al Antiohiei, Teodoret al Cyrului și Iba al Edessei. Efes II devenea un nou triumf al Alexandriei, dar unul de scurtă durată. Pentru că de data aceasta Alexandria nu mai avea sprijinul Romei; dimpotrivă, ea sfidase Roma, refuzând să accepte „Tomosul” dogmatic diofizit al papei Leon cel Mare către Flavian al Constantinopolului. Dictatura Alexandriei riscând să ducă la rupura comuniunii cu Roma și amenințând unitatea Imperiului, împăratul Marcian a convocat în octombrie 451 Sinodul IV Ecumenic de la Chalcedon, menit să reechilibreze situația. Acesta l-a depus pe Dioscor, i-a reabilitat pe antiohienii Teodoret și Iba (sesiunile 10 și 12), a primit „Tomosul” diofizit al papei Leon și a adoptat o genială formulă hristologică de sinteză care proclamă în Hristos existența unui singur subiect — o unică ipostasă sau persoană — în două naturi sau ființe unite în mod neîmpărțit și nedespărțit, neschimbat și necontopit. Hristos nu e, așadar, nici două ipostase sau două persoane — ceea ce însemna divizarea Lui — nici o singură natură sau ființă — ceea ce însemna contopirea Lui. În Răsărit însă, Chalcedonul a părut a fi un triumf al Romei, o revanșă a Antiohiei și o trădare a lui Chiril al Alexandriei. Așa se face că episcopatul oriental egiptean, sirian și palestinian a intrat în schismă, acuzând pe Leon și Chalcedonul diofizit de „nestorianism” și fixându-se — prin intermediul lui Sever al Antiohiei († 538) și Filoxen al Mabbugului († 523) — pe formula hristologică „miafizită” (nu „monofizită”, care era poziția radicală a lui Eutihie) sau pe un chirilianism strict (un „fundamentalism chirilian”, după expresia părintelui J. Meyendorff, întrucât canoniza arbitrar poziția „adevăratului” Chiril dinainte de reconcilierea din 433 considerată un „compromis” tem-

porar). Schisma Orientului chirilian a produs un imens haos în Imperiul roman, iar împărații vor face eforturi constante de a restabili unitatea religioasă fracturată a Imperiului. Chalcedonul va fi anulat în 476, suspendat între 482–518, restaurat în fine oficial în 518. După un dialog teologic eșuat cu „miafizii” severieni la Constantinopol în 532, Iustinian (527–565) va încerca o reconciliere cu aceștia pe baza unui compromis: severienii să nu mai condamne formal Chalcedonul, în schimb chalcedonienii vor condamna pe lângă Nestorie așa-numitele „Trei Capitoale”. Acestea reprezentau persoana și scrierile principalilor reprezentanți ai școlii antiohiene și critici ai hristologiei alexandrine chiriliene: Teodor al Mopsuestiei († 428), Teodoret al Cyrului († cca 460) și Iba al Edessei († 457). Iustinian va condamna el însuși „motu proprio” cele „Trei Capitoale” întâi prin două decrete proprii (543/544 și 551) și apoi prin intermediul Sinodului V Ecumenic de la Constantinopol (mai–iunie 553). În definiția sa, acesta din urmă va transcrie „tale quale” anatemele la adresa celor „Trei Capitoale” din decretul lui Iustinian din 551 (*Homologia pisteos*). Contribuția teologică reală și valabilă a lui Iustinian validată de Sinodul V Ecumenic a stat în primul rând în efortul de a demonstra severienilor că formula de la Chalcedon a distincției celor două firi în Hristos nu contrazice teologia chiriliană a unității ipostasei divine a lui Hristos („Unul din Sfânta Treime Care S-a întrupat și a pățimit în trup”) și că formulele chiriliene omise la Chalcedon („din două firi” și „o unică fire întrupată a Cuvântului”) pot primi o interpretare chalcedoniană. Nu era însă o sinteză reală și o hristologie integrală, pentru că reconcilierea cu tradiția alexandrină se făcea cu prețul condamnării în bloc a teologiei antiohiene. Iustinian, care a impus despotice această linie unilaterală Bisericii, a întreprins aceasta prin două gesturi inacceptabile și care au scandalizat întreg Occidentul latin: a revizuit trecutul, condamnând pe baza unor citate scoase din context persoane decedate în comuniune cu Biserica sau reabilite de un Sinod Ecumenic anterior, și a sacrificat pe altarul politicii sale o întreagă tradiție teologică, tradiția antiohiană stigmatizată ca „nestoriană”, ceea ce a dus la o sărăcire a teologiei Bisericii (amputate de

un „plămân”). Sinodul V Ecumenic nu mai exprima întreaga Biserică. De altfel aceste gesturi nu și-au atins obiectivul: nu i-au făcut pe orientalii severieni să accepte Chalcedonul, au provocat o schismă de peste un secol în Occident și i-au îndepărtat definitiv de Chalcedon pe orientalii fideli tradiției antiohiene, între care se numărau și creștinii Bisericii Răsăritului din Imperiul persan.

Opțiunile teologice și hristologice ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan s-au jucat la Edessa. Aici Qiyore († 436), directorul școlii siriace, inițiasse un vast program de traducere în limba siriacă a comentariilor biblice ale lui Teodor al Mopsuestiei, fapt prin care eruditul episcop va deveni pentru Biserica Răsăritului din Persia „Fericitul Tâlcuitor”, Comentatorul prin excelență, principala autoritate teologică. Din motive personale și din oportunism, episcopul Edessei Rabula (412–435) — ca ulterior Filoxen (440–523) — trecuse în tabăra chiriliană și declanșase în urma Sinodului de la Efes o campanie de condamnare și distrugere a scrierilor lui Teodor și de persecuție a adeptilor lui. În ciuda reabilitării la Chalcedon (451) a episcopului Iba al Edessei (435–457), care fusese condamnat de sinodul „tâlhăresc” de la Efes (449), chirilienii sprijiniți de oficialitățile imperiale vor impune în cele din urmă închiderea definitivă a Școlii de la Edessa în 498. Ultimul ei director, eruditul poet Narsai, se refugiase încă din 476 la Nisibis în Imperiul persan, unde, sprijinit de episcopul Barsauma de aici, favorit al regelui persan Peroz, va reînființa Școala perșilor. Aceasta va cunoaște o perioadă de mare înflorire devenind o veritabilă Universitate de studii biblice și aristotelice (din al cărei program se va inspira în „Instituțiile” sale latinul Cassiodor, † 580). Sinodul de la Beit Lapat din 484 condus de Barsauma și al IV-lea Sinod general de la Beit Edrai din 486 sub catolicosul Mar Aqaq au adoptat o serie de decizii care marcau pentru prima dată oficial separația limpede a Bisericii Răsăritului din Persia atât de Biserica chalcedoniană din Imperiul roman, cât și de cea orientală chiriliană. Sinodul a adoptat acum nu „nestorianismul”, cum se scrie în vechile manuale și studii confesionale, ci prima mărturisire hristologică strict diofizită de tip antiohian — Hristos e două firi și o

singură persoană — (a se vedea mai jos studiul lui D. Miller) și-și reafirma fidelitatea față de Teodor al Mopsuestiei și tradiția școlii antiohiene. Aceste două elemente vor fi reafirmate ulterior în Sinoadele generale din anii 544, 554, 576, 585, 596, 605, 612 (ale căror decizii sunt cuprinse în așa-numitul *Synodicon Orientale*), Biserica Răsăritului din Persia trebuind astfel să fie numită mai degrabă „teodoriană” decât „nestoriană”. Fixarea pe formula diofizismului strict: Hristos e două *qyane/physeis* și o unică *parsopa/prosopon*, nu însă și o unică *qnoma/hypostasis*, și dezvoltarea ei ulterioară în formula pretins „nestoriană”: Hristos e două *qyane*, două *qnome* și o unică *parsopa* (unde *qnoma/hypostasis* nu are însă sensul chalcedonian de ipostasă autosubzistentă, ci doar acela vasilian de subzistență individuală a unei firi concrete) se explică prin reacția defensivă față de două serii de împrejurări. În primul rând, prin avansul și propaganda intensă în Persia a sirienilor iacobiti antichalcedonieni „monofiziți”; persecutați în Imperiul roman, ei se vor refugia în valuri succesive între anii 521–526, 536–543, 555–567, creând ierarhii și comunități bisericesti siriene paralele⁷² și centre monahale, puternice nuclee misionare. În al doilea rând, prin crizele interne provocate de „deviaționismul” sau înclinația spre chalcedonism și monofizism a unor importanți lideri spirituali, cum au fost Henana, conducătorul „eretic” al Școlii din Nisibis (572–610) condamnat de catolicosul Sabrisho I (596–604) sau ascetul și episcopul Sahdona/Martyrius din Mahoze d-Arewan (cca 635–640) condamnat de catolicosul Mar Ishoyahb III (649–659) pentru erezia „unicei ipostase”. Nu trebuie uitat faptul că drept urmare a influenței la curtea lui Khosraw II (590–628) a medicului Gabriel Sigar trecut la monofizism, Biserica Răsăritului din Persia nu și-a putut alege un catolicos timp de două decenii. Între 609–628 conducerea Bisericii a preluat-o eruditul și austerul monah Babai Rabba (cel Mare, † 628) care a încercat să impună o direcție teologică conservatoare polemic defensivă:

⁷² Ostilitatea între cele două confesiuni siriene era așa de intensă încât a dus la crearea în limba siriacă inclusiv a două tipuri de scriere și de vocalizare diferite: unul nestorian-caldeean, altul iacobit.

extremismului miafizit i-a răspuns la fel de radical insistând într-un sens radical diofizit (nu „nestorian” în sens de „adoptionist”!)⁷³ pe necesitatea mărturisirii a două *qnome* „ipostase” în Hristos, cu refuzul teoriei „unicei ipostase compuse” a Chalcedonului și a lui Henana. Susținut de puternica partidă monahală conservatoare antimonofizită de la mănăstirea sa de pe Muntele Izla (la nord de Nisibis), Babai a reușit să-și impună formula hristologică în Sinodul din 612 (care face și prima referire la Nestorie într-un document oficial al Bisericii Persiei), iar adepții săi vor declanșa o adevărată campanie („vânătoare de vrăjitoare”) împotriva celor ce îndrăzneau să susțină alte puncte de vedere în acele vremuri tulburi.

Începutul secolului VII a fost într-adevăr o perioadă dramatică în istoria Orientului Apropiat. În anul 602 împăratul Mauricius de la Constantinopol fusese asasinat de crudul uzurpator Focas (602–610). Ultimul mare șah sasanid Khosraw II (590–628), care obținuse tronul cu sprijinul lui Mauricius și era legat de el printr-un tratat de prietenie și alianță, declanșează în 602 un amplu atac asupra Imperiului roman: pe 613 trupele persane ocupă Antiohia și Siria romană, pe 5 mai 614 devastează Ierusalimul și răpesc Sfânta Cruce, în 615 ajung la Bosfor, iar în 619 cuceresc Egiptul. Noul împărat Heraclie (610–641) declanșează o contraofensivă de proporții prin Armenia, veritabilă „cruciadă” și război religios, Constantinopolul reușește în vara lui 626 să reziste asediului conjugat avaro-persan, iar Heraclie își continuă ofensiva pe teritoriul persan zdrobind armata persană lângă Ninive (12 decembrie 627). În primăvara lui 628 Khosraw II este asasinat, iar noul rege copil se supune bazileului, care se întoarce în triumf la Constantinopol în 629 și la Ierusalim în 630 unde reînaltă

⁷³ „În definitiv, la un examen mai amplu, hristologia nestoriană ne apare mult mai puțin îndepărtată de hristologia chalcedoniană decât are reputația. Întemeiată pe definiții ale naturii, ipostasei și persoanei diferite de cele ce au prevalat în teologia «apuseană», ea propune o noțiune de «mod de uni-re» care fără îndoială nu se suprapune nemijlocit pe cea a Chalcedonului. Dar poate că traduceri oportune ar putea reduce această noțiune la aceea a ortodoxiei catolice” (É. AMANN, *Dictionnaire de théologie catholique* XII/1, 1931, col. 301–302).

Sfânta Cruce. La Alep în 630 Heraclie primește delegația Bisericii Răsăritului condusă de catolicosul Mar Ishoyahb II (628–645) recent ales după o vacanță patriarhală de 20 de ani, și celebrează cu el solemn pe baza Chalcedonului „unirea” religioasă între Biserica Răsăritului și Biserica Constantinopolului. Situația nu va dura însă, pentru că după moartea profetului Mahomed în 632 arabii unificați inițiază o amplă invazie cu importanță decisivă în istoria universală: în opt ani doar (între 634–642) Imperiul roman scindat de disputele religioase legate de monoenergism și monotelism pierde succesiv Palestina, Siria și Egiptul și e amenințat în însăși existența lui. În februarie 638, bătrânul patriarh Sofronie predă Ierusalimul califului Umar. O înfrângere catastrofală înregistrează și armata persană, iar în 635–640 arabii ocupă întreaga Mesopotamie; în 650 este lichidată și ultima rezistență persană în provincia Fars.

Venirea arabilor a fost întâmpinată favorabil de creștinii din fostul Imperiu persan. Bucuroși că au scăpat de politeismul unui stat păgân și de persecuțiile lui, s-au simțit evident mai aproape de monoteismul și etica islamică, mai ales că, în ciuda unor raporturi uneori dificile cu noile autorități, timp de câteva generații creștinii siro-orientali s-au bucurat de respect și protecția cu restricții a libertății religioase în schimbul achitării unor taxe și impozite suplimentare. Fiind cea mai bine tolerată Biserică de islam, Biserica Răsăritului cunoaște în secolele VII–IX perioada ei de maximă înflorire misionară, culturală și monahală.

Biserica Răsăritului a fost probabil cea mai misionară Biserică din istoria creștinismului. Pe drumul mătășii și pe cel al mirodensiilor, monahii și clericii ei au răspândit creștinismul într-o veritabilă „epopee misionară” spre India — unde creștinii Sfântului Toma i-au aparținut până la venirea portughezilor în secolul XV — și spre Asia Centrală, Mongolia, Tibet și China. În 1625 s-a descoperit la Siangfu, capitala Chinei de nord sub dinastia Tang (618–906), o stelă de piatră neagră de 2,36 m înălțime, 86 cm lățime și 25 cm grosime și cântărind 2 tone, pe care se aflau inscripționate 1780 de caractere chinezești, iar la bază și pe laturi 50 de cuvinte și 75 de

nume în scrierea siriacă estranghela. Datată în anul 781 d. Hr., inscripția comemora prima sosire a misionarilor sirieni în China în anul 635. Inițial favorizat, creștinismul a fost persecutat apoi în 698–705 și 845, dispărând la sfârșitul secolului IX, dar fiind reintrodus ulterior în 1063 și sub mongoli, unde e găsit de Marco Polo în 1275, care ne spune că hanul Kublai (1260–1294) a creat un departament pentru creștini (Biserica asiriană avea două arhiepiscopii). În 1281 e ales catolicos un mongol convertit sub numele Mar Yahbalah III (1281–1317), cunoscut pentru ambasada trimisă în Europa prin monahul tot mongol Rabban Sauma pentru a încheia o alianță între mongolii încă netrecuți la islam și creștini. Biserica Asiriană a Răsăritului cunoaște acum apogeul maxim, numărând 250 de episcopii grupate în 30 de mitropolii și întinzându-se din Cipru până în Manciuria, și din Turkestan până în Malabar și Java⁷⁴.

⁷⁴ Biserica Răsăritului va primi însă lovituri nimicitoare o dată cu convertirea în 1295 a dinastiei mongole la islam, cu ciuma neagră și, mai cu seamă, datorită cruzimii masacrelor lui Timur Lenk (1370–1405). Pentru a putea supraviețui, creștinii asirieni s-au repliat apoi timp de patru secole în munții Kurdistanului. De aici încă în 1503 Mar Eliyya V hirotonea mitropoliți pentru India, Java și China. Din aceleași motive, începând din 1450 patriarhia va deveni ereditară fiind transmisă într-o sigură familie de la unchi la nepoți. Tot acum asirienii încep să devină ținta misiunilor catolice. În 1552 e hirotonit la Roma primul patriarh caldeean unit, ceea ce a constituit începutul unei complicate și lamentabile perioade de dezbinare internă, pe fondul unei decadente accentuate, creștinii asirieni fiind divizați până azi în două Biserici: un patriarhat neunit, intitulat oficial Biserica Asiriană a Răsăritului, și altul unit cu Roma și intitulat Biserica Caldeeană a Răsăritului. În secolul XIX misiunilor catolice li s-au adăugat cele protestante și anglicane. Imperiul țarist avansează și el în zona transcaucaziană și emite pretenții de protecție asupra populațiilor creștine. Retragerile trupelor ruse se soldează mereu cu represalii și masacre al căror instrument la instigațiile otomane vor fi în 1843–1846, 1894–1898 și 1916–1918 triburile sălbatice ale kurzilor. Între 1916–1918 are loc, planificat de Junii turci, holocaustul creștin armean, sirian și grec din Asia Mică urmat de deportări și emigrări. Din peste 5.000.000 de creștini în 1900, vor rămâne în zonă în 1922 abia 700.000, circa 2.000.000 fiind uciși. În masacre a pierit circa o treime din populația asiriană, căreia tratatul de la Lausanne nu i-a recunoscut oficial statutul de minoritate (pentru detalii, cf. www.atour.com/holocaust). Pe 3 martie 1918 a fost asasinat de kurzi catolicosul Mar Shimun XIX Benyamin. Majoritatea supraviețuitorilor fug spre sud, în Irakul aflat sub protecție britanică. Sfârșitul mandatului britanic în 1933 conduce la un masacu

În plan cultural, elita siro-orientală (literați, medici, filozofi) a jucat un rol esențial la Bagdad în traducerea în limba arabă a patrimoniului cultural grec antic în cadrul așa-numitei Dar al Hikmah create în 830.

O înflorire unică în felul ei va cunoaște în secolele VII și VIII și viața monahală și mistică⁷⁵: spre sfârșitul secolului VII activează în Beit Huzaye trei remarcabile figuri duhovnicești de origine din Beit Qatraye: Dadisho, Shemun d-Taibuteh și Mar Ishaq al Ninivei; iar în prima jumătate a secolului VIII își desfășoară viețuirea duhovnicească alți doi uimitori mistici siro-orientali: Yohannan Saba sau din Dalyatha († cca 760) și Yawsep Hazzaya († cca 770). Radicalismul mistic și unele exprimări îndrăznețe din scrierile acestora din urmă va alerta ierarhia care-i va condamna într-un sinod din 786–787 sub catolicosul Mar Timateos I, veritabil „proces al misticilor”, condamnare revocată însă de succesorul său Mar Isho Bar Nun

în care peste 3000 de persoane pier, ceea ce a dus la exodul în diasporă al majorității comunității. Catolicosului Mar Shimun XXI i se retrage cetățenia irakiană și se stabilește la San Francisco unde va fi asasinat în 1973. Decizia sa de a trece la calendarul îndreptat a dus la schisma episcopilor rămași în Irak care au chemat la Bagdad pe mitropolitul asirian din India, iar acesta le-a hirotonit trei episcopi. În 1976 e ales catolicos episcopul Teheranului cu numele Mar Dinkha IV cu sediul din 1994 la Morton Grove (Illinois, lângă Chicago). După secole de completă izolare și decenii de marginalizare ecumenică, datorate rezistenței tenace a clișeului „nestorian” aplicat abuziv venerabilei Biserici Asiriene a Răsăritului, Biserica a martirilor și misticilor, în noiembrie 1994 Mar Dinkha semnează cu papa Ioan Paul II o declarație hristologică comună și Sinodul creează o Comisie pentru dialog ecumenic inițiind prin intermediul Fundației „Pro Oriente” din Viena tratative de unire cu Biserica Caldeeană Unită cu Roma și cu Bisericile siro-occidentale iacobite („monofizite”) (cf. mai jos, p. 462, n. * și **). Actualmente Biserica Asiriană a Răsăritului numără circa 350.000 de credincioși și 16 episcopi, risipiți în Irak, Iran, Siria, Liban, SUA (cca 100.000), Australia și India. Biserica Caldeeană numără 325.000 de credincioși și zece episcopi în Irak, a patru episcopi în Iran, patru în Orientul Apropiat și circa 150.000 de credincioși în SUA.

⁷⁵ Cf. G. BLUM, „Nestorianismus und Mystik. Zur Entwicklung christlich-orientalischer Spiritualität in der ostsyrischen Kirche”, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 93 (1982), p. 273–294; „Vereinigung und Vermischung. Zwei Grundmotive christlich-orientalischer Mystik”, *Oriens christianus* 63 (1979), p. 41–60; „Christlich-orientalischer Mystik und Sufismus”, în: *III-Symposium Syriacum (OCA 221)*, 1983, p. 261–271.

(823–827). În fine, în secolul X a viețuit Rabban Yawsep Busnaya († 979 la 110 ani) ale cărui viață și învățătură au fost fixate în scris într-o biografie spirituală scrisă de Yohannan bar Kaldun. După secolul X nu se mai înregistrează figuri spirituale similare, accentul căzând pe supraviețuire și conservarea tradițiilor într-un mediu din ce în ce mai ostil. După o scurtă renaștere în secolul XIII, literatura siro-orientală dispare practic și ea o dată cu loviturile devastatoare primite de la mongoli.

Sfântul Isaac Sirul pe fundalul Bisericii Răsăritului din secolele VII–VIII

Prima jumătate a secolului VII din viața Bisericii Răsăritului a fost trăită într-o tensiune eshatologică sub semnul apropierii sfârșitului lumii. Ea văzuse în Orientul Apropiat prăbușirea în câteva decenii a două imperii, sasanid și romano-bizantin, și instalarea noii puteri mondiale a islamului. Figura dominantă a fost incontestabil catolicosul Mar Ishoyahb III cel Mare (580–659)⁷⁶, în al cărui timp se situează și anii de tinerețe și de formare ai Sfântului Isaac Sirul. Născut în jurul anului 580 într-un sat din Adiabena, Ishoyahb s-a format la Școala de la Nisibis unde a trăit în 596 criza provocată de învățământul reformator al directorului ei din anii 572–610, Henana din Adiabena. Acesta încercase să schimbe paradigma teologică de bază a teologiei Bisericii din Persia, reprezentată de canonul teologiei și comentariilor biblice ale lui Teodor al Mopsuestiei, înlocuindu-le cu propriile sale comentarii biblice inspirate din alegorismul lui Origen și mistica lui Evagrie, cu un puternic accent pus atât pe unirea sufletului cu Dumnezeu (pentru care a fost acuzat de panteism), cât și pe unirea naturilor divine și umane în ipostasa compusă a lui Hristos (pentru care a fost acuzat de chalcedonism). Ierarhia oficială a reacționat decis prin Sinoadele din 585, 596 și 605 reafirmand autoritatea lui Teodor al Mopsuestiei și o hristologie

⁷⁶ Cf. J. M. FIEY, „Išoyaw le Grand. Vie de catholicos nestorien Išoyaw III d'Adiabene”. *OCP* 35:2 (1969), p. 305–333 și 36:1 (1970), p. 5–46.

strict diofizită. În 595, 300 din cei 800 de elevi ai Școlii, printre care și tânărul Ishoyahb, au părăsit în semn de protest Nisibisul, stabilindu-se la Balad. Ishoyahb intră mai apoi în proaspăt întemeiata mănăstire Beit Abe din Adiabena. Această faimoasă mănăstire care a jucat un rol esențial în viața Bisericii Răsăritului — și a cărei amplă istorie duhovnicească o va scrie în secolul IX Toma din Marga — fusese întemeiată de monahul Yakub plecat din cel mai important centru monahal al Bisericii Răsăritului care era vestita mare mănăstire de pe Muntele Izla (la nord de Nisibis). Aceasta fusese întemeiată în 571 de marele ascet și reformator al monahismului siro-oriental Abraham din Kashkar († 588, în vârstă de 85 de ani) care i-a dat și faimoasele Reguli care-i poartă numele, organizând-o după modelul „lavrelor” egiptene din Sketis: colonii cu viață semianahoretică. După moartea lui Abraham, mănăstirea a fost condusă de Dadisho și apoi de cunoscutul ascet și teolog Babai cel Mare († 628). Rigorismul și temperamentul violent al lui Babai, promotorul reacției conservatoare în Biserica Răsăritului, au dus însă la plecarea unor monahi de pe Muntele Izla, printre care și Yakub, întemeietorul mănăstirii Beit Abe.

Secolul VII a fost o perioadă dificilă pentru Biserica Persiei. Aceasta căzuse în dizgrația regelui Khosraw II care a interzis în anii 609–628 alegerea unui catolicos. Influența „monofiziților” atinsese cote alarmante. În jurul anului 628 aceștia înființaseră o mitropolie siro-occidentală „monofizită” la Takrit și înființaseră la nord de Ninive mănăstirea Mar Mattai, centrul propagandei „monofizite”. În condiții dramatice determinate de înfrângerea zdrobitoare a perșilor de către romano-bizantini în decembrie 627 lângă Ninive și asasinarea lui Khosraw II, Biserica Răsăritului și-a putut alege în sfârșit un catolicos în persoana lui Mar Ishoyahb II din Gdala (628–645), fost coleg de școală la Nisibis și refugiu cu Ashoyahb din Adiabena. Noul catolicos l-a numit pe acesta din urmă episcop al Ninivei, reușind cu mare dificultate să-l impună în fața locuitorilor de aici care doreau un localnic și au declanșat împotriva lui o violentă campanie de denigrare. Noul episcop al Ninivei a reușit să contracareze cu succes propaganda mono-

fizită de la Mar Mattai („cuibul satanei”) care se extinsese chiar și în orașul său. Refuză însă ulterior să accepte scaunul de mitropolit al Adiabenei din Erbil. Acesta e ocupat de un oarecare Makkiha care însă apostaziază și trece în jurul anului 635 la „monofiziți”. Acum Ishoyahb acceptă scaunul de mitropolit al Adiabenei. Principala preocupare a anilor petrecuți de Ishoyahb la Erbil a fost, pe de o parte, contracararea extinderii influenței „monofizite” puternice încă în zonă, iar, pe de altă parte, demascarea „deviaționiștilor” care înclinau din interiorul Bisericii Răsăritului spre „erezia” chalcedoniană a unicei ipostase compuse: episcopii Chiriac al Nisibisului și Sahdona/Martyrius din Mahoze d-Arewan vor fi denunțați, atacați și excomunicați (Chiriac va muri înainte, dar Sahdona va fi obligat să se autoexileze lângă Edessa). Pe lângă aceste crize doctrinare, Biserica Răsăritului s-a văzut confruntată — în condițiile prăbușirii Imperiului sasanid și invadării arabe a Orientului Apropiat — cu afirmarea unor tendințe autonomiste și secesioniste din partea unor provincii. Mesopotamia centrală, așa-numita Beit Aramaye, cu orașele imperiale Seleucia-Ctesifon, fusese ocupată de arabi în 635, iar Emeh, urmașul lui Ishoyahb pe scaunul episcopal al Ninivei, deschisese și el în 637 porțile orașului arabilor al căror favorit va deveni, ajungând cu sprijinul lor catolicos între 645–649. Rezistența antiarabă a continuat însă până în 651 în Beit Persaye (Fars, leagănul dinastiilor iraniene). Când mitropolitul Adiabenei va fi ales catolicos în 649 ca Ishoyahb III (649–659), mitropolitul Shemun din Rev-Ardashir cu episcopii săi a refuzat să se supună noului catolicos și și-a proclamat autocefalia. Ei vor fi urmați și de episcopii din Beit Qatraye care vor cere hirotonia episcopilor lui Shemun din Rev-Ardashir, nu lui Ishoyahb de la Ctesifon. Catolicosul reacționează prompt și în 649 ține un sinod în care-i declară depuși pe episcopii schismatici. În colecția epistolelor lui Mar Ishoyahb III ni s-au păstrat cinci scrisori⁷⁷ adresate laicilor (nr. 17–19) și monahilor (nr. 20–21) din Qatar; acestea le cer laicilor să iasă din

⁷⁷ Ed. R. Duval: *Ishoyahb III patriarcha. Liber epistularum* (CSCO 11–12), 1904, p. 260–283 (p. 188–204).

comuniune cu episcopii răzvrătiți, iar monahilor refugiați să reziste în fața represaliilor și persecuțiilor. Cu toate acestea, schisma a continuat, ba chiar s-a adâncit sub urmașul lui Ishoyahb III, ucenicul său apropiat încă de la Beit Abe, noul catolicos Mar Giwargis (Gheorghe) I care a păstorit între 649–685⁷⁸. În 666 episcopii din Beit Qatraye se revoltă la rândul lor împotriva mitropolitului din Rev-Ardashir și se proclamă mitropolie autocefală. Pentru a soluționa schisma incipientă, Mar Giwargis a călătorit personal în îndepărtatul Qatar și în mai 676 a ținut pe insula Dayrin (actualmente Bahrain) din Golful Persic un sinod de reconciliere. Sinodul a promulgat 19 canoane⁷⁹ extrem de interesante pentru că, citite în negativ, ne permit să ne formăm o imagine despre creștinismul și Biserica din Qatar, regiunea în care s-a născut și format Sfântul Isaac. Canoanele au conținut pastoral, moral și misionar și reamintesc episcopilor (1–5, 10, 11, 19) datoria predicării Evangheliei, învățării și îndreptării credincioșilor, stabilesc regulile de alegere a episcopilor (3), de alegere și conduită a clericilor (7, 8, 10) și monahilor (obligați să cunoască Scriptura, 12), iar laicilor li se fixează reguli privitoare la căsătoria legitimă („în fața crucii”, 13), li se impune evitarea unirii cu păgânii (14), a poligamiei (16) și li se reamintește obligația rugăciunii comunitare zilnice dimineața și seara (15) și a unui comportament adecvat duminica după Liturghie (17) care, săvârșită de episcop, e centrul vieții creștine. Creștinii din Beit Qatraye — regiune cu relații comerciale intense cu India și cunoscută pentru producția de perle — trăiesc, așadar, într-un mediu cosmopolit, alături de evrei, arabi și păgâni, tentați de păgânism, erezie și indisciplină (inclusiv la nivelul clericilor și monahilor). Încă de la începutul secolului VIII creștinismul începea să dispară rapid din regiune, așa cum se întâmplase încă de pe vremea catolicosului Ishoyahb III cu creștinii arabi din Uman (sudul peninsulei ara-

⁷⁸ Cf. D. BUNDY, articolul „Georges I^{er} de Kaphra”, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique* 20 (1983), col. 625–627.

⁷⁹ Păstrate în *Synodicon Orientale*, ed. J. B. Chabot, 1902, p. 215–226 (480–490). Analiza lor la P. BETTILOLO, 1985, 1990², p. 17–18, și CHIALÀ, 2002, p. 29–31.

bice), care trecuseră la islam, apostazie determinată de taxele speciale pentru creștini, dar facilitată și de disputele bisericești.

În Beit Qatraye, regiune care a dat în secolul VII Bisericii Răsăritului mulți monahi erudiți, s-a născut în jurul anului 620 și Sfântul Isaac. Potrivit notiței publicate de Rahmani, aici și-a format Isaac profunda erudiție scripturistică și patristică, și tot aici a intrat în monahism și a devenit învățător (*malpana*), o funcție extrem de importantă în Biserica Răsăritului care avea un excelent sistem de școli bisericești cu regim strict, cvasi-monahal⁸⁰. Potrivit reconstituirii ipotetice, dar extrem de probabile a lui Dana Miller⁸¹, în 649 în dezordinile care au însoțit alăturarea episcopilor din Beit Qatraye schismei autonomiste a mitropolitului din Beit Persaye, e foarte plauzibil ca Isaac să-și fi părăsit ținutul natal stabilindu-se pentru un timp la monahii dintr-o altă regiune, probabil în ținutul muntos din Beit Huzaye (sud-vestul Iranului de azi), unde se va și retrage după demisia sa din scaunul de episcop. Când tulburările s-au mai potolit, Isaac va fi revenit în Beit Qatraye viețuind aici ca singuratic. Aici l-a găsit probabil în anul 676 catolicosul Mar Giwargis venit să soluționeze schisma episcopilor din Qatar. În semn de unire între cele două Biserici, auzind de erudiția și sfințenia acestuia de la ruda sa Gabriel Qatraya, care era exeget la Școala din Seleucia-Ctesifon, catolicosul l-a luat cu sine pe Isaac în Beit Aramaye hirotonindu-l la faimoasa mănăstire Beit Abe episcop al Ninivei. Scaun sufragane al mitropoliei Adiabenei din Erbil, Ninive se afla în zona critică supusă presiunii propagandei „monofizite” cu centrul la mănăstirea Mar Mattai. După numai cinci luni de păstorie însă, Mar Isaac și-a dat demisia retrăgându-se ca ascet singuratic între anahoreții din zona muntoasă Matut din Huzistan (Beit Huzaye). Motivele reale ale demisiei, ocolite de notița publicată de Rahmani, sunt sugerate de notița lui Ishodenah. Acesta vorbește, extrem de plauzibil — dată fiind experiența anterioară a catolicosului Ishoyahb III când a fost numit la rândul său episcop al Ninivei în 629 sau de cazurile

⁸⁰ Cf. D. MILLER, 1984, p. LXVI.

⁸¹ *Ibid.*, p. LXVII–LXX.

similare ale predecesorului și succesorului lui Isaac pe același scaun din Ninive — de gelozia locuitorilor „dinăuntru”, respectiv din Mesopotamia, față de un venetic venit din îndepărtatul și schismaticul Qatar. La acest motiv s-a mai adăugat desigur și faptul că Isaac îi va fi dezamăgit desigur pe nini-viteni și prin aversiunea lui declarată față de zelul excesiv și disputele dogmatice⁸², neangajându-se în combaterea și polemica deschisă cu „monofiziții” din eparhie, la care se așteptau ei. Ba chiar, prin poziția sa hristologică moderată, se prea poate să fi fost acuzat de-a dreptul de cripto-chalcedonism (ca odinioară Henana sau Sahdona). Numele lui Mar Isaac nu apare în orice caz, ca de altfel nici cel al predecesorului și succesorului său, în dipticele mitropoliei Adiabenei⁸³. Tot ce știm precis despre Mar Isaac al Ninivei e că a locuit mulți ani ca anahoret pe Muntele Matut din Huzistan în rugăciune, studiu și scris. Pierzându-și vederea din pricina cititului intens, s-a retras la mănăstirea cea mai apropiată, cea a lui Rabban Shabur († sfârșitul secolului VII), de pe Muntele Sushtar, unde pentru erudiția, blândețea și smerenia lui era numit „al doilea Didym”, și unde a și murit la adânci bătrâneți și a fost îngropat cândva în jurul anului 700 d. Hr. În urma lui, scrie notița tipărită de Rahmani, a rămas un amplu corpus de scrieri duhovnicești, în parte dictate ucenicilor săi după orbire, cu-

⁸² Cf. *Cuvântul* 50, ed. Bedjan = *Cuvântul* 58, ed. Theotokis (FR X, p. 297 sq) intitulat: *Despre vătămarea din partea zelului celui nebun care socotește că lucrează pentru Dumnezeu*: „Omul zelos nu ajunge niciodată la pacea minții. Iar cel lipsit de pace e lipsit și de bucurie. Căci dacă pacea e numită sănătatea desăvârșită a minții, cel ce are zel rău boalește de o boală grea. O, omule, care socotești să folosești zelul tău împotriva bolilor străine, tu alungi prin aceasta sănătatea din sufletul tău”. Sau în *Cuvântul* 7, ed. Theotokis (FR X, p. 63): „Ferește-te de discuțiile despre dogme, ca de un leu înfuriat. Să nu intri în acestea nici cu credincioși ai Bisericii, nici cu cei străini”.

⁸³ *Ibid.*, p. 515: „Din punct de vedere hristologic, Sfântul Isaac era probabil între moderații Bisericii din Persia, dar cuvintele sale aspre la adresa zelului nebunesc atestă dezgustul său puternic față de practicile de «vânătoare de vrăjitoare» ale extremiștilor și, astfel, tensiunile acute din sânul Bisericii din Persia. Din mijlocul acestor curente, Sfântul Isaac a urcat pe muntele înalt al liniștirii unde a așternut pentru noi cuvintele sale pline de harul Duhului Sfânt.”

prins în „cinci volume pline de dulce învățătură”. Catalogul versificat al cărților autorilor siro-orientali, întocmit de Abdisho din Nisibis († 1318), vorbește de „șapte volume [*penqyatha*] despre viețuirea duhovnicească, taine dumnezeiești, judecată și providență”⁸⁴. Din toate acestea au ajuns până la noi un număr de 156 de „Cuvinte” grupate în trei părți (82 + 40 + 17), ultimele două fiind descoperite foarte recent, iar a treia fiind încă inedită. Ele toate vorbesc despre un itinerar ascetic și contemplativ riguros, menit să-l conducă pe monahul „singular” (anahoret sau eremit) de la nevoința ascetică fizică la cea interioară și de aici la simțirea iubirii și milei infinite a lui Dumnezeu. E ceea ce arată succint următoarele celebre fragmente din cele trei „cuvinte” ale Părții I:

„Săvârșirea întregului drum stă în acestea trei: în pocăință, în curăție și în desăvârșire.

Ce este pocăința? Părăsirea celor de mai înainte și întristarea pentru ele.

Și ce este curăția pe scurt? Inima plină de milă pentru toată firea zidită.

Și ce este desăvârșirea? Adâncul smereniei, care este părăsirea tuturor, atât a celor văzute, cât și a celor nevăzute. Prin cele văzute înțeleg pe toate cele simțite, iar prin cele nevăzute, pe cele gândite [inteligibile]. Atunci ești în afara grijii de ele.

Ce este pocăința? Inima zdrobită și smerită; moartea îndoită, de bunăvoie, față de toate.

Și ce este inima plină de milă? Arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni, pentru păsări, pentru dobitoace, pentru draci și pentru toată făptura. În acest caz, gândul la acestea și vederea lor fac să curgă din ochi și-roaie de lacrimi. Din mila multă și apăsătoare ce stăpânește inima și din stăruință, inima se micșorează și nu mai poate răbda sau auzi, sau vedea vreo vătămare, sau vreo întristare cât de mică, ivită în vreo zidire. Și pentru aceasta aduce rugăciune cu lacrimi în tot ceasul și pen-

⁸⁴ ASSEMANI, *Bibliotheca Orientalis* III/1, p. 104.

tru cele necuvântătoare și pentru dușmanii adevărului și pentru cei ce-l vatămă pe el, ca să fie păziți și iertați; la fel și pentru firea celor ce se târăsc pe pământ. O face aceasta din multa milostivire ce se mișcă în inima lui fără măsură, după asemănarea lui Dumnezeu.

Ce este rugăciunea? O liniștire și o golire a cugetării de toate cele de aici și o inimă ce-și întoarce cu desăvârșire privirea spre nădejdea plină de dor a celor viitoare. Iar cel despărțit de acestea seamănă sămânță amestecată în semănătura sa, asemenea celui ce înjugă împreună boul cu asinul.

Cum poate dobândi cineva smerenia? Prin neîncetata pomenire a greșelilor sale și prin conștiința apropierei de moarte, prin îmbrăcăminte săracăcioasă, prin alegerea locului din urmă în fiecare clipă și prin alergarea la faptele cele mai înjosite și mai de ocară în orice lucru; prin a fi totdeauna ascultător, prin tăcerea neîncetată, prin ne iubirea de întâlniri în adunări și prin voința de a fi necunoscut și neluat în seamă; prin a nu ține la vreun lucru după regula proprie, prin a urî vorbăria cu multe persoane, prin a nu iubi câștigurile. Și după acestea, prin disprețuirea de către minte a oricărei ocări și învinovățiri din partea vreunui om și a oricărei pizmuri; prin a nu avea mâna sa asupra nimănui și mâna nimănui asupra sa, ci a fi singur și însingurat în cele ale sale, și a nu lua în lume grija cuiva asupra sa, afară de grija sa. Și pe scurt, la smerenie se ajunge prin înstrăinare, prin sărăcie și prin viețuirea însingurată. Acestea nasc smerenia care curățește inima.

Iar semnul celor ce au ajuns la desăvârșire este acesta: de vor fi predați de zece ori pe zi arderii pentru dragostea oamenilor, nu se vor sătura de ei. Precum a zis Moise către Dumnezeu: «De le ierți lor păcatul, iartă-l. Iar de nu, șterge-mă și pe mine din cartea în care m-ai scris» [Is 32, 31]. Și precum a zis fericitul Pavel: «M-aș ruga să fiu anatema de la Hristos pentru frații mei» și celelalte [Rm 9, 3]. Și iarăși: «Acum mă bucur de necazuri pentru voi, cei din neamuri» [Col 1, 24]. Dar și ceilalți apostoli

au primit moartea în toate chipurile, în schimbul vieții oamenilor.

Iar ca sfârșit al tuturor acestora, Dumnezeu și Domnul L-a dat pentru dragostea Sa pe Însuși Fiul Său la moarte prin cruce. «Că așa de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât și pe Unul-Născut Fiul Său L-a dat la moarte pentru ea» [In 3, 16]. Nu pentru că n-a putut să ne izbăvească pe noi în alt chip, ci a voit să ne învețe prin aceasta pe noi dragostea cea folositoare. Și ne-a apropiat pe noi de Sine în moartea Unuia-Născut Fiului Său. Și dacă ar fi avut ceva mai de preț decât pe Fiul Său, și aceasta ne-ar fi dat-o ca să se afle în El neamul nostru. Și pentru dragostea Lui cea mare n-a voit să si lească libertatea noastră, deși putea să o facă, ci să ne apropie de Sine prin dragostea cugetului nostru. Și Însuși Hristos a ascultat de Tatăl Său pentru dragostea Sa față de noi, ca să primească asupra Sa ocară și mânia, cu bucurie, precum zice Scriptura: «În locul bucuriei ce o avea, a răbdând crucea, disprețuind rușinea» [Evr 12, 2]. De aceea a spus Domnul în noaptea în care a fost vândut: «Acesta este trupul Meu, care se dă pentru lume, spre viață; și acesta este sângele Meu care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor» [Mt 26, 26-28]. Și pentru noi zice iarăși: «Eu Mă sfîntesc pe Mine» [In 17, 19].

Așa ajung și toți sfinții la această desăvârșire, când ajung desăvârșiți și se aseamănă cu Dumnezeu în izvorârea prisositoare a dragostei lor și a iubirii față de toți oamenii. Și spre acest semn al asemănării cu Dumnezeu tind toți sfinții: spre desăvârșirea în dragoste față de aproapele. Așa făceau și părinții noștri din singurătate: când ajungeau la acea desăvârșire și asemănare, primeau totdeauna în ei viața deplină a Domnului Iisus Hristos.

Despre fericitul Antonie se zice că nu socotea nicio dată în sine să facă ceva care să-l folosească pe el mai mult decât pe aproapele. El avea încredințarea aceasta că câștigul aproapelui e cea mai bună lucrare pentru sine.

Și despre avva Agaton s-a spus iarăși că zicea: «Aș fi voit să aflu un bubos, să iau trupul lui și să i-l dau pe al

meu». Ai văzut dragostea desăvârșită? Chiar când era afară de sine nu suferea să nu odihnească [ospăteze] pe aproapele lui. Și avea o săpăligă și intrând un frate la el și dorind-o, nu l-a lăsat să iasă din chilie fără ea. Dar și alte de acestea sunt scrise despre unii ca aceștia.

Și de ce spun numai acestea? Mulți dintre ei și-au dat trupurile lor fiarelor și sabiei și focului pentru aproapele. Nimeni nu se poate ridica la treapta acestei iubiri, dacă nu simte în chip ascuns nădejdea sa. Și nu pot dobândi iubirea de oameni cei ce iubesc lumea aceasta. Când dobândește cineva dragostea de Dumnezeu Însuși, se și îmbracă îndată cu ea. Dar e nevoie ca cel ce a dobândit pe Dumnezeu să nu caute a dobândi împreună cu El și altceva, ci să se lepede chiar și de trupul său. Căci de se va îmbrăca cu lumea aceasta și va dori viața aceasta, nu se va îmbrăca cu Dumnezeu, până nu le va părăsi pe acestea. Căci El Însuși a mărturisit acestea zicând: «De nu va lăsa cineva toate și nu-și va urî sufletul său, nu poate să se facă ucenicul Meu» [Lc 14, 26]. Deci nu trebuie numai să le lase, ci să le și urască. Și de nu poate să se facă ucenicul Lui, cum se va sălășlui în El?»⁸⁵.

„Să nu urăști pe păcătos. Căci toți suntem vinovați. Și dacă te miști către el pentru Dumnezeu, plângi pentru el. Și de ce-l urăști pe el? Urăște păcatele lui și roagă-te pentru el, ca să te asemeni cu Hristos, Care nu Se mânia împotriva păcătoșilor, ci Se ruga pentru ei. Nu vezi cum se ruga pentru Ierusalim? Căci prin multe suntem batjocoriți și noi de diavol. Și de ce urâm pe cel batjocorit ca și noi, pe diavolul care ne batjocorește pe noi? De ce urăști pe păcătos, o, omule? Oare pentru că nu e drept cu tine? Dar unde este dreptatea, o dată ce nu ai iubire? De ce nu plângi pentru el, ci îl prigonești? Căci din neștiință se mișcă unii în mânia lor, deși socotesc că deosebesc faptele păcătoșilor.

⁸⁵ Cuvântul 81, ed. Theotokis (= Cuvântul 74, ed. Bedjan): trad. rom. Dumitru Stăniloae, FR X, 1981, p. 392-397.

Fii vestitor al bunătății lui Dumnezeu, pentru că te călăuzește pe tine care ești nevrednic și pentru că ești mult dator, și nu scoate dreptul Său de la tine. Și în locul lucrurilor mici pe care le faci, îți dăruiește cele mari. Să nu numești pe Dumnezeu «drept», căci nu dreptatea Lui se vede în faptele tale. Și dacă David îl numește pe El drept, Fiul Lui ne-a arătat că El este mai degrabă bun și blând. «Este bun, zice, cu cei răi și necinstitori» [Lc 6, 35]. Cum Îl numești «drept», când citești în capitolul despre plata lucrătorilor: «Prietene, nu te nedreptățesc, ci voi să dau acestuia de pe urmă ca și ție. Dacă ochiul tău este rău, Eu sunt bun» [Mt 20, 33]? Și cum numește iarăși omul pe Dumnezeu «drept», când aude în capitolul despre fiul risipitor, care a cheltuit bogăția în petreceri, cum numai pentru pocăința ce-a arătat-o, tatăl a alergat și a căzut pe grumazul lui și i-a dat stăpânire peste toată bogăția lui? Nimeni altul n-a spus acestea despre El, ca să ne îndoim în El, ci însuși Fiul Lui a mărturisit acestea despre El. Unde e dreptatea lui Dumnezeu când noi, păcătoși fiind, Hristos a murit pentru noi? Iar dacă aci ni Se arată milostiv, să credem că nu primește schimbare în privința aceasta.

Să nu ne fie nouă să cugetăm vreodată această nelegiuire, ca să spunem că Dumnezeu este nemilostiv. Căci nu Se schimbă Dumnezeu în ceea ce e propriu lui Dumnezeu, ca morții, și nu dobândește ceva ce nu are, nici nu pierde ceea ce are, nici nu primește vreun adaos ca făpturile. Ci ceea ce are Dumnezeu dintru început, va avea și are pururea până la sfârșitul fără de sfârșit, precum a spus fericitul Chiril în tâlcuirea Facerii. «Teme-te, zice, de El din dragoste și nu din pricina numelui aspru ce I se dă. Iubește-L ca unul ce ești dator să-L iubești; și nu numai pentru cele ce ți le va da, ci și pentru cele ce le-am primit și pentru lumea aceasta pe care a făcut-o pentru noi. Căci cine ar putea să-L răsplătească pe El? Unde este răsplătirea Lui în faptele noastre? Cine L-a înduplecat pe El la început să ne zidească? Și cine Îl roagă pentru noi când suntem nerecunoscători? Iar când

nu eram, cine a trezit trupul nostru la viață? Și iarăși, de unde vine înțelegerea cunoștinței în țărână?»

O, minunată milostivire a lui Dumnezeu! O, har neînțeles al lui Dumnezeu, Ziditorul nostru! O, putere, care le poate toate! O, bunătate nemăsurată, prin care zidești din nou firea noastră a păcătoșilor! Cine e în stare să-L slăvească cum se cuvine? Ridică pe cel ce a trecut peste El și L-a hulit, înnoiește țărâna fără rațiune și o face iarăși înțelegătoare și cuvântătoare; și mintea risipită și nesimțitoare și simțurile împrăștiate le face fire rațională și destoinică de înțelegere. Nu e în stare păcătosul să înțeleagă harul învierii lui. Unde este gheena, care ne poate întrista pe noi? Unde este pedeapsa care ne înfricoșează în multe chipuri și poate copleși bucuria iubirii Lui? Ce este gheena pe lângă harul învierii Lui, când ne ridică pe noi în iad și face pe acest stricăcios să se îmbrace întru nestricăciune și pe cel căzut în el îl ridică întru slavă?

O, voi cei cu dreaptă socoteală! Veniți și vă minunați! Cine are o cugetare înțeleaptă și minunată, ca să se minuneze după vrednicie de harul Făcătorului nostru? El este răsplata păcătoșilor, căci în loc de răsplătirea cea dreaptă, El îi răsplătește cu învierea; și trupurile lor, care au călcat legea Lui, le îmbracă cu slava nestricăciunii. Acest har, care ne-a înviat după ce am păcătuit, e mai mare decât acela prin care, când nu eram, ne-a adus la ființă. Slavă Ție, Doamne, pentru harul Tău nemăsurat! Undele harului Tău mă fac, Doamne, să tac. Căci nu mai este în mine vreun gând pe măsura mulțumirilor ce Ți se cuvin. Cu ce gând ne vom mărturisi Ție, Împărate preabun, Cel ce iubești viața noastră? Slavă Ție pentru cele două lumi ce le-ai făcut spre creșterea și bucuria noastră, ridicându-ne prin toate cele ce le-ai făcut spre cunoștința slavei Tale, de acum și până în veci⁸⁶.

„Omul, cât este în trândăvie, se teme de moarte. Iar când se apropie de Dumnezeu, se teme de judecată. Dar când

a înaintat deplin, a înaintat în dragoste. Din acestea, două câte două sunt legate una de alta. Cum așa? Când se află cineva în cunoștința trupească, se teme de moarte. Când se află însă în cunoștința sufletească și în viețuirea cea bună, cugetarea lui se mișcă în fiecare clipă în aducerea-amine de judecată. Pentru că stă în chip drept în firea însăși și se mișcă în treapta sufletească și umblă întru cunoștința de sine și într-o viețuire dornică de a se apropia de Dumnezeu. Dar când ajunge la cunoștința adevărului, prin trezirea simțirii tainelor lui Dumnezeu și prin întărirea nădejdi în cele viitoare, omul trupesc care se teme de moarte, ca animalul de tăiere, e înghițit de dragoste; cel rațional se teme de judecată, iar cel ajuns fiu se înfrumusețează [se desăvârșește] în dragoste și nu se mai povățuiește prin toiagul care sperie. «Iar eu și casa tatălui meu vom sluji lui Dumnezeu» [Sir 24, 15].

Cel ce a ajuns la dragostea de Dumnezeu nu mai dorește să rămână aici. Căci dragostea scoate afară frica. Iubiților, fiindcă m-am făcut nebun, nu mai rabd să păzesc taina în tăcere, ci mă port ca unul fără de minte pentru folosul fraților. Pentru că aceasta este dragostea adevărată, că nu mai poate răbda să păstreze ceva în taină față de cei iubiți. De multe ori când scriam acestea, mi se opreau degetele pe hârtie și nu mai puteam să le mișc de plăcerea ce se ivea în inima mea și care mă aducea la tăcerea simțurilor. Deci, fericit este cel ce se îndeletnicește pururea cu Dumnezeu și se oprește de la toate cele lumești și numai cu El se ocupă toată cunoștința lui. Și de va fi îndelung răbdător, nu va întârzia mult să se arate rod mare.

Bucuria cea întru Dumnezeu este mai puternică decât viața de aici. Și cel ce a aflat-o pe ea, nu numai că nu mai caută spre patimi, ci nu se mai întoarce nici spre viața sa; și nu mai are vreo altă simțire a ei, dacă bucuria aceasta i-a venit din adevăr. Dragostea e mai dulce ca viața. Căci e mai dulce înțelegerea cea după Dumnezeu, din care se naște dragostea cea mai dulce ca mierea și ca fagurul. Dragostea nu se întristează când trebuie să pri-

⁸⁶ Cuvântul 60, ed. Theotokis (= Cuvântul 50b, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, FR X, 1981, p. 313–316.

mească moartea înfricoșătoare pentru cei pe care îi iubeste. Dragostea este fiica cunoștinței. Iar cunoștința este fiica sănătății sufletului. Și sănătatea sufletului este puterea ce se naște din multa răbdare.

Întrebare: Și ce este cunoștința?

Răspuns: E simțirea vieții nemuritoare.

Întrebare: Și ce este viața cea nemuritoare?

Răspuns: Simțirea lui Dumnezeu. Căci din cunoaștere este iubirea. Iar cunoașterea de Dumnezeu este împărăteasa tuturor poftelor, și sufletul ce o primește nu mai are nevoie de vreo altă dulceață de pe pământ. Căci nimic nu este asemenea dulceții cunoașterii lui Dumnezeu.

Rugăciune: «Doamne, umple inima mea de viață veșnică.»

Viața veșnică este mângâierea în Dumnezeu. Și cel ce a aflat mângâierea în Dumnezeu socotește de prisos orice mângâiere lumească.

Întrebare: De unde simte omul că a primit înțelepciunea de la Duhul?

Răspuns: Din simțirea care-l învață în ascunsul lui și în simțiri chipurile smereniei. Și i se descoperă în înțelegerea lui că a dobândit smerenia.

Întrebare: Și cum simte cineva că a ajuns la ea?

Răspuns: Din aceea că îi e greață să placă lumii în purtările lui sau în cuvânt și este urâtă în ochii lui slava lumii acesteia⁸⁷.

Așa cum Sfântul Isaac n-a fost acceptat ca episcop de nini-viteni pentru refuzul controverselor dogmatice, tot așa și învățătura sa teologică și duhovnicească a scandalizat pe unii prin universalismul său. Notița lui Ishodenah spune că trei teze sau puncte ale lui Isaac n-au fost primite de mulți, printre cei care au fost scandalizați în epocă de acestea numărându-se și Daniel Bar Tubanitha, episcop de Tahal în Beit Garmai. Catalogul lui Abdisho precizează aici spunând că acest Daniel a compus o scriere azi pierdută, intitulată „Soluții

⁸⁷ Cuvântul 38, ed. Theotokis (= Cuvântul 62, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR X*, 1981, p. 204–207.

ale chestiunilor din volumul 5 al scrierilor lui Mar Isaac⁸⁸. Iar Hanun ben Yohanna Ibn as-Salt (sfârșitul secolului IX – începutul secolului X), autorul unei antologii arabe de 350 de maxime extrase din scrierile Sfântului Isaac, relatează și el⁸⁹ despre faptul că învățătura acestuia despre mila infinită a lui Dumnezeu era privită în monahismul siro-oriental drept o învățătură ezoterică care poate fi descoperită monahilor desăvârșiți, dar este interzisă monahilor începători pentru a nu-i demobiliza ascetic. Ibn as-Salt relatează și înțeleapta judecată a catolicosului Mar Yohannan II Ben Narsai (884–892): „Mar Isaac vorbește limba ființelor cerești, iar Daniel pe cea a ființelor pământești. Învățătura lui Isaac nu se potrivește însă decât monahilor celor mai buni și celor ce trăiesc în singurătatea chiliilor lor și se dedică rugăciunii.” Tot Ibn as-Salt întocmește o listă de șase teze în care opiniile Sfântului Isaac diferă de cele ale „unora”; spre deosebire de aceștia, Isaac susține că:

- Adam a fost creat muritor (idee a lui Teodor al Mopsuestiei);
- relele creaturilor nu produc nici o schimbare în Dumnezeu (mai precis în iubirea Lui);
- Dumnezeu e milă neschimbată și deci nu dă pedepse veșnice pentru rele trecătoare;
- mila lui Dumnezeu îmbrățișează în mod egal pe toți oamenii, buni și răi deopotrivă;
- pronia lui Dumnezeu nu dă oamenilor în lumea aceasta cele bune după meritele lor;
- sufletul separat de trup nu pierde nici viața, nici cunoașterea pe care le are în el însuși, nu de la trup.

Atacurile asupra învățăturii Sfântului Isaac, atribuite de notița lui Ishodenah (ca și în cazurile altor mistici siro-orientali anteriori și posteriori acestuia) „invidiei” contemporanilor, se explică, în opinia lui Ibn as-Salt, pe de o parte, prin nedesăvârșirea spirituală a adversarilor și invidioșilor față de altitudinea contemplațiilor la care a ajuns Isaac, iar, pe de altă parte, prin ignoranța lor biblică și patristică. Fiindcă, așa cum

⁸⁸ *Bibliotheca Orientalis* III/1, p. 174.

⁸⁹ Cf. mai jos, p. 391–400.

repetă Ibn as-Salt, cărțile lui Isaac nu pot fi înțelese decât de cei care au înțeles în prealabil în profunzime „cărțile sfinte” ale Scripturilor și „cărțile Bisericii” sau scrierile Sfinților Părinți. E și aici un indiciu și o trimitere la cheia hermeneutică adevărată care deschide înțelegerea universului gândirii teologice și duhovnicești isaachiene. Sfântul Isaac trebuie citit și înțeles pe fundalul tradiției teologice și spirituale a Bisericii sale siro-orientale. Sau, cum scria avizatul siriacist Paolo Bettolo:

„Pentru cine-l citește conștient de conținutul scrierilor exegetice și monahale anterioare sau contemporane lui, Isaac apare drept un îndrăzneț dar coerent interpret al credinței Bisericii sale. Aceasta nu pentru a-i nega originalitatea, nu pentru a diminua forța de mărturie cu totul singulară a existenței sale, rod al unei ascultări inteligente și sincere și al experienței harului. Uimește însă uneori recunoașterea în paginile lui chiar cele mai pătrunzătoare a înseși literei unor învățături de fapt comune, a unei lumini care luminează elementele unei tradiții până atunci opace în compilații de școală care o reproduc și sunt uneori singurele ei urme”⁹⁰.

*Gândirea spirituală a Sfântului Isaac Sirul
pe fundalul tradițiilor teologice și duhovnicești
ale creștinismului siro-oriental*

După cum sublinia Babai cel Mare († 628), în prefața la voluminosul său *Comentariu la Capitolele gnostice* ale lui Evagrie Ponticul, pentru Biserica siro-orientală „întreaga învățatură a vieții adevărate” se cuprinde la „trei sfinți” care sunt totodată și autoritățile ei maxime: Evagrie Ponticul, Ioan Singuraticul (Yohannan Ihidaya) și Teodor al Mopsuestiei. „Doi dintre ei, monahii Evagrie și Ioan, învață pe cei care umblă pe calea lui Hristos despre viețuirea virtuții, experiențele luptei sufletului și discernământul impresiilor și mișcări-

⁹⁰ *Op. cit. (supra, n. 63), 1990², p. 35. Pentru o utilă privire de ansamblu, cf. ID., „Lineamenti di patrologia siriana”, în: A. QUACQUARELLI (ed.) Complementi interdisciplinari di patrologia, Roma, 1989, p. 503–603.*

lor dinăuntrul nostru. Fericitul Teodor și toți sfinții învățători asemenea lui sunt Părinții noștri în creștinism prin cunoașterea sensibilă și inteligibilă, și ne învață adevărata cunoaștere dobândită prin învățatură și virtute. [...] Ei înalță în inimă scări până la al treilea cer, unde credința devine certitudinea celor nădăjduite care ni se împărtășesc ca pârgă a Duhului vieții care ne-a cuprins”⁹¹. Acești trei autori fundamentali, reprezentând unul tradiția origeniană (Evagrie), altul școala antiohiană (Teodor) și altul prima sinteză ascetico-mistică siriacă (Ioan), sunt cei mai des citați și de Isaac, și ei determină și structurile de susținere ale gândirii sale.

Baza o constituie viziunea pedagogică despre Economia divină a lui Teodor al Mopsuestiei. Potrivit acesteia, creaturile raționale, îngeri și oameni, sunt supuse schimbării și sunt susceptibile de instruire. Dumnezeu e Creatorul, Educatorul oamenilor pe care i-a așezat în școala lumii supunându-i la diferite încercări pentru a-i face să se hotărască pentru natura lor profundă și a-i muta apoi la lumea de sus. Fiindcă în această schemă a Economiei ca Paideia există două stări (*katastaseis*) sau condiții fundamentale ale creației și umanității: starea de acum și de aici, supusă mortalității, coruptibilității, pasibilității și mutabilității, și starea viitoare sau de dincolo, în care va domni imortalitatea, incoruptibilitatea, impasibilitatea și imutabilitatea. Cel care îl duce pe om de la una la alta e Dumnezeu în Hristos prin Scriptura și Tainele Bisericii. Această schemă pedagogică explică masiva proliferare a școlilor în Biserica din Mesopotamia și Persia, care a cunoscut o mișcare de școlarizare populară și misionară fără precedent în analele Bisericii, o „cvasi-mistică a școlii”⁹². Schema soterio-

⁹¹ W. FRANKENBERG, *Euagrius Pontikus*, Berlin, 1912, p. 17–19.

⁹² Cf. R. MACINA, „L’homme à l’école de Dieu. D’Antioche à Nisibis”, *Proche Orient Chrétien* 32 (1981), p. 86–124, 263–301 și 33 (1982), p. 39–103; referințele la 1981, p. 112 și 1982, p. 45. R. Macina emite ipoteza foarte plauzibilă ca teoria celor două „catastaze” să fie de fapt o reacție, o replică pozitivă într-un sens istoric, progresiv, dată de către Teodor al Mopsuestiei teoriei tot pedagogice a celor „două creații” a lui Origen, dominată însă de ideea căderii originare; cf. 1982, p. 43, n. 121, p. 45, n. 124 și p. 97: „Cosmologia și antropologia lui Teodor n-au fost create ca o replică foarte asemănătoare în formă, dar radical diferită în orientare și impli-

logică pedagogică proprie lui Teodor al Mopsuestiei ca progres de la imperfecțiune spre perfecțiune contrazicea fundamental schema devenită „clasică”. În cele două forme ale ei date de Origen și Augustin, aceasta vorbește de o perfecțiune/dreptate originară distrusă dramatic de păcatul originar, de neascultarea și concupiscenta lui Adam, și restaurată de ascultarea și jertfa lui Hristos Care învinge definitiv pentru noi păcatul și moartea prin Cruce și Înviere ale căror roade le primim în Biserică prin Sfintele Taine. Concepția lui Teodor e diferită: deși destinat perfecțiunii, omul n-a fost și creat așa de la început, pentru că nu era capabil să aprecieze darurile lui Dumnezeu. Numai Dumnezeu cunoaște binele prin ființa Lui, creaturile îl cunosc doar prin contrariul lui. Scopul lui Dumnezeu e esențialmente pedagogic: acela de a-l antrena pe om prin experiența contrariilor să primească de bunăvoie darurile și descoperirea Lui. Teodor al Mopsuestiei a atacat de altfel direct teoria păcatului originar expusă de Ieronim și de Augustin⁹³. Pentru Teodor moartea ține de condiția naturală a omului, creat în această lume supusă mutabilității și mortalității, dobândind însă prin căderea lui Adam și caracterul de pedeapsă pentru păcat. Acest caracter de pedeapsă moartea îl are doar în aparență, având rolul de a sădi în om ura față de păcat, ea ținând de starea actuală a lumii create⁹⁴. Prin cădere

cații la cele ale lui Origen?” Teodor „a strâns trandafirii vigurosului sistem origenian arzându-i spinii”. Așa s-ar explica și dominanta temei pedagogiei divine la Origen și la siro-orientalii „nestorienii” și paradoxul relevat de A. Guillaumont în 1963 că sirienii atât orientali, cât și occidentali au reușit paradoxul de a fi atât antiorigeniști, cât și filoevagrieni, reconciliind astfel într-un mod surprinzător și remarcabil Antiohia cu Alexandria.

⁹³ Cf. fragmentele din *PL* 23, 495–509 și *PG* 66, 1005–1012 și rezumatul lui FOTIE din *Bibliotheca*, Codex 176. Despre cele două concepții divergente cu privire la păcat și mântuire, între care Teodor și tradiția siro-orientală a încercat o complementaritate fără să reușească o sinteză, cf. studiul de referință al lui W. MACOMBER, „The Theological Synthesis of Cyrus of Edessa, an East Syrian Theologian of the Mid 6th Century”, *OCP* 30 (1964), p. 1–38 și 363–384.

⁹⁴ Biserica Răsăritului îi va condamna în 596 pe adepții lui Henana origenistul care falsifică învățătura apostolică a Bisericii și „spun că Adam a fost creat nemuritor de la început și că păcatul e sădit în firea omului”, sau că Botezul s-ar da spre iertarea păcatului originar, nu spre înfiere și înviere;

omul pierde asemănarea cu Dumnezeu supunându-se sclaviei satanei și a morții. Mântuirea e un proces pedagogic lent în care experiența slăbiciunii și decăderii omului îl face să simtă necesitatea unor legi de la Dumnezeu. Ca omul să nu cadă în disperare, Dumnezeu intervine prin proroci și apoi prin Întruparea Sa în Hristos, al Căruia exemplu și Înviere participată prin Botez revelează în chip anticipat starea viitoare a vieții nemuritoare și incoruptibile. Cei botezați sunt la mijloc între starea actuală și cea viitoare. Botezul dă pe Duhul Sfânt și viața viitoare a Învierii în arvună, pedagogia divină rămânând necesară și pe mai departe în viața spirituală a omului, al cărei conținut nu este altul decât actualizarea anticipată a vieții eshatologice a omului de după înviere, primită la Botez, viața Duhului Sfânt.

Spiritualitatea siro-orientală a fost încă de la început o mistică simultan eshatologică, baptismală și pnevmatologică⁹⁵. Eshatologismul și accentul ascetic radical pus pe experiența baptismală și pnevmatică explică tendințele ei din primele secole (III–IV) de exaltare a fecioriei și consacrării lui Dumnezeu prin celibat și renunțare la căsătorie, și împărțirea credincioșilor în două clase: „dreptii”, care se căsătoresc și lucrează și care se mântuiesc prin păzirea poruncilor, și „desăvârșiții”, care renunță la toate pentru a avea experiența plenară a Duhului Sfânt. Împinsă la extrem, această mistică pnevmatică a luat un aspect sectar în „mesalianism”, în care experiența Duhului îmbrăca forme anarhice și anomice, antisacramentale și

cf. referințele din *Dictionnaire de théologie catholique* XI/1, 1931, col. 303–304. Pentru autorul catolic al articolului despre „teologia Bisericii nestoriene”, părintele É. AMANN, aceasta e o poziție „pelagiană imposibil de ignorat”, acest „pelagianism” — de care augustinienii îi vor învinui de alte și pe Ioan Hrisostom sau Ioan Cassian — „rămânând una din caracteristicile esențiale ale teologiei nestoriene” (col. 304). „Pelagianismul” și „nestorianismul” sunt însă clișee ereziologice care descalifică aici o schemă soteriologică având în centru pedagogia divină, nu răzbunarea divină prin Cruce asupra căderii inexplicabile a lui Adam din perfecțiunea/dreptatea sa originară.

⁹⁵ O excelentă sinteză în articolul lui A. GUILLAUMONT, „Syriaque (spiritualité)”, *Dictionnaire de Spiritualité* XIV (1990), col. 1429–1442, reluat în: A. GUILLAUMONT, *Études sur la spiritualité de l'Orient chrétien* (Spiritualité Orientale 66), Abbaye de Bellefontaine, 1996, p. 189–210.

antiierarhice. Împotriva deviațiilor atât gnostice, cât și mesaliene, Sfântul Efrem pune bazele unei

„spiritualități echilibrate, dar care rămâne fidelă misticii pnevmatice tradiționale; el e primul între autorii siriaci care adoptă o antropologie de origine biblică ce va juca un rol esențial în mistica siriacă a secolelor următoare și care se bazează pe distincția în om între trup, suflet și duh [...], disociind între duhul uman sau mintea, și Duhul Sfânt, Paracletul divin (*Imnul la paradis* 9, 20–21). Progresul spiritual tinde spre asumarea trupului de suflet, a sufletului de duh și a acestuia din urmă de către Duhul lui Dumnezeu. Pentru Efrem însă, capătul acestui proces nu va fi atins decât după înviere. Această creștere a Duhului în noi, îndumnezeire progresivă a omului, e asigurată de post și de celelalte practici ascetice, dar și plecând de la Botez, prin viața sacramentală, mai cu seamă Euharistia. Mistica pnevmatică a lui Efrem rămâne deci funciar sacramentală și bisericească”⁹⁶.

După primele forme de „protomonahism” sau de viață consacrată în lume, atestate la Afrahat, la Efrem și în *Cartea treptelor*, în Mesopotamia și Siria apare simultan cu apariția sa în Egipt, la sfârșitul secolului IV, monahismul propriu-zis sub forma retragerii, anahorezei, în pustietăți și în munți. În prima jumătate a secolului V se ivește și primul autor monahal propriu-zis siriac: Ioan din Apameea sau Ioan Singuraticul (Yohannan Ihidaya) care a realizat și o primă sinteză ascetico-mistică siriacă. Scrierile lui, care vor avea o influență hotărâtoare în constituirea spiritualității siriace, au teoretizat pentru prima dată viața duhovnicească cu o clară definiție eshatologică și baptismală sub forma a trei trepte (*mšuhta*): trupească, sufletească și duhovnicească (*d-pagranuta*, *d-napšanuta*, *d-ruhanuta*). Secolele V–VI vor cunoaște ampla difuzare în traducere siriacă a scrierilor monahale egiptene — *Viața Sfântului Antonie*, *Istoria lausiacă*, *Patericul* — și grecești — operele ascetice ale Sfinților Vasile, Nil, Marcu, Isaia, Macarie și, mai

⁹⁶ *Ibid.*, col. 1432; p. 193–194.

ales, Evagrie Ponticul, precum și Dionisie Areopagitul. Sub impactul prestigiului enorm al monahismului egiptean are loc însă uitarea și reinterpretarea tradiției protomonahale siriene: Efrem devine un anahoret de lângă Edessa cu stagiul în Egipt, Ioan Singuraticul devine Ioan din Lykopolis, Simeon Mesopotamianul devine Macarie Egipteanul, iar legenda lui Mar Awgin (Eugen), monah egiptean plecat cu ucenici din Egipt ca să întemeieze monahismul lângă Nisibis la începutul secolului IV, urmărea să confere monahismului siriac origini nemijlocit egiptene. Secolele VI–VIII vor fi pentru monahismul și mistica siriacă epoca sintezelor originale. La sfârșitul secolului VI apar marile mănăstiri de pe Muntele Izla și cea de la Beit Abe, iar Regulile monahale ale lui Abraham din Kahkar († 588) vor produce o veritabilă reformă a monahismului siro-oriental: foarte populate,

„mănăstirile erau focare de asceză, dar și de muncă și de cultură; ele ofereau un remarcabil echilibru între viața comună și cea singuratică. Dadisho Qatraya († sfârșitul secolului VII în Beit Huzaye) arată în tratatul său intitulat «Retragerea săptămânilor» că unii monahi rămăneau zăvorâți în singurătatea chiliei lor în perioadele de câte șapte săptămâni de post ale anului liturgic nestorian; în același tratat el distinge șase feluri de monahi după gradul singurătății lor: chinoviți care duc în permanență viața comună în mănăstiri; cei care petrecându-și săptămâna în chilia lor se reunesc ca monahii egipteni din Sketis și Kellia la sfârșitul săptămânii pentru Liturghia duminicală; vin apoi cei care practică singurătatea celor șapte săptămâni; la aceștia mai adaugă trei categorii: cei care viețuiesc în permanență ca pustnici; cei care duc o viață itinerantă, însoțită uneori și de travesti, ascetul căutând să ascundă ceea ce este de fapt; și, în sfârșit, anahoreții care viețuiesc cu totul retrași și necunoscuți de lume. Nu face însă nici o mențiune de stâlpnici, nestorienii arătându-se puțin favorabili acestei forme de anahoreză”⁹⁷.

⁹⁷ *Ibid.*, col. 1436–1437; p. 200–201.

O influență deosebită asupra constituirii spiritualității monahale siro-orientale au avut-o scrierile ascetice și ezoterice ale avvei Evagrie din Pont († în Kellia în 399)⁹⁸. Evagrie va fi pentru sirieni ascetul și misticul prin excelență. Cu excepția scoliilor scripturistice, ei au tradus în siriacă întreaga sa operă, inclusiv scrieri al căror original grec a dispărut în urma condamnării lui Evagrie ca origenist de către Sinodul V Ecumenic (Constantinopol, 553; același Sinod l-a condamnat și pe Teodor al Mopsuestiei, un motiv deci de dublu scandal pentru siro-orientali, care au văzut în aceasta un semn al abandonării tradiției patristice și mistice de către Biserica imperială chalconiană). E cazul mai ales al faimoaselor 540 *Kephalaia Gnostika* pentru care există nu una, ci două traduceri siriace: prima (*S₁*) e opera unui autor care a căutat să elimine sistematic din textul grec tezele origeniste privitoare mai cu seamă la cosmologie și eshatologie, respectiv teoriile dublei creații și apocatastazei; un al doilea traducător, care este, se pare, Serghie din Reshaina, a vrut să restabilească textul lui Evagrie în ținuta lui autentică și a dat o traducere literală (*S₂*). Considerată drept o „falsificare” origenistă, deși era o restituire fidelă a textului original, această versiune nu s-a impus⁹⁹. De o mare circulație s-a bucurat prima versiune (*S₁*), în care speculațiile cosmologice și eshatologice privitoare la destinul existențelor au fost convertite în itinerarul mistic al sufletului în drum spre Dumnezeu transpuse într-un cadru filozofic alternativ din care aluziile gnostice au dispărut¹⁰⁰. Prima versiune

⁹⁸ Despre Evagrie monahul, a se vedea părintele GABRIEL BUNGE, *Evagrie Ponticul. O introducere*, Ed. Deisis, Sibiu, 1997.

⁹⁹ S-a păstrat într-un singur manuscris din secolul VI păstrat în biblioteca mănăstirii sirienilor, Deir el Suriani, din Sketis, actualmente la British Museum, Add. 17167. Ambele versiuni au fost editate critic cu trad. franceză de A. GUILLAUMONT: *Les six Centuries des «Kephalaia Gnostika» d'Évagre le Pontique*, *Patrologia Orientalis* 28. 1, 1958 și studiate exhaustiv împreună cu întreaga istorie posterioară a respingerii lor de către Biserica Greacă și receptării lor în Bisericile Orientale de același în monografia: *Les «Kephalaia Gnostika» d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origenisme chez les Grecs et les Syriens* (Patristica Soborniensia 5), Paris, 1962.

¹⁰⁰ Cf. D. BUNDY, „The Philosophical Structures of Origenism. The Case of the Expurgated Syriac Version (*S₁*) of the Kephalaia Gnostika of Evagrius”, *Origeniana secunda. Papers of the 5th International Origen Congress, Boston College 14–18 August 1989*, Leuven, 1992, p. 577–584.

a fost deci cea citată și comentată de mai multe ori de autorii sirieni. Ni s-a păstrat într-un singur manuscris (*Vatic. syr. 178*) însă versiunea prescurtată a unui vast comentariu la *Kephalaia Gnostika* redactat de Babai cel Mare¹⁰¹. Babai are aceeași tendință ca și primul traducător: aceea de a transpune pe plan mistic concepțiile origeniste ale lui Evagrie, astfel încât gnosticul ezoteric Evagrie ajunge să fie considerat maestrul prin excelență al ascezei și misticii. Prin traducerile făcute din operele sale,

„Evagrie a contribuit mult la îmbogățirea vocabularului siriac al ascezei, mai cu seamă cu termeni tehnici; a oferit autorilor spirituali sirieni noțiuni fundamentale devenite la ei uzuale, cum sunt diviziunea vieții spirituale în viață practică și gnostică, nepătimirea, diferitele genuri de contemplare: contemplarea naturală a corpurilor materiale, contemplarea realităților necorporale, contemplarea Proniei și a Judecății și cunoașterea/vederea Treimii; precum și teme mistice esențiale cum e vederea de către intelect în momentul «rugăciunii curate» a propriei sale naturi luminoase, degajate de orice reprezentare și formă, în lumina Treimii, temă pe care o regăsim la mai mulți mari mistici nestorieni»¹⁰².

Caracteristică pentru marii mistici siro-orientali din secolele VII–VIII (Ishaq, Dadisho, Shemun — „cei trei din Qatar” — și Yohannan Dalyatha, Iawsep Hazzaya) e însă sinteza dintre intelectualismul evagrian și mistica pneumatică de origine siriacă, mai concret de a integra schema tripartită a vieții spirituale sistematizată de Ioan Singuraticul cu schema evagriană a contemplațiilor (pe fondul schemei bipartite teodoriene a celor două catastaze și a pedagogiei economiei divine)¹⁰³. Structura

¹⁰¹ Ed. W. Frankenberg: *Evagrius Ponticus*, Berlin, 1912, p. 8–471.

¹⁰² A. GUILLAUMONT, *art. cit.*, col. 1439; p. 204–206.

¹⁰³ Cf. tabelul comparativ al lui R. BEAULAY, 1987, p. 118 și schema sintezei detaliate elaborate de Iawsep Hazzaya de la p. 109. Dacă însă Ioan Singuraticul oferea acestei tripartiții o interpretare „modală” de tip paulin, în care cele trei ordini (*takse*) sunt cele în care *toată* viața omului e dominată succesiv de corp, de suflet sau de Duhul Sfânt, la ceilalți autori domină o interpretare „obiectivă”, filozofică, care face să corespundă cele trei ordini

fundamentală rămâne și în cazul Sfântului Isaac cea a celor trei trepte sau moduri de viață: corporal, psihic și pnevmatic.

„Prima treaptă, cea corporală, corespunde intrării în viața monahală și practicii ascezei (diferit de Ioan din Apameea, unde aceasta e treapta creștinilor obișnuiți care nu practică încă asceza care începe cu treapta următoare) și cuprinde exercițiile ascezei corporale: posturi, privegheri, rugăciuni vocale etc., prin care sunt biruite patimile trupului și se ajunge la așa-numita «curăție» (*dakyuta*), care dă acces la treapta psihică. Ajuns aici, singuraticul se dedică de acum înainte ascezei interioare împotriva patimilor sufletului, a gândurilor care-l asaltează, fiecare biruință apropiindu-l treptat de o formă superioară de puritate numită «limpezime» (*šapyuta*). La apogeul ei, aceasta dă acces la cea de-a treia treaptă, treapta pnevmatică sau duhovnicească, în care intelectul liber de orice patimă poate contempla tainele dumnezeiești în vederea «luminii fără formă» de care vorbea Evagrie. În această stare de desăvârșire, omul duhovnicesc încearcă un sentiment în același timp de smerenie, care-l face să se socotească inferior tuturor, și de milă care-l îndeamnă să iubească toate creaturile. De această schemă a vieții spirituale e legată, comună și ea, deși cu variante, o învățătură despre lacrimi care, după natura lor caracterizează fiecare din aceste trepte: lacrimi de întristare, căință și străpungere pe primele două trepte, lacrimi de bucurie care inundă fața contemplativului ajuns pe treapta duhovnicească. [...] Progresul vieții spirituale e legat de creșterea prezenței Duhului în om; Duhul e agentul care operează unificarea celor trei elemente ale compusului uman, unificare care e capătul vieții duhovnicești»¹⁰⁴.

câte *unuia* din cele trei elemente constitutive ale omului luate separat: trupului și practicării virtuților, sufletului și purificării lui, și spiritului/minții și contemplărilor lui naturale și supranaturale (cf. p. 121–122).

¹⁰⁴ GUILLAUMONT, *art. cit.*, col. 1441, p. 208–209. Cf. tot aici p. 211–225, rezumatul cursurilor ținute de regretatul profesor A. Guillaumont despre Isaac Sirul la Școala Practică de Înalte Studii, secțiunea religioasă, între anii 1973–1977.

Condiția esențială e însă „liniștirea”, isihia (*šelya*), îndepărtarea totală de lume, singurătatea și tăcerea absolută, în care numai se ascund aceste taine ale veacului viitor. Unirea cu Dumnezeu în rugăciune a singuraticului retras în isihie e realizarea poruncii iubirii lui Dumnezeu:

„Porunca aceea care zice: «Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din tot cugetul tău» [*Mt* 22, 37] e mai mare decât lumea întreagă și decât firea și cele ale ei. Și ea se împlinește când stăruiești în liniștirea ta. Și porunca ce vorbește despre iubirea aproapelui se află în lăuntrul acesteia. Voiești să câștigi iubirea aproapelui, după porunca evanghelică, în lăuntrul sufletului tău? Depărtează-te de el și atunci va arde în tine flacăra iubirii și te vei bucura de vederea lui ca de un înger al luminii. Și iarăși, voiești ca cei ce te iubesc să înseteze de tine? Privește fețele lor în zilele rânduite»¹⁰⁵.

„Dar de nu va disprețui omul cinstirile și necinstirile și nu va răbda pentru liniștire ocară și bătaie de joc și pagubă, ba până și loviri, și nu se va face de răs și nu va fi socotit nebun și aiurit de cei ce-l văd, nu poate stăruiești în urmărirea bunului scop al liniștirii»¹⁰⁶.

Toate structurile de gândire tipice pentru spiritualitatea siro-orientală și referințele inventariate mai sus se regăsesc și în Partea a II-a¹⁰⁷. Aceasta se compune din 41 de piese de dimensiuni inegale intitulate uniform „cuvinte” (*memre*). Cu excepția primelor trei, ele reprezintă același gen literar ca și cele 82 de piese ale Părții I. Mai puțin omilii sau conferințe spirituale adresate unei comunități, ele apar mai degrabă drept

¹⁰⁵ *Epistola* I, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 41, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR* X, 1981, p. 467.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 463.

¹⁰⁷ Evagrie e citat explicit de 11 ori (I, 15; 3/I, 10. 22; III, 14. 57. 90. 92); 8, 15; 14, 21; 18, 21; 35, 12), urmat de Teodor de 8 ori (1, 60; 3/I, 19–20; III, 70. 94; IV, 95; 8, 21, 14, 36; 39, 7–9), Diodor o dată (39, 11–13); Marcu Monahul de 4 ori (3/II, 39; 4, 5; 10, 14; 24, 1); Ioan Singuraticul o dată (3/IV, 93).

„documente scrise pentru unul sau mai mulți frați, sau note personale așternute în scris în vederea unei publicări ulterioare”¹⁰⁸. Primele trei piese ale Părții a II-a reprezintă trei genuri literare diferite: nr. 1 constituie o amplă scrisoare-program, un fel de manifest ascetic, adresată unui prieten (Mar Ishozeka, necunoscut de altfel); nr. 3 grupează 405 de Capitole despre cunoaștere (*reše d-idata*) compuse în genul „centuriilor” lui Evagrie¹⁰⁹ și reprezentând o încercare de sinteză speculativă a întregii gândiri spirituale isaachiene; iar nr. 5 e o culegere de 30 impresionante rugăciuni mistice ale lui Isaac ce jalonează un parcurs spiritual într-o gradație ascendentă: de la cereri personale la rugăciuni tot mai universale care îmbrățișează întreaga Biserică și în cele din urmă întreg universul fără deosebire ca un singur Corp și o unică Biserică. Asamblarea și redactarea finală a acestor piese disparate aparțin lui Isaac însuși care semnalează treceri de la o temă la alta (4, 1 trimite la 5), anticipează dezvoltări ulterioare (4, 7 trimite la 14, 34), face trimiteri la teme tratate anterior în Partea I (astfel 3/II, 85 trimite la *Cuv.* 35, ed. Bedjan = *Cuv.* 85, ed. Theotokis, iar 32, 6 trimite la *Cuv.* 22, ed. Bedjan = *Cuv.* 31–32, ed. Theotokis) sau anterior în Partea a II-a (7, 2 trimite la 3/IV, 92–93); mai mult, *Cuvintele* nr. 16 și 17 din Partea a II-a reproduc integral nr. 54 și 55 din Partea I, ed. Bedjan (primul lipsind, iar al doilea fiind nr. 61 din ed. Theotokis). În două rânduri (28, 1 și 36, 1), Isaac se justifică în fața cititorului dezorientat pentru faptul că trece de la o temă la alta, invocând logica internă a expunerilor și, respectiv, schimbările neîncetate care se produc în însăși experiența spirituală concretă.

Așa cum preciza dom André Louf¹¹⁰, „ar fi fără îndoială temerar să vrem să găsim cu orice preț o ordine logică în succesiunea Cuvintelor, când autorul lor însuși mărturisește o anume dezordine, care nu va scăpa de altfel cititorului”. Ceea ce nu înseamnă că nu există o anumită logică în dispunerea

¹⁰⁸ A. LOUF (cf. supra n. 65), „Introduction”, 2003, p. 22.

¹⁰⁹ Cf. P. BETTILOLO, „Povertà e conoscenza. Appunti sulle Centurie gnostiche della tradizione evagriana in Siria”, *Paroles d'Orient* 15 (1988–1989), p. 107–125.

¹¹⁰ A. LOUF, *op. cit.*, p. 22–23.

Cuvintelor despre care s-ar putea spune, la o lectură atentă, că marchează etapele unui veritabil „parcurs” sau „itinerar spiritual”:

„Vom remarca însă că Isaac și-a consacrat începutul corpusului «formelor exterioare» ale rugăciunii: psalmodia (6), meditația (10), contemplarea icoanei crucii (11), pentru a se dedica treptat uceniciei libertății spirituale, chiar și în rugăciunea vocală (21), trecerii la rugăciunea curată (14–15), lucrării ascunse (29) care e «rugăciunea de dincolo de rugăciune» (30), la care nu se ajunge însă fără a străbate multiplele forme de akedie spirituală (33–34). Ultimele capitole ale cărții sale autorul le rezervă reflecțiilor despre gheenă și despre pedepsele iadului cărora le refuză veșnicia, ireconciliabilă după el cu experiența iubirii nemărginite a lui Dumnezeu pe care a făcut-o (39–40). În loc de epilog, el ne oferă (41) o emoționantă descriere a preoției și jertfei duhovnicești a rugăciunii, o temă frecventă în tradiția siriacă, dar mai degrabă rară sub pana lui Isaac (cf. 3/IV, 60; 14, 20–22). Aceeași remarcă e valabilă și pentru cele patru centurii în care s-a salutat «culmea speculativă a întregii opere a lui Isaac» (Sabino Chialà), și unde ar fi iarăși dificil să distingem o succesiune logică, chiar dacă sunt abordate succesiv toate temele dragi lui Isaac, dar mai degrabă într-o ordine dispersată. Unele mici ansambluri pot fi însă detectate, fără să apară însă o legătură între ele. Prima centurie se deschide printr-o serie de aforisme asupra cunoașterii lui Dumnezeu și a adevărului (I, 1–15); a treia printr-un mic tratat despre uzul numelor date lui Dumnezeu (III, 17), iar a patra, iarăși, prin câteva elemente de epistemologice (IV, 1–8). De-a lungul centuriilor se detașează mai multe mici ansambluri consacrate rugăciunii (I, 96–100; II, 85–89; III, 11–15. 41–46; IV, 31–36. 62–70. 91–95). Să mai semnalăm un grup de sentințe care stabilesc o distincție între descoperirile făcute prin înger și cele datorate Duhului Sfânt (III, 55–60), o scurtă expunere despre pedagogia iubirii divine (III, 70–75), câteva precizări grupate cu privire la viața de pe treapta duhovnicească

și uimire (IV, 12–15), despre liniștire (IV, 39–45) și, în fine, o reflecție extrem de percutantă despre iubire ca unic motiv al Întrupării (IV, 78–85).¹¹¹

Pentru o justă înțelegere este esențial de reținut de ce anume scrie Sfântul Isaac, și cui i se adresează: el scrie pentru sine însuși pentru confracții săi „singuratici” — monahilor eremiți, care după o perioadă de timp petrecută în mănăstiri cu viață de obște se retrag temporar sau definitiv în singurătate, tăcere și liniștire (isihie, *šelya*) — pentru ca, plecând de la scripturile biblice și patristice și de la propria sa experiență (cf. 3/I, 41), să le aducă aminte de asceza lor de căpetenie: „osteneala” sau „lucrarea (practica) ascunsă” a meditației, contemplării și rugăciunii lăuntrice, fiindcă sunt mulți care au virtuți, dar n-au cunoaștere, deși numai aceasta desăvârșește virtuțile și fără ea sufletul e în întuneric (3/III, 53–54). „Isaac se face cântărețul vieții singuratică”, al isihiei — care la siro-orientali are un sens mai complex și, mai ales, mai puțin tehnic, decât la bizantini —, și „vrea ca cititorii săi să urmărească esențialul”, vrea ca „singuraticul să urmărească cunoașterea spirituală și interioară mai degrabă decât simpla virtute exterioară”¹¹¹.

Eroul și destinatarul scrierilor Sfântului Isaac — el însuși eremit devenit pentru cinci luni episcop, cum știm din notițele despre viața lui — este, așadar, eremitul isihast „singuratic” (*ihidaya*), opus simplului monah de mănăstire (*dayraya*). Începătorul este îndemnat de Isaac să nu întârzie prea mult în viața de obște, care prelungită prea mult duce la ipocrizie și nerușinare, și să descopere virtuțile severe, dar răsplătitoare ale singurătății și liniștirii (3/IV, 71). Numai liniștirea îl împiedică pe monah să se învârtă în cercul orizontalității și-l deschide spre verticala unirii cu Dumnezeu pe o cale scurtă și repede (3/IV, 30). O singură rugăciune și o singură noapte în singurătate sunt mai de preț decât mii de liturghii și o sută de zile de osteneli și virtuți în tumultul lumii (3/II, 92). Isihia nu înseamnă a practica virtutea, ci a muri chiar pentru virtutea

¹¹¹ *Ibid.*, p. 24 și 18. Cf. mai jos *Cuvintele* 1, 10 (despre caracterul relativ al ascezei trupesti față de cea interioară a minții și a inimii) și 24 în întregime lor, sau 3/II, 44.

exterioară, bună pentru oamenii din lume și monahii din chinovii, pentru a învia spre lucrarea ascunsă a rugăciunii și unirii cu Dumnezeu (3/II, 44). Dreptatea și virtutea se fac pentru oameni, rugăciunea e desăvârșirea fiindcă se face pentru Dumnezeu Însuși (3/III, 35). Virtuțile și ostenelele exterioare din lume și comunitate duc la mândrie și trufie și ne depărtează de Dumnezeu, în timp ce în singurătate chiar slăbiciunile ne apropie prin smerenie de Dumnezeu (3/II, 93–94), întrucât lipsurile și deficiențele singuraticului îl fac smerit și-l îndeamnă să se arunce zi și noapte cu inimă de copil spre Dumnezeu, singura lui nădejde și mângâiere. Oriunde am fi, trebuie să căutăm liniștirea cu noi înșine, fie și măcar pentru un ceas (3/III, 61). Singurătatea nu înseamnă desființarea iubirii de semenii, ci restaurarea primatului iubirii de Dumnezeu și câștigarea iubirii Lui fără de care nimeni nu poate ajunge nici la „luminoasa iubire de frați”. Nimeni nu este scutit de iubirea de semenii, dar ea trebuie să țâșnească din asemănarea cu Dumnezeu în mila Lui. Dacă mirenii și cei din chinovii își exprimă iubirea de semenii prin faptele milosteniei, eremiții singuratici adevărați ard și ei de mila nesfârșită față de semenii pe care o revarsă din inimă în rugăciune asupra întregii creații. Orice creștin trebuie să fie sigur că Dumnezeu nu primește doar gestul exterior al pomenii fără lucrarea ascunsă a milei inimii (3/II, 38). Chiar dacă nu e asumat de toți în rigurile lui ascetice extreme, parcursul singuraticului e exemplar aici pentru toți creștinii: el se retrage în singurătate și liniște pentru a câștiga iubirea aprinsă de Dumnezeu din a cărei „beție” mistică și extatică se naște și adevărata și luminoasa iubire față de semenii (10, 29. 33–36).

Care este însă calea singuraticului isihast? Iat-o în descrierea sintetică a lui dom André Louf¹¹²:

„Ocupația principală a singuraticului în liniștire/isihie e lectura meditativă a Scripturilor și scrierilor Părinților de odinioară. Lectura e izvorul și mama rugăciunii (29, 5; 3/IV, 63; 6, 29). Într-un prim moment, prin înțelegeri și

¹¹² *Ibid.*, p. 24–25.

intuiții tot mai fine (3I, 1) această lectură meditativă (*lectio*) a Cuvântului unită cu rugăciunea va oferi o cunoaștere luminoasă a Economiei și Proniei lui Dumnezeu (10, 9; 14, 27 ș. a.) și a milei Sale extreme față de cei cărora a voit să le dea existență. Stârnit în interiorul său de mișcările lăuntrice sau duhovnicești (3/I, 4–5. 3I) născute din atare înțelegeri intuitive, contemplativul sau gnosticul se va apropia tot mai mult de Dumnezeu până a ajunge să fie amestecat sau unit cu El (7, 3) prin darul gratuit al Duhului Sfânt. Fără a neglija pravila de rugăciune a regulii — la care Isaac ține ca reacție contra mesalienilor care pretindeau că rugăciunea curată e suficientă în lucrul a toate (3/III, 86–87) — singuraticul nu va trebui însă să se preocupe peste măsură de recitarea integrală a psalmilor prevăzuți, în cazul în care se simte atras mai presus de el și invitat să se oprească aici spre a savura mai pe îndelete miile de sensuri conținute în versete (3/II, 52–56; IV, 31; 14, 47). Căci rugăciunea va trebui să-l introducă în adâncul său, în inima sa unde se ascunde Sfânta Sfintelor, al cărei preot este (3/IV, 60; 41, 2), și unde se găsește și ușa care se deschide spre Împărăția viitoare și spre cer. E ceea ce Isaac numește lucrarea sau osteneala ascunsă (29 întreg). Ajuns aici, contemplativul se găsește mai presus de fire și chiar mai presus de rugăciune (32, 4–6) sau, mai simplu, acolo unde e adevărata lui fire, cea a creației originare sau prime (3/II, 72. 74. 76), unde toate cuvintele tac și toate mișcările încetează (6, 5 și *passim*) și unde rămâne lovit de minunare (14, 20; 20, 11 și *passim*) sau de uimirea înaintea lui Dumnezeu (3/II, 14; III, 49 și *passim*)."

În cele din urmă, parcursul singuraticului nu face altceva decât să refacă interior desfășurarea istoriei spirituale a umanității care se mișcă între cei doi poli reprezentați de condiția originară (protologică) a naturii sale și condiția ei înnoită finală (eshatologică) din Împărăția lui Dumnezeu sau lumea cea nouă (cf. 3/I, 39; III, 61; IV, 61), experimentată anticipat în „arvună”, încă de pe acum (3/IV, 14).

Aici pe pământ itinerarul spiritual al singuraticului e însă în mod inevitabil un parcurs sinuos. Viața ascetică e o alternanță neîncetată de suișuri și coborâșuri, de momente de părăsire de har și de mângâiere a lui, de iarnă și primăvară (34, 2–3; 23; 9, 11). Rolul acestor încercări nu este însă vindicativ, de pedeapsă, ci pedagogic; ele sunt o judecată fiindcă îl fac pe om să simtă atât încrederea, lumina și bucuria prezenței lui Dumnezeu, cât și disperarea și întunecarea absenței Lui, care poate duce la experiențe infernale, la blasfemie și akedie, adică vărat „iad pe pământ”. Scopul încercărilor și al părăsirii de Dumnezeu e să desființeze mândria, să ducă sufletul prin conștiința slăbiciunii la smerenie, la rugăciune fierbinte și lacrimi, din care se nasc transparența lui creaturală și eshatologică. Smerenia e un dar al Duhului Sfânt și e distinctă de blândețea naturală (18, 6–9. 10–11), iar lacrimile căinței, care sunt superioare sângelui martirilor (3/I, 53), nu sunt un dar excepțional, ci absolut necesar fiecăruia, pentru absența cărora nu se poate invoca asprimea firii omului (18, 4–6. 7. 14–15). Din plâns se naște curăția, iar din curăție mângâierea simțirii descoperirilor dumnezeiești¹¹³.

În esența lui însă, itinerarul singuraticului e o școală a rugăciunii, meditației și contemplației în unitatea lor indisolubilă. Izvorul rugăciunii este lectura meditativă a Scripturii și Părinților, tema *Cuvântului* 29 care polemizează împotriva celor ce spun că cititul e inutil pentru monahi și mireni care ar trebuie să pună în locul acestuia faptele și activismul exterior. Lectura meditativă este de neînlocuit pentru că, în concepția biblică a religiei creștine, rugăciunea nu este o tehnică individuală de autosugestie, ci se înserează într-un dialog, ca un răspuns la Cuvântul lui Dumnezeu care are inițiativa în acest dialog. Primatul lecturii exprimă deci primatul inițiativei lui Dumnezeu în dialogul rugăciunii. E vorba de o lectură meditativă a cărei materie e Scriptura și scrierile duhovnicești ale Părinților, în care important nu e textul, ci înțelesurile lui mistice, și al cărei scop nu e erudiția, ci transformarea interioară. Isaac interzice, ca inutile progresului spiritual al singura-

¹¹³ Cf. Partea I: *Cuv.* 35, ed. Bedjan = *Cuv.* 85, ed. Theotokis.

ticului, nu numai literatura profană, ci și scrierile teologice cu conținut dogmatico-polemic ale Părinților Bisericii (1, 44). Aceasta pentru că ele nu au un folos duhovnicesc nemijlocit. Ba, din contră, cunoașterea lor erudită duce fie la umflarea trufașă în pene a „cunoscătorilor” față de cei care nu le știu, fie incită direct la polemică împotriva celor ce știu altfel, sub masca „zelului pentru adevăr”, ambele fiind forme de orbire duhovnicească. Zelul polemic, pe care Sfântul Isaac l-a cunoscut bine din proprie experiență în implicațiile lui negative, e de fapt o stârnire irațională a irascibilității și a voinței de putere prin „cunoaștere” și „adevăr”. El trădează la cel zelos fie mândrie, fie prostie (1, 66–67) și, mai grav, e o dovadă clară că n-am înțeles nimic din Dumnezeu, din mila și din modul economiei Lui mântuitoare (3/IV, 77–78). Citirea autentic duhovnicească duce la meditare, la aprofundarea sensurilor ascunse ale textelor citite (meditația e tema amplului *Cuvânt* 10) și la rugăciune. „Rugăciunea curată (*slotă dkita*) nu e altceva decât „meditarea la cele dumnezeiești”, nu este o ieșire din gânduri, ci o mișcare bună, concentrată, nerisipită, a acestora, o fixare a lor pe realitățile dumnezeiești (cf. *Cuvântul* 15). Rugăciunea e însă cu totul altceva decât o speculație intelectuală ori reverie sentimentală pioasă. În esență, ea este, potrivit definiției evagriene, o „convorbire cu Dumnezeu” (*enyana d-am alaha*; 30,1), în care intră tot ce constituie legătura sau dialogul concret al omului cu Dumnezeu¹¹⁴. Mai precis, rugăciunea adevărată este inseparabilă de forme exterioare absolut indispensabile, a căror necesitate Sfântul Isaac o apără sistematic în singura polemică pe care o face în „Cuvintele” sale și care e îndreptată împotriva mesalienilor (3/IV, 31, 34 și pe larg întreg *Cuvântul* 14). Un accent deosebit e pus pe necesitatea rugăciunilor nocturne și a unei poziții corporale la rugăciune, recomandându-se insistent singuraticului practicarea permanentă a îngenuncherilor, a căderilor cu fața la pământ și a închinăciunilor mai ales în fața semnelor sau icoanei Crucii. Aceste prosternări în care se cuprinde toată rugăciunea (4, 9) sunt asceza obișnuită a singuraticului (3/II, 79;

¹¹⁴ Cf. pe larg Partea I: *Cuv.* 63, ed. Bedjan = *Cuv.* 35, ed. Theotokis.

III, 11; 14, 22–46; 30, 5). Crucii și valorii ei sacramentale — putere nevăzută într-un semn văzut — Sfântul Isaac îi dedică întregul *Cuvânt* 11; pentru el Crucea este loc al Slavei lui Dumnezeu, rezumat și memorial sacramental al întregii Economii a lui Hristos, haină a Lui și loc al tainelor Lui. Aici găsim exprimată — alături de mărturisirea hristologică cvasi-chalcedoniană din 3/I, 49 și rugăciunile din *Cuvântul* 5 — o schiță de hristologie în imaginile proprii tradiției antiohiene (11, 12–13, 21–22, 24, 29: umanitatea lui Hristos e templul în care locuiește divinitatea și haina în care s-a îmbrăcat aceasta; urcată la cer, e umplută de slava dumnezeirii — concepție dinamică despre îndumnezeire care e „amestecul”, nu contopirea, creaturii cu Creatorul în iubire; cf. 5, 18). Sfântul Isaac avertizează însă nu numai împotriva abandonării formelor exterioare ale rugăciunii și ascezei, dar și împotriva suprasolicitării lor și a fixației repetitive și formale pe numărul și cantitatea rugăciunilor și psalmilor, de exemplu. Acest lucru trădează la cei care îl practică o mentalitate de sclavi ai unei reguli, iar nu de fii ai lui Dumnezeu chemați la libertatea harului Său. În viața spirituală, asceza și regulile sunt un mijloc necesar de disciplinare, nu un scop în sine; acesta este experiența harului/iubirii libere a lui Dumnezeu care vine și pleacă atunci când vrea El. Harul/iubirea e adevărul ascuns al legii (31, 8), iar atunci când vine harul iar sufletul face experiența extatică a dulceții și beției iubirii dumnezeiești, legea și regulile încetează, reapărând atunci când harul pleacă (3/IV, 25). Nici regulă fără har, nici har fără regulă, dar regula trebuie să ducă la har și libertatea lui (31, 6). Sfântul Isaac pune în contrast regula servilă a sclavilor, a celor care se cramponează orgolios de numărul fix al rugăciunilor care nu duc nici la simțirea lui Dumnezeu, nici la neputința proprie, și care e de fapt un refuz al harului, cu regula libertății celor care fac experiența negrăită a acestuia (14, 34–39), care e experiența iubirii. Or iubirea vine în suflet nu din lege (care duce la frică atunci când nu e respectată, ori la trufie, când e împlinită), ci din experiența Duhului Sfânt (18, 2).

Lucrarea Duhului Sfânt în om este în același timp o „adumbrire” a minții curățite (într-un sens similar adumbririi

Fecioarei Maria din *Luca* 1, 35: *magghanuta* în siriacă, și căreia îi este dedicat *Cuvântul* 16) și o „luminare” (*nahhiruta*) a ei de către lumina lui Dumnezeu (6, 1–4). Sfântul Isaac înțelege însă această luminare în sensul evagrian al vederii indirecte de către suflet a luminozității („limpezimii”) sale naturale în lumina divină a Treimii. Sufletul se concentrează cu totul în inimă care e locul ascuns (7, 3; 18, 18) al Împărăției lui Dumnezeu în om (8, 1), locul cerului (20, 23) și al liturghiei interioare a rugăciunii (41, 2). Lucrarea ascunsă a monahului (24, 1; 29, 5–9), care se identifică cu unificarea interioară a omului împrăștiat în exterioritate (3/IV, 61), e paza inimii, care conține în ea toate formele de asceză (29, 3) și dispensează de ascezele doar exterioare (10, 8–15).

Calea singuraticului este în esență o școală a rugăciunii care e oglinda sufletului (3/IV, 62). La Sfântul Isaac rugăciunea singuraticului e chemată să sufere un dublu proces: unul de dezindividualizare și universalizare — cum arată progresia celor 30 de minunate rugăciuni din *Cuvântul* 5 — și altul de purificare și esențializare, de trecere progresivă de la mișcarea interioară a rugăciunii la starea de rugăciune, de la cuvânt la tăcere, de la rugăciunea curată la „rugăciunea Duhului” (*slota ruhanayta*), de fapt o rugăciune dincolo de rugăciune¹¹⁵, sinonimă cu o pasivitate extatică totală, în care totul din om, trup, suflet, gândire, tace în uimire în fața darului lucrării lui

¹¹⁵ Despre această rugăciune dincolo de rugăciune, a se vedea Partea I: *Cuv.* 22, ed. Bedjan = *Cuv.* 31–32, ed. Theotokis, unde se spune că, dacă la rugăciunea curată ajunge abia unul din zece mii, la rugăciunea Duhului se învrednicește abia unul dintr-o generație; dar și Partea a II-a: *Cuv.* 3/IV, 32, 33, 35, 44, 48; 30, 8–9; 32, 4–6. Cf. precizările pe această temă din importantul studiu al părintelui É. KHALIFÉ-HACHEM, „La prière pure et la prière spirituelle selon Isaac de Ninive”, în: *Mémorial Mgr. Gabriel Khouri-Sarkis*, Louvain, 1969, p. 137–173, în care monahul maronit rectifică lectura din studiul iezuitului IRÉNÉE HAUSHERR, „Par delà l'oraison pure, grâce à une coquille. À propos d'un texte d'Évagre”, *Revue Ascétique et de Mystique* 13 (1932), p. 184–188. A se vedea și studiul profesoarei YSABEL DE ANDIA, „Hésychasme et contemplation chez Isaac le Syrien”, în: *Collectanea Cisterciensia* 53 (1991), p. 20–41, reluat în culegerea aceleiași: *Mystiques d'Orient et d'Occident* (Spiritualité Orientale 62), Abbaye de Bellefontaine, 1994, p. 77–116.

Dumnezeu. Suspendarea extatică a gândurilor are două forme: minunarea (*tehra*) în fața belșugului înțelesurilor dumnezeiești din Scriptură și creație, și uimirea (*temha*, *ekstasis*) în fața Firii lui Dumnezeu, care implică suspendarea totală a activității spiritului și anticipează viața eshatologică; ea cade peste om ca somnul extatic peste Adam din *Facere* 2, 21 și peste Avraam din *Facere* 15, 12 (3/IV, 95), și e gustarea Împărăției lui Dumnezeu (35, 12–13) și a experienței eshatologice (8, 1–4). Aceasta e o vedere directă a lui Dumnezeu, nu prin oglindiri sau îngerii, ci a feței lui Dumnezeu, nu a ființei Lui care rămâne acoperită de norul slavei Lui (10, 17). Forma acestei minunări — care naște vederi, descoperiri¹¹⁶, înțelegeri și contemplații — e cea a unei beții extatice a sufletului în fața iubirii lui Dumnezeu (35, 1)¹¹⁷.

Iubirea infinită a lui Dumnezeu e experiența fundamentală și intuiția centrală a întregii gândirii duhovnicești și teologice a Sfântului Isaac, alfa și omega scrisului său. Calea singuraticului e nu doar o școală a rugăciunii, e și o școală a iubirii. Iubirea și mila (*hubba*, *rahma*) nesfârșită a lui Dumnezeu explică la el în mod riguros totul. Creația, Întruparea și desăvârșirea eshatologică a universului, principalele momente ale Economiei divine, nu sunt decât manifestări ale acestei iubiri/mile divine infinite, care e singurul lor motiv¹¹⁸. Iubirea explică creația (10, 18–19), Întruparea, Crucea (extraordina-rele pagini din 3/IV, 78–82; 38, 1–3) și eshatologia, fiindcă lumea e destinată să fie înghițită în iubirea lui Dumnezeu, a Cărui întreagă istorie cu creația e o istorie a iubirii: iubirea e începutul, mijlocul și destinul final al lumii.

¹¹⁶ Cf. Partea I, *Cuv.* 19 și 20, netraduse în greacă; traduse aici mai jos, p. 411–417.

¹¹⁷ Cf. Partea I: *Cuvintele* 70, ed. Bedjan = 8, ed. Theotokis; 46, ed. Bedjan = 73, ed. Theotokis; 74, ed. Bedjan = 81, ed. Theotokis. Această beție e percepută de alții ca o adevărată nebunie; cf. Partea I: *Cuvintele* 33 și 62, ed. Bedjan = *Cuvintele* 24 și 38, ed. Theotokis.

¹¹⁸ Cf. P. BETTIOLO, „Avec le charité comme but: Dieu est création dans la méditation d'Isaac de Ninive”, *Irénikon* 63 (1990), p. 323–345, și A. LOUF, „Pourquoi Dieu se manifesta selon Isaac le Syrien”, *Connaissance des Pères de l'Église*, nr. 80 (2000), p. 37–56, și „L'homme dans l'histoire du salut selon Isaac le Syrien”, *ibid.*, nr. 88 (2002), p. 49–54.

În această lumină trebuie citite ultimele *Cuvinte* (39–41) ale Părții a II-a a corpusului isaachian, care constituie provocările meditației asupra misterului gheenei sau iadului în relație cu taina iubirii infinite a lui Dumnezeu. Sfântul Isaac atinsese problema gheenei și în trei din *Cuvintele* Părții I¹¹⁹. O dată el combate ideea celor ce spun „nebunește și proteste” că le este de ajuns să scape de gheenă pentru că a scăpa de gheenă e același lucru cu a intra în Împărăție. Răspunsul dat e acela că în lumea de dincolo nu există trei locuri sau trei cete, ci numai două: Împărăția desfătării sau gheena chinuitoare. Iar Împărăția e o singură patrie, un singur loc, un singur soare, o singură vedere și o singură bucurie, egale pentru toți, deși fiecare se veselește de ele după măsura lui¹²⁰. În altă parte e combătută ca „nebunie” ideea unora că în gheenă păcătoșii ar fi lipsiți de dragostea lui Dumnezeu; ei nu sunt lipsiți de iubirea dumnezeiască, dar sunt „biciuiți de biciul iubirii”. Și ce chin e mai amarnic și mai cumplit decât biciul dragostei! Cei ce simt că au greșit față de dragoste suferă acolo un chin mai mare decât orice chin, fie el cât de înfricoșător. Căci tristețea întipărită în inimă de păcatul față de dragoste e mai ascuțită decât orice chin¹²¹. Iar altundeva afirmă fără să dezvolte însă că, întrucât nu au existență substanțială, ci sunt lucrări provenite din voința omului sau a lui Dumnezeu, păcatul, moartea și gheena vor înceta. Demonstrația o oferă ultimele trei *Cuvinte* (38–40) ale Părții a II-a¹²².

Baza teologică a eshatologiei isaachiene se concentrează în trei afirmații: Dumnezeu e întreg iubire și milă și tot ce face e

¹¹⁹ *Cuvântul* 6, ed. Bedjan = *Cuvântul* 56, ed. Theotokis (FR X, p. 285).

¹²⁰ *Cuvântul* 27, ed. Bedjan = *Cuvântul* 84, ed. Theotokis (FR X, p. 423).

¹²¹ *Cuvântul* 26, ed. Bedjan, netradus în grecește, tradus mai jos p. 425–428.

¹²² O excelentă lectură oferă părintele cistercian DOSITHÉE REY în articolul: „«Nombreux sont mes péchés, Seigneur, mais Ta miséricorde est plus grande que mes péchés». La doctrine de la gheene chez Isaac le Syrien”, *Lien des moniales*, nr. 147 (2001), p. 1–22. O interpretare mai amplă în perspectiva unei eshatologii a speranței reconcilierii universale în remarcabilul studiu al franciscanului polonez WACLAW HRYNIEWICZ, „Hoffnung der Heiligen. Das Zeugnis Isaak des Syrers”, *Ostkirchliche Studien* 45 (1996), p. 21–41.

iubire și milă (39, 1–2); Dumnezeu e imuabil și are o iubire egală pentru toate creaturile: îngeri și demoni, drepti și păcătoși (38, 3. 5; 40, 2); și El cunoaște toate înainte de a le crea (39, 2; 38, 3; cf. 5, 11; 14, 15). În ce privește motivul și scopul gheenei, există mai întâi teorii care trebuie respinse din capul locului, chiar dacă par a avea o justificare scripturistică. Sunt teoriile „copilărești” și blasfematorii care introduc în Dumnezeu patimi sau schimbarea: mânia, răzbunarea, răsplata, pedeapsa, în cele din urmă răul. Ele sunt însă incompatibile cu intuiția fundamentală care afirmă că Dumnezeu e iubire imuabilă: unde e răsplată și răzbunare nu mai e iubire (39, 17). Sfântul Isaac explică aparenta contradicție între această intuiție și datele scripturistice (cf., de ex., *Iș* 20, 5; *Nm* 14, 18) prin viziunea pedagogică (nejuridică) asupra Economiei divine proprie teologiei antiohiene (ai cărei maeștrii, Diodor și Teodor, sunt citați „in extenso”)¹²³. Există astfel un progres al asimilării revelației divine de către umanitatea căzută în păcat; aceasta îl percepe treptat pe Dumnezeu inițial ca Judecător Care izgonește din paradis, apoi ca un Stăpân care dă legi în Vechiul Testament, și în cele din urmă, în Hristos, ca un Părinte iubitor Care-i ridică pe oameni de la statutul lor de robi și slugi la acela de fii ai iubirii Lui nesfârșite (3/I, 17). În acest sens și Scriptura are o lectură superficială, infantilă, care pleacă de la dreptatea lui Dumnezeu, și una profundă, matură, care înțelege iubirea paternă aflată în inima întregii Economii a creației, mântuirii și desăvârșirii eshatologice a lumii (cf. 38, 17) și în care imaginea Judecătorului e înghițită de imaginea Tatălui iubitor și Pedagog. Dumnezeu nu pedepsește, nici nu chinuie, ci îndrumă; El face totul spre binele omului, chiar și moartea și alungarea din rai sunt în cele din urmă binecuvântări (39, 4), pentru ca, prin pedagogia contrariilor, oamenii să vină nu cu forța, ci liberi la iubirea lui Dumnezeu. Și gheena nu e în ultimă instanță decât o „vicleanie”, o stratagemă a iubirii divine (39, 5), ca să-l ridice pe

¹²³ Cf. P. BETTILOLO, „Prigionieri dello spirito. Liberta creaturale ed eschaton in Isaaco di Ninive e nelle sue fonti”, *Annali di Scienze Religiose* 4 (1995), p. 345–363.

omul căzut. Ea poate fi evitată prin pocăință, al cărei cel mai mărunț gest Îl face pe Dumnezeu să ne ierte și să ne ducă în Împărăție (40, 8. 11. 17). Sfântul Isaac e convins că gheena nu poate fi veșnică, întrucât și la sfârșitul creației, ca și la începutul ei, nu e decât iubirea egală și identică cu sine a lui Dumnezeu care va înghiți în cele din urmă și gheena și va uni cu sine întreaga creație rațională (40, 4–5. 7). Chiar dacă e limitată în timp și nu e veșnică, gheena e însă un loc cumplit și insuportabil, pe care trebuie să-l evităm cu orice preț prin pocăință și convertire spre bine. Fiindcă, în cele din urmă, gheena și Împărăția nu sunt răsplătiri ale răului sau binelui, ci daruri ale unui Singur Dumnezeu milostiv și iubitor, Care vrea ca toți să se mântuiască (1 Tim 2, 4; cf. Cuv. 40, 14), taine ale iubirii dumnezeiești imuabile și egale cu sine. Și atunci — exclamă Sfântul Isaac¹²⁴ — „unde este gheena care ne poate întrista pe noi? Unde este pedeapsa care ne înfricoșează în multe chipuri și poate copleși bucuria iubirii Lui? Ce este gheena pe lângă harul învierii Lui, când ne ridică pe noi din iad și face pe cel stricacios să se îmbrace întru nestrăcătune și pe cel căzut în el îl ridică întru slavă?”

Afirmațiile tranșante și fără echivoc ale Sfântului Isaac în chestiunea eshatologiei din finalul Părții a II-a explică sufi-

¹²⁴ În *Cuvântul* 50b, ed. Bedjan = *Cuvântul* 60, ed. Theotokis (FR X, p. 315). Argumentele Sfântului Isaac din finalul Părții a II-a sunt inventariate succint și în cea mai recentă trecere în revistă a gândirii Sfinților Părinți, care pledează în favoarea restabilirii finale a tuturor creaturilor raționale, pe care o oferă episcopul KALLISTOS WARE în articolul „Dare We Hope for the Salvation of All? Origen, St. Gregory of Nyssa and St. Isaac the Syrian”, *Theology Digest* 45 (1998), p. 303–317, reluat în volumul 1 din seria „Collected Works”: *The Inner Kingdom*, SVSP, 2001, p. 193–215. Aporia dogmatică a teoriei apocatastazei e dată de ciocnirea între două principii care trebuie ambele menținute, dar și integrate teologic dincolo de o simplă juxtapunere aporetică: iubirea lui Dumnezeu, pentru care iadul veșnic e o imposibilitate pentru că ar fi o eternizare a răului, și libertatea omului, care include și posibilitatea iadului. „Credința în libertatea omului ne împiedică să afirmăm sigur: Toți trebuie să se mântuiască! Credința și iubirea lui Dumnezeu ne fac să îndrăznim să sperăm că toți se vor mântui. Iadul există ca posibilitate pentru că există voință liberă, dar iubirea ne dă speranța că la sfârșit o să aflăm că nimeni nu mai este în el” (p. 215). Erezie dacă e afirmată dogmatic, apocatastaza poate fi o speranță și o rugăciune, căci, așa cum spunea și Sfântul Siluan: „Trebuie să ne rugăm pentru toți”.

cient redusa circulație manuscrisă a acesteia. Față de enorma difuzare a Părții I, Partea a II-a a fost copiată mult mai puțin, pentru uzul limitat al unor cercuri de monahi inițiați, beneficiind de un statut ezoteric. Nu e mai puțin adevărat că abia textele grupate aici ne oferă cheia exactă a lecturii paginilor extatice ale Părții I și explică universalismul și optimismul care au oferit scrierilor smeritului „singuratic” siro-oriental din munții Huzistanului o iradiere universală și o recepție „ecumenică” fără analogie. Secretul acestei iradiere stă în cele din urmă în curajul Sfântului Isaac de a gândi și practica radical creștinismul plecând de la miezul său: care nu e frica de pedeapsă, nici speranța răsplătirii, ci revelarea iubirii infinite a lui Dumnezeu, descoperit în Hristos ca Tată al tuturor creaturilor raționale. Această revelație, Școală a iubirii, și asumarea ei ascetică și contemplativă, Școală a rugăciunii, prezintă creștinismul ca religie nu a sclaviei și a fricii, ci a libertății și iubirii infinite. Tocmai aceasta e poate provocarea frontală pe care o adresează generațiilor creștine din toate timpurile.

Sfântul Isaac Sirul a inspirat și continuă să inspire înnoitor pe monahii adevărați din toate confesiunile și Bisericele tradiționale. Lucrul s-a văzut și în secolul XX când Partea I a scrierilor Sfântului Isaac a servit ca sursă nemijlocită de inspirație atât pentru pustnicul „monofizit” Matta al Meskin, promotorul renașterii monahismului copt contemporan, cât și pentru arhimandritul „ortodox” Vasilios Gondikakis de la Stavronikita (actualmente egumen la Iviron), unul din principalii promotori ai înviorării monahismului athonit actual. Lecția Provi-denței nu poate fi trecută cu vederea: un „monofizit” și un „ortodox” inspirați de un „nestorian” din secolul VII, în care ambii recunosc glasul Tradiției vii, suflarea Duhului Sfânt în Biserică! Martor al iubirii infinite a lui Dumnezeu în focul Duhului Sfânt, Sfântul Isaac ne obligă să ne revizuim clișee milenare adânc pietrificate. Realitatea contrazice flagrant stereotipiile comode și autosecurizante. Dacă un eretic „nestorian” poate avea o învățătură duhovnicească atât de „ortodoxă”, aceasta arată că „nestorianismul” acela nu era de fapt ceea ce s-a crezut, pentru că acolo unde istoria și dialectica formulelor dogmatice despart Duhul Sfânt unește și nimic nu

are loc în afara unei Providențe (*ouden apronoeton*, zicea Sfântul Vasile cel Mare)¹²⁵. Mar Isaac al Ninivei este cu adevărat „Sfântul Isaac”. Dar, așa cum nimerit spunea părintele Alexander (Golitzin):

„Isaac e nu numai minunat și sfânt. E și tulburător. N-am răspunsuri la această nedumerire, dar bănuiesc că Domnul așteaptă de la noi să reflectăm puțin asupra ei. Poate că El ne-a lăsat acest sfânt ca un delicat semn de întrebare pus peste unele din certitudinile noastre. Nu asupra celor esențiale, ci asupra altora pe care noi — iar nu Dumnezeu — le-am declarat sigure. Fie ca Isaacul Său să ne tulbure pe noi toți, iar noi, drept urmare, să creștem în iubirea pe care Sfântul Isaac n-a obosit să o laude”¹²⁶.

diac. Ioan I. Ică jr

Sfântul Isaac Sirul

Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată

Partea a II-a*

[Începem] să scriem Partea a doua a [Cuvintelor] aceluiași [Mar Isaac]¹ episcop al Ninivei.

¹²⁵ I. HAUSHERR, *art. cit.* n. 2, p. 178–179.

¹²⁶ Finalul recenziei sale la H. ALFEYEV (2000, cf. *supra* n. 66), în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 46:2–3 (2002), p. 285–290, aici p. 290.

Cuvântul 1

Scrisoare [către Mar Ishozeka] despre felurite lucruri
privitoare la viețuirea în liniștire [isihie].

1². Începutul întregii vieți în Dumnezeu, fratele meu, e să ai o credință tare pe drumul viețuirii tale [ascetice], ca să poți suga toată dulceața pe care a așezat-o Duhul în cărțile sfinte. Nu vorbesc de credința cu care-L mărturisești pe Dumnezeu, fiindcă e de prisos să aduc aminte acest lucru celor ce au lăsat lumea și au ieșit din ea să urmeze lui Dumnezeu. Aș vrea să te întăresc printr-o credință neîndoielnică doar în nădejdea lucrurilor bune așezate pe această cale, lucruri care ne-au fost predate de cărțile sfinte și pe care nevoitorii [asceții] le-au atins și le ating și astăzi.

² Prima foaie a unicului manuscris vechi păstrat prezintă stricăciuni iremediabile, iar textul nu poate fi citit decât parțial; cf. S. BROCK, „St. Isaac the Syrian: Two Unpublished Texts”, *Sobornost/ECR*, 19:1 (1997), p. 7–33:

„Spre folosul tău am alcătuit la a ta [...], alesul nostru prieten Mar Ishozeka, și cu gândul [...] că vor fi răsplătiri [...] mângâierile pe care le-ai pregătit pentru noi și pentru voia cea bună [...] și părinte [...] nu abate [...] evlavie ta, ca noi în aceste convorbiri folositoare să ne întoarcem în mintea noastră spre viețuirea Părinților și scopul cuvintelor lor, ca din ele [...] iarăși ființa slujirii lor [...] socotesc un [...] al harului, spre a fi neîncetat [...] de folos în cele două moduri ale lor [...] punând stăpânire pe trup și pe suflet [...] nu mai puțin [...] prin folosul ce poate fi aflat din el [...] acele lucruri în căutarea cărora am fost nepăsător din trândăvie, și ca să străbat pajiștile smălțuite de flori ale căii fricii de Dumnezeu [...] printr-o grijulie repetare [...] gânduri la aceasta în gândul meu, pentru ca privirea mea să hoinărească în ele. Căci ținesc iubirea ta, fiindcă am crescut împreună cu tine. N-am făcut-o ca unul care are îndrăzneală, ci din iubirea mea fierbinte față de tine, căci până și noaptea visez că sunt cu tine, fiindcă iubirea întrece neîncetat orice hotar. Iată lucrul pe care doreai să-l afli.”

* Traducerea a fost realizată pe baza versiunilor moderne citate în studiul introductiv la notele 62–65, puse la dispoziție cu generozitate în acest scop încă înainte de publicare lor de profesorul Sebastian Brock, Oxford, și de dom André Louf, mănăstirea cisterciană Sainte-Lioba, de lângă Marsilia, cărora le exprim aici încă o dată gratitudinea pentru sprijin și încurajare. Apariția volumului de față le datorează totul.

Opțiunile terminologice pot fi consultate în glosarul de termeni tehnici siriaci stabilit pe baza ediției Sebastian Brock.

Singura problemă a fost stabilirea unor echivalențe pentru cei patru termeni care definesc în siriacă activitățile mentale: *hawna* (= *nous*) a fost redat prin „minte”; *mada* a fost redat prin „intelență”; *reyana* (= *dianoia*) a fost redat prin „gândire”; iar *tarita* (= *phronema*) a fost redat prin „cuget”.

Toți siriaciștii avertizează că orice traducere în limbi moderne a operei lui Isaac are un caracter aproximativ, provizoriu și infinit perfectibil. Așa cum am fost asigurat de cei doi savanți consultați, rezultatele eforturilor lor deja întreprinse în această direcție restituie totuși, dacă nu complexitatea nuanțelor, un text sigur în sensurile lui de bază.

Titlul generic al Părții a II-a a fost dat de traducător pe baza notiței lui Ishodenah și a catalogului lui Abdisho (citate în studiul introductiv).

¹ *Mar* în siriacă, *kyrios* în greacă, „domn” în română, este aici un titlu acordat episcopilor.

2. Când auzi mărturiile Părinților despre slava viețuirii pline de taine a vieții singuratice pe care Duhul Sfânt a așezat-o în scrierile lor drept imbold, când vei auzi că au fost cei din-tâi, nu te descuraja când [...] căci și tu vei dobândi aceste lucruri [...] fiindcă e deja cu tine, căci Duhul a așezat de o vreme în tine o pregustare a lor. Ele vor fi ale tale la vremea lor, dar aceasta n-a venit încă. Domnul știe vremea când e potrivit să ți le dea, căci aceste lucruri bune sunt păstrate de El pentru tine și pentru cei asemenea ție. Acum sau mai încolo ele vor fi negreșit ale tale, numai să fii înăuntrul staulului potrivit dorinței Celui care într-o zi îți va da cununa. Căci și El vrea să ți le dea, dar nu ești încă în stare să le primești cum ai vrea până ce n-a venit vremea lor, și atunci Însuși Domnul va face să strălucească în tine cunoașterea lor fără să-L fi rugat aceasta.

3. Păzește-te să nu ajungi necredincios atunci când, căutând aceste lucruri, nu le găsești la îndemână, ca nu cumva de aici să se nască în tine ceva ce nu cauți și nu cunoști, căci necredința primește pedeapsă. Nu spune: „Cât nu m-am ostenit și n-am găsit nimic!” sau: „Realitatea nu se potrivește cu măreția cuvintelor!” Ferește-ți gândirea de un asemenea cuget, căci pedeapsa urmează îndeaproape necredința; inima necredincioasă e vrednică de osândă. Care va fi pedeapsa? Faptul de a cădea în deznădejde prin părăsirea de Dumnezeu pricinuită de necredința ta; deznădejdea te va preda lăncezelii [akediei], lăncezeala te va preda nepăsării, iar aceasta te va scoate din nădejde. N-ar putea fi un rău mai mare care să vină peste tine.

4. Fratele meu, prieten drag al sufletului meu, cunoaște că liniștirea [isihia] și toate viețuirile [ascetice] își vor aduce roada pe măsura timpului și stăruinței în ele. Cum spunea un bătrân: „Liniștirea și odihna din chilie atârnă de sânguința în ele și de păzirea lor”. Dacă ești lipsit de sânguință și stăruință în lucrarea lor, nu te aștepta la adevărata mângâiere care vine de la ele. Or tu nu ești bine întemeiat în obișnuința lucrării lor, care în mod normal desființează plictiseala care este în ele. Și fiindcă nu faci decât să începi mereu, și din pricina depărtării de ele, nu te deprinzi în nimic: înainte ca un lucru să-și aducă roada lui, ai și ajuns departe de el.

5. Orice viețuire nestatornică și de scurtă durată va fi lipsită de roade. Nu spun asta ca să te dojenesc, ci ca să-ți arăt țelul și calea. Ia drept pildă un pom care tocmai a fost sădit: dacă acela care l-a sădit e neiscusit și-l lipsește de obișnuita udare atunci când se ivesc primele frunze și primii muguri, pomul se ofilește și se uscă. Și va fi nevoie de mult timp până să-și tragă în el din pământ puterea apei și să revină la viață. Sau poate că acela îl mută adeseori dintr-un pământ în altul și, pentru ca să facă aceasta, îi mișcă rădăcinile și-l lovește neîncetat. După care se miră că pomul nu aduce roade! Așa stau lucrurile și cu omul lipsit de iscusință: nu judecă lucrurile sale plecând de la viețuirea lui, ci cere de la Dumnezeu ceea ce crede el că-i este potrivit, pentru că socotește că n-are nimic din ce i-ar trebui. Las deoparte lucrurile ascunse ale gândirii, din care Dumnezeu a făcut scopul potrivit omului; El va cere de la noi și lucrurile din afară ale viețuirii [ascetice], vrând să știe dacă le-am pus în lucrare potrivit treptei noastre.

6. Fiindcă omul lipsit de cele de trebuință pentru viețuirea sa nu-și poate săvârși alergarea în liniște, nici primi cununa [2 Tim 4, 7-8], căci în vremea încununării tocmai ceea ce îi lipsește îi va tulbura gândirea și va semăna în ea frica. Ci se cade ca viețuirea [ascetică] să fie bine potrivită cu tot ceea ce e nevoie, fie în trup, fie în suflet.

7. Așa cum căpitanul unei corăbii nu va putea ieși pe mare nici măcar pentru un scurt drum dacă îi lipsesc instrumentele de navigație și până nu are la locul lor pe corabia lui toate cele de trebuință, tot așa și cel ce călătorește pe calea viețuirii singuratice și dorește să se bucure de roadele ei și să vadă nădejdea în Dumnezeu în sufletul lui: dacă îi va lipsi chiar și un lucru mărunț din cele de trebuință călătoriei lui, atunci când va avea nevoie de el, acest lucru mic pe care a uitat să-l ia îl va lipsi de orice alt folos.

8. Înainte de orice, viețuirea aceasta [singuratică] cere timp și stăruință. Căci dacă nu e cu putință să învățăm meșteșugurile acestei lumi fără să stăruim mult timp cu sârg în ele, până când gândirea va fi deprins rostul și modul de înfăptuire a meșteșugului pe care și-a pus în gând să-l deprindă, cu atât mai mult în ce ne privește. Și dacă un meșteșug văzut cu

ochii cere atâta timp și sânguință pentru a-l deprinde, cu cât mai mult meșteșugul Duhului pe Care ochiul nu-L poate vedea, unde cel care învață nu știe de la cine învață și e nevoie de multă curăție. Învățătorul este aici Duhul, meșteșugul ascuns, iar cei care ne împiedică de la el sunt [făpturi] netrupești; el cere mult timp și o lucrare statornică, iar în cursul deprinderii lui va încerca să ne înșele și trupul, iar piedicile pe care le pune în calea lui sunt multe și nenumărate.

9. De aceea, omule, această viețuire cere înainte de toate timp și stăruință; apoi răbdare pentru a îndura ostenelile și a stăruia în singurătate și în chinurile ei; acesta e lucrul cel mai anevoios și aspru al acestei viețuiri din pricina mulțimii luptelor legate de izolarea de tot și de toți. Nu trebuie să schimbăm însă numaidecât ceea ce am început, ci să stăruim în el ca o mamă care naște în dureri și stăruie în ele până când ele încetează.

10. Mai trebuie ca viețuirea să fie echilibrată, astfel ca în feluritele osteneli viețuirea să fie egal cumpănită, ca să nu facem doar una sau două osteneli care ne plac, după dorința noastră, în dauna altor osteneli de care avem mai multă nevoie. Ci mai degrabă viețuirea să fie echilibrată în mod egal în toate ostenelile care duc la viața cea mai bună. Cum va fi timp pentru citire, va trebuie să fie și pentru slujbă³; cum va fi pentru slujbă, va trebui să fie și pentru îngenuncheri; cum va fi pentru îngenuncheri, va trebui să fie și pentru post; cum va fi pentru post, va trebui să fie și pentru ostenelile nopții, și, împreună cu acestea, pentru lucrarea ascunsă a gândirii, ca inima să nu se relaxeze și să fie lăsată singură atunci când trupul se ostenește, și pentru ca puterea raționalității din inimă să-și dea seama de ce este ascuns în cele văzute și cum toate cele făcute în cele văzute se fac spre folosul celor ascunse.

11. Când demonii văd pe cineva mergând în lumina minții lui prin echilibrul făptuirii lui și ostenelile lui măsurate, se luptă cu el prin dezechilibre, ca el fie să micșoreze, fie să sporească una din aceste osteneli, pentru că ambele lucruri sunt deopotrivă de vătămătoare. Alcătuirea armonioasă a tru-

³ Pravila sau canonul de rugăciune al monahului alcătuit din cele Șapte Laude și Psaltire.

pului să-ți slujească drept pildă pentru alcătuirea armonioasă a viețuirii [ascetice]. Căci atunci când e un dezechilibru într-una din părțile lui, acesta pricinuieste o dereglare în tot trupul, de unde provine boala; la fel și cu sănătatea sufletului: atât sporirea, cât și eliminarea lucrurilor care o garantează duc la același efect.

12. Prin sporire și prin micșorare intră deopotrivă întunecime în suflet, căci demonii tremură puternic în fața a tot ce-i măsurat. Când nu pot stăvili zelul cuiva prin tot felul de pretexte, ca să-l facă să-și oprească alergarea ori să-și întineze viețuirea, atunci vor lupta împotriva lui prin zelul lui, încărcându-l cu excесе ca să-l facă să se prăbușească sub povara lor. Omul înțelept însă se va păzi deopotrivă de ceea ce-i ușurează ca și de ceea ce-i sporește povara.

13. Tot ce se face cu măsură se lucrează cu rânduială. Dar când cineva trece dincolo de acest hotar, se ivește tulburarea, iar omul tulburat nu mai știe ce face.

14. Singuraticul are nevoie și de o anume neluare aminte la tot ce privește trupul, pentru ca să păstreze simplitatea în tot ceea ce-l privește, fără a-l săcăi sau a-i pretinde o ordine strictă în toate detaliile [...]; are nevoie mai degrabă de o neluare-aminte față de lucrurile de aici, împlinind numai cele ce sunt de folos; căci dacă se va preda doar acestora, nu se va mai putea ocupa și de toate celelalte lucruri de aici.

15. Singuraticul mai are nevoie și de o lărgime a inimii, pentru ca să nu-și piardă nădejdea când vin peste el tot felul de schimbări vrăjmașe pentru a-l pune la încercare și a-i spori cunoașterea. Trebuie să fie înțelept atât în cele de-a dreapta, cât și în cele de-a stânga, fiindcă lui Pavel îi place ca omul lui Dumnezeu să fie „desăvârșit și gata spre tot lucrul bun” [2 Tim 3, 17], un țel care e atins doar printr-un exercițiu în răbdare: „de aceea suferă răul ca un bun oștean al lui Hristos” [2 Tim 2, 3]. Căci nimeni nu biruie în luptă fără înțelepciune, nici nu poate dobândi înțelepciune fără luptă, așa cum spune Evagrie: „Pe cât înaintează sufletul în virtute, pe atât întâlnește potrivnici puternici”⁴. Dar sufletul care nu cunoaște lupta este și lip-

⁴ EVAGRIE, *Praktikos* 59.

sit de virtute, fiindcă aceasta și-a primit numele de la faptul că a triumfat și s-a învrednicit de cunună în felurile ispite care obișnuiesc să vină peste ea.

16. Singuraticului i se cere și multă îndelungă-răbdare, ca să nu se topească când așteaptă și nu primește, sau când cere și nu i se dă ce își închipuia, ori când așteptarea unui răspuns se prelungește. Să nu se strecoare atunci în nădejdea lui îndoiială, ca să nu ajungă abătut, mâhnit și bolnav în conștiința sa.

17. După toate acestea — și înainte de toate și mai mult decât ele toate, cum spuneam la început — are nevoie de liniștea trupului și de o credință sigură în suflet, fiindcă acestea cuprind în ele toate cele de care am vorbit și le desăvârșesc dacă se sârguiește în ele. Aceste lucruri trebuie să le ceară de la Dumnezeu în rugăciune și cu lacrimi ca să îi fie date, și ca liniștea și credința să rămână cu el. Căci prin ele se săvârșește și desăvârșește lucrarea tuturor acestor virtuți, ca și toate cele care n-au fost pomenite. Dar fără ele nu se poate face nimic din cele spuse.

18. E nevoie de liniștire, fiindcă ea păzește simțurile de zarva din afară și dă prilejul potrivit pentru ostenele trupului și ale sufletului, făcând aceasta prin pacea pe care o dă grație zăbavei din ea și grație vigilenței asupra trupului și a sufletului pe care o îngăduie oprind prilejurile ce se năpustesc în mod obișnuit asupra cuiva, fie de bunăvoie, fie din întâmplare, în cele din afară.

19. E nevoie și de credință care să-l întărească în nădejde, ca să îndure cu desfătare toate primejdiile care vin peste el din pricina lucrurilor dumnezeiești; ca să nu tremure neliniștit în fața morții, nici să sufere durere ca o ființă trupească, ci ca unul care are o nădejde ce trece dincolo de trup. Să aibă o inimă curajoasă, al cărei curaj e în Dumnezeu, așteptând zi de zi plecarea din trup și suferind în fiecare clipă în gândul ei durerile nașterii nădejzii viitoare, pentru care se chinuie și îndură de bunăvoie aceste lucruri atât de grele, ca să ajungă teafără la învierea și ieșirea din mormânt.

20. Dulceața nădejzii născută de credință îi îngăduie să treacă peste toate greutateile. Căci pe cât sporesc ostenele, pe atât se revarsă și harul, dacă ostenele sunt însoțite de stăru-

ință. Pe cât crește așteptarea, pe atât se micșorează patimile. Pe cât strălucește înțelepciunea, pe atât omul intră în bucurie. Căci prin înțelepciune e unit cu Dumnezeu, e învăluit în iubire, e eliberat de legătura cu patimile, și bucuria îl face să depășească întristările, căci e ușor pentru bucurie să uite atât de lume, cât și de trup.

21. Trebuie să-I cerem lui Dumnezeu să ne dea și harul deosebirii duhurilor ca să distingem descoperirile adevărate de cele care vin de la demoni, și vedeniile puterilor sfinte de cele ale lui satan; ca să distingem de asemenea în mișcările din vis între cele care vin de la îngeri, cele care vin de la demoni și cele care vin din suflet, precum și gândurile care se ivesc în conștiință plecând de la aceste trei mișcări, pe care, așa cum spun Părinții⁵, trebuie să le recunoaștem după pacea sau tulburarea, după bucuria și încrederea sau frica și întristarea care le însoțesc: cele enumerate la început aparțin într-adevăr sufletului, celelalte sunt străine de ele, și-i vin fie din gânduri și vise, fie din simțiri și pipăit.

22. În cazul mișcărilor sufletului este evident că nici una din ele nu le însoțește: nici bucuria, nici teama, nici tulburarea, nici pacea, fiindcă e vorba de simple mișcări fugare care nu poartă în ele nimic; prin mișcări ale sufletului înțelege-le pe cele pe care le are înainte de a intra în locul lui natural, care e limpezimea.

23. În cazul mișcărilor stârnite de trup, fie declanșate de poftă, fie venind de altundeva, atunci când nu le însoțește o luptă din afară, e evident că n-au legătură cu amăgirile intense și violente greu de controlat. E doar firea care-și face cunoscută liniștit nevoile și ale cărei mișcări sunt pașnice. Căci nu există dezordine în ceea ce a fost făcut de Dumnezeu Care a așezat în fire o măsură și o ordine desăvârșite.

24. Dar când în mișcările noastre firești se amestecă o lucrare străină, fie printr-o simțire care vine de la trup, fie printr-un gând care vine dintr-o amintire, fie din întâlniri întâmplătoare, le vom înțelege, așa cum spuneam, în măsura în care le putem adulmeca, atunci când harul este aproape.

⁵ Cf. EVAGRIE, *Praktikos* 80.

25. Acestea sunt lucrurile pe care prietenii trebuie să și le aducă aminte când sunt împreună și să le țină în gând meditănd neconținut la ele.

26. Postul, rugăciunea și celelalte nevoițe sunt cunoscute de toți, deși nu voi uita să arăt la locul său ajutorul care vine din aceste lucruri care sunt la îndemâna tuturor, chiar și din cele care multora le par a fi neînsemnate. Chiar dacă cei care se îngrijesc de mântuirea lor le au în parte, pentru că nu le cunosc rațiunile, nu primesc întotdeauna roadele care vin de la ele, cu atât mai mult cu cât nu știu ordinea în care trebuie să le facă. De aceea nu este ordine și nu este echilibru în cele făptuite de ei, fie că acestea întrec măsura, fie că durează prea puțin, fie că săvârșirea lor n-are ritm, nici perseverență.

27. Ce e mai slab decât o picătură de apă? Dar picurând cu stăruință vreme îndelungată nu găurește oare chiar și piatra și nu crapă până și stâncile cele mai tari? La fel e și cu lucrarea ascetică stăruitoare și neconținută: chiar dacă pare neînsemnată, prin stăruința ei strânge o uriașă comoară.

28. Îți voi arăta acum o regulă ușoară, folositoare celor slabi, prin care se înaintează ușor iar desfătarea născută din ea e de ajuns spre a atrage gândirea spre stăruință, și așa îți vei putea împlini lucrarea voios, nesilit și cu sârguință. Iată-o: pentru că trupul slab obosește stând neconținut în picioare pentru a-și împlini închinăciunile obișnuite, și din această pricină e adeseori împiedicat să stea la rugăciunile neconținute săvârșite cu trupul, și din care se naște rugăciunea în inimă, de aceea cazi adeseori cu fața la pământ în locul unde stai cu Scriptura în mână și continuă-ți astfel implorările; în acest fel convorbirea cu Scriptura se va amesteca cu rugăciunea, și lumina pe care o vei primi din amândouă părțile va spori spre desfătarea sufletului tău. Rugăciunea îți va fi astfel dulce din pricina citirii, iar în citirea ta vei fi iarăși luminat prin cheile rugăciunii. Căci prin rugăciune se deschide gândirii ușa înțelegerilor, iar aceste înțelegeri minunate stârnesc la rândul lor mai mult dorința de rugăciune potrivit contemplării lor primite [în citire].

29. Rugăciunea pusă în mișcare plecând de la contemplare nu e o rugăciune obișnuită: ea înlănțuie puternic gândirea, o

face să se adune în ea însăși și dă naștere unor rugăciuni fierbinți și curate, libere de orice griji. Din pricina tăriei acestor viguroase înțelegeri nu poți sta în picioare, nici nu te mai poți folosi neîmpiedicat de simțuri, căci mai întotdeauna ele sunt prea puternice ca să te poți întoarce spre tine însuși și să te folosești iarăși de rugăciune. Adeseori sufletului nu-i mai rămâne destulă putere ca să se întoarcă spre simțiri și să le pună în lucrare, sau pentru a se folosi de trup în chip natural, pentru că sufletul e copleșit de năprasna uimirii. Nu așa stau lucrurile cu toate înțelegerile, fiindcă unele dau naștere rugăciunii, iar altele tăcerii. Cine a făcut experiența lor, va ști care e diferența lor.

30. Așadar, fratele meu, dacă cele înalte nu ne sunt la îndemână, să facem din pricina neputinței trupesti, cum spuneam, sculări în picioare prelungite pe locul nostru, afară de cele șapte ceasuri rânduite pentru laudă, pe care nu trebuie să le lăsăm nici chiar după ce am primit ajutor, fiindcă trândăvia naște moartea, chiar și în caz de slăbiciune.

31. Deci, așa cum scriam mai sus, cazi de multe ori cu fața la pământ lângă locul unde șezi. Și dacă ai în mâini o carte sau alt lucru, pune-l jos, cazi cu fața la pământ și petrece o vreme în implorare. Aceasta să-ți fie o regulă toată viața ta pretutindeni și în orice loc te-ai afla, în pustie ca și într-un loc locuit, de îndată ce ești singur cu tine însuși. În ticăloșia mea nu sunt în stare să-ți arăt nici în zece mii de cărți ce se va naște în tine din această lucrare.

32. Nu de frică ne săvârșim ostenele trupesti și să ne simlim să avem un suflet treaz, ci pentru că știm că relaxarea trupestă ne depărtează de Dumnezeu și împiedică gândirea noastră să se gândească la El, pentru că de aici se naște în sufletul nostru dragostea de El.

33. Ne scârbim de împrăștiere și ne sfiim de contactele cu cinstiții și iubiții noștri frați nu pentru că-i disprețuim sau pentru că n-ar fi mai buni ca noi, căci în toate zilele căutăm scăpare în rugăciunile lor, ci pentru că atunci când suntem neconținut împreună cu oamenii, suntem tăiați de desfătările împreună cu Domnul. Căci viața singuratică ne unește cu Dumnezeu.

34. Așadar, nu de spaima de pedepsele gheenei păzim aceste reguli amănunțite și ne îngrijim atât de mult de ele săvârșindu-le cu zel, ci pentru că în ele se ascunde putința de a fi împreună cu Dumnezeu și întrețin în noi aducerea-aminte de El, căci în tot ceea ce se face pentru El și de dragul numelui Său, aducerea-aminte de El ne înalță la El. Atenția neîncetată la aceste amănunte ne face să ne gândim la El neconținut. Aceasta înseamnă că nu trebuie să lăsăm vremea rugăciunii fără vreo necesitate constrângătoare și, dacă se întâmplă să o facem uneori, să n-o facem fără suferință⁶.

35. Trebuie să ne silim să facem îngenuncheri în timpul slujbei, chiar dacă suntem bolnavi, ba chiar atunci când suntem în pat sau mergem să ne culcăm, cu trezvie și sfială. Și cu îndrăzneală și durerea inimii să strigăm multă vreme la Dumnezeu să ne păzească de gânduri necurate și de vise spurcate, și să ne silim ca somnul să ne ia purtând încă gândul la El în inima noastră. La toate ceasurile slujbei să ședem cu sfială și să păzim numărul rugăciunilor noastre ca și cum moartea ar bate la ușă. Nu mai vorbesc de faptul că trebuie să fixăm un timp anume pentru gustarea hranei sau că nu trebuie să începem să mâncăm tot ce ne cade sub mână în afara orei convenite, ori că trebuie să punem masa doar o dată pe zi și că tot restul timpului trebuie să ne oprim gura de la orice gustare, afară de cazul unei mari slăbiciuni ivite dintr-o boală. Nici că nu trebuie să ne descoperim trupurile și să cercetăm cu curiozitate măduarele lui dezgolate sau că nu trebuie să ne atingem neconținut trupul cum fac cei ușuratici la inimă și needucați. Nici că trebuie să păstrăm neconținut tăcerea când se întâmplă să fim în afară sau că, dacă e cineva cu noi, trebuie să restrângem la minimum cuvintele necesare reducându-le doar la cele ce sunt de folos și renunțând cu totul la cele de prisos, la glume și la râs. Nici că privirea trebuie să fie neîncetat adunată în sine și că trebuie să ne păzim simțurile și să arătăm o față gravă ca și cum am privi neconținut pătimirile Domnului.

⁶ Notă marginală: „Această suferință nu poate exista dacă disprețul devine obișnuință. Lămurire: Prin aceea că lucrul are loc fără suferință e limpede că această suferință poate lua locul lucrării omise.”

36. Căci prin ele ne ridicăm spre aducerea-aminte a ceea ce a îndurat El pentru neamul omenesc și a iubirii pe care ne-a arătat-o și spre făgăduințele pe care ni le-a făcut, precum și spre nădejdea hărăzită în lumea cea nouă neamului omenesc, și mai cu seamă mulțimii creștinilor, precum și spre tot ceea ce s-a arătat la venirea lui Hristos în lume; căci „prin El avem apropierea de Dumnezeu”, cum spune Apostolul [Ef 5, 2], „fiindcă Unul Singur a murit pentru mulți” [2 Co 5, 14] și „prin jertfa sângelui Său a împăcat lumea cu Tatăl” [Evr 10, 10], ne-a izbăvit din robia demonilor și ne-a eliberat de sub stăpânirea tiraniei lor.

37. De aceea, simțindu-L pe Creatorul nostru, slujim lui Dumnezeu. Și slujindu-L și închinându-I-ne în tot locul, nu ne mai temem de nimic, cum era în generațiile dinainte pe care le înfricoșau demonii. Ce nădejde ni s-a propovăduit! De aceea de acum înainte omul e beat de bucurie nemaștiind nici unde este, nici ce e această cunoaștere de care s-a apropiat în Hristos.

38. După care întorcându-se spre sine, vede cum cu toate acestea Dumnezeu e respins de noi, cum Îl disprețuim în ceea ce El iubește și în cele pe care Le-a poruncit, măcar că ele sunt pentru mântuirea vieților noastre și ne ajută să trăim unii cu alții. Aducându-ne neîncetat aminte de acestea, o durere se va putea vedea revărsându-se pe fața noastră, fie că suntem singuri, fie că suntem împreună cu alții. Această durere ne va feri de relaxare și aceste gânduri vor ține inimile noastre în reculegere.

39. Acestea și altele asemănătoare ți le amintesc, fratele meu, nu pentru că Dumnezeu ne-ar cere îndeosebi să ne îngrijim de ele, ci pentru că unii se cred înțelepți fără să cunoască rațiunile lor și, nevăzând decât latura lor din afară, îi disprețuiesc pe frații cu viață curată din pricină că păzesc acestea și le spun: „Oare Dumnezeu te va arunca în iad din pricina lor?” sau: „Oare te vor ridica în Împărăția cerurilor dacă le păzești?”, iar pe cei care le săvârșesc îi numesc fățarnici și necultivați. Dar noi, care am simțit ce se naște în suflet din ele, să le săvârșim cu râvnă fiindcă ne umplu de bucurie; și pentru că știm ce folos ne vine din ele, să ne bucurăm în

păzirea cu sârguință a ostanelilor noastre pentru Dumnezeu, așteptând multe binefaceri care ne vor veni de la El încă în această lume în toate ostanelile mici și mari îndurate pentru Numele Său.

40. Dacă unul din Părinți ne spune că și numai șezând fără ocupație în chilie, șezând adică fără nici cea mai mică lucrare și nefăcând nimic altceva decât să privim zidurile ei pentru Numele lui Hristos, trebuie să avem mare nădejde, cu cât mai mult cel care arată în el toate aceste nevoințe [ascetice] ca să-și aducă aminte neîncetat de Dumnezeu!

41. Să nu ne uităm, frate, la faptul că El nu cere de la noi lucruri mici și disprețuite, ci să ne minunăm mai degrabă de faptul că atunci când săvârșim aceste lucruri mici, El ne ridică prin ele la lucruri atât de mari. Ceea ce descoperim prin aceste lucruri mici e tot așa de mai înalt și mai slăvit cum este focul față de cremenea și fierul din care țâșnește. Ele nu ne feresc numai de căile subtile care prin nepăsare ne duc spre rău, ci ne și înalță spre lucruri slăvite.

42. Atenția neconținută dată acestor lucruri mărunte și neînsemnate face să se nască în noi gândirea la El, și prin această atenție obișnuită ni se pare uneori că intrăm într-o convorbire luminoasă cu El. Ochii ni se umplu de lacrimi și sufletul nostru saltă de bucurie, iar uneori ni se pare că stăm deja în mijlocul învierii dreptilor; uimirea ne năpădește, iar prin contemplare suntem scoși afară din această lume, din această viață și din aducerea-aminte de lucrurile pământești și ne unim cu Dumnezeu în unirea duhovnicească care e mai presus decât lumea. Astfel, ca urmare a atenției neîncetate la El și a convorbirii neîncetate cu El, în sufletul nostru se naște iubirea, iar prin această iubire suntem tot timpul amestecați cu Dumnezeu, viața noastră e amestecată cu Duhul Lui și anticipăm viața noastră viitoare.

43. Cel ce s-a învrednicit să aibă o atenție neconținută la Dumnezeu e vrednic și de o neîncetată minunare înaintea Lui.

44. Folosește-te de citire; nu de cea care ar face din tine un învățat, ci de cea care-ți omoară patimile și-ți arată calea scurtă care duce la Dumnezeu, care te înalță repede și fără [...] spre lucrarea luminoasă pe care o urmărește viața ta singuratică.

că. E vorba de citiri care nu se exprimă în chip confuz sărind de la un lucru la altul și care nu introduc lucruri vătămătoare care să tulbure meditația ta duhovnicească la cele de dincolo de lume. Nu citi nici ceea ce este exprimat oricum, nici ceea ce se adresează fără deosebire atât ție, cât și tuturor oamenilor [atât monahilor, cât și mirenilor], nici ceea ce învață deopotrivă pe toți, nici ceea ce te-ar face să deprinzi arta disputei orale, ori cea a înțelepciunii lumești, nici ceea ce te informează despre treburile și controversile care au avut loc în Biserică, sau despre legile și treburile regilor, despre biruințele și faptele lor, nici opere polemice sau apărări și respingeri de o parte și de alta. Toate acestea și cele asemănătoare acestora să le lăsăm celor sănătoși. Iar noi, cei bolnavi, să ne folosim de leacuri și de ceea ce a fost cules și strâns pentru tămăduirea patimilor noastre: viețile sfinților de odinioară și ale celor care au viețuit singuratic mai presus de lume, relatările descoperirilor și învățăturilor pe care le-au primit de la Dumnezeu despre rânduiala acestei viețuiri, despre patimile și luptele pe care le-au dus spre povățuirea lor și a celor ce umblă pe urmele lor, și despre biruințele și înfrângerile de tot felul, despre căderile și ridicările pe care le-au îndurat. Pe scurt: să citim doar cărți închinare căii vieții monahale, rânduiei și formelor ei.

45. Nici măcar pâinea, care e atât de hrănitoare, nu poate ajuta un stomac bolnav; acesta va fi pus mai bine pe picioare de alte alimente și leacuri. Nu că pâinea nu e sănătoasă, ci e bolnav stomacul care o primește. E bun tot ce e la locul lui, dar nu orice e de folos pentru noi.

46. Cel care înainte de a-și fi stăpânit gândurile și a-și fi stăvilit împrăștierea, care are încă simțurile bolnave și conștiința infirmă, se apucă de citiri care-l arată un erudit, un savant și un exeget plin de idei, deși e încă plin de patimi, acela e mistuit de dorința slavei deșarte și de neștiință. Ce cunoaștere e mai bună decât curăția? Ea este cea care descoperă inteligenței tale toate, dacă te îngrijești cu toată râvna să o dobândești, și ea te va apropia de darul vederii lui Dumnezeu.

47. Sârguiește-te să înveți tot ceea ce face ca această lume văzută să fie disprețuită în ochii tăi și care te va înarma cu

înțelepciune împotriva demonilor care sunt gata să te piardă, o înțelepciune care-ți va pregăti gândurile de luminare, care te va face să ieși neîncetat din trup și care te va izbăvi de plăceri prin aducerea-aminte de lumea viitoare a cărei contemplare o oferă vederii tale.

48. Scoate-ți gândirea din amintirea plăcerilor, ca să faci loc în tine descoperirii lucrurilor slăvite ale lui Dumnezeu, ca ea să se îmbogățească cu bogăția Duhului, iar tu să fii rob neîncetat de iubirea față de Dumnezeu.

49. Uimirea în fața descoperirilor Lui îi îmbată pe drepti de iubire pentru El. Cum bine spune unul din sfinți: „Cei care-L văd pe Dumnezeu uită până și locul unde sălășluiesc”. Vorbind de vederea a cărei aducere-aminte îmbată sufletul, el spune: „Vederea naște iubirea — spunea cineva din cei îmbrăcați în Dumnezeu — și potrivit făgăduinței Domnului această vedere se dobândește prin curăție [cf. *Mt* 5, 8]”.

50. Curăția însă nu vine din faptul de a cunoaște lucruri de prisos sau de a îngrămădi multe cunoștințe; gândirea curată vine din puținele aduceri-aminte de lucrurile lumești și din sânguința în lucrarea liniștirii: mulțimea gândurilor și dese aduceri-aminte de noutățile născute din învățături și diverse studii duc la risipirea ei.

51. Nu lăsa să-ți scape lucrurile de preț năpustindu-te spre cele care te umplu doar de slavă deșartă. Scopul nostru nu e de a cunoaște multe, ci să facem ca această cunoaștere să strălucească din viețuirea noastră. Spunând aceasta, nu facem elogiul ignoranței, ci vreau să stăvilesc alergarea spre cele de prisos, care nu sunt necesare pentru calea noastră și a căror căutare împiedică râvna pentru curăție.

52. Uită-te bine la boala ta și folosește leacurile care i se potrivesc; înțelege care e călătoria ta și pregătește-ți proviziile de care ai nevoie pentru ea; privește la lupta care-ți stă înaintea și deprinde-i meșteșugul; înțelepțește-te în deprinderea lui și caută povățuitori în el.

53. Chiar dacă povățuitorii tăi sunt foarte luminați, toiagul să fie tot timpul în mână ta. Nu intra în mare fără toiag [cf. *Is* 14, 16] și nu umbla în întuneric fără băț, ca să alungi câinii să zdrobești șerpilor, să sondezi marea și să scapi de fiarele săl-

batice. Fericitul Ioan Îl numește pe Dumnezeu „Toiagul celor slabi”. Reazemă-te de El și nu vei cădea niciodată, fiindcă nimeni nu te va putea ajuta ca El, iar cei care bat cu sânguința la ușa Lui vor primi de la El toate [*Mt* 7, 8].

54. Fericit cel care oriunde s-ar afla își va aduce aminte să nu fie cu nepăsare față de rugăciunea neîncetată și aducerea-aminte neconținută de El. Cine se roagă neîncetat, își aduce aminte neîncetat de Dumnezeu; iar cine-și aduce aminte neîncetat de Dumnezeu e sălașul Duhului. Gândul la Dumnezeu e rugăciune, și o gândire în care se rotesc neconținut mișcări privitoare la Dumnezeu e mereu în rugăciune, și nici o clipă nu stă fără lucrare.

55. Rugăciunea nu stă numai în repetarea unor cuvinte, ci în mișcări despre Ființa [dumnezeiască] tășnind din adâncurile inteligenței. Meditând neconținut la ele, gândirea e din când în când transformată privindu-le plină de minunare, mișcările ei fiind unite cu Duhul, și Îl scrutează pe Dumnezeu îndeaproape în chip de nespus. Fericit cel care știe să stea neconținut la ușa Lui fiindcă nu va fi rușinat.

56. Nu te bizui pe cunoașterea ta, ca să nu fii lăsat pe mâinile demonilor, care te vor duce în cursele lor încâlcite și te vor copleși de spaimă zăpăcindu-te până acolo încât nu mai știi unde te afli.

57. Fără o rugăciune mai înainte nu pune piciorul să pleci la drum, mai cu seamă dacă drumul e întunecos. Implorarea să nu înceteze în gura ta, dar unește cu ea mărturisirea slăbiciunii și a neputinței tale, și așa vei fi sprijinit de milă măcar pentru smerenia ta, chiar dacă nu ești vrednic de ea. Acolo unde lucrarea lipsește, smerenia și mărturisirea sunt pe deplin primite de Dumnezeu în locul ei, iar cine s-a arătat smerit va fi răsplătit pentru cele pe care nu le-a făcut.

58. Mai drag lui Dumnezeu e cel care stă în smerenie pentru că e lipsit de ceea ce i se cere decât cel care prin multe sale fapte crede că-I face o favoare. Dar cel care are atât lucrarea, cât și smerenia, acela a așezat înăuntrul său doi mari luminători de care se va desfăta el însuși și-L va bucura tot timpul pe Dumnezeu.

59. Unde lipsește cea dintâi [lucrarea], superioritatea celei de-a doua [smereniei] va împlini cele ce lipsesc. Puterea prin care smerenia poate controla sufletul stă în zdrobirea care vine din ostenele de bunăvoie născute din aducerea-aminte de păcatele săvârșite; fără aceasta [zdrobire] nu putem scăpa din păcatele de zi cu zi, nici primi iertarea celor trecute. Dar chiar dacă n-avem ostenele, întotdeauna putem simți străpungere în gândirea noastră, întotdeauna ne putem aduce aminte de păcatele noastre, ne putem socoti nimic în fața lui Dumnezeu, putem fi blânzi și pașnici față de semenii, putem cinsti pe toată lumea, putem fi adunați în noi înșine, putem râde sau bârbi arareori, putem avea o vorbă bună pentru toți, putem mulțumi în inima noastră în mijlocul încercărilor, putem păstra o tăcere înțeleaptă și mădulare bine rânduie, și ne putem aduce aminte că, orice s-ar întâmpla, suntem muritori și într-o zi va trebui să lăsăm această lume. Toate acestea nu cer neapărat osteneală trupească, ci sunt o podoabă a gândirii. Dar cine e nepăsător chiar față de cele care în el însuși nu țin de osteneala trupească, care nu cer chinuirea și vigoarea trupului, ci pot fi dobândite și în neputință, acela s-a predat nepăsării gândirii și va fi pe drept cuvânt muștrat de Dumnezeu.

60. Căci Dumnezeu n-are nevoie de o faptuire mare cât de o dorință nobilă. Dumnezeu n-alege un suflet virtuos plecând de la faptele lui, ci de la dorința lui nobilă îndreptată spre El și de la o inimă plină de zdrobire. Cum nu-l desparte de El pe păcătos plecând de la faptele lui; fiindcă adeseori faptele sunt împiedicate de felurite pricini, și multe fapte bune sau rele sunt săvârșite fără dorința celor ce le săvârșesc. Dumnezeu Se uită mai degrabă la dorința voinței să vadă în ce anume își găsește aceasta plăcerea. Așa că dorința unui suflet îi este de ajuns chiar și fără fapte, dacă săvârșirea lor e cu neputință, cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei]: „Când dă legi, Domnul pare să cerceteze mai riguros dorința sufletului decât faptele lui”. Iar altundeva, plecând de la cuvintele Lui, vorbește ca în numele Domnului: „Cercetez dorința, și nu cercetez atât faptele, fiindcă un suflet care se alipește de virtute cu dorință desăvârșită îmi este de ajuns. Cei de sub Legea lui Moise trec prin sită faptele lor, deși conștiința le e

rănită de o mulțime de lipsuri, chiar și mărunte. Dar cei care țin de Legea Mea rămân în bucurie, chiar dacă se întâmplă să lucreze rău ca niște oameni ce sunt, de vreme ce știu că în conștiința lor au optat pentru virtute”⁷.

61. Nu e nevoie să-ți aduc aminte de golirea de sine, căci scopul meu nu este să vorbesc despre toate, și de altfel nu vorbesc cuiva care nu cunoaște Scripturile, fiindcă știi bine că fără ea această viețuire [singuratică] nu poate fi desăvârșită. Calea ei e cea a sărăciei, căci e limpede că la cel care nu-și pune credința în Dumnezeu în cele văzute, gândirea e foarte departe de nădejdea celor viitoare și de multe alte lucruri a căror putere și realitate nu e simțită decât de o gândire însuflețită de credință. Tocmai acestea sunt lucrurile pe care le urmăresc cuvintele noastre de la început și până acum, căci această viețuire e desăvârșită de nădejde. Pentru că, așa cum stă scris, „cine poartă povara lucrurilor pământești nu poate zbura spre cer”. Căci nimeni care e legat de lucrurile acestei lumi nu poate să placă Celui Care l-a ales. Îți voi aduce aminte aici doar ce e necesar.

62. Dacă ai ales să lucrezi virtutea, nu-ți îngădui vreodată să te uiți la o femeie, nici să treci prin vecinătatea ei. Căci aducerile-aminte de ea sunt vrăjmașe gândului tău, fiindcă tu ești un singuratic a cărui gândire trebuie să se înalțe mai presus decât toate cele supuse stricăciunii. Dacă și numai gândul la o femeie tulbură gândirea, cu cât mai mult nu o tulbură vederea feței ei sau sunetul vocii ei. Nu te bizui pe bătrânețea ta sau pe înălțimea gândirii tale; nu pentru că ai fi altfel decât alții, ci pentru că e lucru folositor. Nu încerca să faci o experiență pe care atâția alții au făcut-o deja, ci șezi în chilia ta și îngrijește-te de mântuirea vieții tale, așteptând ieșirea ta din această lume, pentru că știi că ești muritor.

63. Poartă de grijă de gândurile tale și nu te gândi la alții. Nu socoti pe cineva drept rău, căci altă dată îl vei vedea altfel pe cel care acum ți se pare rău. Nu urmări, așadar, gânduri care par să-ți arate ce vor ei, căci de este iubire, aceasta as-

⁷ Fragment dintr-o scriere a lui TEODOR AL MOPSUESTIEI pierdută atât în originalul grec, cât și în traducerea siriacă citată de Isaac.

cunde greșelile lor [Iac 5, 22], în vreme ce lipsa iubirii vine din întunericul sufletului.

64. Cine nu-l iubește pe aproapele său, dar spune că-L iubește pe Dumnezeu [cf. I In 4, 20], acela se înșeală în sufletul său fără să știe. Nimic nu înfurie atât de mult pe Dumnezeu și nu-L supără atât ca acela care, șezând în chilia lui, se gândește la tovarășul său prefăcând chilia sa într-un tribunal în care judecă și condamnă greșelile altora, deși se socotește un penitent și repetă mereu în rugăciunea lui: „Cum am iertat, iartă-mă!” Dacă cel care-i judecă pe cei care i-au greșit se expune unei aspre osânde înaintea dreptății lui Dumnezeu, care va fi soarta noastră, a celor ce judecăm chiar și fapte îndepărtate. Dacă nu poți vedea, nici suporta lipsurile și slăbiciunile altora, atunci pleacă altundeva! Dar cum e cu puțință să-i socotim buni pe toți oamenii dacă n-avem liniștirea [isihia]?

65. Fii pașnic și smerit, ca să-i găsești pe toți prietenii. Împrejurările exterioare se schimbă o dată cu lucrarea inimii, după cum e îndreptată spre bine sau spre ispite.

66. Nu fi muștrătorul, nici îndreptătorul greșelilor cuiva. Nu fi zelos cu un zel rău care agită sufletul tău; cel plin de un asemenea zel și a cărui gândire e neconținut agitată pentru alții nu se va învrednici niciodată de pacea duhovnicească în care se mișcă înțelegeri privitoare la bunătatea lui Dumnezeu față de [ambele] lumi [văzută și nevăzută]. Un astfel de zel intră în cineva prin împrăștierea gândirii, căreia i s-a îngăduit să hoinărească uitându-se la faptele altora ca o corabie fără cârmaci. Cel care se împrăștie astfel și face pe zelosul cu faptele rele ale fraților nu poate ajunge mort pentru lume.

67. În două feluri se poate sădi în chip statornic în cineva un zel față de viețuirea altora: din mândrie sau din prostie. În afara acestor două lucruri, nimic nu poate pricinui un astfel de zel. Fie că-n ochii lui propriile lui defecte sunt mai mici decât cele ale oricărui altuia — sau poate chiar crede că n-are nici unul — și drept urmare se crede în stare să aducă la ade-văr pe toată lumea; fie își închipuie că se face prieten al lui Dumnezeu dacă-i urăște pe păcătoși, ceea ce e semnul unei minți neghioabe și cu totul străine de orice cunoaștere a lui Dumnezeu. Unul ca acesta nu pare să știe că sfinții au primit

să moară în tot felul pentru a-i aduce pe ticăloși și ucigași pe calea lui Dumnezeu prin iubire. Cei care știu planul lui Dumnezeu și s-au învrednicit să împlinească voia Lui se vor lăsa omorâți pentru păcătoși asemenea Fiului lui Dumnezeu.

68. Hristoase, ale Căruia desfătări și nădejdi sunt mai presus decât gândul omenesc, seamănă nădejdea Ta în gândurile mele, ca, simțindu-Te, gândirea mea să înceteze a mai privi la cele pământești. Căci așa cum nu poate înceta să fie împrăștiată de acestea decât dacă e împrăștiată de Tine, tot așa nu poate vedea pe cineva rău dacă nu e cu totul străină de cunoașterea nădejzii Tale și nu-și are privirea ținută de pământ ca un șobolan⁸. Încrednicește-mă, Doamne, să mor față de toate, ca prin această moarte să mă încrednicești să simt taina vieții celei noi! Doamne, cei ce viețuiesc pentru lumea aceasta nu s-au învrednicit niciodată să simtă această cunoaștere, ci numai cei care au murit în timpul vieții lor de dragul nădejzii adevărate care le e gătită, și care-și aduceau în fiecare clipă lui Dumnezeu rugăciunea și lacrimile lor rugându-L cu iubire fierbinte ca nimeni să nu fie lăsat în afara acestei desfătări.

69. Aceasta e gândirea sfinților, acesta e motivul pentru care durerea se revarsă neîncetat în gândirea lor, și aceasta e rugăciunea pe care o aduc neconținut lui Dumnezeu. Din pricina acestei dorințe a lor ei primesc din bogata vistierie de comori a lui Dumnezeu darul cu care nimic de pe lume nu se poate asemana.

70. Fericit cel care știe ce se naște din iubirea de oameni și până la ce înălțimi ale compasiunii ridică ea sufletul.

71. Păzește acestea, frate, și vei viețui într-un trup muritor viața îngerilor. Mai află și aceasta, frate: pentru un om al lui Dumnezeu lucrul de căpetenie între toate lucrurile bune ale acestei lumi e rugăciunea curată. Dar cine nu moare pentru toate cele ce țin de om și nu stăruie cu sine însuși în liniștire asemenea unui mort în mormânt, nu o va putea dobândi. Fiindcă rugăciunea curată cere golirea de toate pentru ca omul să poată să stea la rugăciune curat înaintea lui Dumnezeu fără

⁸ Cf. MARCU MONAHUL (= ASCETUL), *Despre cei care-și închipuie că se îndreaptă prin fapte* 80.

împrăștiere, gândirea fiindu-i adunată în el din toate părțile, privind numai la Dumnezeu în liniștirea mișcărilor ei. Adu- cându-și aminte de măreția Lui, sufletul va începe să strălu- cească și va fi înălțat până la slava Ființei Lui și, aducându-și aminte de harul pe care Acesta l-a revărsat peste neamul fiin- țelor raționale, se va revărsa pe pământ în uimire și bucurie. În fața necuprinsului Ființei lui Dumnezeu se va umple de laudă mișcat fiind de mișcări sfinte în frică și iubire față de Firea și măreția Dumnezeirii Lui, a Cărui Ființă o slăvesc zeci de mii de ființe spirituale, fără să poată străbate cu privirea norul întunecos al Sfintei Sfintelor ascunzimei Lui; Lui Care a adus la ființă lumi nenumărate și firi nemărginite, Care a creat din nimic nenumărate legiuni de îngeri, Care sălășluiește singur în ființa Lui fără să fie nimeni care să-L îmboldească la aceasta, pentru că nu exista nimic, a bineplăcut voii și harului Său să vrea să vină la existență lumi ca să-L simtă, și așa, prin harul Său, a săvârșit creația și a socotit lucru vrednic să ne facă prin meșteșugul Său creator și pe noi oamenii, țărână din pământ, fire mută, făpturi în stare de raționalitate, ca să putem sta înaintea Lui și să vorbim cu El în rugăciune și să ne împărtășească prin mintea noastră slava Firii dumne- zeiești, în cazul în care viețuirea noastră e vrednică de aceas- ta, ca să rivalizăm pe pământ cu forma [modelul] ființelor netrupești.

72. Dar pentru că toate lucrurile bune și această măreție ne vin din trezvie și curăție — pentru că trezvia e pricina cură- ției —, să stăruim în liniștire, să ne facem morți față de toate, să ne adunăm gândurile din împrăștiere în orice clipă adu- cându-ne aminte de acestea, ca la vremea slujbei și a rugăciu- nii să putem aduce mintea înapoi în noi înșine și să o oferim lui Dumnezeu spre folosul nostru.

73. Să năzuim să atingem cunoașterea lui Dumnezeu adre- sându-I cereri neîncetate; să dorim să-L simțim pe Dumnezeu în sufletul nostru în vremea rugăciunii. Căci e limpede că dacă vom dori aceasta și ne vom îngriji cum se cuvine de acest lucru, Bunul și Milostivul Dumnezeu nu ne va amăgi, pentru că vedem că El vrea din inimă să ne dea toate aceste lucruri bune.

74. Înainte de a încheia această scrisoare, aş vrea să aştern în scris pentru tine câteva rugăciuni. Mi s-a părut necesar să o fac, pentru ca ele să-ți fie o materie pentru rugăciune, ca prin înțelegerile din ele gândirea ta să dobândească smerenia și să înceteze a se mai împrăștia în zadar mulțumită simțămintelor de căință pe care le cuprind. Când mergi sau bei, când stai în picioare sau șezi, când te culci sau faci altceva, ba chiar când mergi pe cale și te găsești în mijlocul unei mulțimi, cuvintele de rugăciune pe care ți le scriu aici să fie ocupația ta în locul ascuns al inimii. La fel și când faci închinăciuni. După ce ai făcut rugăciunile obligatorii, vei putea continua cererile în felul următor⁹:

75. Dumnezeule, fă-mă vrednic să simt nădejdea hărăzită dreptilor la a Ta Venire, când vei veni iarăși în trupul nostru să faci cunoscută lumilor slava Ta!

76. Dumnezeule, Care ai adus iubirea Ta lumii, deși ea nu Te-a cunoscut, și Care prin adumbriri și descoperiri Te-ai descoperit în parte dreptilor din toate generațiile, învie mișcă- rile moarte în mine ca să Te pot simți și să mă grăbesc să vin la Tine fără să mă opresc, până ce moartea va pune capăt alergării mele la limanul tăcerii.

77. Hristoase, limanul milei, Care Te-ai descoperit într-o generație păcătoasă, pe Care dreptii Te așteptau în generațiile lor, și Care Te-ai descoperit la vremea Ta spre bucuria între- gii creații, dă-mi alți ochi, alte urechi și altă inimă, ca în locul lumii să aud, să văd și să simt tot ceea ce ai ținut deoparte pentru clipa în care-Ți vei descoperi slava neamului creștinilor printr-o vedere, un auz și o simțire care vor fi în afara celor obișnuite.

78. Doamne, stârnește în mine gustul simțirii Tale, ca să mă învrednicesc să trec din această lume spre Tine, pentru că prin ceea ce văd din ea această lume mă ține prizonier departe de Tine. Căci câtă vreme ochii mei văd lucruri la fel de supu-

⁹ Notă marginală: „Cu ce mișcări e trezită mintea să privească la Dum- nezeu în timpul rugăciunii. Când te rogi adaugă la rugăciunea ta acestea și fă așa în toată vremea!”

se stricăciunii ca și privirea care le vede, și gândirea mea are o înțelegere trupească a unor lucruri trupești, nu pot fi cu totul liber de mișcările slabe și supuse stricăciunii care ies din ele.

79. Fă-mă vrednic, Doamne, să dobândesc vederea care nu va mai fi supusă stricăciunii, ca dobândind-o și uitând lumea și pe mine însumi, formele trupești să se șteargă din fața ochilor mei.

80. Hristoase, desfătarea neamului nostru [omenesc], mângâierea sărăciei noastre, sprijinul firii noastre căzute jos și care se clatină, nădejdea celor fără nădejde, a Cărui cinstit Nume s-a făcut cunoscut între neamuri, fie-Ți milă și mă ridică din căderea mea, dă înviere morții mele, trezește în mine simțirea vieții, scoate sufletul meu din temnița neștiinței ca să se mărturisească Numelui Tău [Ps 141, 7], suflă în mădularele mele ceva din aerul vieții celei noi, cercetează ființa mea stricată în mormânt, scoate-mă din locul întunericului, fă ca aurora descoperirii Tale să mă cerceteze în mijlocul iadului [șeolului] neștiinței unde firea mea cuvântătoare a tăcut; stârnește, Doamne, încă o dată puterea ei de viață naturală, căci „iadul [șeolul] nu Te va mărturisi și cei ce se pogoară în mormânt nu vor lauda Numele Tău” [Ps 6, 5]. N-am gură să spun mai multe. Fie ca viii să Te laude pe Tine [Ps 113, 25–26] cum o fac eu acum.

81. Simțurile mi-au asurzit, mișcările au tăcut, gândurile au secat, toată lucrarea firii din mine e lipsită de viața adevărată. Pomenirea Ta nu e în mine, în iadul în care sunt nimeni nu se mărturisește Ție, iar în sufletul meu pierdut nu mai răsună vuietul vesel al laudelor Tale. Toate mădularele mele moarte așteaptă durerile de naștere ale învierii. Nimeni nu vine la mine în părăsirea iadului.

82. Dumnezeuul meu, fă-mă să aud glasul Tău care învie în chip tainic toate; fă cu mine în chip tainic ce ai făcut ca prefigurare cu prietenul Tău Lazăr. Știu bine, Doamne, că deși n-am fost văzut nicicând drept un prieten al Tău devotat, totuși fac parte din turma Ta, iar dușmanul m-a înșfăcat și umilit pe pământ. Dumnezeule, fă-mă vrednic să mă împărtășesc de lucrurile mărețe pe care le-ai gătit pentru prietenii Tăi în lumea cea nouă, și să simt și să cunosc iubirea Ta, unirea

nedespărțită și legătura nedesfăcută a desfătării care vine din privirea mea asupra Ta.

83. Doamne, nu opri harul Tău de la mine, ca să nu fiu lipsit de cunoașterea Ta plină de nădejde. Doamne, izbăvește-mă de întunecimea sufletului meu.

84. Milostive Hristoase, bucură-mă cu nădejdea Ta. Seamănă nădejdea Ta în gândurile Mele și fă-mă vrednic de milostivirea Ta, când va străluci pe cer arătarea Ta. Doamne, să nu fiu chemat la judecată pentru greșelile mele când vei veni întru slava Ta!

85. Prin harul Tău, Doamne, m-ai adus la existență și tot prin harul Tău vei face trupul meu vrednic de înviere. Când mă voi ridica din țărână, fie să nu fie pentru judecată, nici pentru rușinea feței mele. Să nu fiu trezit, Doamne [din somnul morții], ca să fiu supus judecății și să fiu despărțit de Tine, ci scoală-mă din țărână spre desfătare și spre slava pentru care voia Ta a avut în gând de la bun început să creeze ființele raționale de când le-ai plăsmuit.

86. Doamne, nu m-ai creat pentru gheenă, nici ca să ajung vas al pierzaniei — pierzanie e să fie cineva lipsit de vederea Ta care dă bucurie tuturor.

87. Învrednicește-mă, Doamne, să înțeleg motivul nădejzii pentru care m-ai plăsmuit cu voia Ta de la bun început, ca să văd slava Ta veșnică. Căci mai înainte ca să existăm ai vrut în iubirea Ta ca făptura creată să existe ca să Te simtă pe Tine!

88. Iată ce trebuie să ceri în rugăciune și de ce lucruri trebuie să te ocupi când faci cereri. Lasă-te mișcat de un dureros avânt, roagă-te fierbinte și încălzește la rugăciune inima ta cu aceste mișcări și cu altele asemănătoare, până ce dragostea de Dumnezeu se va aprinde în flăcări în tine și patima ei fierbinte se stârnește în inima ta.

89. Cu aceste convorbiri și altele asemănătoare, mintea se strânge în ea însăși în desfătare, încetul cu încetul uită de împrăștiere [vagabondare], e înghițită în înțelegeri și e eliberată de imagini. Unul ca acesta suferă în rugăciune, iar în gândirea lui se revarsă o suferință amestecată cu credință; inima lui se bucură în Domnul, dănuiește de bucurie și saltă în iubire;

se umple de nădejde și se trezește ca din somn. La vremea rugăciunii sufletul său e în mare desfătare din această îndeletnicire ce ține de rugăciunea înțelegerii.

90. Mărețele mișcări care se nasc în el în timpul cererii vin dintr-o năzuință copleșitoare, din multe meditații ale gândirii și din neîncetata îndeletnicire a unei rugăciuni care-l însoțește pe om pretutindeni în cugetările sale, ca și din scopul obișnuit al cererii.

Sfârșitul scrisorii.

Cuvântul 2

Al aceluiași fericit Mar Isaac.

Care e semnul că razele firii noastre raționale au început să se arate în suflet.

1. Manifestarea distinctivă a raționalității în ființele raționale e neîncetata laudă a lui Dumnezeu; de asemenea starea creată a sufletului, atât de minunat în firea lui, crearea lui de către Bunul Creator n-are alt scop decât ca el să se desfăteze de cunoașterea slavei dumnezeiești, așa cum puterile nevăzute [ale îngerilor], înrudite cu sufletul, se desfătează neîncetat de slava slăvitei Sale Ființe. Astfel sufletul, ocupat neîncetat cu laudele dumnezeiești, stă în starea naturală a creației lui. Fiindcă Dumnezeu a adus la existență creația Sa numai pentru ca să-L cunoască și să-L laude și așa să fie înălțat la desfătarea slavei Sale veșnice pe care nimeni nu o poate rosti nici cuprinde; fiindcă slava dumnezeieștii Firi se descoperă sufletului prin neîncetata îndeletnicire cu lauda lui Dumnezeu.

2. Lumea creată cu multe și variatele ei ființe a fost și ea adusă la existență tot pentru ca slava lui Dumnezeu să fie cunoscută de inteligența ființelor raționale, iar nu numai pentru mâncare, băutură și căsătorie, deși în prostia lor mulți cred aceasta. Fiindcă Dumnezeu i-ar fi putut așeza pe oameni în starea firilor spirituale, fără să aibă nevoie să-și perpetueze existența unii din alții și, ca și acelea, să n-aibă nevoie pentru creșterea lor de elementele lumii materiale. Dar e limpede că nu acesta e scopul creației oamenilor, cum spun ei, fiindcă ei nu vor fi lăsați pe veci în aceste lucruri, căci toate aceste lucruri socotite plăcute și slăvite în lumea aceasta vor înceta, iar Dumnezeu îi va așeza pe oameni într-o altă stare, prin care

lumea va cunoaște scopul spre care a vrut Dumnezeu să conducă creația de la bun început, și care n-a fost acela de a cinsti animalitatea disprețuită de altfel de mulți chiar și aici. Ci Atotînțeleptul Dumnezeu a așezat această creație văzută înainte de toate pentru ca prin aceste lucruri văzute oamenii și toate ființele raționale să înceapă să se apropie de cunoașterea slăvitei Sale Firi.

3. Căci nu este potrivit ca acela care predă cunoașterea elevilor lui să-i aducă încă de la început la cunoașterea desăvârșită a lucrului predat, fără să-i fi deprins mai întâi în chip desăvârșit literele alfabetului și rostirea lor; pentru că e un lucru foarte rău ca lucrurile înalte să fie înfățișate înainte de a fi fost deprinse cele umile. De asemenea cine vrea să cheme la un ospăț multă lume, arată mai întâi vasele mai modeste și felurile de mâncare gătite mai simplu, și abia mai apoi, treptat, aduce vasele strălucitoare la vedere și felurile de mâncare care trezesc admirația. La fel face și Dumnezeu, Stăpânul a toate: Își descoperă puterea înțelepciunii și iubirii Lui în plinătatea celor cuprinse în această lume văzută și care e nespus mai prejos decât ceea ce se va vedea după ea; fiindcă Dumnezeu a păstrat pentru sfârșit slăvita fericire și uimitoarele vederi ale minunatei lumi pe care uriașa Lui putere și marea Lui iubire le-a pregătit ca să fie aduse spre a fi văzute de toți.

4. De aceea, cum spuneam mai sus, când printr-o necontenită îndeletnicire cu El sufletul e mișcat spre desfătarea slavei Lui și găsește ușurare când rămâne așa neîncetat, înseamnă că prin harul Duhului Sfânt simte deja ca o arvună și pe cât îngăduie limitele firii sale starea în care se va îmbrăca la sfârșit și că s-a învrednicit anticipat ca într-o arvună de [adevărata] libertate.

Cuvântul 3

Al aceluiași Mar Isaac episcop și singuratic.

Felurite capitole despre cunoaștere, în care se găsesc contemplări înalte și o cunoaștere desăvârșită, înțelegeri dense și minunate și mari taine ce slujesc bucuriei și veseliei sufletului și creșterii lui în cele duhovnicești.

Întâia sută a capitolelor despre cunoaștere

1. Dumnezeu e cu adevărat un părinte pentru ființele raționale pe care le-a născut prin har ca să devină moștenitoare ale slavei Sale în veacul viitor și ca să le arate comorile Lui, care vor fi desfătarea lor nesfârșită.

2. Adevărul e ascuns în Ființa [ousia] Lui de ochii a tot ceea ce a creat, iar ființele raționale aduse la existență de El locuiesc departe de El, la mare distanță. La timpul convenit adevărul li se va descoperi și lor după bunăplăcerea Lui, dar nicidecum sfârșitul/capătul său, care e ascuns în Ființa Lui¹⁰.

3. Orice cuvânt rostit despre ceva vorbește despre trei feluri de lucruri: fie despre ceea ce este acesta, fie despre ceea ce e mai presus de el, fie despre ceea ce e sub el. Despre Dumnezeu însă, cuvântul și gândirea nu pot vorbi decât de-

¹⁰ „Lămurire: Prin adevăr înțelege aici cunoașterea exactă a firii Ființei [lui Dumnezeu]. Dacă cele de aici sunt simboluri tainice ale celor viitoare, chiar când este vorba de îngeri, atunci realitatea acestor simboluri e în întregime păzită în tăcere, ascunsă de ochii tuturor.”

„Lămuririle” sunt reflecții ale copiștilor care au sfârșit prin a fi introduse în textul „capitolelor”. Pentru a le distinge de textul lui Isaac, sunt reproduse aici în note, asemenea celorlalte scurte observații și însemnări ale copiștilor.

spre una singură dintre ele [despre cele ce sunt sub El]; nici una din cele create nu-și poate pune în mișcare cunoașterea dincolo de această limită, ci trebuie să se întoarcă din drum plin de spaimă și îndoială.

4. Vederea ființială a celor povățuiți deja în cunoașterea celor șase zile [ale creației] stă în înțelegeri exacte privitoare la acelea. Aceste înțelegeri, care se numesc mișcări și fac parte din starea naturală a minții, sunt subzistențe lipsite de ființă¹¹, de care însă voia lui Dumnezeu se slujește pentru a se arăta în chip sensibil, cum s-a făcut la trimiterea lui Pavel [FA 9, 3-6].

5. Putem deosebi patru prefaceri bune¹² ce se petrec în firea rațională. Prima stă în trezirea dintr-o viețuire fără minte; a doua stă în trecerea minții de la rătăcire la simțirea adevărului care e în ființele secunde; a treia e trecerea prin cunoștințe duhovnicești de la treapta dinainte la mișcările creaturalității ei naturale; iar a patra stă în primirea mișcărilor care vin de la Viața veșnică potrivit contemplării evanghelice.

6. Cei care sunt primii în cinste sunt și primii în prefaceri și le-au condus. De aceea silința [cf. Mt 11, 12] începătorilor e mai mare decât a primitorilor.

7. Arătarea timpurilor merge mână în mână cu mișcările corpurilor. Căci unde nu sunt corpuri, acolo nu sunt nici prefaceri, iar unde nu sunt prefaceri, acolo nu este timp, iar unde nu este timp acolo nu sunt corpuri; iar unde nu sunt corpuri, acolo nu sunt susuri și josuri în aceeași persoană, ci e egalitate în fiecare persoană, potrivit egalității ființelor necompuse. Dar dacă aici nu e egalitate în cele distincte, există însă forme și

¹¹ Notă marginală: „Acestea sunt cele făcute ca semne și vedenii pentru sfinți.”

¹² Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* (după *S₁*, versiunea siriacă „comună”, care a eliminat și corectat ideile și exprimările origeniste din versiunea literală *S₂*, care n-a circulat însă; ambele au fost editate de A. Guillaumont, PO 28, 1958) II, 4: „Deși prefacerile sunt multe, cunoaștem doar distincția a patru prefaceri: prima, cum spun Părinții, e trecerea de la răutate la virtute; a doua e cea de la neascultare la contemplarea naturală secundă; a treia e urcușul de la aceasta la cunoașterea firilor raționale; iar a patra e trecerea de la toate acestea la Sfânta Treime.”

culori prin care va trece contemplarea fiecărei persoane individuale.

8. Firile raționale au fost învățate de Creatorul să se folosească de sunetul sensibil al cuvântului încă de la început; și prima lui folosire a fost să aducă lauda Creatorului pentru lucrurile Sale, cum stă scris în cartea lui Iov [38, 7]¹³. Și noi, oamenii, am primit tot de la Creatorul în chip sensibil sunetele cuvântului sensibil de care să ne folosim, și el ajunge la noi transmițându-se din tată în fiu.

9. Cei care spun că vederea Mântuitorului în această lume e alta decât cea a contemplării sunt tovarășii celor care spun că în lumea viitoare desfătările Împărăției Sale se vor gusta în chip sensibil și acolo se va face uz de elemente și de grosimea substanțelor. Și unii și alții sunt însă departe de adevăr¹⁴.

10. Toți frații [Mântuitorului] vor ajunge la asemănarea cu El, atât cei de-a dreapta, cât și cei de-a stânga Lui [cf. Mt 25, 33], numai că vor fi trepte și deosebiri în slavă [cf. I Co 15, 41]. După asemănarea Lui, ei vor fi atunci ridicați de la formele lor pământești la o formă slăvită, fără ca trupul să fie tăgăduit pentru că va fi cinstit din pricina prefacerii pe care o va fi primit, fiind înălțat față de forma lui dinainte. Evagrie, martorul credincios al Cuvântului, spune: „Dacă trupul omnesc face parte din această lume, iar forma acestei lumi trece [I Co 7, 31], e limpede că va trece și forma acestui trup”¹⁵.

11. Harul, care poartă de grijă de viețile noastre, poartă de grijă ca, în inima celor care în libertatea purtării lor, prin voia lor bună și râvna lor, s-au învrednicit să se facă fii ai lui Dumnezeu, să pună mișcări care-i fac să I se adreseze ca unui Tată al lor; în cei care în lucrarea lor sunt robi, pune mișcări

¹³ O tradiție exegetică a Bisericii siro-orientale spune că în prima zi Dumnezeu a creat în tăcere și pe îngeri care timp de 12 ore au fost ținuti în scop pedagogic în întuneric. Iar când seara Dumnezeu a făcut lumina, ei au fost în uimire (extaz) și au izbucnit în laude la adresa Creatorului luminii; cf. P. BETTILO, p. 76 (n. 4) și p. 116 (n. 1).

¹⁴ Notă marginală: „Ia aminte la acest capitol și la cuvintele lui!”

¹⁵ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 26.

spre Dumnezeu care-i fac să I se adreseze ca unui Stăpân; iar în cei care în felurile lor lucrări sunt străini de El pune prin măreția Lui mișcări care-i fac să I se adreseze ca unui Judecător. Vezi, așadar, cum însăși Evanghelia mântuirii rânduiește aceste trei feluri de legături cu Dumnezeu: aici e numit Tată, acolo Stăpân al casei, iar altundeva Împărat și Judecător.

12. Omul primește luminarea potrivit purtării sale față de Dumnezeu; în măsura în care e atras spre cunoaștere se apropie și de libertatea sufletului, și în măsura în care are o inteligență din ce în ce mai liberă, trece de la o cunoaștere la altă cunoaștere, mai înaltă.

13. Lumina, care nu e a inteligenței, e lumina ca element material, dar în lumea nouă va răsări o lumină nouă, și nu va mai fi nevoie de ceva material și sensibil. Lumina inteligenței e inteligența luminată de cunoașterea dumnezeiască care se revarsă neîmpiedicat în fire[a omenească]; în lumea Duhului însă lumina va fi duhovnicească. Nu seamănă întunericul acela cu acesta, nici acea lumină cu aceasta.

14. Nu discuta în contradictoriu despre adevăr cu cine nu-l cunoaște, și nu ascunde Cuvântul de cel care vrea să-l cunoască.

15. Pe cel care nu se poate folosi de cunoaștere, folosește-l mai mult cu tăcerea ta decât cu cuvântul cunoașterii. Coborâ-te cu el la măsura neputinței lui și după treapta la care se găsește zburătoarea vorbește cu el pe o limbă asemănătoare lui ca să-l vânezi cu bună știință spre viață.

16. Nu te tulbura pentru cuvintele celui care vorbește împotriva adevărului nu din învârtosarea inimii, nici pentru cel care vorbește rău nu din răutate, ci pentru că-l chinuie neștiința; ci ele să-ți intre pe poarta urechilor ca gânguritul unui prunc.

17. După călcarea poruncii, Dumnezeu S-a descoperit oamenilor ca Judecător. În descoperirile din mijloc [dintre izgonirea din rai și venirea lui Hristos] s-a descoperit rangul Său de Domn, ca lui Noe, lui Avraam și celor de după el, căci stă

scris: „robul Meu Avraam” și „robul Meu Moise”. Dar de la venirea lui Hristos și după El descoperirile arată rangul Său de Tată, și că e cu adevărat Tată neavând nici o dorință de a fi pentru noi nici domn, nici judecător.

18. E bine să spunem: Vai nouă! De ce contemplant ne lipsim prin nepăsarea noastră!

19. Vai nouă, căci nu cunoaștem ce dorință a avut Creatorul cu noi și de ce măreție ne va învrednici, de vreme ce petrecem în cele pământești și în duhoarea lor! S-ar fi convenit să ne îmbătăm de nădejde și să fim neîncetat prezenți prin aducere-aminte în acest măreț și minunat sălaș al nostru, și să ieșim neconținut cu gândurile noastre acolo unde Creatorul ne va sălășlui la sfârșit. Sălașul nostru va fi în cer [cf. *Flp* 3, 20] și vom deveni cerești în viața care nu va avea nici sfârșit, nici schimbare. Acesta e lucrul pe care Dumnezeu l-a rânduit mai dinainte pentru noi și a cărui nădejde a semănat-o în noi prin Hristos, cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în cartea sa „Despre firmament”: „Acum deci, fiind în starea de acum, locuim în acest loc, adică între cerul văzut și pământ; dar în starea viitoare, când vom ajunge străini de stricăciune și de orice înclinare rea, vom locui în cer, unde Hristos Domnul nostru, Care a fost luat din noi și pentru noi, este acum, arătându-ne în acest fel că aici e sălașul nostru”¹⁶.

20. Nu socoti că e trândăvie multa îngenunchiere în închinare înaintea lui Dumnezeu, căci nici măcar rostirea de psalmi nu e la fel de mare ca ea. Nu e lucrare mai mare între toate virtuțile săvârșite de oameni. Dar ce vorbesc aici de virtuți, când închinarea întrece toate virtuțile atunci când se prelungește la Dumnezeu? E semnul morții față de lume și, potrivit cuvântului Tâlcuitorului, e calea exactă a întoarcerii [căinței]; e smerirea trupului și a gândirii, oprirea gândurilor rele, smulgere dorințelor, pregătirea în taină [simbolică] a sufletului pentru ieșirea sa desăvârșită din trup [pentru moarte], o imen-

¹⁶ Fragment dintr-o scriere a lui TEODOR AL MOPSUESTIEI pierdută atât în originalul grec, cât și în traducerea siriacă citată de Isaac.

să năzuință spre iubirea lui Dumnezeu: în ea sunt adunate toate cele bune de aici și viitoare. Să nu fie, așadar, mică în ochii tăi această lucrare. Dacă poți, săvârșește-o neîncetat și stăruie numai în ea, tăgăduind orice altceva și chiar pe tine însuși. Dacă te vei fi predat ei, atunci nu vorbi de fericirea ta cu o limbă pământească, fiindcă, îți spun ție, cele ce se vor face în tine vor fi lucruri de negrăit și uimitoare. E cu adevărat ieșirea desăvârșită din această lume sau mai degrabă din viața supusă stricăciunii. E sfârșitul tuturor ostinelilor, rostul tuturor poruncilor și împlinirea oricărei virtuți.

21. „Tu ești Preot în veac” [*Ps* 109, 4]. „În veac” înseamnă că Hristos Domnul nostru este Preot și săvârșește lucrarea preoției ca ispășire pentru noi și acum, adică neîncetat, până ce ne va fi făcut să urcăm la El pe toți. Căci atunci nu va mai fi nevoie ca El să săvârșască preoția Sa pentru noi prin jertfe de împăcare din pricina desăvârșirii pe care o va primi prin El întreaga fire, ci va revărsa peste noi din belșug darurile Tatălui. Fiindcă jertfele și rugăciunile sunt acolo unde e păcatul și aplecarea spre cele rele¹⁷.

22. Preoția lui Hristos stă în rugăciunea pe care o înfățișează Firii dumnezeiești, Care locuiește în El, pentru întreaga fire a ființelor raționale. Dacă atunci când locuia pe pământ făcea acest lucru cu sânguință, cum se vede din multe locuri din Evanghelie, acum o face încă și mai mult. Martor e Apostolul care scrie: „A intrat aici [în Sfânta Sfintelor din cer] ca să Se înfățișeze pentru noi înaintea lui Dumnezeu” [*Evr* 9, 24]. Prin acest „pentru noi” înțelege că pentru noi toți a urcat Cel dintâi, a șezut de-a dreapta lui Dumnezeu și mijlocește pentru noi. Și nu numai pentru fiii oamenilor, ci și pentru sfinții îngeri; fiindcă ei au părtășie cu El prin sufletul Lui, dar noi avem în El o parte mai mult, fiindcă avem părtășie cu El în amândouă: atât prin suflet, cât și prin trup. Nu în zadar a luat Dumnezeu dintre noi Pârgă pe Hristos, L-a făcut să urce în

¹⁷ „Lămurire: Acest capitol e legat de cel ce vine după el și-i întărește contemplarea.”

cer înainte de vreme și L-a așezat de-a dreapta Lui, fiindcă așa ne va da prin El bunătățile care prisosesc încă de acum ca să-L cunoaștem și prin simțurile trupului și prin mișcările sufletului. Fiindcă Dumnezeu le descoperă încă de acum prin Duhul, celor în care-și găsește plăcerea¹⁸.

23. După săturarea pântecelui e cu neputință să nu se apropie ispite în gânduri și să nu stârnească mișcări în mădulare. Tu însă fugi de aceasta, precum stă scris: „Ca să nu uiți de Domnul și să nu săvârșești o nelegiuire”. Căci prin tulburarea inteligenței care vine pe neașteptate în tine de la un pântec ghiftuit, mintea rătăcește ușor și consimte la fapte rușinoase. Să nu ne amăgim: desăvârșirea nu stă în pântec. Ghiftuielii îi urmează disprețul din pricina motivelor de rușine care urcă dinăuntrul nostru; iar stomacului gol îi urmează veghea și cuminenția, o veghe care nu privește doar trupul, ci și mintea.

24. Veghea dobândită în contemplare face mintea liberă de opiniile privitoare la Dumnezeu și întărește în ea desfătarea aflată într-o certitudine exactă și sigură.

25. Cei care răpesc și stăpânesc cunoașterea prin strădanii proprii sunt la rândul lor răpiți și stăpâniți de mândrie, și cu cât studiază mai mult, cu atât se întunecă mai tare. Însă cei în care cunoașterea intră și se sălășluiește în mișcările [sufletului] lor, aceia coboară în adâncul smereniei și primesc în ei înșiși ca pe o lumină certitudinea sigură care dă bucurie [cf. *Col* 2, 2].

26. Răpesc cunoașterea cei care urcă la ea fără făptuire [a poruncilor], și în locul adevărului răpesc o asemănare a acestuia. Adevărul locuiește de la sine în mișcările [sufletului] celor ce și-au răstignit viața [*Ga* 6, 14] și au năzuit dinăuntrul morții spre viață.

¹⁸ „Lămurire: Firește [că El a intrat aici] nu înfățișând o rugăciune în cuvânt, ci făcând desăvârșit cu putere în locul rugăciunii orice lucru prin faptă. Cum spune EVAGRIE: «Arhiereu e Cel ce se roagă la Dumnezeu pentru toate firile raționale despărțindu-le prin mijlocirea Lui de rău și de neștiință» [*Kephalaia Gnostika* V, 46].”

27. Schimbarea purtărilor schimbă în mișcările [sufletului] fiilor oamenilor, gândurile lor despre însușirile lui Dumnezeu. Când sunt adânciți în lipsuri, gândesc despre Domnul a toate că e aspru. Acest lucru vine de la har, care știe ce hrană să dea fiecărei firi. „Nu-i stă bine celui fără minte să trăiască în desfătări, nici ca sluga să stăpânească peste căpetenii”, spune Solomon [*Pr* 19, 10]. Cei care se înalță până la o purtare fermă, vor găsi că însușirea proprie lui Dumnezeu e forța repressivă; căci stă scris: „Nici un străin și netăiat împrejur să nu mănânce din Taina Paștelui!” [*Is* 12, 43. 48].

28. Veghea în contemplare și viețuirea cunoscătoare [gnostică] îl fac pe acela care a împlinit ostenele trupesti, care s-a apropiat de bătrânețe și al cărui trup s-a liniștit acum, să se apropie de viețuirea [trepte] duhovnicești; sunt de ajuns pentru aceasta despărțirea de oameni, trezvia și sânguința minții. În aceasta se împlinește neîncetat ceea ce s-a spus: „Și noaptea va lumina ca ziua” [*Ps* 138, 12]. În această viețuire va mai trebui să vegheze puțin împotriva ispitei blasfemiei. Dacă se va găsi în el smerenie, va fi eliberat ușor de lumina credinței care se înalță în el prin har. Dar, dacă va stăruie în risipire și în legături lumești, atunci contemplarea lui se va întuneca și va rătăci și, apropiindu-se de această viețuire [a trepte duhovnicești], va fi ispitit de blasfemie. Căci nimic nu vatămă atât de mult liniștirea ca legăturile lumești și împrăștierea simțurilor.

29. Lumina contemplării merge mână în mână cu liniștirea neîncetată și cu tăierea impresiilor care vin din afară; fiindcă atunci când inteligența e goală, stă neconținut în picioare și așteaptă să vadă ce contemplare se înalță în ea. Cine contestă însă aceasta nu numai că-i face să rătăcească și pe alții, dar fără să-și dea seama se abate el însuși de la cale, alergând după o umbră în închipuirile minții sale.

30. Când vine vremea luptei și a întunericii, să stăruim îndelung în rugăciune și ingenuncheri, chiar dacă suntem împrăștiați. Când însă nu e o luptă apăsătoare, nici un întuneric adânc, ci sunt doar împrăștierea obișnuite aduse de gânduri întâmplătoare, atunci partea citirii să o întrecă pe cea a stă-

ruirii în rugăciune. Să le amestecăm, așadar, una cu alta: să luăm un leac din Scriptură și să ne apropiem și de rugăciune.

31. Demni de admirație sunt cei care se aruncă pe mâncăruri ca să se ghiftuiască cu ele și pot să-și păzească fecioria fără să-i tulbure rușinea, ca să nu mai spunem nimic de mișcările dumnezeiești date gândirii lor. Negreșit ei nu mai sunt îmbrăcați în trup, nu mai au în el umori și amestecul [temperamentul] lor, ci au deja un trup duhovnicesc. Vei putea oare controla și gândurile, ca ele să nu fie puse în mișcare de ghiftuială, lucru cu neputință sau doar cu anevoie? Și ce vei face cu trupul tău când dulci mișcări se vor înalța în mintea ta în mijlocul acestei tulburări, când nu atârână de voia ta ca ele să se pună sau nu în mișcare, sau când mișcările întinate se vor prefăce în mișcări virtuozitate? A ține în frâu gândurile stă în puterea noastră. Se înșală deci cine spune că e nepătimaș cu burta plină. Să stăruie, așadar, în paza acestor lucruri!

32. Curăția e ștergerea aducerilor-aminte printr-o inteligență plină de multe contemplări. Dar nefiind fără trup, nici aceasta nu e scutită de ispita mișcărilor; e însă ispitită, nu și robită. Nu luptă cu ele, ci le disprețuiește; e biruitoare, dar nu luptătoare. Stărnirile devin îndrăznețe, dar nu în aducere-aminte unde nu lipsește nimic, nici mișcările care se scurg în afară fără ca nimic să le corespundă în trup. Se întâmplă atunci să existe o întunecare, nu și luptă, fiindcă aceasta e împiedicată de limpezimea făptuirii ascetice.

33. Nepătımirea nu înseamnă a nu mai simți patimile, ci a nu le mai primi din pricina beției inteligenței pricinuită de slava sufletului.

34. Zi și noapte să nu înceteze în inima ta această rugăciune: „Doamne, izbăvește-mă de întunericul sufletului!” Căci acesta e scopul întregii rugăciuni proprii trepte cunoașterii. Un suflet întunecos e un al doilea iad [șeol], dar o inteligență luminată e tovarășa serafimilor.

35. Fericit cel a cărui inimă s-a deschis și a simțit ce anume va face Dumnezeu neamului ființelor raționale. E minunat

să vezi cum, întrucât cunosc cu exactitate această nădejde, firile lor înțelegătoare așteaptă această bucurie unde sunt chemate și ele, cum suntem chemați și noi.

36. E ușor să spui fratelui tău: „Iubește pe Dumnezeu!” Mai trebuie să știm și cum anume. Dintr-o liniștire neamestecată și o făptuire unită cu smerenia se naște în inimă făptuirea proprie treptei sufletești care se numește viețuirea ascunsă în gândire. Ar fi multe de spus despre lucrurile ascunse pe care le naște în suflet liniștirea. Am vorbit despre diversele lor aspecte în secțiunea care explică lucrarea viețuirii [ascetice]. Prima ei sămânță e durerea inimii care duce la bucurie. Făptuirea proprie treptei sufletești ne apropie de făptuirea proprie treptei duhovnicești care e minunarea în Dumnezeu. Aceasta e simțirea tainelor Lui care pune sufletul în clocot, în vreme ce mișcările lui sunt cufundate ca într-un nor întunecos; și dacă ar fi să vorbim în prefigurări [biblice], e ca norul care-l ascundea pe Moise [Is 20, 21], și înăuntrul căruia a pierit pentru lume. Tot ce s-a petrecut atunci în chip sensibil se petrece acum în chip inteligibil [spiritual] și așa se întărește în noi o credință cu certitudine deplină. Aceasta aprinde în om un foc din creștet până în unghii[le de la picioare]. Forța naprasnică a acestui foc e iubirea care aduce aminte neîncetat sufletului să lase cele pământești și să umble prin mișcările sale în Dumnezeu.

37. Viețuirea proprie treptei duhovnicești e o lucrare fără simțuri; potrivit Părinților care o numesc „minte goală”, ea este inteligența aflată în comuniune cu Dumnezeu prin descoperirea tainelor Lui. Alți [Părinți] o numesc „vedere dincolo de trup”, așa cum scrie cineva: „Atunci omul vede în el însuși lumina frumuseții sufletului său, iar la vremea rugăciunii vede în el vederi cerești”¹⁹, adică slava lui Dumnezeu care e vederea tainelor Lui.

¹⁹ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* III, 6: „Minte goală e cea care prin contemplarea ei înseși s-a unit cu cunoașterea [contemplarea] Sfintei Treimi” și *Suppl.* 50: „Când omul lăuntric devine cunoscător [gnostic], se dezleagă de omul cel vechi al patimilor. Atunci vede în el frumusețea sufletului său iar la vremea rugăciunii vede în el vedenii cerești” (ed. Frankenberg).

38. Vorbește de „vedere a slavei lui Dumnezeu” pentru că atunci se pune în mișcare în om o înțelegere a măreției Firii Lui. Prin simțirea acesteia, această înțelegere îl face să iasă din lume și-i dă confirmarea nădejzii viitoare. Aceasta e certitudinea gândirii de care vorbește Pavel [Col 2, 2].

39. Binele e așezat în firea sufletului, așa cum focul e așezat în firea cremenii și a fierului; are nevoie de cineva care să-l pună în mișcare, adică de harul lui Dumnezeu și râvna omului. Harul lucrează în chip firesc și invariabil, dar râvna omului cere o voință neatârnată și liberă, nelegată de nici o necesitate.

40. Câtă vreme omul nu se teme de rău și nu se oprește de la cele rele, iubirea de bine nu se pune în mișcare în el cu dulceață și aprindere.

41. Cei ce vor da peste această carte și vor vedea unele din capitolele despre cunoaștere scrise deasupra rândurilor, să nu creadă că e vorba de o greșală, fiindcă aceste capitole despre cunoaștere slujesc drept lămurire pentru multe din cele spuse în această carte, sunt ca o cheie pentru înțelegere și o ușurare bogată pentru cititor. Fiindcă această carte a fost alcătuită de noi ca o aducere-aminte pentru noi înșine plecând de la plinătatea contemplării Scripturilor, cum stă scris în capul cărții, plecând puțin și de la încercările care au venit peste mine. Am scris deci pe deasupra [rândurilor] aceste capitole despre cunoaștere ca să luminăm gândirea acolo unde citirea cărții se dovedește cu anevoie de înțeles. Căci în ele sunt cuvinte care la prima lectură au un sens, dar înăuntrul lor au ascuns un altul, diferit²⁰.

42. Lipsită de contemplare, rugăciunea e plină de lăncezeală [akedie] și nu se face decât cu de-a sila. Aceasta din pricina unei întunecimi de nepătruns care, la rândul ei, vine din pricina unei mari risipiri a simțurilor care duce la risipirea minții, din care iese în gândire o întunecime de nepătruns, un smârc întunecos. Cine se roagă însă în contemplare sălășlu-

²⁰ Notă marginală: „Fiecare din aceste capitole despre cunoaștere din prima secțiune au fost scrise deasupra rândurilor.”

iește în desfătare, se roagă cu dulceață și rămâne în rugăciune fără luptă.

43. Așa cum în sfinții îngeri se vede posibilitatea de înțelegere [inteligibilitate] a Tatălui, așa în fiii oamenilor se vede posibilitatea de înțelegere [inteligibilitate] a lui Hristos.

44. Cine locuiește în liniștire și-și găsește desfătarea în contemplarea însușirilor lui Hristos, moștenește încă de aici în arvună Împărăția viitoare.

45. Relaxarea orbește omul, fiindcă atunci nu mai privește la cele dumnezeiești cu frică și minunare, ci le scrutează cu cercetare deșartă.

46. Minunarea gândirii îi însoțește pe cei ce șed în singurătate fără împrăștiere, căci plecând de la constrângerile situației și ostenele ascezei, aceasta [șederea în singurătate] pune în mișcare stârniri aprinse și pline de uimire prin înțelepciunea pe care o face să se nască în gândire.

47. Ce este udarea pentru plante aceasta e tăcerea necontenită pentru sporirea cunoașterii.

48. Ce este flecăreala despre înțelepciune aceasta e ca goliciunea pentru mădularele unui trup feciorelnic.

49. Hristos Domnul e fie Întâiul-Născut, fie Unul-Născut, dar acestea două nu sunt într-o singură fire; fiindcă El S-a făcut Întâi-Născut între mulți frați [Rm 8, 29], dar este Unul-Născut [In 1, 18] pentru că nici înainte, nici după El nu mai este nici o altă naștere [din veci din Tatăl]. Aceste două lucruri se adevăresc într-un singur Dumnezeu și într-un singur om, care s-au unit într-o singură persoană, fără ca însușirile firilor să se amestece din pricina unirii²¹.

²¹ Formulă uimitor de apropiată de cea a Sinodului IV Ecumenic de la Chalcedon = Hristos are două firi și o singură persoană. Isaac vorbește de *kyane* și *parsopa*, nu de *qnome* în Hristos. E foarte posibil ca Isaac să fi fost în secret un simpatizant al lui Martyrius/Sahdona, alt ascet siro-oriental faimos, pentru o vreme episcop, acuzat și persecutat cu o generație înainte (la mijlocul secolului VII) pentru chalcedonism hristologic.

50. Când gândirea noastră se învârtă în cerc și e zdruncinată în simțirile ei din pricina amenințărilor Scripturii și a osândeilor ei la adresa păcatelor noastre, n-avem nici o scăpare de această teamă decât gândul că Dumnezeu S-a împăcat cu noi prin moartea Fiului Său pe când eram noi păcătoși [Rm 5, 8]. Dumnezeu L-a trimis pe Fiul Său Unul-Născut într-o vreme când nu era nici urmă de frică de Dumnezeu în lume; căci stă scris: „Am fost găsit de cei care nu M-au căutat și M-am lăsat căutat de cei care n-au întrebat de Mine” [Is 65, 1].

51. Cuvântul „Judecățile Tale sunt adânc mare” [Ps 35, 7] are același înțeles cu cuvântul: „Întuneric sub picioarele Tale” [Ps 17, 10]. Prin „sub picioarele Tale” psalmistul arată lucrurile care îl depășesc, fiindcă într-adevăr de nepătruns sunt contemplările Judecății, Proniei și Economiei Sale față de ființele raționale.

52. „Întunericul” propriu treptei duhovnicești e atunci când mintea e înghițită de minunare și primește în Duh o înțelegere care cade pe neașteptate peste sufletul său și-i ține mintea nemișcată, în timp ce toate cele văzute se ascund privirii ei într-o necunoaștere și nesimțire a lucrului pe care încearcă să-l privească. Acest întuneric face ca mintea să rămână nelucrătoare ca atunci când un nor învăluie un lucru și-l sustrage vederii ochilor trupești.

53. Mucenic viu e cel ce se căiește cu adevărat. Prin lucrările lor, lacrimile întrec sângele, iar căința întrece mucenicia. Mucenicia lacrimilor vine înainte muceniei sângelui atunci când vom primi cununa. Mucenicii sângelui vor primi cununa o dată cu ceilalți, mucenicii lacrimilor o vor primi înaintea celorlalți. Cine se căiește cu adevărat pare așadar să primească o dublă cunună.

54. Scopul rostirii de psalmi să fie o convorbire liniștită cu Dumnezeu într-o implorare tăcută și neîncetată. Să nu înmulțim ca neghiobii rostirea lor atunci când ne lăsăm gândurile să hoinărească prin gunoi, dar să nu ieșim din ele decât atunci când suntem lipsiți de bunătățile pe care o minte înțeleaptă obișnuiește să le strângă în acele clipe.

55. Vrei dar să te făleşti cu trupul rugându-te, stând în picioare ca un viteaz ascet, sau cauți bucuria inimii tale? Scris este: „Spune cinci cuvinte cu înțelegere” [1 Co 14, 19] și oprește-te de îndată ce te simți cuprins de beție. Dar dacă urmărești o stare în picioare mai bună, se poate, chiar ținând limba tăcută, să o prelungim într-o veghere lungă, fără a împiedica rostirea. Atunci inima înaintează în înțelegere din pricina marii odihne pe care i-o aduc cele spuse.

56. Toată cunoașterea se împarte în două: într-una ce ține de simțuri [sensibilă] și alta care ține de înțelegere [inteligibilă]. Cea dintâi se numește făptuire [practică], și este virtutea, cea de-a doua se numește vedere [contemplare]. Cea dintâi se împarte la rândul ei în două: într-o făptuire materială și una imaterială; cea materială e lucrată în legătură cu ceilalți oameni, cea imaterială e cea pe care omul o lucrează cu sine însuși.

57. Genurile făptuirii materiale sunt: slujirea bolnavilor, primirea străinilor, spălarea celor osteniți, milostenia dată celor lipsiți, mângâierea celor îndurerați și întristați în inima lor [Mt 25, 35–36], a da o învățătură folositoare creșterii semenilor noștri împreună cu celelalte, prin care se împlinește iubirea de aproapele potrivit vocii lui Dumnezeu.

58. Genurile făptuirii imateriale sunt toate cele care nu se pot săvârși în afara noastră: fecioria, postul, lacrimile, citirea, slujba, liniștirea, rugăciunea și cele asemenea acestora. Prima parte se numește jumătatea unei părți; a doua se numește partea părților, fiindcă îmbrățișează toată partea făptuitoare. Partea materială nu e de-ajuns însă pentru a elibera mintea de materialitatea gândurilor care stă în mișcarea patimilor. Partea a doua însă curăță sufletul de mișcările materiale și îl apropie de partea mai bună care se numește contemplare. De aceea, adevărații singuratici se străduiesc să lucreze neîncetat această parte materială mai bună pentru ca, odată curățiți de aceasta, să fie înălțați cu ușurință de la gândurile materiale la contemplare.

59. Există o rugăciune particulară și una generală: o rugăciune generală e, de exemplu: „Facă-se voia Ta” [Mt 6, 10], una particulară e, de exemplu: „Și pentru aceasta de trei ori

L-am rugat pe Domnul” [2 Co 12, 8]. Fiindcă avem un potrivit, firea noastră are nevoie de multe [rugăciuni]. Suntem îmbrăcați într-un suflet aplecat spre alunecare, și nu e de ajuns întotdeauna să ne rugăm la modul general. Nici măcar cei desăvârșiți nu pot stăruie multă vreme în aceasta. Vedem că și sfinții cunoșteau diverse forme de rugăciune, cum arată fericitul Pavel și ceilalți Apostoli. Și Sfinții Părinți au așezat în Biserică psalmii lui David pentru că în ei sunt diverse forme de rugăciune. De aceea, la începutul tuturor Ceasurilor rânduite au așezat ca temelie a mântuirii rugăciunea care ne-a fost dată de Mântuitorul; după ea vin rugăciunile pe care Dumnezeu le-a alcătuit spre povățuirea și desfătarea noastră prin gura fericitului proroc [David], și care sunt cântările [psalmii] lui; iar apoi, pentru ceasurile care rămân, ne potrivim rugăciunile cu ceea ce ne arată firea noastră, potrivit bolii ei care ne silește să-L chemăm în ajutor pe Creatorul nostru. O rugăciune variată ajută o gândire slabă și neputincioasă și învață să iubim firea. Dar în vremea când inteligența va fi sănătoasă și se va ridica la o treaptă înaltă, dorința se va rostogoli fără greutate spre Dumnezeu.

60. Așa cum e cu neputință ca urechea să audă un cuvânt fără să se fi scos un sunet, tot așa nici inteligența nu se poate ocupa înăuntrul ei de patimi fără o materie oarecare.

61. Așa cum e cu neputință ca firea demonilor să se arate ochilor noștri fără a lua o asemănare potrivită simțurilor cu care suntem îmbrăcați, tot așa e cu neputință ca ea să-și pună în mișcare gândurile înăuntrul inimii, nici să îndrepte spre ele privirea inteligenței, fără închipuirile produse de simțuri și de lucruri.

62. Îndrăznesc să spun că scopul final al contemplării din lumea viitoare, când noi toți vom deveni dumnezei prin harul Creatorului, e vizibil în ființarea sfinților îngeri. Fiindcă acesta a fost de la început scopul Său: să aducă întreaga fire a ființelor raționale la o egalitate, în care să nu mai fie diferență între unele și altele, nici prin dualitate, nici prin simplitate, fără să fie desființat însă trupul natural. Dar atunci asemenea lucruri nu vor mai fi supuse cercetării.

63. Mulți sunt cei care, atunci când îngenunchează și fac o rugăciune curată și plină de zdrobire, opresc mișcările și pun capăt îngenuncherilor pline de rugăciuni folositoare la gândul că au lăsat rostirea psalmilor sau dorința de citire pentru multa zăbovire în această mare lucrare [a rugăciunii] de al cărei folos nu sunt încredințați. Nu știu minunații aceia că pentru această [rugăciune] săvârșim și psalmii și citirea, ca prin rostirea acelor și meditarea la ei gândul să se curețe de împrăștiere și să fie limpede mișcat de rugăciune, care e convorbirea cu Dumnezeu pentru care există orice alt lucru.

64. Credința e o mișcare plină de certitudine care urcă în inteligență prin harul lui Dumnezeu cu privire la lucruri ce nu pot fi încredințate hârtiei și literelor, dar pe care o inteligență credincioasă le poate cunoaște. Dar și acestea se descoperă celor sănătoși; celor bolnavi și a căror hrană sunt legumele, nu li se dă hrana celor sănătoși.

65. Închină-te până la pământ înaintea lui Dumnezeu, ca să te faci să guști dulceața pe care o primesc asceții la ceasul slujbei și al rugăciunii. Ei dobândesc certitudinea vieții gătite pentru cei drepti după înviere atunci când mintea lor se întinde înainte în liniștirea care cade peste ei de la Dumnezeu în vremea rugăciunii, în afara oricărei voințe, libertăți și înclinări a firii. Când stau în picioare la rugăciune, mințile lor, devenite strălucitoare din pricina liniștirii păzite, sunt îmbrăcate în slava lui Dumnezeu nu numai noaptea, dar și ziua.

66. Întărește-ți inteligența la slujbă cu strălucirea îmbrăcată de ea și care-i vine de la flacăra pe care o aprinde în ea citirea.

67. Meditează cu dulceață la cărțile care-ți vor face cunoscut scopul creației lui Dumnezeu și care la vremea rugăciunii trag mintea spre minunare²².

²² „Lămurire: Sfatul de a-i citi pe învățătorii temerii de Dumnezeu trebuie urmat după stările diferite ale fiecăruia. Citirea celor ce vorbesc despre treapta desăvârșirii e pentru singuratici, pe care trebuie să-i faci să crească spre ea; dar când singuraticul trebuie să învețe păzirea viețuirii virtuose și lupta împotriva patimilor, nu se cuvine să citească altceva decât cărțile Părinților singuratici.”

68. Există două feluri de contemplări ce țin de înțelegerea firilor raționale. Una e contemplarea a ceea ce vedem ascuns în tainele legate de ceasul venirii lor la existență, și alta cea care arată în aluzii modurile lor de viață și darurile naturale pe care le-au primit de la Creatorul. Una arată taina învierii generale a creaturilor: în ce ordine și în ce clipită se va face actul tainic al învierii; cealaltă arată în aluzii viețuirea nouă care va fi cea a ființelor raționale în acea viață și cum i-a bineplăcut harului nemăsurat al Creatorului să le învrednicească de acest loc duhovnicesc. Ca plecând de la fiecare din aceste contemplări să ni se descopere în chip nedeslușit tainele lumii celei noi pe care le poartă acele fericite ființe; taine pe care i-a bineplăcut Creatorului să ni le arate și vestească dinainte, încă de la începutul acestei lumi: cele pe care le va face creației la împlinirea timpului, starea cea bună a celei de-a doua existențe pe care o va primi aceasta, în ce fel va veni aceasta și cum va fi ea în acea nouă stare.

69. Iubitor de osteneală nu e cel care nu iubește trupul, ci cel care nu iubește obișnuințele trupesti.

70. Când prin viața în liniștire slăbesc și tac patimile din suflet, atunci li se vine de hac și poftelor trupului.

71. Nu toți care se ostenesc puțin sunt și iubitori de odihnă, nici toți care se nevoiesc puternic sunt și iubitori de osteneală. Unul se nevoiește puțin, dar are sufletul plin de căință; acesta compensează prin osteneala inimii ostenelele trupului pe care le lasă deoparte din pricina neputințelor lui; printr-o neîncetată rămânere în sine însuși, acesta își înfrânează gândurile ca patimile trupului să nu-l atace prin simțuri. Altul se ostenește mult după puterea sădită în trupul său, dar din când în când compensează ostenelele sale prin relaxări și destinderi care urmează acestora umblând încoace și încolo. Unul ca acesta nu scoate nici un folos din ostenelele sale, pentru că, pe de o parte, ostenelele făcute în salturi sporesc în el mândria, iar, pe de altă parte, relaxarea trupestă care urmează acestora face să crească în el răskoala și poftele trupului.

72. Scopul ostenelilor celui ce făptuiește corect lucrul său [ascetic] e acela de a-și face mintea de nebiruit pentru patimi, sănătoasă și nemișcată, iar scopul cunoașterii lui e acela de a apropia mintea de darul vederii dumnezeiești care e împlinirea contemplării.

73. Când potrivnicul vede că sufletul singuraticului e hotărât în lupta împotriva lui, și că-l provoacă cu dârzenia lui în orice lucru, atunci folosește orice prilej ca să lege gândirea lui de cele lumești fiindcă nu știe cum să-i întindă o cursă mai mare. Și așa îl face, după cum vrea, fără oprire și fără greutate, robul patimilor celor mai puternice: desfrâul, invidia și mânia. Dacă singuraticul s-a lăsat o vreme prins de ele, are mâinile și picioarele legate, e împiedicat și cade mereu în una din ele; și atunci e prea târziu ca să se îngrijească din nou de paza poruncilor și de rugăciunea curată.

74. Cuprins de slavă deșartă e nu cel care se complace în laude atunci când este lăudat, ci acela care-și pregătește el însuși prilejurile lor.

75. Gândire smerită are cel care nu se complace în lauda nici atunci când este lăudat pe bună dreptate.

76. Simțirea harului cu mintea se descoperă în lucrarea căinței cu mintea.

77. Lucrarea căinței cu mintea e plânsul omului ascuns, vărsat în inimă când înțelege iubirea Tatălui său, iar nu când se teme de osândă; aceasta e ocupația lui în meditația sa neconținută la Dumnezeu, în implorarea ascunsă a gândirii care-i poartă durerea ca pe o jertfă și nu încetează să se gândească la El în orice clipă.

78. Simțirea mentală a minții care are loc în lucrarea liniștirii [practica isihiei] e desfătarea de nădejdea bucurioasă a cărei gustare țâșnește în inimă în mijlocul întristării care vine dintr-o inimă îndurerată; e ceea ce se spune: „Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” [Mt 5, 4].

79. Așadar, când cineva în făptuirea sa pe calea virtuții ajunge la bucuria nădejzii, orice întristare încetează și povara

făptuirii lui se ușurează pentru el. Acum el lasă făptuirea friicii și începe făptuirea iubirii; se dezbracă de frica și de spaima căii și inima lui începe să fie pusă în mișcare neîncetat de încredere. Inima sa găsește sprijin, gândirea lui saltă și nu mai vede nicidecum această lume. De acum înainte în inima lui se pune în mișcare o nădejde cu privire la cele viitoare. E plin de bucurie neconținut și lumea aceasta e ascunsă de ochii lui fără să știe cum. Sufletul său saltă în fiecare clipă ca și cum ar sta deja în lumea cea nouă. Acestea și altele ca acestea le vede neconținut în sufletul său în liniștirea lui. Căci, așa cum spuneam, ele vin în vremea în care sufletul a început să se despartă de părtășia cu păcatul, iar prin liniștirea neconținută inima lui a început să se curețe de feluritele aduceri-aminte care nășteau o diversitate de imagini care înviau mădularele omului celui vechi.

80. Când în gândirea unui asemenea om a început această mișcare a nădejzii și în inima lui încolțește pe neașteptate, fără motiv și neîntrerupt bucuria care vine de aici, atunci el nu mai cunoaște osteneală, nici povara lăncezelii [akediei], nici frica de moarte. Știu cu adevărat, frate, că acesta a ajuns aici pentru că era cu totul beat până acolo încât atunci când voia să-L slăvească pe Dumnezeu și să-și mărturisească bucuria, limba i se frângea și nu mai reușea să binecuvânteze pe Dumnezeu, ci gângurea ca un prunc și vorbea cu Dumnezeu ca un copilăș cu tatăl său. Această bucurie îmbată omul întreg. Despre o asemenea bucurie spunem că face inima limpede, că e ușa de intrare în descoperirile mentale ale minții, care sunt cele văzute la rugăciune. Aceasta e prima gustare prin care intrăm în portul dumnezeiesc, împlinirea căinței și mângâierea făgăduită în Evanghelie. Din când în când însă îi este luată, ca să se smerească, și atunci îl năpădesc îndoieli, tulburări și întuneric. După care se bucură și se desfată din nou. Aceasta se întâmplă, frate, printr-o liniștire neîntreruptă și o tăiere desăvârșită a oricăror legături cu fiii oamenilor, când ne ocupăm de citiri și de altele asemănătoare.

81. Dumnezeu să mă învrednicească să gust din desfătarea așezată în căința adevărată, din care se hrănesc în fiecare zi

cei ce se căiesc cu adevărat, care nu disprețuiesc plânsul, nici întristarea, și nu le numesc o osteneală pentru tineri, fiindcă mănâncă din fagurii de care vorbește Scriptura [1 Rg 14, 27].

82. Alături de vederea duhovnicească la mare cinste la Părinți era și plânsul. Despre avva Arsenie se spune că pleoapele ochilor săi erau păzite desăvârșit de un plâns neîncetat. Dar ce vorbesc de Părinți, când ochii fericitului Pavel, uriașul, vasul desăvârșit al Duhului, n-au încetat să plângă trei ani de zile, cum spune despre el fericitul Luca în cartea Faptelor [Apostolilor; 20, 31].

83. Câtă vreme omul n-a ajuns pe calea viețuirii sale să simtă gustul credinței, e neputincios și slab, se simte nenorocit în fața patimilor sale și orice osteneală a virtuții îl apasă.

84. Doamne, Care cu puterea dreptei Tale m-ai făcut să ies din lumea aceasta în chip simțit, învrednicește-mă să ies din ea și cu mintea prin dezbrăcarea de mișcările lumii trupești, ca să-Ți urmez în întregime și afară de Tine să nu mai văd nimic altceva decât umblarea în ascunsul slăvitelor Tale taine. Curăță, Doamne, inima mea de orice cugetare la cele pământești și ține-mi mișcările [sufletului] îndreptate cu tărie spre nădejdea viitoare.

85. Omorârea trupului înseamnă ca omul să se facă străin de toți cunoscuții lui, de țara, de familia și de neamul lui [Fc 12, 1] și să locuiască într-un pământ străin, să-și aleagă un loc liniștit, unde orice zgomot încetează, și să locuiască în el în sărăcie, în lipsuri trupești, singur, ferindu-se de orice amestecare cu oamenii, de orice legături și mângâieri văzute; și aici să-L roage pe Dumnezeu cu străpungerea inimii, lacrimi și o inimă înfrântă să-l cruțe de orice părtășie cu păcatul și să-l dezbrace de mădularele omului vechi, păcătos, care sunt mișcările lumești. Această omorâre [a trupului] dă naștere omorârii sufletului.

86. Unule-Născut din sânul Tatălui, ale Cărui Ființă și străluciri țin lumile duhovnicești într-o minunare neconținută. Care din iubire pentru cei muritori Ți-ai ascuns slăvita strălu-

cire sub acoperământul unui trup făcut din mădularele noastre și Te-ai arătat lumii în chip umil, învrednicește-mă, Doamne, prin harul Tău să uit lumea cea vremelnică dorindu-Te pe Tine și să nu-mi mai aduc aminte de trupul supus stricăciunii, în care mă ține încă stăpânitorul acestei lumi a întinericului. Desenează, Doamne, în inteligența mea ascunsă cu trăsături duhovnicești tainele ascunzimii Tale, și în ascunsul meu mă voi bucura de Tine prin mișcări care văd cu ochi simpli [ne-compuși].

87. Omorârea sufletului înseamnă ca omul să nu mai năzuiască în inima sa după bunătățile acestei lumi și odihnele ei trecătoare, să nu se mai complacă în pofta lucrurilor pământești, în împrăștierea gândurilor, ci să aibă gândirea năzuind și așteptând neîncetat nădejdea celor viitoare, iar inima meditănd, îndeletnicindu-se și umblând în ceea ce va fi starea fiilor oamenilor după înviere, în viața cea nouă; la acestea trebuie să mediteze și să privească în toată vremea, pentru ca, prin multa râvnă a mișcărilor sufletului în acestea, sufletul său să fie cu luare-aminte la ele chiar și în somn și să-și închipuie că umblă în ele chiar și în mișcările somnului său. Aceasta e adevărata omorâre a celui mort împreună cu Hristos, adică mort cu moartea lui Iisus Care e învierea tuturor lumilor. La această omorâre nu se poate ajunge fără lucrarea și ajutorul Duhului, și ea ne naște spre omorârea duhovnicească.

88. Hristoase, Care în iubirea Ta ai murit pentru noi, fă-mă să mor păcatului și dezbracă-mă de omul cel vechi, ca să stau înaintea Ta în toată vremea cu o gândire înnoită, ca și cum aș fi în lumea cea nouă. Dumnezeu pe Care nu Te încap cerurile și cerurile cerurilor, Care Ți-ai ales dintre noi un templu cuvântător [umanitatea lui Hristos] ca să locuiești în el, învrednicește-mă să mă fac locaș al iubirii Tale. Simțindu-Te pe Tine, sfinții s-au uitat pe ei înșiși și au ajuns nebuni după Tine; în beția lor s-au amestecat în fiecare clipă cu Tine și din dragoste pentru Tine nu s-au mai întors înapoi. Căci pe cei care au băut din acest izvor pentru că însetau de iubirea Ta, i-ai îmbătat cu minunarea în fața tainelor Tale.

89. Omorârea duhovnicească înseamnă că inteligența s-a înălțat la vederea celor negrăite și dumnezeiești prin lucrarea Duhului, înseamnă că în ea au tăcut toate gândurile pământești și, în uimire, se găsește în mijlocul prefigurărilor lumii viitoare și în înțelegerile lucrurilor care nu țin de lumea muritorilor, primind ca arvună Împărăția în simțurile duhovnicești, urcând spre sălașurile care nu sunt făcute din trup și sânge. Aceasta înseamnă cuvântul: „Vină Împărăția Ta înainte de vreme”²³, lucru pe care ni s-a poruncit să-l cerem în rugăciune, la care trebuie să medităm în fiecare clipă și spre care trebuie să năzuim neîncetat; și pe care Mântuitorul ne-a poruncit să-l împlinim cu sârguință.

90. Tu, Taină ascunsă, Care Te-ai arătat în trupul [cf. *1 Tim* 3, 16] nostru îmbătrânitor, arată în mine taina înnoirii sfinților care primesc încă de pe acum ca arvună începutul bunătăților viitoare; Tu, Care prin dezbrăcarea trupului Tău ai dezbrăcat începătoriile și puterile [*Col* 2, 15] și ai îmbrăcat firea noastră cu veșmântul nestricăciunii [*1 Co* 15, 53–54], dezbracă-mă, Doamne, de omul cel stricacios prin taina înnoirii și stârnește în măduarele mele ascunse mișcările omului nou [*Col* 3, 5] în care m-ai îmbrăcat tainic la Botez și care-mi va fi dat efectiv în lumea viitoare spre desfătarea tuturor celor ce iubesc bunătatea Ta și au suferit aici chinuri pentru Tine.

91. Cuvântul despre unitatea credincioșilor în Tatăl și în Fiul sub forma rugăciunii adresate Tatălui de Fiul în ceasul patimii Lui [*In* 17, 11. 21–23] e o vestire mai înainte a tainelor ce se vor săvârși aievea în lumea viitoare, când cele de aici se vor împlini și va începe starea aceea. Când Domnul Se va înălța cu cetele puterilor cerești care prăznuiesc măreția Sa și, după ce va fi judecat pământul cu o judecată amestecată cu milă, atunci toți cei vrednici vor fi înălțați împreună cu El din acest ținut de mijloc spre ținutul veșnic, unde sunt veșnic Tatăl, Fiul și Duhul împreună cu Iisus Mijlocitorul, Omul luat dintre noi, în care am văzut în chip nevăzut Treimea ca

²³ Citat dintr-o parafrază liturgică a rugăciunii „Tatăl nostru” citită până azi în Biserica Asiriană a Răsăritului la miezonoptica duminicilor din Postul Mare.

într-o oglindă [*1 Co* 13, 12] și prin Care vom primi toți desfătările care țâșnesc din izvorul vieții [*Ps* 35, 10]. Prin El se vor apropia atunci de Dumnezeu Tatăl toate ființele raționale, cele dintâi și cele de pe urmă, și aici vom primi bucuria neîmpărțită și veșnică.

92. Părinții ne-au predat că, în ceasul în care sfinții vor fi răpiți [*1 Tes* 4, 17] la un semn al lui Dumnezeu ca să intre în fericire prin întâlnirea cu Domnul, viața din El îi va atrage așa cum atrage magnetul bucățile de fier. Atunci toate oștirile puterilor cerești și cetele fiilor lui Adam se vor aduna într-o singură Biserică și se va împlini gândul Creatorului pe care l-a avut încă de la începutul existenței lumii când a adus la existență creația prin har. Spre acest deznodământ țintea tot mersul acestei lumi cu toate feluritele prefaceri pe care le-a rânduit în slujba ființelor raționale ca și cum ele ar fi stăpânul lor. Cele risipite acum departe de Împărăție [*In* 11, 52] se vor bucura atunci de o lume care nu va avea sfârșit și ale cărei viață și desfătări nu vor cunoaște schimbare.

93. Jertfa materială e trupul jertfă cu care sufletul se unește printr-o voință virtuoasă.

94. Jertfa imaterială e sufletul jertfă cu care trupul se unește printr-o supunere cuviincioasă.

95. Jertfa fără prihană e adorarea inteligenței care printr-un cuvânt imaterial scrutează Duhul și cu toate mișcările ei își pleacă capul înaintea măreției aceleia.

96. Cunoașterea imaterială la rugăciune e mai bună decât rugăciunea lipsită de întipărire.

97. Cunoașterea imaterială la rugăciune e simțirea duhovnicească la rugăciune. Rugăciunea curată e cuvântul material lipsit de întipărire în cererea ei²⁴.

98. Există un cuvânt material lipsit de întipărire materiale la rugăciune, și există un cuvânt imaterial lipsit de întipărire

²⁴ Notă marginală: „De-ar fi cu putință să fie fără întipărire pe cât este curată.”

materiale la rugăciune. Cu unul din ele are părtășie Duhul Sfânt, cu celălalt are părtășie virtutea unei voințe ferme ca și harul care ajută în ascuns, pe nesimțite, și când cunoașterea nu simte nimic²⁵.

99. Chiar și în meditățile cele mai înalte sunt mișcări stărnite de lucruri. Ele n-au loc numai în patimi, ci și în lucrurile limpezi și nobile. Nu însă la rugăciune.

100. Orice întipărire a unui lucru e o vătămare pentru minte la rugăciune. Când vine din slăbiciune sau de la creație, mintea nu e vinovată de ea. Dar dacă se formează cu consimțământul ei, fiindcă mintea a fost depășită fără luptă, atunci singuraticul e vinovat înaintea lui Dumnezeu, fie că starea sa în picioare [la rugăciune] e pătimașă sau nu, afară numai dacă această întipărire se află în inteligență dintr-o reflecție nobilă.

Sfârșitul primei sute a capitolelor despre cunoaștere.

A doua sută a capitolelor despre cunoaștere

1. Așa cum mișcările aerului arată prin schimbările lor că cineva le conduce, tot așa și gândirea arată prin schimbările ei opuse, de-a dreapta sau de-a stânga, că luptele și ajutorul harului îi însoțesc neîncetat mișcările care încetul cu încetul îi îngăduie zi de zi să înainteze în ucenicia unor lucruri noi.

2. Există un cuvânt îmbrăcat în materie, dar care nu poartă întipărirea materiei, și unul imaterial, dar care nu poartă o întipărire; mai există însă unul care e atât de simplu încât nu poartă nici o întipărire. Atunci când în rugăciune se pune în mișcare un cuvânt simplu și lipsit de întipărire, el conduce spre sfârșitul său cuvântul îmbrăcat în materie și-l întoarce

²⁵ Notă marginală: „De-ar fi cu putință să fii cu desăvârșire lipsit de întipăririi cum erai curat.”

chiar spre Cel care e mai întâi decât toate și conduce spre sfârșitul lor toate.

3. Subzistența a doua²⁶, în care toate ființele vor fi conduse spre egalitate, L-a făcut pe Dumnezeu să pună în mișcare starea primă a acestei lumi cu multe diferențe în ea în vederea împlinirii prevăzute dinainte în gândul Semănătorului, făcându-L să se pună în mișcare cu sârg spre aruncarea semințelor cu privirea ațintită pronietor spre deznodământul final pe care l-a pus în mișcare dinainte spre a deveni într-o zi realitate.

4. Primul glas a fost cel al contemplării Ființei divine, al doilea a fost cel al contemplării tainei distincțiilor a Persoanelor Ființei care a semănat.

5. Săvârșind viețuirea virtuții numai în partea ei materială, vedem doar distincțiile proprii acestei părți; săvârșind-o în partea ei imaterială, vedem toate distincțiile ei. Mai bună decât amândouă e făptuirea fără nume care lasă viețuirea virtuții pentru a se înălța mai presus de toate distincțiile ei.

6. Întâiul vestitor al primei Lumini a fost lumina sensibilă și aceasta i-a condus pe cei luminați de ea spre Lumină.

7. Vezi cum după ce a pus în mișcare mai întâi prin limpezimea ei egală și frumusețea ei primele sfere [ale îngerilor] spre lauda întâi-născuților primei Lumini, aceeași [Lumină] i-a întunecat și lipsit de lumină pe frații ei de-al doilea [pe oameni] în multele lor distincții parțiale, atrăgând spre ea lauda primei contemplări; și tot ea va fi la sfârșitul lumii haina Celui pentru care au fost făcute toate ca ea să-L cunoască²⁷.

²⁶ Aluzie la teoria lui Teodor al Mopsuestiei, fundamentală pentru teologia siro-orientală, despre cele două stări (*katastaseis*) ale creației: cea primă, a lumii de acum, dominată de diferențe și inegalitate, și cea secundă, eshatologică, a lumii viitoare, în care stăpânește egalitatea și unitatea, și în vederea căreia Dumnezeu a creat lumea în starea ei primă, actuală.

²⁷ Aluzie la diversele etape ale creației luminii în tradiția exegetică siro-orientală: după ce a luminat îngerii, Lumina primă în care S-a îmbrăcat Cuvântul întrupat a întunecat lumina oamenilor („frații ei de-al doilea”), continuând să fie lăudată și contemplată de îngeri și rămânând haina luminoasă în care va fi recunoscut Hristos la a Doua Sa Venire. Cf. BETTILO, p. 116–117 (n. 1).

8. Cei din vechime care vorbeau de contemplarea Monadei au primit învățătura prin intermediul corpurilor. Urmașii lor însă au avut drept Învățător Monada însăși, dar în asemănarea trupului pe care-l îmbrăcaseră. Slavă măreției iubirii Tale nemăsurate! Slavă minunii harului Tău neasemănat! Slavă pogorării Tale nespuse, care a făcut ființele duhovnicești să stea în picioare lovite de o minunare neînțeleasă și care la sfârșit le va face să intre prin adevărul trupurilor lor în contemplarea gândului veșnic cu privire la alcătuirea lor!

9. Gândiți lucruri mari despre nădejdea voastră, muritorilor! Dobândiți o înaltă conștiință de voi înșivă pentru lucrurile care vi se vor întâmpla și care acum vă sunt ascunse. Creația voastră nu e doar o întâmplare exterioară, și nu e puțin lucru, nici ușor de înțeles ceea ce Economia dumnezeiască face cu voi din prima zi și până acum cu mărețe prefaceri!

10. Pe cât inteligența gustă diversele contemplări prime și duhovnicești ale Monadei²⁸, pe atât sporește în ea îndrăzneala spre cauza datorită căreia e primită contemplarea și lângă care rămâne. Orice inteligență are îndrăzneală pe măsura distincțiilor diverselor daruri și luminări care-i sunt date sau mai degrabă potrivit mulțimii [cantității] luminii [de care e inundată]. Puținătatea sau măreția nu există însă în aceste distincții: puținătatea sau măreția luminii, modestia sau sublimitatea există în inteligența care le primește. De aceea, uneori aceste dis-

²⁸ Aici în II, 10, ca și în II, 8 și III, 57, Isaac vorbește de „Monadă” (*ihidayuta*), de unde vine și adjectivul „monadic”, „singur” (*ihidaya*), expresie siriacă pentru viața monahilor solitari, care urmăresc să realizeze în ei înșiși printr-o viață unificată „unitatea” divină, al cărei revelator e Hristos. În *Kephalaia Gnostika* ale lui Evagrie, așa cum a arătat G. BUNGE („Hénade ou Monade? Au sujet de deux notions centrales de la terminologie évagrienne”, *Le Mouséon* 102 [1989], p. 69–91), „monada” desemnează și unitatea (protologică și) eshatologică în Hristos a întregii creații cu Dumnezeu Unic (cf. Isaac, mai sus Suta I, 91–92). Pentru a evita conotațiile panteiste, versiunea siriacă corectată („comună”, *S₁*) a *Kephalaia Gnostika* a reținut „Monada” doar cu sensul de Monadă divină. „Cunoașterea monadică” devine atunci cunoașterea eshatologică a lui Dumnezeu, chiar dacă „monada” nu mai e subiectul (creatul în Dumnezeu), ci obiectul (Dumnezeu Însuși) contemplației, cf. BETTILOLO, p. 117 (n. 2).

tinției o apropiere de limita minunării, altele o pun în mișcare în chip modest. De aici se arată belșugul sau modestia lumii în cel care o primește, adică în inteligența lui, ca și limpezimea mai mare sau mai mică a vederii lui.

11. Darul luminii și desfătarea bucuriei nu urmează îndeaproape orice întuneric, asprime a luptei sau întunecare. Acestea însă vin negreșit înaintea oricărui dar, fie cu un ceas, fie cu o zi, fie cu câteva luni sau cu câțiva ani, pe măsura acestuia. E cu neputință ca binele să vină înainte ca în gândire să se fi pus în mișcare tulburarea unei mari întunecimi și ispite. De aceea, de fiecare dată când mintea e pe cale să dobândească darul unei odihne, e mai întâi chemată la o mare luptă și la nenorociri, la capătul cărora doar se întrezărește lumina. Pe măsura apăsării încercării vor fi și puterea și înălțimea darului. Această rânduială o vedem la toți sfinții, mai ales la început, fiindcă atunci când se apropie în chip simțit de darul dumnezeiesc trec printr-o mare ispită: unii intră în luptă cu demonii, alții îndură încercări ascunse. Fericit însă cel care n-a ajuns la lenevire și care nu s-a predat legăturilor cu cei din lume și relaxării; care nu fuge de liniștire într-o destindere ca să scape un moment de asemenea încercări²⁹.

12. Părinții spun că atunci când omul începe să se despartă de păcatul care sălășluiește în el și să iasă de sub stăpânirea duhului acestei lumi, se întâmplă cu el ce se întâmplă cu femeia ce stă să nască [*In* 16, 21]: zi și noapte păcatul îl tulbură, sufletul stă gata să piară și mii de ispite vin asupra lui. Dar când văzduhul dinaintea lui începe să se însenineze și vede de departe nădejdea lui, inima lui se întărește înaintea potrivnicului care-i stă în față și dobândește o biruință desăvârșită asupra păcatului. Cu fiecare zi ce trece îl întâmpină bucuria și diferitele greutăți care vin peste el i se par acum ușoare, până ce încetul cu încetul ajunge în portul milostivirii, pe care toți

²⁹ „Lămurire: E limpede că inteligența nu trebuie să înceapă să se reverse în tot felul de gânduri — un lucru propriu celor ce umblă și se istovesc în lucrurile acestei lumi —, ci trebuie să se reverse în cunoașterea lui Dumnezeu în viețuirea liniștirii, legându-se în orice clipă de gândirea la Dumnezeu și fără a se lăsa tulburată de griji de tot felul.”

sfinții l-au atins după lungi osteneli, fiind întristați și chinuți pentru Dumnezeu.

13. Flacăra care cade în inimă la vremea rugăciunii când măduarele sunt ca paralizate, când simțurile se strâng, limba e slăbită, și orice mișcare a minții încetează, iar omul stă în-genuncheat multă vreme în același loc, e o flăcără pe care ne-o face cunoscută citirea cu o cunoaștere care arată limpede adevărul exact. Când omul se apropie de rugăciune, aducerea-aminte de cuvintele sănătoase privitoare la Dumnezeu la care a meditat puțin înainte, aprinde mintea care se roagă prin înțelegerile pe care i le-au adus aceste cuvinte.

14. Până ce omul nu s-a învrednicit de descoperirea tainelor dumnezeiești cunoscute de minte într-o curăție desăvârșită prin lucrarea Duhului Sfânt, până atunci mângâierea minții e gustată de cei ce umblă pe calea cunoașterii în vederea acestei descoperiri. Fie că meditează la psalmi, fie că se sânguiesc în citire și rugăciune, sau inteligența meditează, totul are un singur scop: să se învrednicească de lucrarea [Duhului] în minte. Ei care pentru cunoașterea lui Dumnezeu intră în fiecare zi în mari încercări și se pregătesc cu bucurie de moarte, al căror duh nu se întristează și care nu lasă liniștirea, se desfată de bucuria care e în Dumnezeu într-o uimire parțială și în beția inimii, în înțelegerile pe care le primesc din când în când în chip nedeslușit.

15. Frica născută în om în vremea când corabia lui plutește liniștit împinsă de adierile bucuriei și înțelegerilor care înalță inima, frică pricinuită de grija lui Dumnezeu și poate de frica de greșală, produce în suflet o întristare dumnezeiască, dar care în realitate întărește sufletul. Din ea se nasc rugăciuni curate și pătimișe, purtătoare atât de bucurie, cât și de întristare, atât de nădejde, cât și de teamă. Fiindcă el își spune: poate mă abat de la drum!, sau: nu cumva rătăcesc pe neașteptate departe de Dumnezeu, pe una din cărările rătăcirii? De aici el dobândește o mare smerenie în gândirea lui, fiindcă această frică îi împiedică inima să se înalțe din pricina binelui la care a ajuns deja.

16. Credința în Domnul e refugiul sufletului în vremea încercării și a întristării; mărturisirea slăbiciunii e refugiul fapturii lui.

17. Cei care s-au întărit în nădejdea viitoare și s-au învrednicit de bucuria în Duhul nu mai caută să rămână în această viață, ci câtă vreme n-au părăsit-o, inima lor freamătă și suspină tânjind după fericirea de acolo. Știu bine ce spun cei pe care acest gând i-a făcut nebuni și pentru care lumea e răvășită de desfătărilor cu anevoie de suportat care s-au pus în mișcare în ei și au umplut toată inima lor, astfel încât certitudinea primită de gândirea lor le-a luat orice îndoială. Gândirea lor e atunci înflăcărată și ei se întreabă când anume vor lăsa trupul și vor vedea moștenirea lor. Prin harul lui Dumnezeu s-au învrednicit de această bucurie de la Cel Care revarsă darul unei asemenea credințe în cei ce sunt în Hristos nu pe măsura ostenelilor lor, ci pentru nemăsurata Sa bunătate, și Care-i face să se desfăteze din belșug de ele încă din această viață tristă și stricăcioasă. Câtă vreme ne găsim pe acest pământ ce s-ar putea asemana cu această credință a inimii dată în dar din când în când spre desfătarea unora din prietenii Lui?

18. Cât de slabă e puterea cernelii și urma literelor pentru a arăta exact toate acestea într-o carte față de cunoașterea celor care s-au învrednicit prin harul îmbelșugat al lui Dumnezeu să li se dea darul desfătării de bunătățile duhovnicești!

19. Slavă Celui ce S-a făcut pentru noi Mijlocitorul acestor bunuri și prin Care ne-am învrednicit să primim, să cunoaștem și să simțim în credință ceea ce ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit [1 Co 2, 9], toate cele bune, Cel Întâi-Născut Care e luat dintre noi și Care este cu adevărat Chipul Celui Nevăzut [Col 1, 15]. Căci Firea dumnezeiască a unit cu Ea ceea ce a luat de la noi spre nădejdea ființelor raționale, nădejde al cărei obiect era păstrat în El de la început și pe care ni l-a făcut arătat acum. Pe unele cuprinse în acesta ni le-a făcut cunoscute prin El pentru a ne asigura de celelalte păstrate pentru noi, pentru înnoirea pe care această stare [a noastră] o va primi atunci prin El.

20. Mișcarea de mânie din firea noastră nu e reproșabilă atunci când se datorează unui impuls natural, ca în cazul patimii foamei sau al freamăturii poftelor care nu sunt niciodată fără motiv: firea însăși se mișcă prin ele și mișcările ei nu sunt reproșabile. Tot așa nici mânia nu e blamabilă când se pune în mișcare din pricini care se află în noi, dar devine așa atunci când ne slujim de ea în faptele noastre sau îi facem loc în noi ca să întârzie în conștiința noastră, pentru ca gândirea noastră să mediteze la ea. Nu suntem deci vinovați pentru că încercăm mânie, ci numai dacă o arătăm în afară în vreo faptă, aruncând de pildă un cuvânt nechibzuit care rănește pe cineva sau făcând un gest de mânie care, chiar dacă e foarte bun în sine, e totuși vinovat dacă-l facem față de cineva îmboldiți de mânie. O mânie deasă, ușor de stârnit și prelungită e semnul unei boli serioase a sufletului. La cei care se îngrijesc de ei înșiși, ea devine o obișnuință plecând de la lăncezeală [akedia] și mahnirea conștiinței lor, fiindcă ei îi dau drumul fără ca sufletul să le fie vindecat și fără să fi dobândit îndelungă-răbdarea în cele care le pricinuesc mahnire. La începători însă ea devine o obișnuință plecând de la marea iubire față de poftele lor. Iar la alții mânia e pusă în mișcare de mândrie sau de slava deșartă.

21. Cât despre patima desfrânării, dacă n-o pune în mișcare o cauză exterioară, firea nu obișnuiește să îndrepte spre noi cu repeziciune impulsuri arzătoare și nestăvilite. Acest lucru ni se întâmplă totuși, fără vreun prilej din afară, printr-o părăsire de Sus în scopul luptei. Dar o astfel de părăsire nu are loc fără aceste două pricini: fie pentru că învinuim și disprețuim pe cineva în această privință, fie din cauza unei păreri de noi înșine care a rămas o vreme în conștiința noastră, părere potrivit căreia fie am învins acest gând, fie suntem convinși de puterea noastră și credem că l-am biruit prin strădaniile noastre necunoscând că lucrarea lui Dumnezeu săvârșește în noi orice virtute printr-un dar al Lui. Sunt Părinți care spun că și demonul ne trimite această patimă din invidie. Dar e greu de crezut ca el să poată face aceasta sau orice alt lucru care ne încearcă din propria lui voință, fără o părăsire care vine dintr-un plan dumnezeiesc. Căci altfel nu ne-ar fi dat liniște

nici măcar un ceas. Este cu noi o Călăuză care ne însoțește, iar pricinile acestei părăsiri vin de la Ea. Ispita desfrânării vine fie din această părăsire, fie dintr-o cauză exterioară care ne vine prin simțuri, fie dintr-o aducere-aminte sau dintr-o plăcere. Nimic n-o face să tacă mai repede ca rugăciunea însoțită de îngenunchere, căderea prelungită la pământ înaintea crucii unită cu durerea și smerenia inimii, și o foamete autoimpusă.

22. Chiar dacă se întâmplă să-l biruie pe luptător și să-l rănească cu loviturile ei, nici o patimă pe care o urăște cu adevărat și a cărei teamă nu părăsește nici inima, nici gândirea lui, oricare și oricum ar fi, nu-i va fi socotită drept păcat dacă el continuă să o urască, fiindcă Dumnezeu este drept. Fiindcă atunci răni nu întârzie să-i urmeze părerea de rău a sufletului, iar aceasta e un leac înaintea căruia nici o rană nu poate sta. Că urăște cu adevărat această patimă se poate vedea din spaima și suferința născute în măduarele lui chiar și numai la aducerea-aminte de ea.

23. Smerenia e virtutea unei gândiri sănătoase; cât timp rămâne în om, acestuia nu i se va întâmpla să fie părăsit de Dumnezeu în nici una din ispitele care-i pun la încercare trupul sau conștiința prin patimi sau suferințe trupești și sufletești.

24. Să fim siguri că printr-o hotărâre dumnezeiască orice patimă am iubi și pe care am îndrăgi-o e pasibilă de osândă și e socotită o vină chiar dacă n-o punem în practică. Vom primi, așadar, pedeapsa ei fie aici, fie în lumea viitoare ca și cum am fi săvârșit-o efectiv, fie că e vorba de pofta desfrânării, de invidie, de răutatea față de cineva sau de orice altă patimă, pentru că ne-am complăcut în inima noastră într-un lucru despre care știam foarte bine că e contrar voii lui Dumnezeu și pentru că l-am îndrăgit și-l iubim încă în amintirea noastră.

25. Când slava deșartă sălășluiește într-un cuget trupesc, ne predă patimii desfrânării; când sălășluiește într-o conștiință sufletească, ea face să crească în noi ciuma mândriei: pe una [desfrânarea] o hrănește lingușind trupul, iar pe alta [mândria] prin înălțimea virtuților și a cunoașterii ei.

26. Dobândirea și descoperirea de către inteligență a înțelepciunii duhovnicești se vede din grabnica conștientizare a lipsurilor proprii. Cunoașterea exactă a lipsurilor proprii ne arată măsura în care simțim cu adevărat înțelepciunea duhovnicească, așa cum absența acesteia e arătată ușor de faptul că nu ne simțim lipsurile.

27. Când într-una din ostenele dumnezeiești [ale ascezei] sau ale încercărilor care le însoțesc, vezi în sufletul tău o putere și o răbdare neobișnuită prin care rezisti cu blândețe fără să fi tulburat, așa cum obișnuiește firea, ba chiar o veselie însoțește inima ta și o încurajează, în așa fel încât poverile și asprimile ostenelelor slăbesc și se domolesc, iar gândirea ta devine iarăși plină de râvnă, înțelege că atunci lucrarea [lui Dumnezeu] e aproape de tine și că Dumnezeu e gata să te ajute cu bunăvoință în lucrul tău.

28. Când vezi că una din patimi, chiar dacă o urăști, sau un gând, oricare ar fi el, se mișcă în tine neobișnuit de des, teme-te, căci lucrul nu se întâmplă fără motiv. Căci pentru suferința unei rugăciuni care-i este adusă cu sânguință, puterea Domnului, pentru Care toate sunt ușoare, poate să facă să treacă de la noi lucrul în care am căzut din nepăsarea noastră și să înțelească inima noastră ca să cunoască aceste lucruri ascunse ajutându-ne să ieșim cu bine din ele³⁰.

29. Există o durere care-și închipuie că are drept cauză pe Dumnezeu, păcatele noastre sau lucrurile dumnezeiești pe care nu le avem și a căror lipsă ne face să suferim, în timp ce ea este o cursă a satanei care o ascunde gândirii care pare că se îndeletnicește frumos cu frica de Dumnezeu, precum este scris: „În calea aceasta în care am umblat ascuns-au curse mie” [Ps 141, 3] și: „Pusu-mi-au cei mândri cursă și funii pe cărările mele” [Ps 139, 6]. Căci prin întristarea pentru Dumnezeu vrea să ne lipsească de bucuria și de desfătarea pe care

³⁰ „Lămurire: Prin meditarea rugăciunii și prin frica de gânduri gândirea e luminată de lucrarea lui Dumnezeu care însoțește frica ei de Dumnezeu și fuge și e slobozită de rătăcirea ascultării de satan care obișnuiește să înrobească pe om prin intermediul sufletului. Rugăciunea însă luminează în chip firesc inima pentru că ea se gândește la Dumnezeu.”

o avem în El, iar prin frica de păcat[ul comis] vrea să ne ducă la deznădejde. Să știm bine, deci, că orice frică de păcat[ul comis] și orice întristare pentru virtute[a nedobândită] neamestecate cu nădejdea milei lui Dumnezeu, și care merg neschimbate în una și aceeași direcție și nasc în noi deznădejdea, toate acestea sunt aprinse în noi în chip vădit de satan.

30. Hristoase, Mântuitorule a toate, Care fiind ascuns în Dumnezeirea Ta ochilor serafimilor Te-ai arătat lumii în trup omenesc spre îndreptarea stricăciunii fiilor oamenilor, înțelepțește-mă pe calea Ta. Dă-mi înțelepciune să știu cum să mă apropiu de măreția Ta! Astâmpără în inima mea nădejdea pe care mi-am pus-o în Tine, ca să mă îmbăt de ea în fiecare clipă și în desfătarea ei să uit lumea muritoare. Învrednicește-mă, Dumnezeule, prin mișcările stârnite de nădejdea mea în Tine, de uitarea care se lucrează în fiecă clipă în sfinții Tăi. Cu adevărat, fraților, credeți-mă că nu mint dacă vă spun că atunci când inima e luminată de acest gând, în om se vede ceva asemenea unei nebunii.

31. Singurătatea ne face părtașii unei inteligențe dumnezeiești și ne apropie în puțină vreme și fără nici o piedică de limpezimea gândirii.

32. Când lumina apune și te înăbuși din lipsa aerului, atunci folosește-te cu râvnă de cele din afară: de îngenuncheri, de implorări prelungite ș. a. m. d. Căci aerul se va limpezi pe neașteptate, soarele se va ridica din nou fără veste și uneori își va trimite razele până la jumătatea bolții cerești.

33. Prin marile lui lipsuri, un loc pustiu ne face să dobândim omorârea inimii, ne dă o inimă de copil și o amestecă cu Dumnezeu prin privirea ațintită neîncetat spre El în chip neabătut zi și noapte.

34. Smerenia e recapitularea reculegerii minții. Ori de câte ori mintea se împrăștie, i se taie măduarele smereniei. Dacă spui că se întâmplă ca ea să-și adune gândurile chiar și așa, gândești rău. Arată-mi o singură patimă rea care se înalță în minte fără imaginile lucrurilor. Dacă mintea e modelată de imagini care-i vin de la materie, nu va exista în ea reculegere;

dar dacă reculegerea [în jurul materiei] e risipită, e limpede că și mintea e liberă de imaginile pătimășe.

35. Liniștirea minții înseamnă a sta în fața adevărului în suflet, fiindcă adevărul e cunoscut fără imagini. Adevărul e limpezimea gândirii la Dumnezeu care se înalță în minte.

36. Orice gândire întipărește în minte lucrul spre care se mișcă. Dar fiindcă e lipsit de imagini, adevărul nu întipărește nimic în minte atunci când aceasta se gândește la el, nici o materie, nici o alcătuire de gânduri. Bine a spus un cunoscător [gnostic] îmbrăcat în Dumnezeu [Evagrie]: „Mintea care vede pe Dumnezeu e liberă de întipăriri și de materie”³¹. Orice imagine care se află în minte e așadar mai prejos de adevăr. Gândirea la Dumnezeu așază mintea mai presus de imagini.

37. Patima nu mai domnește într-o gândire moartă față de lume. Moartea față de lume e o așteptare neîncetată a morții. Când există iubirea pentru un lucru oarecare, amintirea lui se mișcă repede și în chip aprins în gândire, iar când iubirea de el dispare, amintirea lui rămâne multă vreme; dar chiar și atunci când rămâne, rămâne în chip rece și simplu și nu ne mai tulbură. Aceasta e moartea de care vorbeam: când nici o iubire față de ceva anume nu se mai găsește în noi, atunci și patima lui se stinge, și nu mai suntem tulburați nici de amintirea, nici de vederea lui. Atunci însă când amintirea și vederea lui ne tulbură, e evident că patima lui e încă vie în noi din pricina iubirii pe care i-o purtăm.

38. Mila omului e arătarea [imaginea] milei lui Dumnezeu dată ca un dar al măruntaielor [lui Dumnezeu] celor a căror inimă e îndreptată spre ea și care urăsc lumea și o tăgăduiesc pentru Numele Lui. Căci e cu neputință ca oamenii care sunt robii lumii, ai slavei ei, ai stăpânirii ei, ai odihnei ei sau ai posesiunii ei³² să se învrednicească de minunatul dar al milei.

³¹ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 46.

³² Notă marginală: „Nu că aceia care au slavă sau avuții ori sunt principii ori magistrați nu pot fi milostivi; nu pot fi limpezi cei cuprinși de patimă pentru aceste lucruri.”

fiindcă acesta se mișcă numai în limpezimea conștiinței. N-am văzut vreodată pe cineva robit în gândul său de patima unuia din lucrurile de mai sus în care să se găsească o milă desăvârșită. Unii sunt însă lipsiți de ea din neștiință. Cu cât gândirea lor e acoperită de unul din aceste lucruri, cu atât sunt împiedicați de la aceasta. În măsura în care însă le lasă, această virtute neasemănată se mișcă în ei prin apăsarea pe care le-o produce această lăsare și, în măsura în care se curăță de orice legătură cu lumea, se mișcă în măruntaiele lor și mila. Lipsa milei ca și ticăloșia vin, așadar, din marele număr al patimilor, fiindcă acestea învârtosează inima și n-o lasă să fie mișcată de milă. Unul ca acesta nu știe să aibă compătimire de cineva, nu știe să sufere în lipsurile lui, nici să se întristeze pentru cei ce cad în păcat; ci, din pricina patimilor spuse mai sus, mânia și invidia sunt încă tari și puternice în el, iar uneori, mișcat de un zel nebunesc, se întâmplă să fie cuprins în sufletul său și de o dorință de răzbunare în locul lui Dumnezeu. Se înțelege că în sufletul său nu e loc pentru milă. Diferitele lucruri despre care a fost vorba în acest capitol le vei găsi în orice om. Faptul de a da săracilor e doar partea cea mai mică și neînsemnată a milei și nu prețuiește nimic în fața părților ei principale, care au loc în inimă și de care conștiința se împărtășește prin gustarea durerii pe care o încearcă inima. Dar de ce să facem ca și cum n-am avea acum nici măcar această mică parte? Chiar și atunci când cineva dă altuia o bucată de pâine, cine îl vede privește la aceasta ca la un lucru mare. Sigur e însă că Dumnezeu nu o va primi pe aceasta [milostenia exterioară] fără cea dinainte [mila lăuntrică].

39. Bagă de seamă să nu te lași stăpânit de patima celor ce se îmbolnăvesc din dorința de a-i îndrepta pe alții și vor să fie cu de la sine putere cenzorii și îndreptătorii tuturor defectelor celorlalți. Aceasta e o patimă deosebit de aspră și ea se vede mai ales la cei părăsiți de purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Mai ales dacă nu ești egumen, nici întâi-stătător, ci una din slugi și mai sunt și alții ca tine. Fiindcă acest lucru e treaba egumenilor. Dacă-mi vei spune: „Fac asta din iubire”, atunci nu cere de la tine această iubire. Căci e mai bine să cazi în

desfrânare decât în această boală. Nu vorbi de rău pe nimeni, nici nu fă aluzie la greșelile lui în fața altora, chiar dacă aceștia îți vor spune: „Trebuie să cunoști bine slăbiciunile lui”. Spune-le acestora: „Nu cunosc acest lucru. Și chiar dacă aș fi auzit câte ceva, din pricina rănilor sufletului meu nu mi-aș fi îngăduit să le păstrez în amintire sau să mă gândesc la ele”. Dacă iubirea lui Dumnezeu e în tine, pregătește în rugăciune tămăduirea sufletului său și lasă îndreptarea lui pe seama lui Dumnezeu Care e mai înțelept decât tine. Dacă Dumnezeu nu ajunge să-l îndrepte atunci când te rogi, cu atât mai puțin o vei putea face prin propriile tale puteri. Dacă e ucenicul sau slujitorul tău, spune-i atunci un cuvânt, o singură dată, și dacă nu se îndreaptă, desparte-te de el. Aceasta-i calea urmată de singuraticii desăvârșiți care-și păzesc sufletul. Dacă e prietenul tău și se ascunde de mai mulți și de oameni încercați, depărtează-te de el, mai ales dacă-și cunoaște defectul și își știe rușinea, dar disprețuiește mustrarea³³.

40. Oriunde te-ai afla, fii singuratic în conștiința ta, singur și străin în inimă, neamestecându-te cu nimeni.

41. Nu asemana toată viețuirea [monahală] și minunatele ei osteneli cu absența notorietății, cu lipsa de renume și fuga de toate. Această fugă va crește și va fi păzită de lipsa de notorietate.

42. Dacă orice întâlnire a ochilor și urechilor sporește gândurile lăuntrice, atunci nici o osteneală nu va fi prea mult pentru cei care aleargă cu sânguință după cele văzute și vor în același timp să silească la tăcere cele auzite.

43. Nu mulți înțeleg, nici nu sunt convinși că noi, singuratici, nu ne încuiem în spatele unei uși pentru a practica virtu-

³³ „Lămurire: Acest lucru seamănă cu ceea ce spunea MARCU MONAHUL [= ASCETUL]: «Mai bine este a ne ruga cu evlavie pentru aproapele decât a-l mustra pentru tot lucrul» [Despre legea duhovnicească 135] și: «Pe cine nu ascultă de un cuvânt, nu-l sili cu un alt cuvânt, ci dobândește pentru tine folosul pe care el l-a disprețuit prin răbdarea ta, și răbdarea ta îți va fi mai de folos decât îndreptarea ta» [Despre cei ce-și închipuie că se îndreaptă prin fapte 200].”

tea, ci, din contră, pentru a muri până și pentru virtute. Iată ceea ce e ascuns pentru cei mai mulți. Virtutea o practică cei vii și ea poate fi practică și în mijlocul mulțimii. Dar dacă noi în liniștire căutăm virtutea și frații noștri încercați în viața de obște fac la fel, atunci de ce la mormântul chiliei să mai adăugăm fuga? De la liniștire ne așteptăm să primim un lucru cu neputință de găsit în mulțime, chiar dacă am rămâne spânzurați de pleoape [din cauza epuizării]? Dacă ne-am sârgui spre practica virtuții, ce piedică e atunci pentru virtute locuirea împreună cu cei mulți? Conviețuirea cu cei mulți n-a împiedicat niciodată postul, slujba, milostenia sau alte fapte asemenea acestora. Ba chiar duce la o practicare și mai mare a lor, și de altminteri nu știm ca virtutea să existe în afara acestor lucruri.

44. Din contră, desfătarea duhovnicească dăruită într-o lucrare ascunsă nu e socotită virtute, pentru că e stăpâna virtuții. Virtute e orice faptă săvârșită pentru Dumnezeu în afară și cu trupul simțit. De aceea virtutea o practicăm în comunitate, și numai după ce am fost formați în ea intrăm în liniștire așteptând să fim vrednici de ea. E limpede că liniștirea o tulbură până și cântecul unei păsărele, cu atât mai mult oamenii care intră și ies neîncetat și pe care suntem nevoiți să-i vedem. Vedem că mulți părinți duhovnicești, al căror trup nu-i mai ajută să practice ostenelile virtuții, nu vor să slăbească cu nimic liniștirea, ci prăvăliți cu fața la pământ în chilia lor cu ușa încuiată în urma lor, rămân singuri în liniștire. Ar fi fost drept ca ei să slăbească liniștirea pentru că nu mai aveau de ce să practice ostenelile ascezei? Dar dulceața singurătății nu le îngăduia să fie expuși neîncetat privirilor unei adunări. Căci o singură rugăciune adusă lui Dumnezeu în singurătate, cu închinare în inimă și într-o dulce smerenie și umilință, e mai desfătată pentru ei decât zece mii de osteneli și rugăciuni aduse lui Dumnezeu în afara chiliei și decât toate vederile și cele mai bune legături cu lumea, și decât orice procesiuni și praznice. Scopul virtuții e viața singuratică cu Dumnezeu și meditația tăcută a minții la El. Pentru singuratic nu există praznic pe pământ; praznicul lui e plânsul său, și în locul os-

tenelilor [ascetice] cu care alții se slăvesc între ei nu fără plăcere, cunoaște apăsarea liniștirii. Spune-mi, frate, oare faptul de a fi tăiat de legăturile cu alții, de a simți plânsul și durerea gândirii, sau revărsarea inimii de fiecare clipă, îngenuncheat în fața lui Dumnezeu nu sunt o osteneală? Sau crezi că e osteneală doar postul sau rostirea multor rugăciuni? Oare osteneala inimii și stăruirea în singurătate nu sunt și ele o nobilă osteneală? Nu e oare fericit și aproape de Dumnezeu cel care, chiar dacă mănâncă și doarme toată ziua, rămâne în fiecare zi în sălașul singurătății lui, ceea ce este singura osteneală adevărată? Și care stă închinat la pământ în fața lui Dumnezeu, chiar dacă, fiind suferind, se odihnește o dată pe zi? Spune-mi: cum se face că mulți sau aproape toți creștinii suportă ușor și cu curaj ostenelele trupesti și practică cu bucurie toate virtuțile de care am vorbit, dar nu se încumetă la aceste ostenele? Nu te mâhni, frate slab la trup în liniștire, dacă n-ai osteneala trupului, fiindcă partea ta e mai mare decât toate ostenelele și toate virtuțile practicate în afara liniștirii. Mare e darul pe care ți l-a dat Dumnezeu și care stă în stăruința în iubirea de liniștire, care e un dar mai mare decât darurile trupesti date lor. Am lungit acest capitol peste obiceiul respectat în celelalte capitole fiindcă văd că de la această opinie vine multora un defect nu mic: deși din pricina luminării primite, a marii înflăcărări și a disprețului de lume pe care-l au, păzesc liniștirea, totuși cad în deznădejde pentru că, neputând posti, priveghea sau să-și chinuie trupul cum fac mulți alții, nu mai practică ostenelele trupesti. Într-adevăr, mulți smintiți și mândri în trup îi împiedică prin cuvinte deșarte să se dedice lucrului atât de mare și minunat al zăvorării și liniștirii cu ei înșiși dat în dar de Dumnezeu numai unora, ca să suporte în slăbiciunea mădurelor lor povara singurătății și osteneala durerilor inimii care tulbură și înspăimântă oameni nobili și curajoși. Într-adevăr, osteneala a o sută de frați care postesc și fac slujbele în mijlocul zarvei lumii și a oamenilor nu cântărește cât lucrarea unui singur singuratic care în slăbiciunea lui șade în liniștire, dacă se păzește de orice legături cu oamenii și stăruie neîncetat [în chilie] îndărătul ușii ei, fără ca nimeni să nu intre și să nu iasă din ea. E limpede că nu vor-

besc aici de cei care nu păzesc liniștirea decât cu numele, în timp ce toată ziua la ei se intră și se iese și se ajunge la ei cu ușurință, ci vorbesc de cei care nu-și deschid ușa de la o duminică la alta, care nu vorbesc, nici n-au legătură cu cineva și care săptămâni întregi șed cu ușa desăvârșit închisă, ori care tot anul nu întâlnesc pe nimeni afară numai [când se împărtășesc] de mântuitoarele Taine, și care nu se apropie nicidecum de procesiunile praznicelor și de adunările lor. Dacă există un singuratic în stare de acest har și care a primit acest dar de la Dumnezeu, dar pe care egumenii sau întâi-stătătorii mănăstirilor din pricina relaxărilor lor, a insistenței lor pe practicile trupesti sau din gelozie îl împiedică să șadă așa, aceștia vor avea de-a face cu Dumnezeu și vor da seama înaintea tribunalului lui Hristos³⁴.

45. Trupul sufletesc [psihic] propriu sufletului e dreapta cunoaștere a firi sănătoase în care vei căuta scăpare în vremea întunecării, a gândurilor blasfematoare, a mișcărilor nerușinate care întinează gândirea, a întâmplărilor neprevăzute, a gândurilor nerecunoscătoare ș. a. m. d. De aceasta este neapărată nevoie pentru a găsi replica corectă ce trebuie dată într-o anumită situație, pentru ocrotirea ascunsă și odihna inimii și pentru încurajarea gândirii în mișcările de întristare care năpădesc de obicei sufletul din pricina marii încercări și a ispitelor singurătății sau din alte motive care vin de altundeva. Atunci găsim în ea o mare ușurare. Nu întotdeauna, dar adeseori le facem să tacă prin rugăciune, ori se întâmplă ca din pricina râvnei sale gândirea să n-aibă destulă răbdare ca să se mulțumească doar cu rugăciunea. Faptul de a înțelege numai decît ce poate să o susțină e propriu unei firi sănătoase și înțelepte și se datorează în același timp ajutorului harului, aducerii-aminte de Scripturi sau mișcărilor înțelepte ale firii care întăresc mintea. Sufletul nu va fi însă atunci cu totul nelucrător,

³⁴ „Lămurire: Desfătarea duhovnicească e adevărata cunoaștere a Firii dumnezeiești a cărei certitudine exactă și simțită are loc printr-o descoperire a Duhului. Fără această cunoaștere, virtutea se întemeiază pe frica de marea lui Dumnezeu, iar încrederea omului se întemeiază pe răsplătirea pe care o așteaptă pentru osteneala viețuirii lui, iar nu pe mila Lui dată în dar.”

ci doar pentru o vreme, până ce această lucrare ne ajută în ascuns înăuntrul inimii, nu printr-un glas auzit din afară, ci printr-un efort lăuntric, ca să nu fim batjocura demonilor care, întetindu-se împotriva noastră mai mult decât obișnuiesc, ar pune capăt rugăciunii și dulcii meditații a minții în convorbirea ei cu Dumnezeu³⁵.

46. Cuvântul tâlharului de-a dreapta [lui Hristos pe cruce; Lc 23, 42] are în el chipul credinței și al căinței [întoarcerii]. Cei care cred și se roagă ca el nu vor fi fără îndoială departe nici de părtășia împreună cu el la făgăduința pe care a primit-o acesta, chiar dacă ar fi ucigași sau desfrânați, cu condiția să pună capăt purtărilor lor dinainte.

47. Cunoscut puterea Proniei dumnezeiești, care învață, păzește și călăuzește tinerețile noastre, aceia care cercetează neîncetat în chip subțire mersul gândirii: cum anume ni se întâmplă adeseori să ne educăm, să ne pregătim și să făgăduim, dar când vine momentul ne descoperim nenorociți și deșerți în toate făgăduințele noastre, capitulând adânc umiliți și deznădăjduiți. După care ne găsim dintr-o dată ageri în orice osteneală și virtute, luminați și înflăcărați în toate mișcările noastre, fără ca începutul căii noastre să fi semănat cumva cu aceasta; căci am început în neputință și slăbiciune, în mișcări stricătioase și cu o inimă împovărată. Din asemenea schimbări se cunoaște purtarea de grijă a lui Dumnezeu care lucrează pentru a-i face să crească pe cei care se dedică virtuții, cum îi călăuzește în chip amestecat, ca și aerul care se schimbă. De-abia ce încep să sporească în duh și în desfătare, că-i face să se apropie de cunoașterea iubirii Lui și-i face să simtă Călăuza ascunsă Care este cu ei; îi face să cunoască împreună cu darurile și harismele Lui neîncetate și neputința lor, și așa vor dobândi smerenia pentru a nu se trufi și a cădea sub judecata lui satan. Dar atunci când în această viețuire muritoare cele bune nu încetează, ele ne apropie mai degrabă de pierzanie decât de desfătare și ajutor.

³⁵ „Lămurire: Retează gândurile ce vin de la demoni prin rugăciune, mutându-ți privirea de la ele spre Dumnezeu, lucru mai bun decât să ȣezi zi și noapte luptându-te cu ele.”

48. Pentru păcatele lor oamenii vor primi pedeapsă, dar pentru amăgirea și trufia minții vor fi pedepsiți de demoni; căci amândouă acestea sunt pricini de blasfemie. Din judecata asupra celor dintâi vine îndreptarea, dar din acestea din urmă vine pierzania desăvârșită.

49. Nu voi ca în purtarea ta să fii eliberat de robia legii și de jugul poruncilor până când n-ai simțit fără putință de îndoială că zapisul de eliberare din această robie a fost scris în inteligența ta, iar sila mișcărilor libertății te vor sili cu o silă uimitoare, fără să vrei, să lași treapta la care ai ajuns. Păzește-te însă de cei care se eliberează cu de la sine putere, fiind încă robii mișcărilor lor, chiar dacă nu mărturisesc acest lucru. Pentru că nu cunosc desfătarea celor ce rămân în robia Domnului, și care constă într-o supunere blândă și dulce: în fiecare clipă ei plătesc potrivnicului birul mișcărilor bolnave care-i atrag ușor.

50. Bagă de seamă să nu te lași amăgit de nălucirile pe care ți le arată demonii vrând să-și bată joc de tine. Asemenea lucruri se întâmplă tot timpul cu două feluri de oameni: sau cu cei simpli și neciopliți³⁶, și a căror gândire se înalță de trufie; aceștia sunt demonii care le arată năluciri la priveghere sau în somn, iar uneori îi fac să audă glasuri amăgitoare care-i facă să cadă în înșelăciune până ce ajung în mâinile lor; sau cu cei care au dobândit marea osteneală a privegherii și stăruie în liniștire: la început demonii îi înspăimântă prin frică, dar văd apoi că prin credința lor în Hristos aceștia îi disprețuiesc pe ei și vedeniile lor, pentru că sunt convinși că demonii n-au nici o putere nici măcar asupra firii neînsuflețite, și se știu înconjurați de care și de cai de foc care-i păzesc, ca acelea care s-au arătat fericitului Elisei, când sfântul proroc s-a rugat, pentru încurajarea slujitorului [4 Rg 6, 17], știind și că încercarea vine de la Domnul Care i-a părăsit pentru a-i pune

³⁶ „Lămurire: Se numește necioplit nu numai cel care e așa din lipsă de învățătură, ci și cel care e necioplit în cunoaștere. Unii scrutează Scripturile, dar sunt departe de a înțelege adevărul; cel ce se lipsește de Scriptură e însă departe de a dobândi o cunoaștere dreaptă.”

la încercare și să-i vadă biruind asupra ei, pentru ca obraznicia demonilor să fie rușinată și să se arate celor ce au ochii deschiși să vadă puterea ajutorului Domnului, cum îi însoțește, îi ocrotește și-i înconjoară în mijlocul tuturor dușmanilor lor. Atunci, fiind înfrânți prima oară, demonii se întorc arătându-li-se într-o nălucire măreață în asemănarea unui împărat [celesc] îmbrăcat în flăcări și ocrotit cu mare fală de adunările demonilor ca de niște îngeri. Mulți părinți din vechime au fost înșelați în acest fel și cei care n-au fost biruiți de frică au fost biruiți de umbra adevărului și s-au lăsat duși în rătăcire spunând că au văzut pe Hristos într-o descoperire de foc și că li s-au arătat îngeri. Noi însă să nu ne lăsăm înșelați de ei, ci să ne ținem de smerenie și ne vom mântui ca acel înțelept bătrân care i-a spus diavolului care i se arăta: „Un înger să vină la mine? Poate că ai fost trimis la altul? Eu sunt un păcătos și nu caut să-L văd aici pe Hristosul meu.”

51. Sfințenia înseamnă să fii sfințit de rugăciune și de puterea sfintei lucrări a Duhului.

52. Câtă vreme inima noastră n-a fost sfințită de Duhul Domnului, nu suntem în stare să deslușim limpede între mișcările ascunse venite din lucrarea demonilor, a îngerilor sau a firii și cele care vin de la Duhul Sfânt.

53. Câtă vreme cuvântul nostru n-a fost sfințit de puterea Duhului, el n-are putere asupra demonilor, nici nu i se supun firile, fie cele raționale, fie cele mute.

54. Câtă vreme nu ne-am curățit de lucrarea păcatului, lucrarea Duhului Sfânt nu sălășluiește în noi, ca să ne facem vase ale sfințeniei pe care să le adumbrească Domnul.

55. Când te scoli în picioare pentru slujba psalmilor, iar trupul și sufletul tău sunt gata cu toată sfiala — fiindcă e o lucrare în care se ascund mii de comori pentru cei care o săvârșesc cu discernământ —, cere mai întâi în ascuns lui Dumnezeu în inima ta să-ți deschidă mai întâi înainte izvorul vieții care obișnuiește să țâșnească în acele clipe în sufletele care s-au lepădat de lumea trecătoare și văd în fiecare clipă

înăuntrul lor moartea lui Iisus în mădularele lor ascunse. După care spune psalmii în liniște, neavând alt scop decât rugăciunea, fără să te îngrijești de numărul lor, ca să ți se dea cheia fie și numai a unui singur verset pentru ca să intri în vistieria înțelegerii lui duhovnicești deschisă de harul Duhului Sfânt. Dar e nevoie de durere[a inimii] și de tăcere ca să vorbești înaintea Lui cu mintea ta mare și să primești de la El cele de care are nevoie sărăcia ta. Căci pentru a da slavă lui Dumnezeu și a primi întipărirea Duhului în ceasul rugăciunii e nevoie de o minte trează și de o inimă pregătită, ca mintea să lase tot ce ține de trup și să fie înălțată până la aducerea-aminte de măreția lui Dumnezeu și printr-o convorbire prelungită cu El să se trezească la cunoașterea slavei Lui. Spunând acestea, află că nu vreau să împiedic prelungirea rugăciunii din pricina feluritelor înțelegeri așezate în versetele Duhului. Căci rugăciunea poate fi prelungită trei zile și trei nopți plecând de la un singur cuvânt. Și nimic nu l-ar putea împiedica pe un singuratic ca în toate zilele vieții lui să se slujească de un singur verset pentru rugăciunea sau slujba sa, fără să poată fi socotit vinovat de vreo greșală. Dar pentru că prin dese schimbări ale psalmilor avem o diversitate de sensuri prin care mintea e stârnită spre minunare înaintea lui Dumnezeu, de acum trecem adeseori și fără nici o tulburare de la un psalm la altul.

56. Începătorilor în această viețuire sau celor încă tineri nu li se cade să se apropie de aceste lucruri, nici chiar dacă înaintea lor li s-ar deschide porțile, pentru ca încetarea psalmilor să nu-i umple de gânduri rele fiindcă nu cunosc altă cale sau scop. Nu li se cade nici să-și plece mintea spre o gândire asupra versetelor, ci să se ostenească deplin în repetarea lor cu vocea până ce ating această măsură, ca trupul lor să nu-și piardă viața ascetică. Această osteneală unită cu liniștirea seamănă în ei o sămânță duhovnicească. Vă mărturisesc adevărul: chiar dacă se înhamă de la început în toate ostenele vieții singuratice, cei ce se lipsesc de liniștirea neconținută nu se vor învrednici să se apropie de aceste taine.

57. Orice dar venit de la Dumnezeu, și a cărui putere e cunoscută printr-un semn evident în cel care-l primește, e dat pe

măsura viețuirii treptei trupesti; și orice dar privitor la cunoașterea lucrurilor inteligibile și a tainelor duhovnicești e dat pe măsura curăției gândirii. Cel dintâi lucru nu e împiedicat în lucrarea lui de amestecul și familiaritatea cu mulți, ci numai de voința și libertatea proprii omului³⁷. În ce privește cel de-al doilea, multe sunt piedicile și dese obstacolele care pot opri dobândirea curăției; căci păzirea multă vreme [în chilie] e răsturnată într-o clipă de o singură privire, și chiar un glas rămas nevăzut poate pune în mișcare inima singuraticului făcându-l să iasă din pacea gândului său.

58. Când cazi cu fața la pământ în fața crucii în rugăciune înainte de a începe slujba, roagă-te lui Dumnezeu și cere-I cu inimă îndurerată să-ți dea răbdare să poți stăruia fără lăncezeală [akedie] în repetarea versetelor, fără să ai de luptat în tine cu tulburarea, zicând: „Doamne, în timpul acestei slujbe dă-mi mișcări luminoase, ca să privesc la Tine în versetele ce ies din gura mea!”

59. Muștră-i pe cei care la rugăciune își fac o imagine sensibilă în mințile lor și în locul unui gând unic, simplu și singuratic, o înțelegere a faptului că Mântuitorul e necuprins, se desfată cu închipuirile [fantasmele] gândirii lor. Noi însă să-i lăsăm pe aceștia și pe cei asemenea lor, amăgiți de închipuirile [fantasmele] lor, și, când rugăciunea ajunge puternică, să ne pregătim cu toată reculegerea să ne îndreptăm simțurile sufletului nostru spre Duhul lui Dumnezeu în simplitatea inimii, neținând nici o formă alcătuită din gânduri compuse pe care le suscită gândirea, ci așteptând cu credință să urce în inima noastră adevărul cunoașterii lui Dumnezeu, atunci când știe El, în gânduri limpezi despre măreția Lui așezate în noi, așa cum spune Pavel: „fie în trup, fie în afară de trup, nu știu” [2 Co 12, 2]. Căci treapta acestei descoperiri e foarte subțire și mișcările ei sunt mai înalte decât imaginile aducerilor-aminte ale lucrurilor văzute și decât orice gând, reflecție sau cunoaștere pe care le gândește, de care-și aduce aminte și de a cărei asemănare se folosește în lumea aceasta. Cele întâm-

³⁷ Notă marginală: „Luați aminte la acest capitol, fraților!”

plate cu fericitul Pavel s-au făcut spre povățuirea tuturor făpturilor, căci cele văzute de inteligență la rugăciune și cele pe care le va vedea în lumea cea nouă nu seamănă deloc cu simțurile cu care suntem îmbrăcați, nici cu vederea, culoarea și forma stihilor [elementelor] acestei creații. De aceea, atunci când ne rugăm, spunem că așteptăm cele viitoare — rostind potrivit poruncii Domnului: „Vină Împărăția Ta [cf. Mt 6, 10] pe care o așteptăm!”³⁸ — gândirea nu îndrăznește să-și imagineze potrivit cunoașterii noastre pe Cel ce este de necuprins [neînțeles] pentru creatură; căci stă scris: „Nimic semănător nu s-a urcat la inima omului și limba nu știe să spună ce a pregătit Dumnezeu să dea prietenilor Săi” [1 Co 2, 9; Is 64, 3] și pe care le furișează în chip neînțeles în inimile noastre prin Duhul Care le descoperă celor care le așteaptă.

60. Dar poate că unii vor spune uimiți: „Nu e oare mai bine să privim la acele lucruri în mintea noastră decât să rătăcim în gânduri rele?” O, înțelepți nepricepuți! Ca și cum toată calea și mișcările sufletului ar fi una din acestea două: fie întârzierea în asemănări alcătuite din imagini și forme, fie rătăcirea în gândurile rele! Unde e atunci suferința pe care gândirea o primește când înțelege sensul versetelor [Scripturii] și care cade peste om și-l străbate din creștet până în tălpi ca o flacără și a cărei mișcare încălzește tot trupul asemenea unui cuptor aprins, lipindu-l de pământ prin apăsarea insuportabilă a emoției dureroase care-i chinuie inima până acolo încât din pricina durerii ascuțite a rugăciunii strânge pământul în dinți? Cunosc într-adevăr pe unii care, prăvăliți la pământ din pricina intensei suferințe pe care le-a pricinuit-o rugăciunea, odată căzuți cu fața la pământ și-au pierdut limba din gură și au umplut-o de praf, după care au spălat-o și băgat-o înapoi. Unde e atunci bucuria revărsată pe neașteptate în inimă și care inundă asemenea unui val toate mișcările, care răpește inima într-o beție negrăită într-atât încât singuraticul nu mai seamănă cu un om, ca și cum prin risipirea inimii în

³⁸ Parafrază liturgică a cererii a 2-a a rugăciunii „Tatăl nostru” în cultul Bisericii Asiriene a Răsăritului; cf. mai sus Suta I, 89.

valul acela ar fi fost înălțat în afară de trup și nu mai stă pe pământ? Unde e atunci înțelegerea care-l face pe neașteptate să scruteze [lucrurile lui Dumnezeu], care face limba să tacă în uimire și-l ține în picioare fără aduceri-aminte, nici gând, lovit de uimirea care s-a abătut peste el plecând de la simțirea neobișnuită pe care o primește mintea de la versete[le Scripturii], și care fac nemișcate simțirile și inteligența lui? De toate acestea se lipsesc cei care la rugăciune se leagă de imagini și forme. Dar unde sunt și cei care spun că nu e nevoie de slujba psalmilor? Spun adevărul ca înaintea lui Dumnezeu: știu un om care s-a învrednicit prin mila și harul lui Hristos să facă experiența tuturor acestor lucruri plecând de la slujba psalmilor, și nu numai o dată sau de două ori; și erau oameni slabi și lipsiți, asemenea nouă, pe care Dumnezeu ne mângâie din când în când în meditățile și rugăciunile noastre nu din pricina viețuirii noastre, ci din pricina milei Lui. El ne mângâie cu lucruri mărețe care nu sunt ale unor oameni lipsiți cum suntem noi, ci mai degrabă ale unor oameni însemnați care au atins harul curăției și cărora li se dau descoperiri mari și taine negrăite în simțirea minunată a lucrurilor lumii viitoare și în desfătările unei cunoașteri mai presus de fire.

61. Lângă orice om este, prin urmare, o Putere. Ori de câte ori Aceasta se depărtează de el, frica se apropie numaidecât de inima lui, puterile inteligenței lui slăbesc și orice cunoaștere sărăcește în el cu totul; și atunci omul e cu totul lipsit de încrederea credinței, iar gândurile îi devin asemenea celor ale unui copil mic. Dar când Aceasta se apropie din nou de el, curajul intră numaidecât în sufletul său, inima i se face mai tare ca un munte și nu se mai teme de nici o făptură; nimic nu mai înspăimântă inima lui, nici teama de demoni, nici cea de fiarele sălbatice, nici cea de oamenii răi și ticăloși, nici bolile trupului, nici goliciunea, nici lipsa de hrană, nici chiar moartea de care se teme și firea. Pe scurt, omul se îmbracă în râvnă [zel] ca în niște cărbuni aprinși, și nimic din creația lui Dumnezeu nu mai înspăimântă gândirea, vederea și amintirea lui.

62. Cred că aceasta era Puterea prin care fericiții mucenici au biruit suferința chinurilor lor și au călcat vitejește în pi-

cioare torturile prigonitorilor lor. Și tot prin ea și părinții singuratici au disprețuit grelele ispite ale demonilor.

63. Unii mucenici au văzut această Putere în chip sensibil, și în culmea chinurilor lor mulți au văzut-o cu ochiul liber. Unii au văzut-o ca pe o mantie întinsă peste ei, alții ca o mână de om care-i umbrea de sus, alții ca un tânăr chipeș stând lângă ei. Iar prin această vedere nu numai că dobândeau curaj, dar deveneau cu totul insensibili la toate chinurile ce se abăteau asupra lor. Când li se tăia un mare număr de mădulare și trupul le era sfâșiat și plin de sânge, când li se tăiau încheieturile și li se smulgeau carnea și pielea, gândirea lor nu suferea nimic, căci adeseori li se lua până și durerea trupului. Așa cum povestește unul din ei, când i s-au tăiat și smuls mai multe mădulare ale trupului său, era plin de beție ori de câte ori i se tăia unul din ele, și cu gura plină de râs și bucurie înălța lui Dumnezeu un imn de bucurie. Dar când i s-a tăiat unul din membrele de jos, și anume un genunchi, a simțit durerea. Iar când a fost întrebat de ce la toate celelalte mădulare a rămas tăcut și se bucura, iar la acesta a strigat — ceea ce i-a făcut pe prigonitori să-și recâștige puterile, ca și cum mucenicul lui Hristos ar fi slăbit în luptă —, le-a răspuns adevărul: „Să știți că pentru toate celelalte pe care le-ați tăiat n-am suferit nici o durere și gândirea mea era cu totul în cer, dar la acest membru am fost părăsit de Dumnezeu Care m-a lăsat să sufăr, ca să-mi aducă aminte că sunt om și că nu o putere a firii m-a susținut până acum.”

64. Aceasta e Puterea care în pustia înfricoșătoare îi păzește pe singuratici în chip nevăzut de vătămarile demonilor. Deși aceștia nu știu cum e cu putință firii omenești să locuiască patruzeci sau cincizeci de ani împreună cu fiarele sălbatice și să rămână în lupta cumplită cu demonii fără ca gândirea lui să se vatăme sau să se descurajeze deloc, și inima lui să salte zi și noapte plină de bucuria îngerilor, ca și cum ar locui încă de aici în cer. Văd cu inteligența această Putere singuraticii care se păzesc pe ei înșiși în toate luptele ostenețelor lor. Dacă vrea cineva un semn, să știe că poate simți întotdeauna când anume acesta se depărtează și când se apropie de el. O simte

după schimbarea care are loc în el: căci simte pe neașteptate în el o putere negrăită în ciuda slăbiciunii firii, până ce după puțin timp aceasta scade și schimbarea dispare. Prin ea sporesc singuraticii în făptuirea poruncilor. De multe ori ea schimbă atât gândirea, cât și alcătuirea trupului. Cine a simțit aceasta să înțeleagă. Se cade, fraților, să medităm cu grijă la înțelegerea lucrurilor, căci prin această privire neconținută ne apropiem de cunoașterea desăvârșită și de simțirea negrăită. Cine se deprinde în această cunoaștere dobândește o smerenie mare și nesfârșită și o credință neclintită în Dumnezeu.

65. Stă scris [că Hristos e] „mai întâi născut decât toate făpturile” [Col 1, 15] decât cele raționale văzute și nevăzute, fiindcă El Cel dintâi S-a născut la viața lumii de dincolo prin învierea din morți.

66. E pe drept cuvânt „mai întâi născut” față de noi, fiindcă înainte de El nimeni nu se născuse sus, și bine se numește „mai întâi născut” nu numai față de noi, ci și față de firile netrupești, fiindcă și creația lor țintește spre această naștere.

67. Dacă Ierusalimul e „cetatea marelui Împărat” [Ps 47, 3] și el se numește cu numele Ierusalimului din cer [Evr 12, 22] cu care-l numește Scriptura — căci Ierusalimul pământesc era într-adevăr o prefigurare —, atunci numele de „chip [al lui Dumnezeu]” dat în chip nepotrivit lui Adam [Fc 1, 26] ținea spre împlinirea efectivă a adevărului său [în venirea lui Hristos Chipul Dumnezeului nevăzut; Col 1, 15], când avea să se îplinească acest cuvânt de mai înainte [al Scripturii].

68. Se cădea ca întreaga creație să se închine Chipului Împăratului [cf. Evr 1, 3]. Până atunci nu S-a văzut ca un om să fi primit închinare de la îngeri. Numele de Chip se potrivește foarte bine Celui spre Care privește toată creația văzută și nevăzută, Căruia i se închină și pe care-L cheamă cu numele de Dumnezeu; prin El vor fi înfățișate lui Dumnezeu toate, iar prin trupul Său văzut am văzut ascunzimea neînțeleasă.

69. În ce privește existența, nici unul dintre sfintii îngeri nu e mai bătrân în firea lui creată decât tovarășii lui; fiindcă

abia după venirea lor la existență le-a împărțit Domnul așa cum a vrut, după trepte și cinstiri felurite. În ce privește cunoașterea și înflăcărarea iubirii, unii sunt mai întâi, alții la mijloc, și alții mai pe urmă; nimeni însă din cei de pe o treaptă mai de jos nu precede în descoperire și cunoaștere pe cei aflați pe o treaptă mai sus decât ei, nici măcar în ceea ce acestea întârzie să înțeleagă din ceea ce după rang se află pe trepte mai prejos decât ale lor.

70. Între toate cinurile firilor inteligente există zi de zi urcuș, nicidecum coborâre, fără să existe capăt al urcușului care merge de la cel mai vechi și mai întâi până la cel din urmă, căci de când au fost create și până acum ele urcă în fiecare zi.

71. Transmiterea existenței și creșterea treptată a trupurilor noastre în prima noastră stare [în existența noastră actuală], amândouă lucruri plăcute, au loc în sfintele cinuri [ale îngerilor] în inteligență, potrivit naturii lor inteligente și creșterii lor care ține de inteligență. La noi transmiterea existenței are loc de la un trup la altul; la ele însă fiecare inteligență primește creșterea de la altă inteligență. Ele cresc în toate ca niște învățăcei în taină, noi însă creștem în chip văzut.

72. Când mintea primește simțirea frumuseții ei, crește în același fel în care cresc în chip tainic îngerii. În descoperirile primite de inteligența ei, se învrednicește de comuniunea cu îngerii; fiindcă stă în rânduiala dintâi a creației firii sale, ea primește și contemplarea Prototipului ei.

73. Prima plăcere a inteligenței în primirea unei descoperiri inteligibile stă în contemplarea purtării de grijă a lui Dumnezeu a Căruia putere și călăuzire mintea o simte în evenimentele sensibile. Vine apoi plăcerea care stă în contemplarea purtării Sale de grijă față de cele ce sunt [ființe]. A treia plăcere a ei e cea care stă în contemplarea lucrării Sale creatoare. A patra plăcere a ei e cea care stă în contemplarea înțelepciunii Lui în cele ce sunt. Necuprinderea planului Său e cu atât mai puternică cu cât felurile Lui judecați sunt inegale. În prima vedere, plăcerea pleacă de la puterile omenești; aceasta e prima credință a minții. În a doua vedere, ea se bizuie pe încrederea în

Creatorul și e întărită de aceasta. În a treia vedere, plăcerea e mistuită de iubirea Lui ca un prunc care-și vede tatăl. În a patra vedere, plăcerea e ascunsă în întunericul „înțelepciunii Sale în multe chipuri” [Ef 3, 10]. În a cincea pornire, plăcerea stă în înlemnirea gândului într-o neînțelegerea lipsită de orice explicație.

74. Duhul e povățuit de aceste cinci vederi distincte într-o simțire duhovnicească din clipa în care a început să fie luminată în cele ascunse și, îmbrăcată în aceste trepte, stă în prima rânduială a firii ei create. De-a lungul tuturor acestor trepte urcă și coboară neîncetat, potrivit râvnei sau nepăsării, a întunericului sau luminii care ne vin de aici.

75. Aceste cinci schimbări diferite în creșterea minții sunt cuprinse în piscul unic al cunoașterii duhovnicești. Ele o conduc până la cea de-a doua treaptă a cunoașterii în Duhul, care e treapta creației dintâi, înrudită cu descoperirea firilor inteligibile și numită stare naturală. Același lucru îl spune un înțelept în descoperiri, căpetenie a cunoscătorilor [gnosticilor]: „Creșterea ființelor raționale e în vederea celor stricăcioase și nestricăcioase: ucenicia ei e în cele stricăcioase, desăvârșirea ei e în cele nestricăcioase”³⁹.

76. Într-adevăr Părinții spuneau că omul care se învrednicește să vadă la rugăciune lumina sufletului său, acela se învrednicește în inteligența sa și de taina descoperirilor cerești și de descoperirea celor neînțelese. Ei numesc lumină a sufletului strălucirea lui⁴⁰, fiindcă atunci când e curățit de orice părtășie cu păcatul, ea se ridică asupra sufletului la vremea rugăciunii ca un soare; prin ea strălucește sufletul în mișcările lui la rugăciune și la slujbă și, plecând de la ea, e atrasă gândirea printr-o lucrare a Duhului cu un fel de înțelegere spre cele dumnezeiești și tainice. Această strălucire se numește creația dintâi a sufletului; uneori se numește lumină, alteori strălucire.

³⁹ Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* II, 33.

⁴⁰ Cf. EVAGRIE, *Gnostikos* 45.

77. Părinții numesc cunoaștere simplă a tainelor cea care a fost deprinsă numai prin învățătură și citire, și prin auzire. Numesc duhovnicească însă cunoașterea celor care au fost puși în mișcare spre ea prin stârnirile minunate care freamătă în minte cu săltarea negrăită a inimii. Să scrutăm sufletul nostru când vedem că în el se mișcă aceste lucruri, ca să știm de unde vine în noi cunoașterea pe care ne-o aduc, în ce ordine se mișcă spre ele mintea noastră, cum și cu ce uimire le privește ca pe un lucru negrăit și cum se avântă și se aprinde inima într-o bucurie pe care nimic n-o poate stăvili și pe care omul de-abia o îndură. Cine poate înțelege să înțeleagă, dar nu numai niște simple cuvinte lipsite de orice gustare [a realităților pe care le exprimă].

78. Că gândirea a ajuns acum subțire și departe de orice cugetare groasă și că a început să întâlnească lumina poți să înțelegi din faptul că acum strângi cu ușurință minunățiile cuprinse în versete[le Scripturii] fie din rostire, fie din litere, și de îndată inima saltă și face limba să tacă. Nu căuta însă altă dovadă a întunericului din sufletul tău decât încetarea săltării de care am vorbit și care e stârnită în inimă de ascultarea sau aducerea-aminte a cuvintelor lui Dumnezeu. Cine va putea îndura dulceața ei? Și care trup îi va putea sta în față atunci când se abate asupra lui cu această stârnire care face inima să zboare?

79. Nu iubi odihna, ca să nu ajungi izvor de întuneric, ca să nu spun un vas de ticăloșii. Nu crede, frate, că fără osteneli ne putem elibera de patimi sau că poate străluci în noi lumina spre desfătarea noastră. Vedem că Dumnezeu dă toate darurile Sale duhovnicești celor ostenitori. În relaxare nimeni n-a primit vreodată daruri de la Dumnezeu, gândirea nu i-a fost luminată de cunoaștere, inima n-a primit îndrăzneala să-L cheme, nici nu s-a pus în mișcare vreodată în el o astfel de înflăcărare. Prin osteneli s-au dezbrăcat părinții de odinioară de omul cel vechi ticăloșit și s-au învrednicit de înnoirea sufletului. Când auzi acestea, nu socoti drept osteneală doar înfrânarea de la mâncăruri sau starea în picioare. Postul și rugăciunea singure nu duc pe nimeni la limpezime. Ci mă

gândesc aici la abținerea de la legăturile cu oamenii, la neîncetata cădere în fața crucii la care te dedai după puterile tale, la multa smerenie a inimii și la celelalte lucruri ale viețuirii care duc la cunoaștere și care sunt scrise în cărțile celor luminați și cunoscători [gnostici] spre creșterea în cele dumnezeiești și pe care le vei găsi nu mai puțin și în aceste capitole despre cunoaștere [gnostice].

80. Bagă de seamă să nu fii cu nepăsare față de nici o slujbă, ci înainte de a te culca ostenește-ți trupul la slujbă și în multe rugăciuni, ca atunci când vei adormi, îngerii veghetori să păzească toată noaptea trupul și sufletul tău de vedenii înfricoșătoare, de năluciri necurate și de vătămarile nopții, ca patul și somnul tău să fie sfințite de descoperirile Duhului și de osteneala rugăciunii. Afară numai de cazul în care ești bolnav, când te culci să nu ți se întâmple să-ți vezi trupul căzut în pat în mare istovire din pricina mulțimii ostenelilor pe care le-ai îndurat înainte ceasuri întregi în rugăciuni, slujbe și cântări dese. Căci altminteri nu ne vom apropia niciodată de culcare și odihnă fără ca demonii răzvrătiți să-și bată joc de noi.

81. Iată uimitoarea întrebare a unui frate simplu și răspunsul unui bătrân. Un frate l-a întrebat pe un bătrân: „Avvo, îmi plac îngenuncherile prelungite”. Bătrânul i-a răspuns: „Socot că dorești desăvârșirea, căci văd că-ți pui în gând să ieși din trup. Îngenuncherile neîncetate sunt într-adevăr ușa care duce la desăvârșire. Prin păzirea lor sfinții ies din trupul lor. Dar dacă-ți pui în gând să faci acest lucru, împlinește-ți legământul. Căci acesta e stăvilirea vieții de aici, precum și lăsarea și disprețuirea tuturor celor de aici. Printr-o asemenea viețuire se împlinește cuvântul: «Iată, noi am lăsat toate și am urmat Ție!» [Mt 19, 27]. Căci e cu neputință cuiva să înceapă această lucrare îngrijindu-se și de altceva. Pe cât e cu putință însă, nu-ți lăsa de bunăvoie timpurile [rugăciunii]. Pentru că va veni ceasul când nu-ți vei mai aduce aminte de ele. Căci din când în când vei fi ca un om beat. Nu cere însă acest lucru numaidecât; acesta va veni la vremea lui. Nu mai e mult până acolo. Așadar până ce nu te silește vreo necesitate în afara voii tale, păzește-ți bine regulile, și el va veni; căci dacă vei

voi acest lucru, nu ți se va da.” Fericit cel care a început și a ajuns la bun sfârșit îndurând ispitele care-i vin în această lucrare, și înaintea cărora sufletul său n-a slăbit, și pe care nu l-au făcut să-și lase calea. Încă și mai fericit e apoi cel care, atingându-și scopul, n-ajunge nepăsător, nici nu se oprește sau se întoarce înapoi chiar dacă s-a saturat, căci comoara lui a ajuns mai mare decât un munte, măcar că la început i se pare mică și se tulbură din această pricină, nefiind obișnuit cu cele duhovnicești; își închipuie că e deja sfârșitul și nu-și dă seama că era doar mireasma lor. A întâlnit multe lucruri minunate și variate, dar încă n-a intrat înăuntrul lor. Când te rogi, spune așadar în rugăciunea ta acestea: „Milostive Dumnezeule, trimite-mi din înălțimea sfințeniei Tale darul întoarcerii [căinței], ca să mă apropii de măreția Ta. Dumnezeule, deschide-mi inima ca să simt ce îmi e de ajutor cu o simțire ageră în fața căreia nu poate sta nici un gând de nepăsare, o simțire în stare să tulbure calmul [aparent] al patimilor”.

82. Neputința trupului nu împiedică agerimea unei conștiințe tari încă în săvârșirea binelui, dacă voința nu e trândavă. Iar o piedică din afară în calea faptelor nu împiedică o voință plină de mișcări dumnezeiești să-și primească răsplata.

83. Ziua pentru firea rațională înseamnă ca ea să-și ațintească mintea asupra tainei și să pătrundă tot mai mult în ea; e ceea ce vrea să spună cuvântul: „Și dreptii vor străluci ca soarele în Împărăția Tatălui lor” [Mt 13, 43].

84⁴¹. Când șezi între slujbe și-ți apleci mintea spre meditația asupra lui Dumnezeu, adaugă și acest gând: fă ocolul lucrurilor și întreabă-te: Cum ai venit la existență din ce nu era? Cine te-a făcut să fii ceea ce ești din cele ce nu sunt? Sau, pentru a vorbi împreună cu Scriptura: Cum ai fost creat la început în frumusețe, și prin voința ta ai ajuns rău la sfatul amăgitorului după ce ai mâncat și mănânci în toate zilele din

⁴¹ Notă marginală: „Acestea sunt spuse după scopul simplu și forma exterioară a Scripturii pentru cel a cărei minte nu poate înțelege scopul dumnezeiesc dinăuntrul versetelor arătate ale Scripturii.”

pom și te-ai întors spre rău, deși nu în acest scop ai fost creat de Creatorul? Privește încă și ce ai ajuns prin voința ta și ce ești acum fără a mai putea nădăjdui ceva, dar și la ce nădejde ai fost pe neașteptate chemat de bogăția milei Celui Care te-a chemat în Iisus Hristos Domnul nostru, Care te-a făcut să te întorci iarăși la frumusețea întâii tale obârșii în Dumnezeu. Și, deși ai rămas în neascultare și ai stăruit în cele în care ai căzut, El nu te-a trecut cu vederea, ci ți-a dăruit de la Sine aceste bunătăți și a venit să te facă viu, măcar că nu știai să ceri nimic pentru tine însuși. Gândește-te și ce ești acum în această viață de aici și ce vei deveni în puțină vreme, la ce stricăciune va ajunge alcătuirea ta, și cum vei ajunge atunci când nu vei mai fi, fără amintire și fără nume, în toate celelalte trepte de devenire ale acestei lumi. Dar cum voi spune și lucrul minunat? De la ce stricăciune la ce stare slăvită vei trece? De la ce cămară în ce palat vei fi chemat? Ce asemănare există însă între cele de aici și cele de sus, între viața de aici și cea de dincolo, între părerile noastre de acum și cunoașterea și vederea exactă de atunci? Am scris câte ceva despre acestea în cuvântul către un ucenic⁴², care poate sluji drept introducere la o reflecție utilă viețuirii în liniștire. În acele clipe îngenuchează neconținut în rugăciune în locul în care ești, lăudându-L pe Cel Care te-a adus de la nemiință la ființă, de la o stare stricăcioasă la slava unei vieți înalte și slăvite.

85. Rânduiește-ți cu orice preț lucrurile astfel încât în fiecare zi, între slujba de noapte și cea de dimineață, să existe un răgaz pentru meditare pentru că ea slujește creșterii tale în cunoașterea dumnezeiască, fiindcă și ea e o parte însemnată a lucrării privegherii. Nu socoti că toată privegherea stă numai în rostirea [de psalmi] și nu cuprinde decât starea în picioare [la rugăciune] plecând de la această rostire și pentru ea, chiar dacă aceasta e temeiul ei. Privegherea singuraticilor are multe forme prin care sufletul trebuie să crească și să se apropie de cunoașterea duhovnicească.

⁴² Cuvântul 35 în originalul siriatic, ed. Bedjan = Cuvântul 85 și 47 din ed. Theotokis (și FR X, p. 424-457 și 248-249).

86. Cumpăna somnului ține în chip limpede de cumpăna pântecelui, fiindcă somnul ni-l conducem după voia noastră și a fost încredințat mâinilor noastre. Căci atunci când am impus o măsură pântecului, ne trezim ușor înainte de ceasul rânduit în chip folositor pentru noi, din pricina ușurinței trupului, așa că e timp pentru amândouă felurile [de rugăciuni].

87. Fă același lucru și cu ceasurile zilei și împarte-le în mai multe părți: una pentru citire, alta pentru slujbă și alta pentru meditare. Când acestea vor face loc înaltei limpezimi a mișcărilor, vom ajunge să împlinim și restul. Dacă apoi inteligența se întunecă, adaugă o citire potrivită momentului. Căci aici e izvorul bogat din care țâșnesc asupra lui ape curate în chip limpede.

88. Când meditarea se unește cu rugăciunea ajunsă la limpezimea ei, atunci se împlinește pe deplin cuvântul Domnului Care spune: „Unde sunt doi sau trei adunați în Numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor” [Mt 18, 20]. Cei trei sunt: sufletul, trupul și duhul, sau: înțelegerea, meditarea și rugăciunea. Și acestea trei ajung la uimire, iar uneori se întâmplă să nu ajungă nici măcar la rugăciune.

89. Câtă vreme puterea Duhului nu se unește cu meditarea gândirii, minunarea în fața lui Dumnezeu nu se amestecă cu mișcările ei.

90. Câtă vreme gândirea nu devine limpede, n-are parte de lucrarea Duhului.

91. Când mișcările încep să devină limpezi, atunci inima se smerește ca și cum ar locui un adânc, iar plecând de la această smerenie se apropie de limpezime.

92. Iubește singurătatea chiar dacă ești prea slab pentru toate faptele care i se cuvin. Fiindcă o singură rugăciune adusă lui Dumnezeu de unul singur e mai bună decât o mie de liturghii săvârșite printre oameni. Căci nu se compară osteneala a o sută de zile petrecute în zarvă și împreună cu mulți, chiar dacă atunci singuraticul postește și-și face slujba, cu somnul unei singure nopți pe care o doarme singur. În singu-

rătatea ta roagă-te lui Dumnezeu neîncetat așa: „Dumnezeule, învrednicește-mă să am în inima mea durerea plânsului căinței. Șterge din inima mea obișnuințele lumii!” Dacă te vei îngriji să o traduci în faptă, această rugăciune te va înălța la tainele lui Hristos.

93. În osteneala săvârșită între oameni e mândrie, iar în neputința trăită în slăbiciune e zdrobirea inimii.

94. În afara liniștirii inima nu e smerită, iar fără smerenie inima nu e aprinsă de multe feluri de mișcări, și față de ele toate păzirile făptuirii singuraticului sunt pulbere și cenușă.

95. Disprețuiește-i pe cei ce se slăvesc cu vase împodobite, cu slujbe cântate în adunare și cu plăcerile mesei.

96. Când vezi că nava ta plutește frumos spre port și o împing neîncetat adieri senine și plăcute, iar neguțătoria ta prosperă în mâinile tale, teme-te și suspină ca nu cumva libertatea ta să nu sufere o schimbare din pricina liniștirii și să ajungi să-ți faci griji din pricina unui curs contrar al lucrurilor, iar veghea lungului tău drum să ajungă deșartă, pentru că împrejurările te abat spre o înmuiere a voinței.

97. Într-adevăr, mulți au început cu osteneli, cu sărăcia și omorârea față de cele trecătoare, cu rugăciunea neîncetată, cu lacrimi, cu multele închinăciuni, cu o viață smerită și nepătimășă, cu lungi zăvorări, cu liniștirea și înstrăinarea de oameni și cu toate cele pe care le-am înfățișat, dar au sfârșit în relaxare, în faimă, în legături cu bogații și în tovărășia neîncetată a celor din lume; au ajuns procurori, judecători, consilieri și mijlocitori în afaceri însemnate, unele pentru frați, altele pentru cei de lume; alții au primit să vadă femei, să asculte sfatul și povățuirea lor, așa încât chiliile lor au ajuns locuri de întâlnire pentru săteni. În locul omorârii [mortificării] dinainte, și-au ales o viață agitată și o viețuire care i-a făcut să cadă în orbire, sfârșindu-și astfel viața în slujirea trupului, și aceasta după toată asprimea viețuirii lor și viața strălucită dinainte, când nu-și îngăduiau să vadă nici măcar o față de om, iar prin întrecerea lor cu ființele netrupești și prin râvna lor pentru

viețuirea în liniștire viața lor a sfârșit prin a se asemana celei viitoare.

98. Pentru fiecare patimă care se mișcă în tine și care se luptă cu tine, în războiul cu ea te însoțesc frica și întristarea. Chiar dacă uneori se întâmplă să fi biruit, o milostivire e deja pregătită pentru tine, mai ales dacă în înfrângerea ta n-ai slăbit și n-ai dat înapoi, ci plin de durere, întristare și plâns, te-ai întors deîndată și curajos la luptă împotriva ei, te-ai înarmat și ai coborât în arenă împotriva ei. Dacă faci așa, atunci fiecare patimă te va face să înțelegi ceva. În schimb sufletul nerușinat și netemător care e îndrăzneț în păcat, povățuit de amăgiri ticăloase, și care nu cunoaște căința sau durerea pentru încălcările lui ci, dimpotrivă, își procură neîncetat mijloacele pentru săvârșirea păcatului său, sufletul acesta rămâne prizonier osândei.

99. Durerea pentru Dumnezeu e un leac pentru cel lovit de ea, căci scris este: „Întristarea pentru Dumnezeu lucrează căința sufletului și întoarce la viață” [2 Co 7, 9]. Și pentru el nu e numai nădejde de vindecare, dar în cazul unei pedepsiri a lui, are prieteni care mijlocesc pentru el la Dumnezeu pentru că îl văd suferind și trist în ea.

100. Dumnezeu vrea să dea întotdeauna vindecare oricui, dacă bolnavul își caută scăparea la El. Măreția Lui nu se scârbește de bolile grele și pline de duhori. Cu cât sunt mai grele și mai pline de duhoare, cu atât mai multă purtare de grijă îi arată Dumnezeu, dacă acesta își caută scăparea și se întoarce la El. Căci Dumnezeu nu închide ușa și nu o deschide doar din când în când. Ci ori de câte ori Îl cheamă cineva e gata să-l ajute cu purtare de grijă și nu-l disprețuiește din pricina bolii lui reale, ci dacă acesta Îl cheamă degrabă, îl învrednicește de o purtare de grijă încă și mai mare față de el din pricina bolilor lui grele care duc spre moarte⁴³.

⁴³ Notă marginală: „Acest cuvânt are cinci capitole mai mult. Poate că schimbarea vine din felul în care a fost scris textul. Fiindcă în capitolele anterioare nu e nevoie de nici o schimbare.”

101. Cei care după căderi aspre și grele au primit darul întoarcerii [căinței] și prin darul lui Dumnezeu au fost recunoscuți drept familarii Lui și s-au învrednicit de îndrăzneala dinainte, aceștia știu bine că Dumnezeu are drept scop întoarcerea sufletelor bolnave⁴⁴.

102. Din pricina necuprinderii lor uimitoare, contemplarea Judecății și Proniei lui Dumnezeu e ascunsă în îndoială ca într-un nor chiar și pentru cei duhovnicești.

103. A înțelege în chip dumnezeiesc înseamnă a primi o mișcare aprinsă și luminoasă ca în cei care, printr-o viață fericită potrivit firii și prin nestrîcări ostenelelor lor, sunt pe urmele tainelor viețuirii de după înviere.

104. Cei care au fără strîcări ființarea [originară a firii] lor și, afară de nemurire, sunt deja dumnezei în sens figurat, aceștia și sunt ceea ce numele lor spune că sunt.

105. Strîcări e a ființelor amestecate [din suflet și trup], nestrîcări e a ființelor simple [îngerilor]. Celor dintîi le aparține contemplarea naturală secundă, celorlalte le revine contemplarea a ceea ce în distincțiile sale precede ceea ce a fost mai întîi în ce privește existența⁴⁵.

Sfârșitul celei de-a doua sute a capitolelor despre cunoaștere.

⁴⁴ „Lămurire: Adică ceea ce a fost prehotărât de înțelegerea Creatorului și de mintea Sa pentru aceasta.”

⁴⁵ Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* II, 2 („În contemplarea naturală secundă vedem «înțelepciunea în multe chipuri» [Ef 3, 10] a lui Hristos, de care s-a folosit la crearea lumilor; dar în cunoașterea care privește firile raționale suntem învățați despre ființa Lui”) și 3 („Prima dintre toate cunoașterile e cunoașterea unică a Monadei, și mai veche decât orice contemplare naturală e cunoașterea spirituală care a ieșit mai înainte din Creatorul și s-a ivit o dată cu firea care l-a însoțit”). Înțelepciunea multiformă a creației e contemplarea naturală secundă proprie ființelor compuse din suflet și trup. Firile spirituale necompuse (îngerii) ajung la contemplarea Monadei care premerge existența lor.

A treia sută a capitolelor despre cunoaștere

1. A fost un timp în care nu era nume pentru Dumnezeu și va fi un timp în care nu va mai fi.

2. Nu suntem muritori pentru că păcătuim, ci suntem împinși spre păcat pentru că suntem muritori. Puterea libertății care a intervenit între timp s-a folosit de acest lucru pentru viață sau pentru moarte.

3. Unele ființe raționale sunt lipsite de nume, altele au mai multe. Lipsite de nume sunt cele dintîi, mai multe nume au cele create cu naturi corporale.

4. Așa cum diferențele corpurilor sunt încredințate lumii materiale, tot așa diferențele spiritelor le vedem în Lumina Vieții.

5. Dacă lumina materială a fost făcută spre folosul corpurilor și pentru ca simțurile să poată distinge lucrurile materiale, și dacă va fi un timp în care simțurile nu vor mai fi pentru a le distinge, e limpede că și lumina creată spre folosul simțurilor va deveni și ea de prisos.

6. Așa cum toate denumirile și numele privitoare la Dumnezeu au început la El o dată cu creația, tot așa toate numele și denumirile naturilor spirituale au început o dată cu economia lumii noastre și atunci au primit un nume de la noi. În lumile naturilor spirituale însă nu există între ele nici nume, nici denumire, nici apelativ în raport cu substanțele lor, ci în lumea lor sunt toate lipsite de nume și denumire. Toate numele nesfârșite ale lumilor sunt naturi nenumărate și ele se fac cunoscute unele altora fără astfel de distincții printr-o cunoaștere mai înaltă lipsită de nume și de semne. Toți oamenii vor fi într-o zi, la înviere, alături de ele în aceeași taină.

7. Virtutea e prilej de viață, dar și de moarte: de viață pentru cei sânguincioși, de moarte pentru cei trândavi. În deosebiri în care se arată ele vei găsi cum anume să te folosești de ea într-un sens sau altul.

8. Modul în care simțurile se folosesc de lucrurile bune ca și de cele rele arată egalitatea vieții. Opoziția lor se va manifesta la nivelul inteligenței. Uneori e la fel de adevărat și contrariul.

9. Dacă tot ce ține de contemplarea naturală secundă împreună cu toate lipsurile ei vor fi desființate în lumea viitoare, căci stă scris: „Chipul acestei lumi va trece” [1 Co 7, 31] pe toate planurile ei, atunci este evident că și contemplarea va fi desființată o dată cu ceea ce poate fi văzut.

10. Dacă nu va mai fi nimic care să pună în mișcare contemplarea realităților corporale și mintea nu va mai avea nevoie de simțuri, nici de ceva în care să locuiască, ci strângerea lor desăvârșită va precede începutul lumii celei noi care se va face într-o clipită, atunci este evident că din fire se va stinge cu totul până și aducerea-aminte de cele în care au locuit simțurile, și ea va fremăta atunci întreagă de starea pe care o va avea atunci realitatea.

11. Rugăciune adevărată e cea care ascultă de voia lui Dumnezeu și e născută în noi de gândirea la legile dumnezeiești. Prin sânguința în împlinirea acestora, iubirea față de ele ne împinge să rostim cereri aprinse privitoare la ele. Grijă conștiinței pentru împlinirea poruncilor e deja o rugăciune curată, cum și suferința inimii la disprețuirea lor e socotită și ea rugăciune curată. Durerea pentru Dumnezeu e rugăciune, sau mai degrabă cuvintele alese și mișcările grele [de sens] pe care le naște atunci în gândire rugăciunea. Și cel a cărui inimă se aprinde și arde de asemenea gânduri, se roagă chiar dacă nu stă în poziția dorită, și toate mișcările lui sunt rugăciuni uimite care se odihnesc în Dumnezeu: durerea din inima lui joacă în el rolul crucii.

12. Cuvintele înțelepte puse în mișcare de rugăciune plecând de la marile minunății ascunse în versete[le Scripturii] trag dulce toate părțile sufletului spre Dumnezeu și spre iubirea Lui, și îl țin treaz ca să privească țintă spre Dumnezeu cu înflăcărare.

13. Când spun rugăciune înțeleaptă nu mă gândesc la cea rostită plecând de la înțelepciunea acestei lumi sau de o învă-

țatură flecară și neghioabă, care ar face să roșească sufletul înaintea lui Dumnezeu din pricina slavei deșarte pe care o atâță în el și care alungă din suflet ajutorul [lui Dumnezeu]; mă gândesc la cuvintele înțelepte care țâșnesc în rugăciune plecând de la înțelepciunea lui Dumnezeu și luminozitatea sufletului, pe care le fac să urce în inimă mișcări aprinse din pricina iubirii de viața cea adevărată, care premerge rugăciunea și care, încălzind inima, o face să rostească cuvinte care vin nu din voință, ci pe care le silește să țâșnească aducerea-aminte de Dumnezeu. De câte ori pe acest drum n-au țâșnit lacrimi din aprinderea inimii și ajutorul lui Dumnezeu. Aceasta e rugăciunea pe care Părinții o numesc rugăciunea curată.

14. În rugăciunea curată gândirea nu e deloc liberă de întipăririi și de gânduri materiale; altfel n-ar mai fi rugăciune, ci ar avea loc o descoperire. Numai pe această din urmă treaptă e lipsită gândirea de imagini și asemănări și se ridică mai presus de întipăririi și materie, cum spune Evagrie: „Mintea care privește la Dumnezeu în rugăciune e liberă de întipăririi și materie”⁴⁶, ceea ce face din ea o descoperire dincolo de cuvânt. În rest, orice rugăciune care e glas, în măsura în care gândirea rămâne în ea curată, nu poate fi dincolo de întipăririi. Nu stă în puterea noastră să ne oprim să ne gândim sau nu la ele. De câte ori nu se întâmplă ca atunci când ne rugăm curat și înflăcărat, mișcarea rugăciunii să primească fără motiv și fără voie o întipărire de la grosimea materiei, chiar atunci când tot timpul curg neîncetat lacrimi și mișcarea sufletului e îndreptată spre cele viitoare. Rugătorul se luptă, nu în chip pătimaș și fără ca acest lucru să devină vreodată scopul meditației, să scoată gândirea din această grosime [a materiei] și să rămână fără a simți nimic în sine. Căci dacă gândirea nu s-a învrednicit să primească în rugăciune o descoperire printr-o simțire duhovnicească, e cu neputință ca mișcările ei la rugăciune să ajungă dincolo de întipărire. Când e vorba de firea omenească, faptul de a fi mișcată dincolo de cele materiale are loc numai în viețuirea duhovnicească, o treaptă care e dincolo de fire. În măsura în care nu s-a învrednicit de aceasta

⁴⁶ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 46.

în viața de acum, el nu poate să aducă în amintire ceva din cele ce fac obiectul mișcărilor rugăciunii, și care e cu totul în afara asemănărilor acestei lumi, afară numai, precum spuneam, dacă nu s-a învrednicit de o descoperire duhovnicească în inteligența lui. În măsura în care în cunoașterea și viețuirea lui umblă încă sub această treaptă, gândurile sale nu pot trece dincolo de semnul acestei lumi. Chiar dacă la rugăciune își îndreaptă meditația spre cele cerești, el le va putea doar ase-măna cu cele pământești, afară numai dacă nu s-a învrednicit de viețuirea duhovnicească care e dincolo de orice chip al lumii acesteia, în care să fi putut simți ceva mai înalt decât conștiința fiilor oamenilor. Dacă însă rugătorul nu luptă cu mișcările lui, așa încât gândirea lui să nu întârzie în închipuirile care-l năpădesc atunci, dacă e nepăsător și le lasă să se sălășluiască în el și începe să vorbească cu ele, atunci încetul cu încetul va pierde și scopul rugăciunii. Or, lucrul rugătorului e să vegheze să-și țină curată gândirea în rugăciune și să o desfacă neîncetat de cele care o leagă de lucruri, până când ajunge la viețuirea duhovnicească și rugându-se se va ridica mai presus de luptă pentru că gândirea lui se va fi înălțat dincolo de toate chipurile [formele] acestei lumi.

15. Atenția la gânduri e odrasla atenției la simțuri. Sânguina în aceasta din urmă e semnul grijii de cea dintâi. Lăsarea uneia din ele duce în chip necesar la căderea în cealaltă.

16. Jertfa împăcării e smerenia adusă lui Dumnezeu dintr-o inimă moartă din pricina aducerii-aminte de greșelile de care s-a făcut vinovat omul înaintea Celui care este Viața lumilor, fie de cele făcute în trecut, fie de cele pe care le face greșind în fiecare zi. Un asemenea om își trezește sufletul, îl smulge din acestea și nu încetează să-l îndrepte spre întoarcere [căință] amintindu-și în fiecare clipă de milele lui Dumnezeu Căruia această rugăciune îi place mai mult decât toate jertfele și decât orice ofrandă⁴⁷.

⁴⁷ „Lămurire: Ceea ce înseamnă că în momentul cererii lor oamenii sunt treziți la simțirea ajutorului pe care li-l dă Dumnezeu. Nu că-l primesc din pricina cererilor lor, dar în momentul cererii conștientizează ceea ce aveau dintotdeauna fără să știe însă că vine de la Dumnezeu.”

17. Fără un dar din partea Lui omul nu poate înălța lui Dumnezeu nici măcar o singură „slavă” spusă dulce din inimă. Cei mai mulți știu aceasta din auzite, dar cei care i-au făcut experiența în fapt o știu pentru că-i primesc experiența în rugăciunea lor pentru aceasta. Dumnezeu Își găsește odihna în sufletele care după ce L-au mâniat se întorc la El ca să-i ceară împăcarea.

18. Până ce omul nu se smerește, ajutorul lui Dumnezeu nu vine la el. Harul lui Dumnezeu stă neconținut la o oarecare distanță de acesta și se uită la el, mai cu seamă la rugăciune. Iar când începe să se miște în el un gând de smerenie, se apropie numaidecât de el cu mii de ajutoare⁴⁸.

19. Ajutorul dat în ceasul rugăciunii e mai mare decât cel care ne vine în orice alt moment în care ne ostenim. De aceea și demonul luptă cu omul cel mai mult în acest ceas ca să-l împiedice să se apropie de Dumnezeu în gândurile lui.

20. Orice aducere-aminte de înțelepciunea lumii care îi vine sufletului la rugăciune e potrivnică lui și nu-i aduce decât vătămare. Dar înțelepciunea Duhului smerește sufletul, îl trezește la privirea spre Dumnezeu în minunare și-l cufundă în adâncul smereniei prin adevărul pe care i-l arată fără vâl.

21. Firile nevăzute, creația de sus a celor numiți întâi-născuți în ceruri [cf. *Evr* 12, 23], cresc și se înnoiesc în fiecare clipă. Ele nu coboară niciodată spre ceva mai puțin bun față de bunătatea în care locuiesc din prima zi a creației lor. N-au făcut niciodată experiența răului, ci sunt în întregime dincolo de el și iubesc cele de sus, afară de cele care de când au coborât n-au fost convinse încă să aibă în vedere [din nou] urcușul⁴⁹.

⁴⁸ „Lămurire: Cititorul care înțelege să ia aminte la ceea ce înțelege aducându-și aminte de ce s-a spus: «M-am făcut tuturor toate ș. a. m. d. [1 *Co* 9, 22] și să nu caute să înțeleagă acest lucru potrivit preștiinței lui Dumnezeu, ci potrivit cunoașterii comune. Știm și noi că aceasta este și adevărată și neadevărată, dar luăm partea libertății și orice ar fi această creație de acum pentru cei luminați, dăm slavă tainei Economiei Celui ce a vrut ca toate mijloacele ei să fie acoperite de un vâl pentru noi!»”

⁴⁹ Aluzie voalată la împăcarea viitoare a îngerilor căzuți cu Dumnezeu. Cf. A. LOUF, p. 206.

22. Dacă vrând cineva să se arate înțelept pretinde că aș spune că ele n-ar avea înclinații, acesta m-a înțeles greșit. Căci dacă ar fi fost lipsite de înclinații, n-ar fi fost supuse schimbării și ar fi stat la locul lor; necoborând de unde se găsesc, nu vor putea nici urca. Ar fi atunci firi legate și lipsite de înclinații, și n-ar putea face nici o schimbare, nici în sus, nici în jos, neputând nici să crească, nici să scadă. Dar cine poate să crească plecând de la ceea ce este, se poate și întoarce înapoi, dacă vrea, și e supus înclinațiilor; și e limpede că oricine are o asemenea putere și-și îndreaptă înclinația doar într-o parte, acela o va face plecând de la prisosul iubirii binelui și datorită luminării, trezviei și celorlalte lucruri asemănătoare care-i vin de aici.

23. Cuvântul care spune: „Casei Tale i se cuvine sfințenie” [Ps 92, 7] are același înțeles cu cuvântul: „Sfințenia e data sfinților”. Căci casa Domnului suntem noi, ființele raționale. Când ne curățim această casă cum se cuvine Domnului prin îndepărtarea de tot ce-i rău, atunci sfințenia Lui vine să locuiască în noi în unirea voințelor, fiindcă sfințenia se cuvine sfinților.

24. „Casei Tale i se cuvine sfințenie” [Ps 92, 7]. Bine e ca această casă a lui Dumnezeu să fie plină de sfințenie și podoabă. Bine e și ca acela care vrea să se facă sălaș al Duhului Sfânt să-și curețe sufletul de orice rău, pentru ca, dacă e cu putință, să se asemene cerului. Căci așa cum cerul e curat de orice rău, e tronul lui Dumnezeu și sălașul serafimilor și prisoșește în tot binele duhovnicesc, tot așa și sufletul care dorește și se sânguiește să se facă sălaș al Dumnezeirii se cade să se curețe de toate mișcările rele și să se umple de tot felul de laude, și atunci Domnul se va sălășlui în el, îl va umple de podoaba sfințeniei Lui și va fi înconjurat de jur-împrejur de firile spirituale, fiindcă acestea au datoria de a cinsti sălașul Domnului. Mai întâi omul se curăță de rău, după care se umple de bună mireasmă și Domnul îl sfințește apoi prin Duhul Său.

25. Sunt vrednici de admirație cei care au făgăduit să se abțină până și de la gândul la femei, dar care le primesc cu

ușurință pe acestea în persoană, deși știu foarte bine că prin femei luptă satana cu sfinții. Ei pretind că nu mai păstrează nici o aducere-aminte de aceste întâlniri, ca să nu mai spunem nimic de vederea și convorbirile cu ele. Dar dacă și numai gândul pus în mișcare pe neașteptate în jurul unor asemenea lucruri ne aruncă deja în primejdia unei lupte, cu cât mai mult atunci când vor sta în fața simțurilor noastre înseși aceste lucruri, iar vederea lor aievea pune pe jar gândurile unui ascet celibatar.

26. Singuraticul care primește cu ușurință vederea unei femei primește bucurios înăuntrul său și aducerea-aminte de ea. Iar cine refuză să o vadă e limpede că alungă departe de gândirea lui și amintirea ei ca pe niște cărbuni aprinși. Înclinația spre una trădează plăcerea încercată în cealaltă: înclinația spre aducere-aminte trădează plăcerea vederii, iar înclinația spre vedere trădează plăcerea aducerii-aminte.

27. Curăță-ți gândirea de gânduri trupești, ca să guști o dulceață care nu cade sub nici o alcătuire a limbii.

28. Nădejdea celor viitoare te face să uiți cele pământești alungându-le din gândul tău. Ridică-ți neconținut gândirea și ațintește-ți privirea spre sălașurile spre care vei sfârși prin a urca.

29. Deznădejdea îl face pe om să iasă din gândurile limpezi și îngroapă inima sa în pământ. Nădejdea limpezește inima și o îmbată neîncetat, așa încât dorința sa îl face să uite cele pământești și mișcările lui îl fac să hoinărească în sălașurile cerești. Căci prin așteptare inima se face cu ușurință limpede.

30. Gustarea Împărăției e o mișcare veselă spre cele viitoare și care freamătă în suflet dincolo de puterile lui. În fața ei toate măduarele trupului se desfac, pentru că nu pot îndura forța ei care înmoaie oasele și încheieturile într-o beție care trece dincolo de rânduiala firii.

31. Câtă vreme omul nu nesocotește cele văzute și supuse stricăciunii și nu calcă în picioare viața vremelnică e semn că inima lui n-a primit încă mișcarea spre cele așteptate în nă-

dejde. Bucuria și credința care se nasc din gândurile stării sufletești sunt puternice, dar acea bucurie nu poate coexista în suflet împreună cu cea legată de cele trupești. La cei a căror gândire se bucură și se întristează de cele văzute, acea bucurie nu se pune în mișcare dat fiind că inima lui e ținută încă de dezmiardările tinereții, relaxarea trupului o apasă și frica de a pierde cele de aici o face să nu râvnească să le nesocotească.

32. Pierzându-și nădejdea în viața trupească și lăsându-și vechile obișnuințe, omul dobândește cu ușurință un suflet care rămâne dincolo de închipuirile simțurilor trupești.

33. Când gândul e tare în nădejdea lui, chiar dacă trupul e slab, sufletul nu este biruit, nici nu-și pierde bogăția. Când însă trupul e doborât și-și încetează alergarea, iar mintea e încă slabă, n-ar trebui să înceteze plânsul.

34. Veghează ca neputința trupului să nu-ți împiedice viața în singurătate; căci în viața de liniștire cu Dumnezeu bucuria ta va fi de două ori mai mare dacă trupul e chinuit. Bagă de seamă să nu te dai celor două boli care nasc moartea veșnică [nemuritoare]: nelucrarea trupului și slăbirea sufletului prin simțuri. Dar o boală însoțită de veghe nu ne va vătăma deloc.

35. Dreptatea e făptuirea celor bune față de oameni potrivit legii firii și Scripturii. Virtutea e făptuirea celor bune față de Dumnezeu, săvârșite fără intermediari între noi și El, în sânguința unei voințe bune. Cine umblă în cea dintâi e un om drept, cine umblă în a doua e un om virtuos. Dar nădejdea singuraticilor înțelepți în calea cea dreaptă și pe care așteaptă să o atingă prin viețuirea lor e mai lăuntrică decât aceste două făptuiri: nu se oprește la dreptate și nu rămâne la virtute. Acestea sunt anticamere pe care nădejdea le străbate în drumul ei și de unde pleacă îndreptându-și alergarea spre Cel ce este Cauza [a toate]⁵⁰.

⁵⁰ Ecou îndepărtat al unui creștinism „cu două viteze” propriu Siriei în secolul IV, care îi împarte pe credincioși în „drepti” și „desăvârșiți” (cf. *Cartea treptelor*), la care Isaac adaugă o a treia categorie: „singuraticii” (cf. LOUF, p. 210).

36. Așa cum etapa a doua e mai bună decât cea dintâi, tot așa și a treia e mai bună decât celelalte două. Și așa cum, când am început-o pe a doua, nu e nici un motiv să o desființăm pe cea dintâi, tot așa atunci când în viețuirea noastră se ivește cea de-a treia nu e nici un motiv ca etapa dinainte să nu-i facă loc și să dispară înainte de venirea ei. Trebuie să le cinstim însă pe fiecare din ele la timpul și locul lor, ca libertatea noastră să nu ajungă deșartă din pricina trupului. Căci atunci când n-am făcut încă loc făptuirii etapei a doua, va trebui să ne îngrijim ca trândăvia să nu ne facă să lăsăm nelucrate cele ale etapei dinainte.

37. Lacrimile care curg la vremea rugăciunii, dulceața versetelor care cad în inimă și o îndulcesc, limba care începe să le repete nesățios și iubitor, fără să fie în stare să-l lase pe unul ca să treacă la altul din pricina dulceții care este în el, sau bucuria parțială care se ivește uneori în citire sau meditare, toate acestea și altele asemănătoare sunt gustarea ajutorului harului lui Dumnezeu, gustat fără să fie cunoscut [limpede] de cei ce se sânguiesc în lucrarea lor ca să întărească și să facă să înainteze sufletul lor în virtute [în bine] și ca să sporească vigoarea lui.

38. Când, după ce a stat o vreme liniștită la slujbă sau la rugăciune, pe neașteptate și fără să fi vrut aceasta, mintea face trupul să se ridice din rânduiala lui, aceasta e poarta cea mare care începe să se deschidă înaintea lui și lucrarea darului lui Dumnezeu, și acesta nu este unul din darurile mici și mângâierile parțiale date fiecăruia. Spre aceasta să alergăm, frate, și acest lucru să-l cerem și să-l fixăm drept scop făptuirii noastre. Căci nu se cade să spunem prea multe despre aceste lucruri; sunt de ajuns câte au fost spuse până aici.

39. Scopul ființelor raționale e cunoașterea celor desăvârșite, o putere ascunsă în ceea ce fiecare simte în chip nedeslușit în orice element al făptuirii lor.

40. Dacă propriu luminii raționale e să conducă fără împiedicare spre prima Lumină, și dacă acest lucru se întâmplă încă de pe acum în ființele raționale prime [îngerii], pe care

cuvântul mântuitor le-a înfățișat drept icoană a tainei viitoare [cf. *Lc* 20, 36], e evident că aceia care se găsesc în lumea netrupească vor primi tot aici și moștenirea luminii, iar nu în lumea necuvântătoare și grosolană, cum mint cei groși la cunoaștere.

41. Așa cum nepătimirea nu înseamnă că patimile nu se mai mișcă în suflet, ci că stârnirile lor nu mai sunt simțite cu plăcere, tot așa rugăciunea curată nu înseamnă că nici o închipuire a unui lucru nu se mai mișcă în minte, ci că aceasta nu se mai uită la ele, nici nu rămâne să vorbească cu ele. E evident că de aici va ieși o luptă și că fără luptă rugăciunea nu va putea fi curată decât din când în când, pentru scurtă vreme, cu ajutorul îngerilor. Aceasta e singura odihnă pentru noi în luptele noastre, fiindcă, așa cum spun Părinții, împotriva mișcărilor firea noastră e întărită în ascuns de lucrarea îngerilor. Nepătimirea nu înseamnă o înălțare dincolo de aceste mișcări și de închipuirile trupesti, fiindcă încetarea gândurilor, a mișcărilor și atacurilor gândurilor și a stăpânirii lor asupra noastră nu ține de treapta făptuirii rugăciunii, ci de cea a uimirii și descoperirii.

42. Rugăciunea curată stă în faptul că gândirea nu mai hoitărește în mișcările stârnite în noi fie de către demoni, fie de către fire, fie de aduceri-aminte, fie de o mișcare a temperamentului nostru.

43. Chiar și în rugăciunea curată sunt mai multe măsuri potrivit măsurilor gândirii celor care o aduc.

44. Cu cât este gândirea mai presus de iubirea celor pământești, cu atât are mai multă odihnă de la imaginile lor la vremea rugăciunii. Iar când s-a înălțat cu totul dincolo de iubirea celor de aici, gândirea nu mai rămâne în rugăciune, ci e înălțată dincolo de rugăciunea curată, pentru că în rugăciunea ei se ridică neconștient aurora harului și prin lucrarea lui sfântă acesta o scoate din când în când afară din ea.

45. Pe măsura micșorării iubirii de cele trecătoare se micșorează și gândirea la ele, și pe măsura micșorării gândirii la ele se micșorează și gândurile; pe măsura micșorării gânduri-

lor are loc curăția sufletului, iar pe măsura curăției lui la rugăciune coboară peste gândire lucrarea [Duhului]. Căci este evident că ea urmează cu necesitate ridicării mai presus de iubirea de cele văzute și trecătoare, despărțirii de cele trupesti și eliberării vădite de ele.

46. Când gândirea e mai prejos de rugăciunea curată, atunci când ea se roagă mișcările sufletului sunt slabe și rămâne în stăpânirea poftelor trupului. Dar când viețuirea ei a atins cu adevărat curăția rugăciunii, atunci a ajuns la desăvârșirea treptei sufletești. Când în rugăciunea ei urcă dincolo de mișcările curate, atunci intră în viețuirea treptei duhovnicești față de care treptele rugăciunii sunt mai prejos, cum sunt mai prejos și față de viețuirea viitoare. Lucrarea rugăciunii și folosul ei sunt proprii omului atunci când puterea și cunoașterea viețuirii lui sunt cele ale treptei sufletești. În lumea aceasta nimic nu e mai înalt și mai mare [decât rugăciunea] între toate făptuirile proprii treptei sufletești. În lumea cea nouă însă, chiar și rugăciunea va dispărea, fiindcă oamenii vor fi puși în mișcare pe o treaptă mai înaltă decât cea a rugăciunii. Din când în când această treaptă se lucrează la rugăciune în sfinții desăvârșiți chiar și în lumea aceasta.

47. Orice contemplare a sfinților îngeri de către oameni în lumea aceasta îi conduce până la treapta creaturalității lor naturale, contemplare numită cunoaștere secundă și aflată dincolo de curăție. Tainele de dincolo de această treaptă nu mai țin de puterea îngerilor și de învățătura dată de aceștia, pentru că până aici ajunge puterea mișcărilor și treapta cunoașterii naturale a cetelor spirituale. Fiindcă atunci când se învrednicesc să fie puse în mișcare spre cele aflate dincolo de treapta lor, chiar și ele pătimesc acest lucru prin har, nu printr-o putere care le-ar fi naturală, nici printr-o cunoaștere care să le fi fost predată.

48. Acestea sunt mișcările prin care îngerii luminează în ascuns sufletul, mișcări care freamătă în noi prin prezența lor statornică lângă noi și prin iubirea lor atât de năvalnică față de noi care face ca firea noastră să înainteze ca și cum ar fi

condusă de o călăuză: mai întâi ele încep prin a ne pune în mișcare în ascuns prin frumusețea virtuții, cum fiecare poate simți din când în când el însuși. Apoi, pe neașteptate, se stârnește un zel aprins cu o dorință fierbinte de bine, adeseori chiar și în lucrări care n-au legătură cu frica de Dumnezeu. După care, fără motiv, țâșnește dinăuntru o părere de rău repede care ne înalță dincolo de gândurile obișnuite și care e aprinsă nemăsurat de aducerea-aminte și de iubirea de cele frumoase. Aceasta se spune că e o lucrare a îngerilor care are loc prin bunăvoința Domnului Iubitor de oameni. Nu numai oamenii virtuoși, dar și vameșii, desfrânatele, ticăloșii și uci-gașii simt în ei o asemenea mișcare prin care îngerii se trag, pe cât le stă în putință, departe de rău și spre virtute, ne abat de la cele rele și ne apropie de curăție. Chiar și lucrătorii răutății s-au întors prin ea și au plăcut lui Dumnezeu, și se spune că n-au atins numai curăția fapturii, ci și curăția conștiinței; nu s-au curățit numai de faptele răutății, dar și de gândurile și reflecțiile la ele. Adeseori la cei al căror pământ e bun [cf. Mt 13, 8], focul aprins pe care l-au primit la început nu se va domoli până ce nu vor fi atins prin el treapta desăvârșirii și vor fi primit o curăție desăvârșită. Îngerii ne împing astfel să înaintăm de la răutate la virtute, prin virtute ne apropie de curăție, iar odată ajunși la curăție ne fac să ieșim din ea prin cele două cunoașteri mai presus decât ea, una din ele ținând de alcătuirea naturală. Acesta e capătul oricărei povățuiri ce vine de la ei, dincolo de care se află, spun unii, vederea Sfintei Treimi care e capătul și sfârșitul tuturor descoperirilor ce țin de cunoaștere, și în care [vedere] vor avea loc atât pentru îngeri, cât și pentru oameni toate mișcările Împărăției cerurilor într-o viață fără sfârșit.

49. Orice descoperire a cunoașterii duhovnicești care e mai presus de contemplarea celor trupești și a celor netrupești vine dintr-o descoperire a lumii viitoare, în timp ce acestea două țin de contemplarea celor ce sunt. Acestea sunt capătul desăvârșirii de aici, în vreme ce cunoașterea lumii viitoare la ființele raționale se ridică dincolo de aceste două trepte și e cunoașterea Ființei. Orice descoperire a tainei pe care, fie

îngeri, fie oameni, o primim aici, vine dintr-o descoperire a lumii celei noi. Fiindcă aici nu contemplarea celor ce sunt va mai pune în mișcare ființele raționale, fiindcă aici mișcările lor vor fi dincolo de simțire și cunoaștere, dincolo de cele sensibile și inteligibile, fiindcă acestea sunt cunoașteri, nu cunoașterea. Fiindcă aici inteligența nu va mai hoinări prin multe cunoașteri, ci va sta în cunoașterea Unului într-o uimire neîntreruptă. Aici există o ordine în trepte, acolo însă nu va mai fi nevoie de trepte, ci va fi o [singură] mișcare neîncetată spre Dumnezeu, și firea nu va mai ieși din ea pentru a privi spre altceva.

50. O rugăciune neînsoțită de o viețuire virtuoasă e ca un vultur ale cărui aripi încep să-și piardă penele.

51. Există o conștiință curată și alta duhovnicească. Cea dintâi e atunci când gândurile și amintirile privitoare la această lume sunt în noi fără patimă, cea de-a doua atunci când, plecând de aceste gânduri și amintiri, aceasta e pusă în mișcare spre contemplarea acestora. Atunci nu e de ajuns ca ele să rămână în noi în chip curat și fără patimă, ci trebuie ca o dată cu simțirea mișcărilor lor, să îngăduie ochiului minții să privească înăuntrul lor, ca să sugă de aici dulceața Duhului. Conștiința curată poate fi dobândită prin osteneală și trezvie, iar conștiința duhovnicească prin exercițiul și meditarea scopului duhovnicesc al cunoașterii de către o inteligență care o cultivă.

52. Una e trupul care cultivă virtutea [noblețea] lui și alta e inteligența care cultivă virtutea [noblețea] ei. Cultivarea virtuții trupului curăță sufletul de trăsătura lui pătimășă; cultivarea virtuții inteligenței face sufletul să vadă și-l face să se apropie de la întunericul neștiinței la cunoașterea adevărului.

53. Nu toți care se ostenesc în virtute dobândesc cunoașterea care vede adevărul, dar toți pot dobândi făptuirea unui lucru împreună cu un discernământ bun.

54. Nu e cunoscător [gnostic] care să fie lipsit de virtuți în viața sa, dar vei găsi mulți virtuoși care nu au cunoașterea [gnoza]. Să ne grăbim deci să alergăm după aceasta, fiindcă

ea face desăvârșită în sufletul nostru și viețuirea virtuoasă și face inteligența noastră să iasă spre vederea înțelepciunii aflate în cele dumnezeiești. Dacă sufletul nostru e în întuneric și lipsit de cunoaștere, nici făptuirea virtuții nu va rămâne curată în noi.

55. Sunt în noi mișcări ce țin de descoperiri produse în noi de sfinții îngeri, și altele care ies din lucrarea Duhului Sfânt.

56. Descoperirile privitoare la Economia lui Dumnezeu în această lume, mișcările contemplărilor privitoare la cele ce sunt, ca și înțelegerea și cunoașterea privitoare la virtute și care nu întrec treapta firii noastre create le învățăm de la sfințele cete [legiuni ale îngerilor] care ne luminează în ascuns la porunca lui Dumnezeu. Dar descoperirea privitoare la sfânta Fire [a lui Dumnezeu] ca și simțirea și contemplarea lumii viitoare — lucruri ascunse încă fapturilor în gândul ascuns al Creatorului, până la vremea descoperirii lor rânduite de Dumnezeu, când El o va face să se ridice în fața întregii creații și o va arăta și lumilor de sus —, descoperirea acestor taine și a altora asemănătoare e desenată înăuntrul înțelegerii noastre în ascuns de Duhul Sfânt. Acestea nu sunt taine a căror cunoaștere să-și aibă materia în creaturi și Scripturi, sau despre care au știut să vorbească și gândească Părinții ortodocși, nici care sunt în puterea îngerilor sau fac parte din tradiție, nici din tot ce s-ar putea scoate din inteligență sau la care inteligența s-ar putea gândi, ci e vorba de o taină pe care o știe doar Duhul și inteligența care o primește, chiar dacă aceia [îngerii] se desfășează neîncetat de ea, pe când oamenii doar din când în când. Același lucru află că se întâmplă și cu cetele duhovnicești. Ele cunosc descoperirile pe care și le predau unii altora, îngerii și arhanghelii, de la ceată la ceată, dintre care unele sunt predate și oamenilor care le învață și sunt luminați despre ele unii de la alții.

57. Orice descoperire privitoare la cele de aici și guvernarea lor și la câte vrea Dumnezeu să făptuim în această lume spre mântuirea noastră și ajutorul tuturor se săvârșește prin mijlocirea celor [îngerilor] care au fost așezați slujitori ai voii

lui Dumnezeu [cf. *Ps* 103, 21] în guvernarea a tot ce este aici; ei primesc unii de la alții și ceată de la ceată toate cele ce țin de deznodământul fericit al celor potrivite slujirii creației. Ei sunt luminați unul de la altul și cu privire la tainele rațiunilor lor de a fi și la înțelegerea acestora. Dar nu e cu putință ca ei să-i învețe pe alții sau să învețe unii de la alții descoperirea tainelor cunoașterii Monadei și celelalte lucruri de care am vorbit; căci acolo nu e nici ucenic, nici învățător, ci fiecare din ființele raționale învrednicite de această taină primește de la ea însăși așa cum s-a desenat în inteligența ei, fără mijlocitori, spre desfătarea ei, în ascuns, dulceața acestei cunoașteri și o astfel de descoperire. Până ce această taină se va descoperi, sunt învățători și ucenici, mai mari și mai mici, dar în simțirea acestui har toate cunoașterile vor fi egale, căci în ea nu va fi nici urcuș, nici coborâș. Aceasta nu vrea să spună că uneori o cunoaștem, simțim și ne desfătăm mai puțin, iar alteori suntem învățați și luminați mai mult. Nu, ci o primim în toată plinătatea ei, fără nici o lipsă, fără să sufere adaos sau micșorare. O dată ajunși la această descoperire nu mai e nici mare, nici mic, cum era la celelalte descoperiri, ci toți vor fi înălțați la una și aceeași împlinire, fără schimbare, nici variație, fiindcă nu vor fi nici bogați, nici săraci, nici dăruitori, nici primitori. Dă mărturie de aceasta fericitul Evagrie în Capitolele sale gnostice în care spune: „În contemplarea natură-lă secundă există unii puternici și alții supuși celor puternici. Dar în Monadă nu vor fi nici unii puternici, nici alții supuși celor puternici, ci toți vor fi dumnezei”⁵¹. Iar despre egalitatea care va fi prima și ultima descoperire spune: „În contemplarea celor ce sunt există suișuri și coborâșuri după râvnă și nepăsare. Dar nu așa va fi în contemplarea Sfintei Treimi, căci aceasta e o vedere mereu egală în care nu va fi nici urcare, nici coborâre”⁵².

58. Unele descoperiri făcute celor curați vin prin îngeri, altele printr-o luminare a inteligenței. Sufletul curățit poate scruta în chip firesc cele îndepărtate ca și cum ar fi apropiate,

⁵¹ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* IV, 51.

⁵² EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* V, 63.

și pe cele ascunse ca și cum ar fi descoperite; ochii săi sunt asemenea celor ai îngerilor, a căror privire străbate toate trupurile fără să fie împiedicată de ele, ci sunt agere și luminoase în stare să vadă toate cele ascunse și îndepărtate. Când sufletul, care e conatural cu ei [îngerii], ajunge egal cu ei prin viețuire, atunci e luminat și el să vadă cele ascunse și nici o eroare sau neștiință nu-l afectează. Nu există însă descoperire în care cunoașterea sufletului să o premeargă pe cea a îngerilor, căci în descoperirile făcute sufletului vin după cele făcute îngerilor. Totuși, pe măsura curăției inteligenței, care e ochiul său, și el se pune în mișcare și scrutează cele ascunse prin puterea Duhului Sfânt, în a Căruia lumină vede în același timp frumusețea îngerilor și a tuturor sfinților de pe pământ, fiindcă El este lumina tuturor celor duhovnicești. Așadar, când sufletul ajunge la această măsură se face văzător al celor ascunse ca și ei [îngerii], și uneori învață de la ei ceva, alteori scrutează el însuși lucrurile cu privirea lui curată. Toate acestea se întâmplă după măsura fiecărei persoane și a fiecărui lucru. Văzătorii cunosc semnele celor două feluri de descoperire, atât ale celor care vin din afară și sunt primite de la îngeri, cât și ale celor care-și revarsă lumina dinăuntru prin forța limpezimii lor. Descoperirile în simțuri n-au însă nevoie de curăția inteligenței, ci numai cele care trec prin aceasta, și aceasta e semnul lor.

59. Potrivit cărților duhovnicești și învățăturilor sfinților care relatează despre ele, toate descoperirile privitoare la lucruri sau evenimente, și care vin de la sfinții îngeri, au loc în două feluri: primul se înrudește cu somnul cuiva care doarme adânc, celălalt trece în chip vădit prin simțuri și folosește formele văzute într-o vedenie sau o voce simțită, ca în cazul lui Iacob, al lui Isus fiul lui Nun, al lui Isaia și Daniel, al celor doisprezece [proroci mici] și al altor, ca și în cazul lui Iosif [logodnicul Mariei], al preotului Zaharia [tatăl lui Ioan Botezătorul] și atâtor sfinți. Unora dintre ei descoperirea li s-a făcut printr-o vedere simțită sau prin sunetul unui glas care rostește cuvinte, altora li s-a făcut în somn ca în vis, când cineva le-a vorbit și le-a descoperit cele ascunse. Acestea

sunt cele două moduri rânduite pentru orice descoperire care vine de la îngeri și privește dezvăluirea anticipată a celor viitoare și învățătura despre cele ce se vor face mai apoi.

60. Descoperirea care vine de la Duhul Sfânt, în puterea văzătoare a inteligenței luminate a unui suflet, are însă un singur mod, deosebit de cele dinainte. Ea are loc numai în simțirea inimii, într-o descoperire ascunsă, nu însă în simțurile din afară, cum a fost cu Samuel, Elisei, Petru și alți sfinți văzători care cu ochiul luminat al sufletului lor scrutau cele îndepărtate și înțelegeau ușor, degrabă și neîntârziat gândurile, mișcările și lucrările îngerilor și demonilor; sau ca la mulți alți sfinți care au descoperit și arătat gândurile, conștiințele și dorințele ascunse ale oamenilor, ca și evenimente care urmau să se petreacă după ani și veacuri, și care nu erau cunoscute decât de Dumnezeu. Multe din aceste lucruri le găsim în istoriile despre singuraticii care au primit cunoașterea celor ascunse și care pot pătrunde adâncurile și ascunzimirile sufletelor. Sfinții îngeri văd, cu ochi asemănători celor ai sufletelor curate ale sfinților, dar mai mult decât ei pentru că s-au învrednicit de comuniunea cu Dumnezeu în descoperirea tainelor Lui.

61. Sufletul singuraticului seamănă cu un izvor de ape, așa cum l-au asemănat deja Părinții de demult. Ori de câte ori se liniștește și face să înceteze în el toate mișcările auzului și vederii, singuraticul vede limpede în ele pe Dumnezeu și pe sine însuși, și din el țâșnesc ape limpezi și dulci, care sunt gândurile dulci ale stării lui naturale. Dar, dacă se apropie de aceste ape când lasă ca în sufletul său să pătrundă tulburarea, atunci e ca unul care umblă în noapte când văzduhul e acoperit de nori și nu mai vede nici calea, nici cărarea dinaintea lui, ci rătăcește ușor în ținuturi pustii și vătămătoare pentru el. Dar, când e liniștit în el însuși, e ca unul peste care suflă o adiere frumoasă și deasupra căruia văzduhul e senin; atunci începe să vadă limpede înaintea lui, se vede pe sine însuși și înțelege unde este și unde trebuie să meargă, și vede de departe sălașul mântuirii. Dar pentru că, fratele meu, generația noastră ticăloasă nu mai pune mâna să găsească pe deplin acest lucru, adică un loc de liniștire riguroasă, cum făceau genera-

țiile dinainte, de aceea oriunde am ajunge, chiar dacă n-am avea ca să ședem cu sufletul nostru decât două zile, să ședem chiar și numai o singură zi. Și nu numai când suntem în mănăstiri, ci chiar atunci când suntem pe calea împărătească, fie și numai pentru un ceas. Căci a trecut timpul pe care-l cunoști: nu mai așteptăm nici o organizare, nici o pregătire, ci zi de zi căutăm [liniștirea], chiar de-ar fi să o găsim sub o stâncă sau într-o râpă și să rămânem în ea doar puțină vreme. Oriunde aceasta ne cade pe neașteptate în mână, să o strângem bine și să rămânem în ea o zi sau două cu noi înșine. Așa și-au câștigat cei înțelepți sufletul lor în scurtul timp al vieții lor. Fie ca moartea să nu vină peste noi pe neașteptate acolo unde ne va găsi fără să fi dobândit ceea ce așteptăm⁵³.

62. Scurt este, frații mei, timpul vieții noastre, lung și anevoios e meșteșugul nostru, dar bunătățile făgăduite sunt nespuse.

63. Nu este exact că nu putem simți bunătățile duhovnicești, nici semnele vieții celei noi înainte de a ne fi curățit cu totul, ci, în măsura în care biruim patimile, putem vedea din zi în zi în noi urmările curăției. Cu fiecare patimă învinsă strălucește numaidecât în noi binele opus ei; pe măsura curăției găsim odihna duhovnicească, și pe măsură ce gândirea se eliberează de legăturile gândurilor pătimase, strălucesc în inima noastră razele cunoașterii.

64. Să nu-ți fie greu în ochii tăi, frate, atunci când un gând îți șoptește: „Cine poate atinge curăția inimii și să se bucure de odihna și fericirea de dincolo?” Căci tocmai din pricina acestui gând acest lucru ne devine greu și încetăm să-l mai așteptăm și să ne ostenim pentru el. Căci curăția inimii nu e un lucru neînsemnat și puțin și în ea nu putem să intrăm și să ne sălășluim dintr-o dată, așa cum nu pe neașteptate și nu fără să ne dăm seama ajungem la fericirea și la simțirea tainelor curăției. Aceasta e un pământ întins și cu hotare vaste, în care

⁵³ „Lămurire: Ceea ce vedem de departe din sălașul vieții [din cer] ne arată feluritele moduri de a înțelege odihna duhovnicească și care strălucesc zi de zi în sufletul nostru în liniștire. Înțelege și care sunt feluritele simțiri.”

mulți din cei ce merg spre ea întâlnesc, înainte de a o atinge, desfătări minunate, chiar dacă în drum spre ea se războiesc cu ei filistenii și nu întâlnesc nici minuni, nici odihna duhovnicească. Știți că nici fiii lui Israel n-au ieșit din Egipt într-o clipă, nici n-au intrat și ocupat numaidecât Pământul Făgăduinței, ci au ieșit încetul cu încetul și până au ajuns să intre în el pe drumul istovitor spre el n-au văzut nici una din bunătățile pământului, și abia încetul cu încetul au pus stăpânire pe pământul popoarelor pe care le biruiau și ale căror pământuri bune le moșteneau: pentru fiecare popor nimicit și pentru fiecare pământ ocupat moșteneau o parte din Pământul Făgăduinței locuit de toate acele popoare ale căror nume denumesc patimile. Acest Pământ al Făgăduinței, al cărui nume desemnează limpezimea, nu este mic, nici un loc îngust. Înainte de a fi intrat în el și a-l fi ocupat în întregime nu-i vom simți nici bunătățile, nici slava. Pământurile limpezimii sunt largi și vaste, bunurile lor sunt îmbelșugate și hotarele lor nu încetează să se miște. Chiar dacă nu stăpânim decât câteva din cetățile lui și doar o parte din hotarele lui, și alte popoare se luptă cu noi, dulcile desfătări pe care le găsim în el nu sunt puține. De aceea, fraților, să ne îmbărbătăm, să privim într-acolo și să alergăm spre el. Chiar dacă nu vom ajunge la capătul fericirii pe care Dumnezeu a făgăduit-o Părinților noștri, suntem siguri măcar că nu vom fi lipsiți de o parte a ei. Știți că Isus fiul lui Nun și iscoadele pământului n-au intrat în Ierusalim, în cetățuia lui, chiar dacă au adus poporului roade slăvite, dar numai ale pământului din jurul lui și din ținutul lui [cf. Nm 13, 23]. Tot așa și noi, chiar dacă nu intrăm în cetate, ci locuim în hotarele ei și în împrejurimile limpezimii, faptul că ocupăm și punem piciorul chiar și numai pe o parte din pământul său e un lucru foarte frumos.

65. Dulci sunt, fraților, prilejurile patimilor, dar nu ca roadele dreptății. Amare și triste, iubiților, sunt prilejurile dreptății, dar nu ca sfârșitul păcatului.

66. Patimile și virtuțile nu sunt subzistențe, ci licăresc în sufletul nostru plecând de la niște prilejuri. Și atunci cine a înțeles bine acest lucru cum va putea înmulți oare în afară

prilejurile celor dintâi [patimilor] atunci când în gândurile și înăuntrul său le iubește pe cele din urmă [virtuțile]?

67. Dulci sunt prilejurile păcatelor, dar amare sunt roadele lor. Amare sunt prilejurile care fac să sporească virtutea, dar foarte dulci sunt roadele care strălucesc din ele. Nici dulceața celor dintâi, nici amărăciunea celor din urmă nu țin mult, dar efectul lor în cei care le strâng rămâne.

68. Cine ia lumea aceasta dată ca loc de învățătură [ca o școală] drept adevărata moștenire a odihnei [liniștirii] și bucuriile ei drept adevărata posesiune a lor, va ști cum a fost batjocorit de ea atunci când va pleca de aici cu mâinile goale într-o călătorie în care nimic din ea nu mai rămâne.

69. Vrednic de închinare e Cel Care în nepătrunsa Lui înțelepciune ne-a așezat mai întâi în viața aceasta dată spre învățătură [ca o școală], într-o lume trupească, după care a pus capăt prin moarte rătăcirilor ei născătoare de chinuri, și ne-a pregătit o lume slăvită a cărei viață nu mai cunoaște asemenea suferințe.

70. Dumnezeu a adus lumea la existență prin har și o guvernează cu milă. Și deși în fiecare zi îndurerăm bunătatea Lui prin nebunia noastră întoarsă spre rău, iubirea Lui nu încetează să ne dea zi după zi mari lucruri bune și să sporească ajutoarele Sale pentru noi, ca și cum ar fi sigur că ne va înălța odată spre viața viitoare. Atunci vom cunoaște bogăția înaltei iubiri a Creatorului, când după purtările de aici care sporesc roadele nimicirii și așteaptă pierzania desăvârșită — nu știu cum să spun mai bine —, după toate acestea, zic, vom vedea în ce strălucire va restaura creația noastră scoțând-o din țărână și la ce asemănare și ce slavă ne va trage și duce pe toți până acolo încât ne va face dumnezei și fii ai lui Dumnezeu. Cât de drept și de dorit este să ne aducem aminte aici de cuvântul fericitului Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei]: „E limpede, așadar, că Dumnezeu a fost împins la alcătuirea creației fiind pus în mișcare de marea Lui bunătate și de adânca Sa iubire”. Motivul pentru care ne-a pus mai întâi într-o lume trupească și în starea de acum e ascuns creaturilor. Cu sigu-

ranță însă nu pentru a ne cerceta să vadă dacă suntem buni sau răi, ca de aici să ne dea apoi răsplătiri diferite pentru cele de aici, cum li se pare multora. Cum e oare cu putință să gândim acest lucru și să credem că plecând de aici a fost împins la creația lumii Cel Care din capul locului, încă înainte de a fi început alcătuirea creației, nu numai că știa ce avea să creeze, dar era conștient și ce anume vor ajunge toate creaturile, fie oameni, fie firi nevăzute? Motivul exact e ascuns, chiar dacă ceva ne este dat să cunoaștem și să spunem despre el. Adevărul exact i-a plăcut însă să-l ascundă de noi acum; iar dincolo poate nu va mai fi nevoie de această întrebare.

71. Dacă Dumnezeu, Care a născut totul prin har, e cu adevărat Tată, dacă ființele raționale sunt fiii Săi, dacă această lume e ca o școală în care Dumnezeu învață în cunoaștere tinerețile noastre și îndreaptă lipsa noastră de minte, și dacă lumea viitoare e moștenirea hărăzită timpului în care toți vom fi ajuns la plinătatea maturității [în Hristos; *Ef* 4, 13], atunci va veni și vremea în care tinerii vor deveni bărbați și în care, în lumea adulților, Tatăl va schimba neîndoielnic în bucurie ceea ce acum are aspect de pedeapsă, și când copiii vor fi ajuns la rândul lor mai presus de nevoia de a fi îndreptați. „Nepătrunse sunt judecățile tale!” [*Rm* 11, 33].

72. Slavă Ție Care ești ascuns de toți și nepătruns în judecățile Tale, Care în știința Ta premergi toate înainte de a fi ele! Deși iubirea Ta e mai adâncă decât marea, Tu ai întins în fața dulceții ei vâlul asprimii spre stăvilirea înclinărilor noastre. Căci dacă ai fi vrut să ne dai de la început desăvârșirea cunoașterii, nu ne-ai fi pus în această lume. Acum însă arăți neputinței slujitorilor Țăi cele ce nu țin de Firea Ta ascunzând cele ale Firii Tale, a căror cunoaștere exactă n-ai dat-o nici măcar înaltelor ființe cerești înainte de a veni vremea dezvăluirii ascunzimei lor la sorocul hotărât de gândul Țău cel nepătruns. Creația nevăzută suspină pentru noi așteptând descoperirea nădejdi [cf. *Rm* 8, 19] pe care au cunoscut-o în Economia săvârșită în Hristos, când ele vor scăpa de constrângerea pornirilor lor, iar noi de chinurile condiției noastre muritoare.

73. Cât de uimitoare e, omule, meditația asupra alcătuirii tale, dar încă și mai uimitoare e cea asupra tainelor trezirii tale. Și iarăși, minunat este pentru cine se gândește la el, începutul alcătuirii tale, dar încă mai mare și minunată e slava învierii tale. Întristat este sufletul meu până la moarte [cf. Mt 26, 38], dar în credință mă îmbărbătez din pricina Celui Care a murit și a înviat Cel dintâi și prin Învierea Lui a dat neamului omenesc mângâierea nădejdi.

74. Nu te întrista, muritorule, de intrarea ta într-o bună zi în tăcerea mormântului, tu care ești mai frumos decât toate, dar supus stricăciunii de ocară morții. Fiindcă Dumnezeu a pus o limită umilirii tale tăcute și despuierii tale de toate când nimeni nu-și va mai aduce aminte de tine. Pe cât de frumoasă e alcătuirea ta, pe atât de uimitoare e stricăciunea ta. Dar nici pentru acesta să nu te cuprindă întristarea, căci iarăși o vei îmbrăca arzând de foc și de Duh și purtând în ea chipul exact al Creatorului tău. Să nu te tulbure îndoieli cu privire la măreția acestei nădejdi, fiindcă despre ea te mângâie Pavel zicând: „El va schimba trupul smereniei noastre într-o asemenea trupului slavei Lui” [Flp 3, 21].

75. Nu te întrista pentru că vom rămâne ani mulți în stricăciunea morții sub țărână, până ce va veni sfârșitul lumii. Acest lucru nu va fi o apăsare pentru noi, fiindcă tot acest răstimp în care dormim în mormânt va trece ca visul unei singure nopți. Căci înțeleptul Creator a ușurat pentru noi și moartea, ca să nu-i simțim deloc chinul: pare grea doar cât timp n-am primit-o, dar după ea nu vom simți stricăciunea noastră, nici descompunerea alcătuirii noastre; toate vor trece ca visul unei nopți când te trezești dimineața. Ca și cum am ațipit la priveghere și ne trezim dintr-o dată, la fel de ușor va fi pentru noi și lungul nostru somn în mormânt și tot atât de puțin vor dura anii pe care-i vom petrece în el.

76. Cinci sunt puterile pe care sufletul rațional le are unite în ființa sa: concupiscenta [pofa] naturală a sufletului, irascibilitatea care e ajutorul ei — căci irascibilitatea e făcută ca să se miște în chip natural pe urmele poftei —, vitalitatea care

se mișcă în el neîncetat, raționalitatea simplă și raționalitatea compusă.

77. Printre cele cinci puteri ale sufletului două încetează să existe cu totul la despărțirea lui de trup, și anume irascibilitatea și raționalitatea compusă. Fiindcă nici una din ele nu ne mai e de folos în viața viitoare, pentru că acolo nu mai e nimic care să fie povestit prin glas și nici o împotrivire la bine pentru care să fie necesar zelul. Altele două dintre ele vor fi păstrate fără a fi puse în mișcare pentru timpul de după înviere, pentru că ne vom folosi de ele în lumea viitoare, căci ele cuprind tot ceea ce e necesar pentru viața cerească: una e raționalitatea simplă, mintea care cunoaște, căci prin ea este pus în mișcare sufletul spre contemplarea Ființei, în care e întreg sfârșitul Împărăției cerurilor, și în care se va aduna în uimirea față de Ea mintea tuturor ființelor raționale, a celor dintâi și a celor din urmă; cealaltă e pofta naturală prin care e pusă în mișcare plăcerea marii iubiri față de Creatorul în care își va găsi desăvârșirea întreaga fire a oamenilor, ca și a îngerilor, ba chiar și a demonilor: îngerii se găsesc în ea încă de pe acum în chip deplin, oamenii din când în când, iar demonii nicidecum niciodată, dar și ei vor fi făcuți desăvârșiți mai pe urmă prin harul Celui Care i-a creat. Una singură din puterile naturale ale sufletului rămâne împreună cu el în despărțirea de trup până când la semnul puternic al Creatorului își va primi înapoi din nou tovarășul [trupul]: vitalitatea împreună cu mișcarea ei; ea singură va rămâne dincolo împreună cu sufletul, și cu ea se va pune în mișcare spre lumea cealaltă; căci nu este drept ca sufletul care a păcătuit și a fost îndreptat împreună cu trupul să primească singur suferința sau bucuria.

78. Îngerii se mișcă și ei prin aceste trei puteri care țin deja viața viitoare: vitalitatea, raționalitatea [simplă] și pofta sfântă a firii lor, care e dragostea aprinsă de Dumnezeu. În lumea lor nu există nici raționalitate [compusă], nici irascibilitate, cum nu există nici în viața lor, fiindcă în ei nu se mișcă nici zel, nici cuvânt, pe care le arată însă atunci când coboară pe pământ, așa cum tot atunci primesc și asemănarea simțurilor noastre ca să ni se arate așa, deși nu le au prin fire.

Când ni se arată par a se mânia și a se folosi de cuvinte, deși se slujesc de ele pentru noi fiindcă în lumea lor n-au ce face cu ele; așa cum Dumnezeu se slujește de mânie și de cuvânt, deși prin firea Lui e dincolo de mânie și de cuvânt. În aceeași taină vor fi și oamenii la înviere, „după asemănarea puterilor cerești, a căror creaturalitate locuiește într-o mare tăcere și în uimire”, cum scrie cineva, sau mai degrabă după asemănarea lui Dumnezeu.

79. Firile raționale au progresat infinit în cunoaștere plecând de la cele pe care le-au înțeles din Hristos Domnul și pe care nu le cunoșteau mai înainte, fiindcă El a venit spre izbăvire și împlinirea lor și a noastră.

80. La început ființele spirituale, deși aveau înclinarea spre ea, nu cunoșteau răutatea care curgea în ele, dar pe când stăteau în picioare [înaintea Lui] credincioase, au văzut-o pe una din ele, căpetenia cetei, căzând pe neașteptate din slava în care era și un mare număr din ele căzând împreună cu ea. Frică și cutremur au căzut peste ele, și erau acum mișcate de spaima care intrase și se sălășluise în ele până într-acolo încât deznădăjduiau de ele însele pentru că gândeau că vor cădea toate și în ele sălășluia frica de Creator. Dar atunci Dumnezeu le-a făcut cunoscute măreția puterii Lui și au știut că toate se vor scula la un semn din partea Lui. Această teamă le-a făcut să dobândească o mai mare veghe. Și începând de atunci și mai încolo, deși vedeau înclinarea pe care o aveau în ele și căderea care li s-a întâmplat de aici multora din ele, s-au liniștit, măcar că nu știau că va veni o vreme în care aveau să fie izbăvite. Dar după venirea lui Hristos neliniștea lor s-a risipit. Acum poartă cu bucurie povara ei, fiindcă au primit vestea izbăvirii viitoare. Cum stă scris, „acum strigă și suspină din pricina poverii lor de acum, dar sunt încurajate de ceea ce urmează să vină, fiindcă acum știu ceea ce va veni, în vreme ce mai înainte nu știau, ca să fie mângâiate de vestea că vor ieși odată din suferințele și din teama lor de acum”.

81. După venirea lui Hristos firile raționale au dobândit o mai bună cunoaștere a înțelepciunii lui Dumnezeu, văzând cu ce diversitate de mijloace a lucrat Economia Lui pentru noi,

pentru le a aduna pe toate într-una prin Economia lui Hristos. Când vom fi primit toate acestea, vom fi una și noi, care acum ne sânguim în frica lui Dumnezeu; și dacă vom stăru, vom rămâne în cer între mulți fericiți împreună cu puterile nevăzute și cu Domnul nostru Iisus Hristos; și acolo vom fi văzuți toți, fiind o singură Biserică împreună cu Domnul nostru.

82. Toate câte le va săvârși Dumnezeu în chip foarte bun pentru toată creația. Să nu-i vor veni în gând doar la sfârșit [ul timpului], ci El a hotărât și a pregătit punerea lor în lucrare încă de la început, înaintea tuturor generațiilor; dar au rămas ascunse în El și nerostite. Mai pe urmă, aceste taine au fost descoperite de proroci și au primit o [primă] ieșire prin Economia lui Hristos Domnul, dar împlinirea lor o vor primi atunci când Acesta se va arăta din cer peste toate, ne va scula din țărână, va da înnoire și izbăvire de dureri împreună cu noi întregii creații, făcându-ne să urcăm toți împreună cu El la sălașul ceresc.

83. Împlinirea mersului firesc al lumii materiale e începutul așezării lumii de lumină, iar împlinirea mersului gândirii în firile create e începutul mișcărilor spre Creatorul, care sunt sfârșitul lumii slavei.

84. O întrebare: De ce toate descoperirile făcute de Dumnezeu sfinților se întâmplă în timpul rugăciunii? Pentru că nu există timp mai prielnic pentru sfințenie ca rugăciunea.

85. Când rugăciunea curge înăuntrul hotarelor curăției, atunci ține de mișcările firii, iar când e absorbită în necunoaștere atunci curge în împlinirea Duhului⁵⁴.

86. În descoperirile sale singuraticul poate să se înalțe până la tronul lui Dumnezeu, dar dacă disprețuiește psalmii, va fi predat în mâinile demonilor. Pragul mândriei în om începe din clipa în care gândește lucruri mari despre el însuși: „Treapta de acum o întrece pe cea a celor ce au nevoie de psalmi” — așa i-au sugerat satana lui Ptolemeu egipteanul când i s-a ară-

⁵⁴ Notă marginală: „Înțelege aceasta nu ca încetare a prilejurilor ei, ci un lucru mai presus de necesitate.”

tat într-o descoperire necurată, zice Paladie în „Cartea Raiului” —, „nu-ți pierde timpul în slujirea psalmilor și nu-ți chinui trupul în osteneli trupesti, ci lucrează doar ostenelile sufletești; uită-te neîncetat la mine în mintea ta și-ți voi arăta slava mea”. Și așa demonii și-au bătut joc de el și a fost părăsit de Dumnezeu până acolo încât aceștia îl ridicau, îl aruncau la pământ și-l puneau în fiare. A ajuns chiar să bea apa cu care se spălau fericiții frați. Și dacă cu ajutorul acestora i-a venit mintea la cap, n-a mai împlinit ceea ce ani îndelungați fusese lucrarea și viețuirea lui măreață în liniștire pe când sălășluia într-un loc liniștit și sterp.

87. Știți, fraților, de unde a venit la firile raționale hotărârea de a face răul. Pentru că i s-a părut un lucru mic în ochii ei faptul că era supusă unei reguli potrivit stării ei de creatură, de aceea „steaua dimineții care răsărea în zori” [Is 12, 14] a fost părăsită de Puterea care o susținea și „a căzut ca un fulger” [Lc 10, 18] din slava ei.

88. Din dorința de libertate a început gândul răutății în creaturi și în numărul nesfârșit al celor două cete de firi spirituale dintre care una se numește căpetenii, iar cealaltă domnii și stăpâniri. Una a căzut într-o clipită din slava firii ei fericite și luminoase, din sălașul ei vecin cu cerurile și din locuirea împreună cu cele înalte, și se târăște în adânc ca o târătoare disprețuită a pământului. Tuturor celor care, prinse în mrejele ei, aveau să se abată de la calea lor, aceasta le-a cerut mai întâi să iubească libertatea și să iasă de sub regulă și lege, ca apoi să poată însămânța în ele cât voia lucrurile sale. Fiindcă Puterea dumnezeiască ascunsă în ascultare din pricina Domnului nu o lasă să se apropie de ei câtă vreme nu se supun ei de bunăvoie, ci de fiecare dată când vrea să se apropie de ei ca să însămânțeze în ei acele gânduri, acea Putere suflă spre ea și o împrăștie de la ei. Atunci ea caută un alt mijloc încercând prin lingușeli să o convingă să iasă din proprie voință din slujirea sfântă.

89. Să păzim, fraților, hotarele supunerii, ca să nu cădem în mâinile demonului mândriei și să fim apoi părăsiți de pur-

tarea de grijă [dumnezeiască] care ne susține și ne înconjoară, iar el să ne ispitească prin necurăție și așa să învățăm că suntem creaturi și că nu trebuie să dorim o libertate care se cuvine doar Creatorului. Tinerii și cei nepăsători n-au nevoie să fie mândri ca să fie ispitiți de desfrânare: oprindu-se puțin din ostenelile regulii, ei încep de îndată să gândească lucruri rușinoase și se vor strica pe ei înșiși. De aceea regula e bună atât pentru cei desăvârșiți, cât și pentru cei mijlocii și pentru începători: ostenelile ei îi încununează și seamănă în ei smerenia, și așa păzesc nemicșorate bogățiile dobândite.

90. Sunt gânduri îngerești și contemplări cerești. Gândurile îngerești sunt cele care ne vin în legătură cu virtutea sau cu o căință arzătoare ori cu mișcările de uimire față de firea lucrurilor, după cum spunea Evagrie: atunci când contemplăm aurul și ne întrebăm de ce anume este aur. Contemplările îngerești sunt vederile care ne vin în legătură cu tainele acestora. Cele dintâi [gândurile îngerești] sunt proprii unei cete întregi de frați puternici, cele din urmă [contemplările îngerești] sunt proprii doar bărbaților sfinți și mari.

91. Sfinții îngeri ne curăță prin descoperirile lor și fac din noi temple ale Duhului Sfânt, iar Acesta ne sfințește prin descoperirile Lui. Descoperirile îngerești nu ne pot sfinți sufletele, ci le pot apropia doar de curăția de patimi. Nu toate descoperirile care vin de la îngeri ne curăță sufletul, ci numai cele care prin conștiință îl pun în mișcare spre înțelegeri, contemplări și taine ascunse care descoperă și fac cunoscute cele prin care sufletul se apropie de cunoașterea ascunsă. Descoperirile care vin prin simțuri, prin imagini și vedenii nu aduc însă nici o curățire sufletului, chiar dacă nu e puțin lucru ca sufletul să vadă îngeri. Dar nu asemenea descoperiri duc la curăție, ci numai cele ce au loc în inteligență. Când sufletul a fost curățit prin învățătura și cunoașterea celor ascunse, atunci în el se sălășluiește Duhul și e sfințit și limpezit din sfințenia acestor descoperiri. Sufletul ajunge atunci luminos ca soarele, așa încât înțelege „înălțimea, adâncimea, lungimea și lățimea” [Ef 3, 14] oricărei cunoașteri netrupesti și scrutează tainele, cele depărtate și adâncul gândurilor [dumnezeiești]. Dar până

ce n-a primit descoperirea Duhului Sfânt, nu primește nici vederea adâncă a celor ascunse, pentru a putea arăta gândurile oamenilor, mișcările și lucrările îngerilor, demonilor și sufletelor, și pentru a cunoaște cele ce nu sunt încă.

92. Toate descoperirile privitoare la starea și existența lucrurilor și acțiunilor lor sunt lucrarea puterilor cerești prin vederi și forme sensibile menite să ni le facă cunoscute și să ni le arate. Dar cele ce țin de contemplările lor ni se descoperă în ascuns prin mișcările conștiinței puse în mișcare de lumina pe care o revarsă în noi; fiindcă e evident că ele nu ni se descoperă prin imagini, prin simțuri sau învățături, ci prin gânduri pe care le pun în mișcare în noi în tăcere, când sufletul este luminat dintr-o dată, cum spune Sfântul Evagrie, luminătorul inteligenței: „Când se apropie de noi sfinții îngeri, ne umplu de vedenii duhovnicești”⁵⁵, adică de luminări, de înțelegeri și contemplări de tot felul. De la Duhul Sfânt Cel vrednic de închinare în firea Lui vine însă un singur tip și un singur fel de descoperire: numai prin mișcările sufletului. Toate descoperirile care vin de la Duhul cu privire la acțiuni sau lucruri, la cele sensibile sau inteligibile sunt lipsite de imagini și nu pot fi înțelese decât în tăcere, fără a vedea ceva ori auzi un sunet; sufletul e atunci luminat și vede că primește cele ascunse dinăuntru, și anume o descoperire mai înaltă, ținând de treapta și măsura duhovnicească. Când cineva a atins această treaptă, a ajuns om duhovnicesc.

93. Împărăția și gheena nu sunt răsplătirea faptelor bune sau rele, ci răsplătirea unor voințe/dorințe [bune sau rele].

94. Scopul pedepsei din partea lui Dumnezeu nu este o răzbunare asupra celor pe care i-a făcut, ci îndreptarea celor ce greșesc și povățuirea celorlalți. Acolo unde aceștia n-au nevoie de pedepse și osânde, Dumnezeu nu face să sufere pe nimeni doar pentru a preveni, fiindcă nu-i place să mustre, ci numai să facă să crească. Dacă se folosește de pedepse, e pentru că se teme de înclinările spre rău; dar acolo unde nu e

motiv de teamă, nu sunt nici pedepse. Dă mărturie de aceasta fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în cartea „Despre preoție” unde scrie: „Dumnezeu Se folosește față de noi de învinuiri pentru că avem nevoie de ele și fac să se nască în toți frica”. După care explică de ce anume e folositoare această frică: „Frica e folositoare pentru vigilența noastră; dovada e faptul că în lumea viitoare frica va fi desființată; acolo va domni doar iubirea. Fiindcă atunci când Dumnezeu va fi desființat păcatul, va fi desființat și pedepsele, iar când va fi desființat pedepsele, va fi desființat și frica.”

95. Virtutea nu e odrasla unei bune făptuiri, ci a unei voințe/dorințe bune.

96. Când voința/dorința n-are parte la o faptă bună sau rea, nu-i vine, o dată ce fapta e săvârșită, nici o răsplătire potrivit cu ce se vede în afară.

97. Prin urmare, atunci când voința/dorința e orientată spre ceva, dar în ceea ce se vede din afară omul pregătește trupul să lucreze contrariul, el poate câștiga o răsplătire ascunsă care nu e pe măsura făptuirii lui din afară. Acest [discernământ] nu e cu puțință oamenilor nici chiar atunci când răsplata e pe măsură osteneții fiecăruia. De aceea, lucrul Împărăției cerurilor și lucrul gheenei sunt săvârșite în ascunsul inimii, și nu seamănă cu ceea ce omul face în afară.

98. Una sunt lucrurile frumoase și alta e dreptatea. De câte ori lucrurile frumoase nu sunt făcute de o gândire stricată! Dreptatea însă e o voință/dorință care năzuiește să fie mereu pe placul lui Dumnezeu.

99. Una e învățătura scoasă din cărți sau cunoașterea dobândită din studiu, și alta e cunoașterea adevărului pe care-l cuprind cărțile. Cea dintâi e întărită de un studiu îndelungat și de osteneala cu învățătura, cea din urmă se ivește din făptuirea poruncilor și o conștiință luminoasă întoarsă spre Dumnezeu.

100. Întreg parcursul mișcărilor minții în mișcarea treptei duhovnicești se cuprinde în trei feluri de cunoașteri despre care se poate spune că sunt dincolo de curăție: în cea dintâi

⁵⁵ EVAGRIE, *Praktikos* 76.

suntem învățați, în cea de-a doua suntem desăvârșiți, iar în cea de-a treia suntem încununati. Două din ele țin de mersul firii: prima se numește cunoaștere naturală secundă, cea de-a doua, cunoaștere naturală primă, a treia, care le încununază pe acestea două, e cunoașterea închinată Treimi, taina exactă a Duhului.

Sfârșitul celei de-a treia sute a capitolelor despre cunoaștere.

A patra sută a capitolelor despre cunoaștere

1. Desăvârșirea căinței e începutul curăției; desăvârșirea curăției e începutul limpezimii. Calea curăției sunt ostenele virtuții, dar dobândirea limpezimii e lucrarea descoperirilor.

2. Curăția e dezbrăcarea de patimi, iar limpezimea e dezbrăcarea de opinii și prefacerea gândului în cunoașterea exactă a tainelor.

3. Cele ce pot fi simțite și cunoscute despre Dumnezeu sunt cele pe care în iubirea Lui le-a luat asupra Sa spre folosul nostru. Sunt figurile sensibile prin care Sfânta Scriptură face cunoscute simțurilor noastre cele ce pot fi înțelese din lumea nesensibilă, chiar dacă ele nu-L arată în cele ale Lui, ci așa cum i-a spus Dumnezeu lui Moise: „Eu sunt Domnul Care S-a descoperit lui Avraam, Isaac și Iacob în El Șadai [Atotputernicul] Dumnezeu, dar nu le-am făcut cunoscut numele Domnul [Iahve]” [Is 6, 3]; deosebirea între „El Șadai” și „Ehie așer ehie” [„Eu sunt Cel ce sunt”; Is 3, 14] e că primul apelativ se adresa unor învățați. Aceeași deosebire există și între cele ce ne spun acestea despre Dumnezeu pentru o cunoaștere exactă a Lui și adevărul [realitatea] acestei cunoașteri⁵⁶.

⁵⁶ În conformitate cu vechea tradiție exegetică siro-orientală, Isaac afirmă o dublă interpretare „sensibilă” și „inteligibilă”, prezentă și eshatologică, a numelui lui Dumnezeu și a tot ceea ce poate fi enunțat despre Dumnezeu; cf. BETTILO, p. 195 (n. 1).

4. Toate întrebările privitoare la Dumnezeu vor înceta înaintea Lui când Îl vom întâlni în adevăr [realitate] și cu ochiul deschis, iar mintea singură Îl va cunoaște acum ca pe Cel Veșnic Care era înaintea ei și al Căruia adevăr al ființei nu e întipărit în inteligență de o materie. Fiindcă Dumnezeu e deja cunoscut de firile netrupești care sunt deja în starea mai bună a minții.

5. Între cele prin care Dumnezeu Se face cunoscut acum în mod natural nici una n-a existat veșnic împreună cu El, fără început, și nici una nu va rămâne împreună cu El așa cum este El, fără sfârșit.

6. Căci dacă Cel ce este, și Care nu poate fi închis în timp, poate fi primit prin realități care prin firea lor sunt indicii alegorice ale Lui și a căror fire a fost făcută în timp, totuși în meditația noastră să nu facem din aceste realități niște intermediari prin care să trecem spre Cel al Căruia adevăr e cunoscut fără intermediari.

7. Părinții numesc desăvârșire a mișcărilor inteligenței stabilitatea stării secunde, când mintea descoperă ceea ce pe calea curăției ține de treapta lucrurilor transmisibile. Dar nu aceste mișcări sunt cununa alergării [2 Tim 4, 7–8] minții. Cele ce sunt mai prejos de această cunună țin încă de treapta lucrurilor transmisibile și a primelor întâlniri; sunt ca niște învățători care învață niște școlari.

8. Nu desăvârșirea încununază o minte curată, ci faptul de a ținti spre această desăvârșire.

9. Părinții spun că desăvârșirea și ceea ce-i premerge sunt regăsiri ale mersului firii în limitele curăției.

10. Toate cele prin care mintea înaintează treptat și e atrasă spre desăvârșirea mișcărilor ei vor fi înghițite în Mijlocitorul [Iisus Hristos] atunci când aceasta va ajunge la descoperirea care e capătul tainelor; căci ea nu-și va mai aduce aminte de ele, ca și cum n-ar fi existat niciodată. Această rânduială va stăpâni fără sfârșit în viața viitoare.

11. Părinții mai spun că simțirea duhovnicească și contemplarea firilor trupești și netrupești e ceva natural pentru mintea rațională. Când aceasta se apleacă asupra celei de-a doua, spun ei, se înalță la săvârșirea mișcărilor ei naturale; dar când se apleacă asupra celei dintâi într-un grad secund, se află dincolo de această săvârșire, iar ceea ce se cunoaște aici se spune că e un dar suprafiresc.

12. Mulți au crezut că viețuirea [pe treapta] duhovnicească e un mare număr de gânduri despre tot felul de lucruri, reflecții frumoase, concepții bine structurate sau meditații la cutare sau cutare temă; alții au crezut că e o închipuire [a imaginației] de care se ocupă reflecția, alții că e o vedenie care se arată ochilor, alții că e sesizarea unei înțelepciuni lucrată de o inteligență adâncă. Aceștia nu știu că ea nu e nimic din toate acestea: nici reflecție, nici idee, nici gând, nici meditare, nici vedenie. Alții au crezut că e scruta bucurie stârnită în ei, într-o scurtă acalmie a patimilor, de o credință înflăcărată sau de meditarea Scripturilor, și și-au închipuit că au atins viețuirea duhovnicească. Ei nu știu că față de viețuirea duhovnicească toate acestea și altele asemenea acestora sunt ca un prunc care nu vorbește față de adultul care e în stare să cercezeze și e instruit în cunoașterea și învățătura Scripturilor. Alții au crezut că aveau viețuirea [pe treapta] duhovnicească prin dese rugăciuni și multe osteneli care i-au făcut faimoși; alții din pricina semnelor și minunilor săvârșite prin mâinile lor; alții din pricina înainte-vederii celor viitoare și a darului prorociei pe care le-au primit; alții din pricina vedeniilor și întâlnirilor față către față cu îngeri. Toate acestea însă, chiar dacă sunt mari și minunate iar cel care a primit unul singur din partea lui Dumnezeu ar merita să fie numit fericit, totuși cântăresc mult mai puțin față de greutatea măreției viețuirii duhovnicești, și cei care le-au primit sunt la o distanță infinită și foarte departe de treapta duhovnicească. Nu oricine a primit aceste lucruri a simțit și viețuirea [pe treapta] duhovnicească, dar cine s-a învrednicit de aceasta le are negreșit și pe acelea.

13. Viețuirea [pe treapta] duhovnicească e minunarea în fața tainelor, dar ea nu se învață nici de la oameni, nici de la

îngeri, ci se ridică în suflet prin lucrarea Duhului Sfânt la împlinirea poruncilor prin înțelegerile privitoare la tainele dumnezeiești care se mișcă în inteligență.

14. Când omul se întoarce de la păcatele cu fapta și a biruit gândurile [rele] prin reflecții care-l îmboldesc să lupte împotriva lor, când s-a curățit de meditațiile la luptele duse împotriva lor, atunci gândirea începe să stârnească mișcări privitoare la cele ascunse. După aceea depășește și înțelegerile privitoare la lumea trupească, e înălțată dincolo de meditarea la fapăturile duhovnicești, înrudite cu ea, și stă în uimire în fața lui Dumnezeu nu din pricina minunilor Sale față de noi, ci din pricina Firii Lui, în liniștirea deplină care cade asupra lui. Aceasta e desăvârșirea sfinților în această lume, dar care, cum spun Părinții, e doar o mică gustare a darurilor viitoare care sunt descoperiri ale tainelor slavei lumii celei noi de care firea rațională se va desfăta la înviere.

15. În viețuirea [de pe treapta] duhovnicească nu mai sunt nici osteneli, nici lupte, nici istovirea trupului, nici lupte cu gândurile, nici meditare, nici convorbire cu gândurile, nici preocuparea cu ele, fiindcă ea nu mai ține de libertatea voinței, nici de o reflecție iscată de mișcările sufletului. În orice viețuire care ține de voință sunt lupte și e nevoie de osteneala trupului și a gândirii. De aceea, atât făptuirea virtuții, cât și viețuirea ascunsă a gândirii, cele două purtări ce țin de voință pe care le păzesc majoritatea singuraticilor, cunosc osteneală și luptă; ele au o legătură continuă cu gândurile și preocupările sufletului și cer o deprindere și o sânguință neîncetate. Mișcarea duhovnicească însă nu e supusă libertății omului, și lucrarea ei nu se dobândește prin povățuirea și învățătura care vin de la altul. Mulți au pierit pentru că au gândit aceasta, crezând că stăruința gândurilor și iscusința voinței sunt de ajuns pentru viețuirea duhovnicească, și că ea ar putea fi dobândită prin învățătură, povățuire, osteneală și voință, care i-ar duce automat la treapta duhovnicească pe toți singuraticii care sunt sub cer. Or aceasta stă în curăția inimii dobândită departe de orice osteneală a trupului și a minții, și de aceea în viața aceasta de-abia se găsește unul din zece mii de singuratici vrednic de viețuirea duhovnicească.

16. Mulți alții s-au lăsat învățați de scurte însemnări așternute în scris în cărți de oameni înțelepți care și-au umflat vorbele și cizelat cuvintele crezând că au atins efectiv viețuirea duhovnicească; ei n-au înțeles, nici nu s-au gândit că această lucrare nu poate fi cunoscută de oameni prin cuvinte iscusite, prin exerciții și învățătură. Tainele lui Dumnezeu nu se învață prin cerneală și cuvinte, ci sunt însămânțate de El în inimă prin înțelegeri minunate privitoare la măreția Lui și care se pun în mișcare într-o inteligență curată.

17. Toți cei care au fost învățați despre făgăduințe prin auzire sau cerneală și au câștigat o cunoaștere a tainelor plecând de la simțuri nu pot fi puși în mișcare spre o înțelegere a lumii celei noi decât plecând de la lucrurile simțite. Chiar dacă ar fi foarte învățați, ageri și subtili, nu vor putea cunoaște nimic din aceasta dacă n-au avut parte de o descoperire a Duhului.

18. Fericitul Pavel a scris multe despre cele duhovnicești, dar cine n-a avut parte de Duhul nu poate simți numai din scrisorile lui ce anume a gustat el.

19. Vrednic de Dumnezeu să-ți pară cine săvârșește lucrarea celor dumnezeiești cu întristare. Dar și mai vrednic de luare-aminte să-ți pară cine le împlinește cu bucurie, fără întristare, și care, chiar dacă are acea bucurie, e gata și pentru ascultare.

20. O viețuire virtuoasă dusă la capăt în odihnă [fără osteneală] de cel numit făptuitor și înțelept în Dumnezeu va fi satanică, urâtă și blestemată de Dumnezeu, dacă se așteaptă să o primească în odihnă [fără osteneală], deși atunci când își lucrează viețuirea lui e în stare și de osteneala gândului și de cea a trupului. Să nu creadă că atunci când vin peste el lucrurile poate spune doar: „Dumnezeul meu!” și lucrarea sa va fi și împlinită. Înțelege acest lucru atât cu privire la cele făcute de tine personal și fără intermediar, cât și despre cele săvârșite în afară de lucruri sau persoane.

21. Păzește-te de gândul demonic care, pe când aștepti încă bunătățile [viitoare], te învață prostii și-ți arată o piatră de

poticneală pe căile drepte cunoașteri și lucruri străine de înțeleapta Providență.

22. Cel care nu primește cu bucurie la slujbă povara, urâtul [plictiseala], lăncezeala [akedia], înăbușirea, întunecarea și celelalte chinuri ale chilie, purtându-le povara ca și cum ar fi însuși lucrul lui Dumnezeu, ci vrea să fie ușurat cu desăvârșire de ele, acesta va fi predat, chiar dacă nu vrea, în mâinile demonului desfrânării și, în loc să-I aducă prin ele drept jertfă curată trupul său, aduce în fiecare zi satanei drept jertfe urât mirositoare mădularele lui.

23. Credeți-mă, fraților, lăncezeala [akedia], toropeala, povara membrelor, tulburarea și încețoșarea gândirii și toate celelalte lucruri apăsătoare care sunt soarta asceților în liniștire, sunt lucrul lui Dumnezeu. Nu socotiți că sunt lucrul Lui numai luminarea la slujbă, curăția gândirii, veselia și săltarea inimii, mângâierea lacrimilor dulci și convorbirea luminoasă cu El. Căci potrivit înțelegerii mele chiar și gândurile de blasfemie [hulă] și de slavă deșartă, ca și mișcările urâte ale desfrânării care obișnuiesc să-i atace pe singuratici în liniștire, sau patima pentru ei înșiși, toate acestea, afară de mândrie, pot fi socotite drept jertfă curată și lucru sfânt al lui Dumnezeu, chiar dacă singuraticul e încă slab în fața lor, dar le rabdă fără a ieși din chilie. Făcând acestea, el stăruie în lupta Domnului orice s-ar întâmpla, bine sau rău, stând la postul său, dacă acestea nu-i vin din relaxare sau nepăsare. Căci dacă ele nu-l biruie și el nu iese din locul luptei sale, care e șederea stăruitoare în chilie, acestea vin asupra lui doar în scop de luptă. Dacă aceste diverse lupte risipite de-a lungul căii singuratice ți se par excesive pentru lucrul lui Dumnezeu, cum vei îndrăzni să aștepti lucrul bucuriei, dacă nu ții seamă mai înainte de întristările care trebuie suferite pentru El?

24. Dacă unii singuratici neglijează fără motiv cele șapte laude rânduie canonic drept regulă spre mântuirea celor ce se luptă cu demonii, și aceștia îți spun: „Eu nu mai sunt rob duhului desfrânării”, chiar dacă e un bătrân vechi în viețuirea lui atât în fapte, cât și în gânduri, să știi fără nici o îndoială că te

amăgește încercând să-și acopere rușinea și să scape de simțirea lui însuși, pentru a nu lăsa odihna și a se supune regulii.

25. Există o lucrare dumnezeiască care însoțește făptuirea curată a singuraticilor; ea îl umbrește din când în când în liniștea chiliei lui, și atunci o săltare negrăită cade pe neașteptate în inima lui, fără să-i știe pricina, și-l desparte atunci de toate gândurile obișnuite. Unii Părinți numesc acest moment „loc limpede”, alții „văzduhul libertății”, iar alții „loc curat al firii”, fiindcă atunci omul se afla ca în lumea nouă, beat de Dumnezeu în tot ce săvârșește. Unii rămân în această desfătare și odihnă dinspre lupte zile întregi, mulți chiar șase ori șapte zile, după care acest dar le este luat și sunt iarăși în întuneric; dar după câteva zile găsesc din nou acest dar și se umplu iarăși de desfătare. Ori de câte ori stă în acest har, singuraticul nu mai trebuie să se supună regulii nici pentru slujbă, nici pentru rugăciuni, nici pentru citire, nici vreuneia din regulile rânduite pentru creaturi, fiindcă acesta nu ține de voia lui. Dar dacă și după ce trece acest moment va disprețui regulile și obiceiurile rânduite pentru singuratici afară de cazuri de necesitate sau de boală, atunci va fi predat în mâinile demonilor, chiar dacă ar fi un înger în viețuirea lui, poate nu numai-decât, dar negreșit la scurt timp după aceasta.

26. Dacă crede cineva că lăncezeala [akedia], întunecarea și tulburarea gândirii amestecate de purtarea de grijă a Duhului în făptuirea luminoasă nu fac parte din această cale și sunt o rătăcire, și de aceea te învață și vestește că există o singură cale în care bucuria se revarsă neîntrerupt, află că acesta vrea să te scoată în afara căii lui Dumnezeu și să te predea amăgirii demonilor.

27. Patimile trupești, cum sunt pofta, mânia, dragostea de întâlnirile deșarte ș. a. m. d. sunt domolite prin post, slujbă și șederea în liniștire. Patimile sufletești, adică risipirea lipsită de cunoaștere, cum sunt invidia, slava deșartă, mândria ș. a. m. d. sunt făcute nelucrătoare prin rugăciune, citire și cunoașterea care vine de aici. Cine ar vrea să liniștească patimile trupului și să biruie neștiința inteligenței fără unele ca acestea, se isto-

vește în zadar; prin acestea însă se opresc chiar și gândurile deșarte născute de întunecarea gândirii.

28. Un trup singuratic naște o gândire singuratică; și cu ce se amestecă trupul, cu aceasta se amestecă și gândirea.

29. Așa cum un vas nu se curăță de murdărie dacă nu e spălat și frecat cu piatră acră și leșie, tot așa nici inima nu se curăță de patimi dacă trupul nu e omorât prin frecări și singurate.

30. Există o făptuire care-ți arată o scurtătură și a cărei înfățișare și fel de a fi te învață smerenia și cunoașterea; ea te face să-L iubești mai mult pe Dumnezeu făcând din tine casnicul și familiarul Lui. Există o alta care, deși îți arată multe foloase, te face să te rotești în cerc pe marginea drumului; ea te pune în fața unei îndelungate alergări, iar atunci când ți se deschide o porțiță de ieșire, te împiedică s-o vezi și te face să te învârti în cerc. Amândouă merg spre singurul Domn, dar nu toți o văd pe cea scurtă și apropiată. Cine citește să înțeleagă cum se leagă capitolele între ele.

31. Nimic nu e atât de iubit de Dumnezeu și cinstit de îngeri, nimic nu umilește atât pe satana, nu bagă spaima în demoni, nu îngrozește păcatul, nu face să țâșnească cunoașterea, nu atrage mila, nu șterge păcatele, nu duce la dobândirea milei, nu înțelepțește inima, nu aduce mângâiere și nu unește mintea ca singuraticul ingenuncheat la pământ în rugăciune neîncetată. Acesta e limanul întoarcerii spre care năzuiesc cu lacrimi mulțimea gândurilor pocăinței; aceasta e vistieria tăriei, baia inimii, cărarea curăției, calea descoperirilor și scara minții: face inteligența asemenea lui Dumnezeu și o face să-L primească în mișcările ei așa cum Îl vom primi în cele viitoare; răscumpără în scurt timp datoriile unei îndelungate nepăsări; cuprinde în ea multe și felurite osteneli. Nimic nu e așa de mare ca rostirea neîncetată și curată a psalmilor. Dar dacă cineva o nesocotește mai mult sau mai puțin timp pentru că e mistuit de dorința de a se ruga prăvălit la pământ în închinăciune, acela să nu fie socotit nepăsător, ci ca unul atras de o treaptă mai bună, de un lucru mai mare și de o făptuire oste-

nitoare din care va ieși familiar cu Dumnezeu pentru că a primit un dar mai lăuntric. Disprețuirea psalmilor e însă obraznică dacă îi oprim din mândrie, sau ne scârbim de ei ca mesalienii eretici, sau dacă nu-i mai rostim din trândăvie. Dar a cuprinde o parte din ei în forma smerită [de rugăciune] a închinărilor neîntrerupte înseamnă desăvârșirea osteneții lor, nicidecum încetarea lor; ea zdrobește trupul și povățuiește gândirea în înțelepciunea unor lucruri noi prin Duhul Care-i dă daruri și o face sfântă prin sfînțirile Lui. Osteneala închinării face parte din orice făptuire fiindcă atunci din ele e gata să țâșnească mângâiere; ea face ostenețile ca un fagure de miere pentru cel care le îndură. Pentru cine simte puțin dulceața ascunsă înăuntrul ostenețelor chiar și purtarea crucii e dulce din pricina ei.

32. Curăția rugăciunii e tăcerea gândurilor obișnuite cu cele trupești și mișcarea năvalnică a celor ce sunt dulci pentru suflet.

33. Curăția inimii e gândirea limpede și fără lupte în care freamătă neconținut și spontan lucruri ascunse și ștergerea amintirilor urmelor lăsate în inteligență de cele trupești.

34. Nu aștepta să te rogi abia după ce te-ai curățit de împrăștierea gândurilor, ci împrăștierea lor să fie stărpită de stăruința rugăciunii și de marea osteneală pentru ea. Căci dacă aștepti să te rogi abia după ce ai văzut gândirea ta ajunsă desăvârșită și mai presus de orice aducere-aminte a acestei lumi, atunci nu te vei ruga niciodată. Căci tocmai plecând de la rugăciune, se spune, se întâmplă așa ceva celor ce s-au ostenit multă vreme în rugăciune și au găsit plecând de la ei înșiși o noblețe exactă, dar și aceasta cu anevoie, doar pentru puține ceasuri și nu tot timpul. Aceste lucruri, cum spun, se întâmplă doar arareori gândirii și numai prin prelungirea rugăciunii. N-am auzit vreodată să fi cerut cineva gândirii așa ceva, și chiar nepătimirea însăși, înainte de rugăciune. Cine nu se roagă, nu se închină și nu imploră înainte ca gândirea să fi fost înălțată dincolo de imaginile a tot ce este aici, acela caută desăvârșirea înainte de a fi trecut de făptuire. Dacă ar fi cu

putință ca gândirea să rămână în tăcere la adăpost de împrăștierea care vin de la cele de aici și de la amintirile lor, atunci n-ar mai fi nevoie de rugăciune, fiindcă gândirea ar fi deja desăvârșită și ajunsă în Dumnezeu și Dumnezeu în ea. Spune-mi, deci, tu, care cauți acest lucru ca pe ceva ce-ți este la îndemână: îl vrei pentru totdeauna sau doar din când în când? Dacă doar din când în când, nu e bine, fiindcă nu ceri decât o parte din ceea ce ar fi cu putință neîncetat; dacă pentru totdeauna, atunci află că dorești încă de aici desăvârșirea viitoare, cum cred mesalienii.

35. A nu consimți la cele ce se arată gândirii la rugăciune stă în puterea noastră. Dar ca, odată îndepărtate acestea, gândirea să rămână în tăcere, dincolo de luptă și de imagini, întrece puterea firii. Dacă vrei ca gândirea ta să se retragă puțin din împrăștiere ca să facă loc rugăciunii curate, retrage-te din cele materiale, din grijile de prisos și din risipirea simțurilor; căci în măsura în care aceste lucruri se retrag vei găsi un loc lipsit de orice împrăștiere pentru rugăciunea curată. Acest lucru se va face în parte, nu în chip desăvârșit, dar dacă te sârăguiești neobosit vei putea afla puțină odihnă. Nu vom fi osândiți pentru că se pun în mișcare în noi imagini și gânduri, dar vom fi osândiți sau miluiți pentru faptul de a fi consimțit sau nu cu ele, sau pentru a fi zăbovit în ele ori a ne fi curățit de ele.

36. N-am spus asta ca să întind mâna împrăștiierilor, pentru a le îngădui gândirii, ori pentru a arăta îngăduință pentru rănilor care ne vin de la ele, ci pentru ca să nu încetezi rugăciunea din pricina lor. Nu trebuie să încetăm rugăciunea pentru că nu suntem vrednici, nici buni de ea. Dimpotrivă, umiliți de vederea slăbiciunii firii noastre și conștienți de faptul că prin propriile noastre puteri nu suntem în stare de nimic, să ne întristăm și, în același timp, să ne înfățișăm mereu ca niște vinovați rugăciunile noastre Celui ce poate toate, mărturisind și strigând împreună cu copiii din cuptor, ei ca niște nevinovați, noi ca niște vinovați: „Păcătuit-am, fărădelege am făcut înaintea Ta. Că a Ta, Doamne, este dreptatea, iar a noastră rușinarea fețelor noastre. Nu putem deschide gura înaintea Ta din pricina rușinii și a nelegiuirii păcatelor noastre” [Dn 9, 5. 7].

Iar împreună cu sfântul [proroc] Ieremia să strigăm și noi, cei necurați: „Tu, Doamne, împărățești în vechi și scaunul Tău în neam și în neam! Nu ne părăsi pentru totdeauna și nu ne fă să rătăcim pentru lungime de zile! Întoarce-Te către noi și ne vom întoarce!” [Plg 5, 19–21]. Făcuți iarăși vii, să ne rugăm; mistuiți, să ne rugăm; nevinovați, să ne rugăm; vinovați, să ne rugăm; întinați de sângele rănilor noastre, să ne rugăm; căzuți, să ne rugăm; în întuneric, să ne rugăm. Niciodată să nu încetăm să ne rugăm sub pretextul că nu suntem vrednici de rugăciune și așa cum se cuvine pentru cele pe care le cerem; căci Domnul a zis: „Nu cei sănătoși au nevoie de doctor” [Mt 9, 12]. Să n-așteptăm să fim sănătoși ca să venim la doctor, ci întrucât suntem bolnavi, să ne grăbim și mai mult spre El și să ne înfățișăm înaintea Lui în rugăciune. Dacă suntem imprăstiați, dacă am căzut și cădem, dacă suntem bolnavi, să încredințăm toate lui Dumnezeu în rugăciune. Încetarea rugăciunii e supunerea față de cel care ne oprimă. Câtă vreme ne rugăm și cerem ajutorul lui Dumnezeu, arătăm prin aceasta că nu suntem leneși, ci dorința noastră e în întregime îndreptată spre cele ale Lui.

37. Puținătatea sau asprimea răsplătirii nu atârână numai de numărul și de gravitatea păcatelor, ci mai degrabă de măsura cunoașterii [păcătosului], precum și de temperamentul său, de prilejurile și momentele păcatului. Omul e judecat mai mult după ponderea celei dintâi [a cunoașterii] decât ale celor din urmă [de numărul și gravitatea păcatelor comise].

38. Nimic nu e mai iubit de Dumnezeu și nici o cerere nu e mai repede auzită cum e rugăciunea prin care omul cere iertarea greșelilor și putere și ajutor pentru îndreptarea lor; ea împiedică ușor pedepsirea lor, chiar dacă e vorba de greșeli destul de grave. Cel care poartă de grijă de îndreptarea noastră va primi neîndoielnic și această cerere. Dacă însă în cererile de iertare mintea nu amestecă și cereri de îndreptare, atunci cererile de iertare nu vor fi primite, și el nu va fi scutit de pedeapsă; chiar dacă înmulțește rugăciunile, ele nu-i vor fi auzite, ca nu cumva nefiind pedepsit să se facă prilej de imitare și pentru alții.

39. Orice pedeapsă sau întâmplare în chip de osândă care vrea să facă să piară unele lucruri prin amenințări și cu forța e plină de curse și nu duce la nici o schimbare; și chiar dacă există o schimbare, e spre un rău și mai mare, nu spre stăvilierea lui. Dar când pedeapsa e și povățuire și îndreptare și poartă semnul milei, atunci în ea se unesc chinul și ușurarea. O asemenea pedeapsă e promptă dar și moderată, în vreme ce cealaltă e doar plină de asprime. Înțelege așa și luptele ascunse: uneori ele ne zdrobesc, alteori ne dau ușurare, uneori ne chinuie, alteori ne odihnesc. Cine e în mijlocul lor să știe că umblă pe o cale obișnuită, care are în ea și povățuire și învățătură. Căci o cale în care n-ar fi decât necaz și întristare, fără [nădejde de] schimbare, e semn de părăsire din partea lui Dumnezeu. Nu vorbesc de luptele care vin din relaxare, nici de întristarea care vine din nepăsare, fiindcă pe acestea nu se cuvine a le numi aceste lupte, ci vorbesc de luptele celor veghetori, care se țin în bună rânduială și-și păzesc cu grijă simțurile și gândurile, și la care luptele vin dintr-o economie [dumnezeiască]. Alte supărări vin de la o gândire neștiutoare, predată întunericului, lăncezelii [akediei], tulburărilor și întristării; ele sunt fără sfârșit în cel care n-are răbdare, dar o minte înțeleaptă știe să le îndepărteze prin smerenie și mulțumire, ascultând de sfaturile bărbatilor care au cunoașterea și experiența luptelor, chiar dacă față de alții aceștia par simpli în ce privește educația și învățătura dobândită prin scris și prin cuvânt.

40. Una e cunoașterea dobândită din lupte și alta cea dobândită din învățătura și subțirimea mișcărilor [gândirii]. Cunoaștere dobândită din lupte are nevoie de încercare. De câte ori cei a căror inteligență și înțelepciune vin din învățătura lor nu se tulbură când sunt în încercări, dar cei simpli și needucați în ce privește cunoaștere o au prin făptuire.

41. Așa cum e cu neputință să înveți meșteșugul trasului cu arcul în mijlocul mulțimilor și în piețe, ci într-un loc pustiu și gol, bun pentru cursele de cai și trasul săgeților, unde acestea pot alerga neîmpiedicat spre ținta lor, tot așa e cu neputință să înveți cineva arta luptelor duhovnicești și alergarea iscusită

spre ținta dumnezeiască, nici meșteșugul gândurilor și înțelepciunea navigării duhovnicești pe această mare cumplită, dacă nu cunoaște multe ei resurse și curse, dacă nu rămâne într-o liniștire neîncetată, în locul gol de tot ceea ce ține și împrăstie inteligența, sau care o face să înceteze implorarea neconținută. Cine nu face așa va cădea.

42. Toată osteneala viețuirii unificate în liniștire stă în trei etape: întâia a începutului, a doua de mijloc, a treia a împlinirii. Întâia e însoțită de frica și durerea ascuțită a întristării din pricina aducerii-aminte de cele trecute și a spaimei care le însoțește pe bună dreptate. A doua poartă semnul feluritor imbolduri și mângâieri, fiindcă prin ele cel ce se pocăiește cu înțelepciune se apropie de darurile lui Dumnezeu datorită curăției dobândite prin căință și lacrimi.

43. Când prin neîncetata liniștire, prin ostenelele viețuirii [ascetice] și gândul la păcatele care-l apasă și-l fac să sufere, și pe care-l însoțește de obicei și un plâns îndelungat, ajunge la sfârșitul primei etape, în ostenele potrivite și o mare căință, în aducerea-aminte de Hristos nădejdea noastră [1 Tim 1, 1], și începe să înainteze în cea de-a doua, atunci căința sa se preschimbă în veselie, fără ca el să vrea aceasta, pentru că se teme ca această a doua etapă în liniștire să nu fie o amăgire.

44. Semnul ei e acesta: în gândire începe să se ivească o nădejde și în căință începe să se amestece încetul cu încetul o mângâiere, în el încep să se miște gânduri de bucurie și vede că acum își poate aduna cu ușurință gândirea din împrăstieri. Acestea se întâmplă atunci când el a atins pe deplin această etapă, pentru că gândul său se preschimbă într-altul, care nu mai e cel obișnuit, ci unul care nu seamănă cu el, iar cele ce se întâmplă acum în gândire nu mai sunt lucruri naturale. Începe să vadă înțelegerile și tainele ascunse în psalmi și în citire[a Scripturilor], ca și în celelalte evenimente sensibile, ca și în contemplarea ostenelelor făptuirii ei; o dulceață începe să se amestece în osteneala sa, în postul sau versetele slujbei și în celelalte ostenele ale făptuirii sale. Și îndată ce începe să se roage, simțurile se retrag fără o lucrare a voinței, iar gân-

durile încep să se adune simțind un văzduh liber de dincolo de lupte, iar el vede nava gândirii plutind frumos și înaintând, crescând în rugăciune și virtuți, progresând din zi în zi. Acestea și altele mai mari încă însoțesc această etapă de mijloc, până ce omul e înălțat de darul milei lui Hristos la viețuirea mai presus de fire.

45. Așadar, câtă vreme te găsești în prima etapă, ostenește-te mai cu seamă în slujba prelungită a psalmilor, în multa lor rostire și în osteneala citirii Scripturilor însoțite de o foame prelungită care cu înfocarea ei curăță și lămurește trupul. Prin asprimea ostenelei ei aceasta poate să câștige iertarea păcatelor mai mult decât oricare altă osteneală; ea dă marea putere a căinței, fiindcă obiceiurile dinainte prin care s-a deprins cu nerușinările încălcărilor legii sunt învinse de foame.

46. Când apoi cu ajutorul cerului te apropii, cum spun Părinții, de cea de-a doua etapă și începi să simți în tine că ai ajuns la ea prin semnele arătate mai sus, fiindcă vezi unele din ele în sufletul tău, micșorează atunci puțin ostenelele dinainte fără să tai însă rădăcinile continuității lor, ci schimbându-le pe unele cu altele, osteneindu-te acum mai mult în rugăciuni și cereri decât în psalmi, nu încetându-i pe aceștia din urmă, ci dând chiar la slujbe celor dintâi un loc mai mare decât rostirii psalmilor, pe lângă rugăciunile făcute la alte ore. De aici vei vedea îndrăzneala pe care o vei dobândi zi de zi la rugăciune, vei vedea inima ta biruind asupra gândurilor rele, patimile umilate, iar gândirea ta veselindu-se și întinerind la rugăciune. Și te vei vedea pe tine însuși devenind din clipă în clipă altul prin înnoirea pe care o vei primi de la ajutorul care vine de la har, și puterea lui Dumnezeu care te umbrește [cf. Lc 1, 35] în liniștirea bine păzită.

47. Din clipa în care omul începe viețuirea proprie treptei gândirii, care stă în meditare neîncetată la cele dumnezeiești, și până în clipa în care ajunge la viețuirea duhovnicească care stă în faptul de a fi lovit de minunare în fața lui Dumnezeu, el are nevoie mai mult decât de orice altă osteneală de constrângerea [violenta] rugăciunii însoțite de ingenuncheri, fără

a lăsa deloc postul, gustând din hrana sa cât e nevoie pentru ca trupul să poată susține toată această osteneală a rugăciunii. Dar când se va apropia de intrarea în viețuirea celei de-a treia etape și va fi început să umble înăuntrul ei, viețuirea sa va fi în afara oricărei constrângeri; fiindcă spre tot ceea ce săvârșea mai înainte prin constrângere e atras acum de constrângerea plăcerii. Punând capăt constrângerii, minunarea îl atrage acum aici fără ca el să vrea acest lucru. Fiindcă din pricina desfătării înțelegerilor pe care le primește neîncetat stă ziua întreagă căzut cu fața la pământ, și rugăciunea lui nu mai cunoaște nici gând, nici simțire, nici împrăștiere, nici meditare, deși simte mereu ceva. Nu vorbesc aici de minunarea desăvârșită înaintea închinăteii Firi a Domnului domnilor [cf. *Dn* 10, 17; *1 Tim* 6, 15], când inteligența e înălțată dincolo de cele de jos și de orice ar putea simți, ci de minunarea care cade în suflet în fața Economiei Lui celei în multe feluri [*Ef* 3, 9–10] care se împlinește în lumi și generații, și pentru ceea ce face ea zi de zi și clipă de clipă, în ascuns și pe față, în tot ce ține de om.

48. Când mintea e pusă în mișcare de har spre cele duhovnicești, atunci din pricina dulceții cunoașterii pune capăt multă vreme oricărui gând și oricărei amintiri, și stă liniștită și uimită. Nu vorbesc aici de reculegerea totală care are loc în contemplarea lui Dumnezeu, când mișcările minții se preschimbă în uimire sau, mai degrabă, când mintea rămâne lipsită de mișcări o zi întreagă, ba chiar două sau mai multe. Ceea ce se întâmplă dintr-o dată din contemplări sau alte descoperiri nu e încetarea totală a oricărei gândiri, nici ieșirea firii din cunoaștere în necunoașterea mai înaltă decât cunoașterea, cum spun Părinții⁵⁷, ci e vorba de pacea și bucuria care însoțesc aici beția și înfocarea inimii. Uimirea desăvârșită în rugăciune și absența oricărei simțiri a celor de aici n-o întâlnim în nici una din cunoașterile și desfătărilor duhovnicești afară de aceea singură. De altfel chiar dacă uimirea cade peste cineva și pa-

⁵⁷ Aluzie la Dionisie Areopagitul și viziunea sa mistică a extazului necunoașterii pe care tradiția siriacă a încercat să o grefeze pe viziunea mistică evagriană dominantă: cea a enstazei gnostice.

latul minții lui gustă desfătarea duhovnicească, el n-a ieșit totuși din cunoașterea de aici, ci gândurile lui sunt strânse înăuntrul său, liniștindu-se doar gândirea obișnuită. Cunoașterea e, așadar, mereu prezentă în el: cunoaște, aude și simte. E într-adevăr adunat în sine, departe de orice împrăștiere și nu practică nici o meditare ci, din pricina desfătării înțelegerii duhovnicești abătute peste el, e lovit de minunare, și, ținut de constrângerea acestei negrăite dulceți, rămâne în picioare în tăcere sau stă prăvălit la pământ. Pentru că trupul nu poate să îndure aceasta, iar simțurile sunt strânse înăuntru și mădularele sunt țepene, cade fără voie cu fața la pământ, gândirea sa fiind scoasă în afara celor pământești ca și cum nava lui s-ar odihni deja în viața viitoare, deși în el rămâne o simțire adâncă a celor de aici, dar fără nici o gândire la ele. Toate acestea sunt atrase de dulceața înțelegerilor duhovnicești pe care le vede. Cei care au făcut experiența acestor lucruri știu ce vreau să spun. Așa stau lucrurile. Ca firea să se afle, cum scriu Părinții, zile întregi dincolo de gânduri, de cunoaștere și orice simțire, se întâmplă numai când avem simțirea lui Dumnezeu. În rest, chiar dacă mintea s-a liniștit, ea continuă să aibă simțirea celor de aici. Dar când Dumnezeu face o descoperire minții, nu mai rămâne în ea nici o simțire a acestora.

49. Pe măsură ce gândurile lumii ți se împrăștiează în gândire, ți se deschide o ușă care duce la bucuria în Domnul. Câtă vreme nu simți această bucurie gândirea ta nu e în stare să se adune într-o reculegere neconținută în rugăciune. Toți Sfinții Părinți au constatat o scădere a luptei cu gândurile când acestea se împrăștiează și se ivește în ea o odihnă de orice împrăștiere. Câtă vreme însă gândurile mișună roi în gândire, nimeni nu e în stare prin puterile lui, chiar dacă se luptă dârăz cu ele, să se reculeagă la rugăciune până ce împrăștierea lor nu aduce liniștirea. Nu o poți găsi în întâlnirile neîncetate cu oamenii și lucrurile lor. Dacă spui: „Nu sunt în stare de o această izolare neîncetată și neîntreruptă, nici de o asemenea îndepărtare de lume șezând în chilie”, atunci, frate, nu mai cere cele pe care le dobândesc cei care umblă dincolo de lume, și anume liniștirea de tulburarea gândurilor, care e obârșia

bucuriei și care constă în concentrarea la rugăciune într-un singur gând însetat de Dumnezeu, prin care se învrednicește de curăția inimii care ne face fără voie să ieșim neîncetat din lume, datorită gândirii care se odihnește neîncetat în Dumnezeu. Căci împuținarea sau înmulțirea gândurilor, apropierea de curăție și luptele mai mici sau mai mari atârnă de locul sălășluirii noastre.

50. De câte ori nu simte singuraticul că în el se mișcă gânduri mai presus de trup datorită izolării sălășului său, chiar dacă ostenele lui se împuținează. Aceasta din pricina faptului că e cu totul mort față de oameni.

51. Omul primește liniște de la gânduri în măsura în care se depărtează de șederea în lume și pătrunde în locuri singuratic și pustii, iar inima lui simte depărtarea de orice om. Căci în pustie, frate, chinul care vine de la gânduri nu e mare, cum nu e mare nici osteneala luptei cu ele. Însăși vederea pustiei omoară în chip firesc mișcările lumești ale inimii și o strânge în ea ferind-o de atacurile lor.

52. Așa cum nu e cu putință să fie limpede vederea celui care stă lângă fum, până ce nu se depărtează de el, tot așa nu e cu putință dobândirea curăției inimii și liniștirea gândurilor fără singurătate, departe de fumul acestei lumi care urcă în fața simțurilor și orbește ochii sufletului.

53. Nimeni să nu arate o știință deșartă și să contrazică acest lucru: când suntem într-o așezare omenească, avem gândurile acelei așezări; când suntem în pustie, avem gândurile pustiei; când suntem într-o mulțime, avem gândurile mulțimii; când suntem singuri și izolați de toți, avem o minte singuratică. Care sunt gândurile pustiei? Mișcările care ies dintr-o inimă omorâtă, căci nu e cu putință ca, fiind morți pentru lume în mișcările noastre, să nu fim puși în mișcare de Dumnezeu. Liniștea mișcărilor lumești trebuie să facă loc mișcărilor în Dumnezeu, iar necazurile trupului trebuie să ne facă să dobândim o gândire singuratică [unificată].

54. Mistuie-ți trupul în necazuri și ostenele în aceste locuri pustii, fiindcă așa va rămâne în curăția lui, pentru ca atunci

când din obișnuință cade iarăși în trândăvie să nu se umple din nou de patimi. Așa nu ne vom lipsi de roada ostanelor noastre dinainte, iar prin liniștea gândurilor cu care ne umbrește pustia vom intra degrabă în libertatea sufletului de dincolo de lume, vom primi neîncetat în suflet semne dumnezeiești prin înnoirea inteligenței și vom dobândi ușor darul lui Dumnezeu.

55. Dacă vei vedea, frate, că sufletul tău slăbește din pricina ostanelor și a întristărilor liniștirii și singurătății, că viața aceasta [muritoare] te mâhnește fiindcă vezi acum trupul tău slăbind și gata să cedeze și gândul [la Dumnezeu] slăbind din pricina acestei vederi, opune-i atunci o gândire dreaptă și o conștiință plină de frica lui Dumnezeu Cel ce este cu adevărat și mângâie sufletul tău. Află că o viață scurtă și în dreptate după voia lui Dumnezeu e mai bună decât zile îndelungate dar care stârnesc mânia Lui. Adu-ți aminte de viața sfinților dinaintea ta, care nu se gândeau la ei înșiși cât la voia lui Dumnezeu și care au îndurat cu toții această viață în așezări [omenești] sau locuri pustii, până ce au lăsat și părăsit acest „trup al umilinței” [Flp 3, 21] prin care au împlinit cu osteneală calea fricii de Dumnezeu. Și când se apropia ceasul ieșirii lor din lume, se bucurau mult pentru că prin puținele necazuri de aici au putut scăpa de relele care lovesc sufletul ca să-l piardă și în clipa ieșirii lor [din lume] se aflau în intimitatea lui Dumnezeu.

56. Dacă dorești să te înalți mai presus de patimi, învață mai întâi stratagemile unei asemenea lupte. Îți voi spune un cuvânt și să mă ascuți: nu încerca să birui patimile prin luptă, căci patimile nu se biruie prin lupte; ci silește-te să le slăbești cât poți, fără să te lupți cu ele cum fac cei neștiutori. Niciodată să nu intri în luptă pentru curăția sufletului. Căci acela care vrea să intre în locul curăției cu acest gând nu va simți nici măcar pacea dinspre gânduri, fiindcă nu va fi înălțat dincolo de tulburarea gândirii, nici nu va atinge locul limpezimii. Tu însă răpește patimilor hrana lor, căci acesta e scopul strategiei. Vezi ce anume hrănește fiecare patimă în parte și fii iscusit când o întâlnești. Când slăbesc patimile, se împuți-

nează și gândurile, care sunt fumul lor; când se împuținează gândurile, gândirea încetează și ea năvala mișcării ei; iar când se liniștește gândirea, strângerea [concentrarea, reculegerea] ei în locul ei devine ușoară îngăduindu-i să-și vadă firea ei, iar prin strângerea [concentrarea, reculegerea] gândirii vom intra ușor în curăție prin darul lui Hristos.

57. Câtă vreme omul e în război și adaugă luptă la luptă, nu poate să atingă lumina gândirii, nici să simtă pacea gândurilor. „Nu sunt vești bune în zilele luptei”, spune Ecleziaștul [8, 8], căci tot ce se săvârșește atunci din cele dumnezeiești se face cu multă osteneală și chin și fără nici o mângâiere în nici una din fapăturile omului. Că se apropie de rugăciune, de slujbă sau de orice nevoință, nu le poate împlini decât silindu-se, căci toată făptuirea lui e încă plină de lăncezeală [akedie]. E mângâiat puțin de citire, dar chiar și atunci i se întâmplă să fie întunecat, căci făptuirea lui pentru Dumnezeu umblă încă în locul întunericului. E vremea încercării sufletului, în care voința lui e pusă la încercare de întristările pentru cele dumnezeiești. Dacă îndură de bunăvoie necazurile care apasă trupul și gândirea lui pentru adevăr, când prin harul lui Dumnezeu vremea luptei va trece, atunci sufletul său va intra în locul bucuriei și pe zi ce trece va descoperi în el o schimbare uimitoare, cum spun Părinții. Dar până când nu se va fi înălțat dincolo de locul luptelor, nu va putea găsi adevărata mângâiere și nu va fi dincolo de viețuirea dominată de constrângere [violență] și care e încă toată plină de lăncezeală [akedie].

58. Când singuraticul a trecut deci în etapa cealaltă și a simțit odihnă dinspre patimi, va ajunge atunci la lumina gândirii, și prin pacea care-i vine de la gânduri se va învrednici de strângerea [concentrarea] gândirii prin care va putea intra în lumina gândirii de care vorbesc Părinții. Dar tulburarea multor gânduri e semnul unui mare număr de patimi.

59. Curăția e locul liniștit al firii a cărei ușă o țin închisă patimile. Dacă omul nu o deschide, nu va intra în locul liniștit al firii. Dacă s-a învrednicit cineva să ajungă la el, primește, pe cât socot, simțirea înnoirii lui prin semnele curate care se pun în mișcare în gândirea lui.

60. O dată cu încetarea etapei luptei și intrarea sa în etapa următoare omul începe preoția minții, care e etapa și viețuirea omului lăuntric.

61. Când cu ajutorul lui Dumnezeu omul se strânge [reculege] din gândirea la cele din afară și după ce a fost mai mulți ajunge un singur om, atunci începe să vadă în el lucruri noi, găsește și simte în el semne ascunse, gustând în taină înnoirea de care la sfârșitul lumii se vor învrednici toți oamenii. De multe ori, chiar în ceasurile zilei, simte în el cum printr-o tăcere inexplicabilă gândirea se strânge în ea însăși fără ca el să se îngrijească de sine. Cine citește să înțeleagă! Aceasta se întâmplă și la slujbă și la citire. Până și visurile și mișcările din somn sunt diferite la cei care s-au învrednicit de curăția sufletului, față de cei a căror gândire e încă atinsă de patimi împotriva cărora se luptă și duc război.

62. Când vrei să-ți cunoști măsura și să știi cum anume ești sau dacă sufletul tău e pe cale sau în afara ei, încearcă sufletul tău la rugăciune, fiindcă ea este oglinda sufletului și ea îi arată petele și frumusețea lui; aici se descoperă înșelăciunile și frumusețile gândirii. Ea arată dacă sufletul e nepăsător sau zelos, dacă ne ostenim numai cu trupul sau și cu mintea, ori cu amândouă deodată, dacă suntem tăiați de lume în gândire sau suntem legați de cineva sau ceva. În vremea rugăciunii se vede limpede ce anume pune în mișcare gândirea și ce mișcări se stârnesc în ea: dumnezeiești, naturale sau lumești, dacă e tare sau slabă împotriva patimilor. Cere sufletului tău o cercetare asupra tuturor acestor lucruri mai mult la vremea rugăciunii decât oricând altcândva. Spun aceasta presupunând că ești un om conștiincios și nu poți înțelege ușor cele ale tale din pricina subțiririi viețuirii tale. În relaxări însă, dacă omul nu e orbit de patimi evidente, se cunoaște pe sine însuși chiar și în afara timpului rugăciunii. Aceste sfaturi sunt pentru viețuirea în liniștire dusă un timp îndelungat, fiindcă atunci căile devin subțiri și te îndoiești dacă ești pe drumul cel bun sau cel rău.

63. Mai trebuie știut și aceasta: mângâierea dată omului la rugăciune și slujbă e mai bună decât cea dată la citire sau la

vedere fapturilor create, deși și acestea țin de măsuri însemnate. Căci mângâierile pe care oamenii ajunși la măsura de săvârșirii le primesc din Scripturi și din versetele [psalmilor] se deosebesc de cele care-i mângâie și veselesc pe cei de pe treapta de mijloc. Înțelege deci că mângâierea primită de un singuratic de la un lucru din afară, printr-o mișcare a limbii sau prin vederea și auzirea a ceea ce se întâmplă, e mai umilă decât cea pe care o primește nemijlocit de la inima sa când stă singur printr-o rugăciune mai lăuntrică decât cea a buzelor și care-i cade pe neașteptate în inteligență și i se descoperă fără a se sluji de materie. Aceasta e o descoperire care vine de la Duhul și un fel de prorocie care face ca inima să fie cu adevărat proroc, fiindcă Duhul îi descoperă lucruri ascunse pe care nu pot să i le descopere nici chiar Sfintele Scripturi. O minte curată însă poate cunoaște chiar și ceea ce nu s-a îngăduit Scripturilor să arate, mult dincolo de ceea ce a fost încredințat Scripturii. Dar izvorul a toate rămâne citirea și din ea iese frumusețea gândirii⁵⁸.

64. Fiindcă vorbim despre rugăciune și mulți vor să învețe care e măsura lor și ce anume sunt cele cunoscute în ea, să enumerăm pe scurt diferitele ei măsuri. Fă-ți mișcările subțiri, curăță-ți și-ți strânge mintea din împrăștiere, fii cu mare grijă la minte, până ce vom trece în minunatul sălaș în care orice nevointă încetează fiindcă înăuntrul lui e odihna dumnezeiască. Căci toată alergarea încercată a bunei viețuiri a celor care au disprețuit priveliștea celor văzute și stricăcioase țintește un singur lucru: să ne învrednicească de rugăciunea curată și să ne găsim desfătarea în ea.

65. Adu-ți aminte bine mai întâi aceasta: să nu vorbim de lucruri mai presus de fire, ci de cele care țin de ea și stau în treapta rugăciunii curate — deși mulți se îndoiesc de aceasta —

⁵⁸ „Lămurire: Toate acestea se nasc din citire, ca și rugăciunea curată și strângerea gândirii; toate sunt modelate de rugăciune și prin aceasta ajung să fie simțite de inteligență. Orice rugăciune, care nu se naște dintr-o citire asiduă și deasă, seamănă cu un trup fără picioare care vrea să alerge. Numesc citire pe cea potrivită fiecărei gândiri și care prin înțelegerile ei se pune în mișcare spre scopul ei.”

fiindcă în ele se face alergarea multor frați râvnitori și vestiți. Căci aceștia se află în acest sălaș și aici trebuie ei să-și continue calea potrivit fiecărei schimbări pe care o vor întâlni aici; ei sunt pe treapta firii, dar trebuie să treacă dincolo de ea. Citirea acestor lucruri e pentru cel treaz care păzește regulile rugăciunii și e ucenic al liniștirii. Dar pentru cel ale cărui viețuire și măsură sunt diferite, osteneala și atenția acordată acestor lucruri — cum sunt păzirea în rugăciune a hotarelor gândirii și deprinderea schimbării mișcărilor ei — vor părea deșarte. Privește și cercetează calea gândirii la vremea rugăciunii, încotro duce, cum curge: ca un râu mare și năvalnic sau slab și puțin; și în acest ultim caz, dacă acest lucru ține de bâlbâiala gândirii sau dacă e stăvilită în tinderea ei înainte de multa lumină a unei înțelegeri. Există o rugăciune care curge ușor, și alta diferită. La unii e domoală, la alții e repede și înfocată. Unii se roagă din adâncurile minții, alții în curgerea gândurilor lor; la unii iese din plâns, alții o fac să țâșnească dinăuntru imbolduri năvalnice cu anevoie de stăpânit. Aceste deosebiri ale rugăciunilor explică și deosebirea măsurilor fiecăruia; felul în care a crescut cineva plecând de la mișcările pe care le primea întâmplător hotărăște și el măsura lui. Plecând de la mișcările sale continue știe cineva dacă e în treapta pocăinței, dacă a început să vadă strălucirea sufletului său, dacă umblă încă în latura căii pocăinței sau a săvârșit-o și începe să primească o pregustare a desfătărilor, adică a darurilor care urmează pocăinței. Toate acestea sunt însă proprii celor sânguitori; nimic din ele nu e partea celor trândavi, ci doar a celor care poartă povara rugăciunii și se silesc să țină regulile ei. Să venim acum însă la cele sigure și să lămurim pe scurt niște măsuri mai mici decât cele înalte [de care am vorbit].

66. Frecvența mișcărilor la rugăciune nu e o parte înaltă a rugăciunii curate, chiar dacă e frumoasă, ci ține de înflăcărea ei, atunci când urmărește pocăința și în ea se amestecă o durere sau o însoțește o frumoasă bucurie. Ea ține însă de etapa a doua sau a treia. Nu vreau să spun că dacă te afli în ea umbli în afara căii, ci numai că o asemenea rugăciune nu face

parte din cele mai mari, ci doar din cele de mijloc. Lucrul cel mai de preț și mai însemnat în rugăciunea curată e însă puținătatea și slăbiciunea mișcărilor și faptul că în puținătatea rugăciunii ei gândirea privește ca lovită de minunare. Două lucruri se pot întâmpla acum cu ea când se stârnește în ea această slabă mișcare: sau se închide în tăcere din pricina puterii cunoașterii pe care o primește mintea prin versete[le Scripturii], sau e cuprinsă de dulceața a ceea ce se mișcă în ea în vederea rugăciunii, iar inima se deprinde, fără să treacă la alt lucru, în dorința iubirii nesaturate. Iată lucrurile cele mai însemnate în rugăciunea curată și semnele pe care le vei avea în vremea rugăciunii. Vezi în care din aceste părți ale rugăciunii se află gândirea ta, în primele sau în cele următoare.

67. Prisosul cuvintelor, pe care inima le face să țâșnească curgând din belșug în vremea rugăciunii, și mișcările ei multe și felurite sunt un semn al înfocării, dar și că gândirea n-a simțit încă lumina care e în ele, nici n-a făcut până acum experiența cunoașterii care luminează la ceasul rugăciunii ochiul lăuntric, ci primește doar puterea a ceea ce face să țâșnească inima sau chiar buzele. Iată acum semnul că gândirea simte puterea a ceea ce se roagă și e luminată de adevărul dinăuntru cuvintelor: nu mai poate nici să înainteze, nici să sporească bogăția cuvintelor, ci e dintr-o dată ca înlănțuită de una din cele două posibilități pe care le-am arătat pe scurt mai sus.

68. Să știm și aceasta: nici lungimea, nici durata rugăciunii nu atârână de belșugul cuvintelor sau de numărul și schimbarea versetelor, ci de izvorul cunoașterii și de puterea versetelor arătate atunci gândirii. Să învățăm de aici că atunci când gândirea e luminată la rugăciune, înțelegerile nu se ridică în ea doar la fiecare cuvânt al cererii sau la fiecare verset al slujbei, ci adeseori un mic verset primește el singur această putere și începe să strălucească, și atunci gândirea se îndreaptă spre simțirea acelui verset care s-a luminat în ea. Până atunci rugăciunea era ca un torent năvalnic; din clipa în care lumina acestui verset se ridică în gândire, firea nu mai are puterea să-l lase și să treacă la alt verset. Dar dacă îi este luată această lumină, atunci poate trece la altul. Ori de câte ori un verset

se luminează astfel, gândirea stă acolo în liniște și se oprește. Când a ajuns atât de luminoasă, unde s-ar mai putea scurge mulțimea mișcărilor, cuvintele fără sfârșit și râul feluritelor versete? Dacă așa stau lucrurile, atunci când cineva s-a rugat cum trebuie cu gândire deschisă, nu se mai poate întoarce spre mulțimea cuvintelor.

69. Spunând acestea nu laud paralizia gândirii, ci vreau să fie scutită de torentul unor cuvinte prea dese și prea lungi. Nu disprețuiesc rugăciunile dese, nici nu vreau să împiedic slujbele lungi, ci vreau să pun în lumină o treaptă mai bună care e în ele și să fac să se vadă darurile care se găsesc în ele arătând și semnele după care se poate recunoaște măsura gândirii fiecăruia la rugăciune și la slujbă. Astfel, în vremea rugăciunii gândirea nu trebuie să caute lumina în prisosul versetelor rugăciunii, nici în bogăția cuvintelor ei, ci mai degrabă în aceasta: chiar dacă această lumină e mică, gândirea primește ușor puterea care este în ea și se îndrăgostește de dulceața care e înăuntrul cuvintelor care-i slujesc ei, iar prin ele gândirea primește o revărsare de cuvinte dincolo de alcătuirea verbală și înăuntrul cărora e așezată tăcerea înțelegerilor care e rugăciunea exactă a firii netrupești care este în noi și care e inteligența cunoscătoare [gnostică].

70. Nu te opri dacă lungimea slujbei sau durata rugăciunii și multe repetări din ele te plictisesc, fiindcă în osteneala repetării cuvintelor și răbdarea lungimii lor se vor naște în noi cele de care am vorbit. Să știm însă să nu ne oprim aici și să nu le socotim drept rod, ci drept rădăcina fără de care nici un rod nu s-ar putea arăta, nici nu ne-ar putea cădea în mâini. Pentru că suntem zi de zi în căutarea rodului ca să ne hrănim și să ne desfătăm de el, să știm că dacă disprețuim și smulgem rădăcinile socotindu-le nefolositoare, ne vom lipsi și de rodul care se face văzut din când în când prin ele. Nimeni să nu înceteze sârguința neîncetată în ele cât timp e îmbrăcat în trup, dar nici să nu se tulbure, căci vor avea un sfârșit.

71. Cel care are măsura și o năzuință tare spre Dumnezeu nu se cuvine ca, o dată ce a ieșit din lume, să rămână multă

vreme în adunare, în du-te-vino cu mulți, ci, de îndată ce va fi deprins mersul frățietății, rânduiala și scopul hainei [monahale] și chipul smereniei lui, se cade să se hotărască să stea singur într-o colibă, ca să nu se obișnuiască cu cei mulți, iar simplitatea începutului să nu se preschimbe în fățarnicie prin legăturile cu frații noștri nepăsători și trândavi. Am văzut pe mulți care la începutul ieșirii din lume, când au intrat în casa fraților, erau luminoși și nevinovați, dar care după o vreme prin prea multă viață de obște au ajuns fățarnici și nerușinați și n-au mai regăsit nevinovăția lor dinainte. De aceea hotărăște-te să n-ai legătură decât cu un singur bătrân, care să aibă de la toți mărturia faptei unei viețuirii frumoase și a cunoașterii liniștirii; numai cu el să te vezi, ca să deprinzi și să înveți de la el viețuirea liniștirii. Și începând de atunci să nu mai ai legătură cu nimeni altul, și așa în scurtă vreme te vei învrednici să guști cunoașterea [gnoza].

72. După ce Dumnezeu te-a învrednicit de darul liniștirii, ca să șezi de unul singur, nu trebuie să te împrăștii în multe cărți, căci limpezimea nu vine din multa învățătură, nici din felurimea cărților citite, ci din sânguinta în rugăciune. Cum ar putea fi de folos oare străngerii [concentrării] gândirii și curăției rugăciunii cunoașterea multor cărți și a tâlcuirilor lor? Orice singuratic, care după ce a lăsat viețuirea lumii mai citește o singură carte, fie școlară, fie lumească, afară de cele privitoare la viețuirea singuratică, și-a ratat dinainte scopul căii sale, gândirea lui abătându-se și căutându-și plăcerea în ele. Chiar dacă asemenea cărți te fac să urci la cer, citirea lor nu-ți e de ajutor, afară de cele care învață viețuirea celor înstrăinați [de lume]. Pentru cunoașterea desăvârșită și o gândire limpede sunt de ajuns cărțile Noului Testament și cele privitoare la viețuirea singuraticilor. O dată ce ai ajuns chiar puțin la limpezime, citește [ce vrei] și nu vei fi vătămat. Iată, ți-am dat mărturie despre orice lucru⁵⁹.

⁵⁹ „Lămurire: Iubirea noastră sfătuiește ca fiecare să se țină de cartea potrivită măsurii vârstei sale. Leacul trebuie să fie pe măsura durerii. Cei tămăduiți pot scoate un folos din orice. Aceste sfaturi sunt pentru cel al cărui scop e căința și care are dorința curăției.”

73. De cauți adevărata mângâiere în rugăciune, poartă de grijă de conștiința ta. De cauți gândul drept, poartă de grijă de rugăciune. Purtarea de grijă de fiecare din acestea lucrează curăția în cealaltă. Rectitudinea gândului naște curăția rugăciunii, și curăția rugăciunii naște îndrăzneala gândului.

74. Curăția nu poate fi păzită în tulburare, nici aducerea-aminte de Dumnezeu în gândul la treburi și în amestecarea cu tot felul de lucruri. Căci mulți, care sub pretextul dorinței de dreptate s-au aruncat în astfel de tulburări, au ajuns să negligeze partea cea mai însemnată a dreptății. Gândindu-se că feluritele forme de dreptate și toate poruncile Domnului au fost spuse unui singur om care ar fi obligat să le păzească pe toate, nu-și dau seama că fiecare din poruncile Domnului a fost dată unei anumite categorii de persoane, pentru că nu toate poruncile sunt de folos uneia și aceleiași persoane. Căci cum ar putea oare zicerea: „Fericți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” [Mt 5, 4] să aibă o asemănare cu: „Fericți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema” [Mt 5, 9]? Cum oare cel care șade în plâns, care se tânguie și lăcrimează zi și noapte ar putea umbla de jur-împrejur să-i împace pe cei furioși și să facă pace între cei mulți? Sau cum ar putea oare zicerea: „Privegheați și vă rugați pururea” [Ef 6, 18] și: „Intră în camera ta și închide ușa ta și roagă-te Tatălui tău Care este în ascuns” [Mt 6, 6] să aibă o asemănare cu: „Bolnav am fost și nu M-ați căutat; străin am fost și nu M-ați primit; în temniță am fost și n-ați venit la Mine” [Mt 25, 35-36]? Cum am putem oare în același timp să priveghem și să ne rugăm în camera noastră, să-i cercetăm pe bolnavi, să umblăm în închisori și să purtăm de grijă de străini? Dar zicerea: „Intră în camera ta, priveghează și roagă-te lui Dumnezeu în ascuns” [Mt 6, 6] se potrivește cu: „Fericți cei ce plâng” [Mt 5, 4], fiindcă prin lacrimi și liniștire rugăciunea se face limpede, iar prin rugăciune cei ce plâng primesc o mângâiere care nu e dobândită de plâns dacă omul nu rămâne singur cu el însuși. Chiar și în lume există aceeași lege a plânsului: în zilele doliului oamenii nu se mai ocupă de nimic altceva afară de plâns, fără grijă de celelalte. Plânsul e o durere singuratică care se

găsește doar într-o inimă care nu poate găsi în sine mângâiere pentru cele după care plânge. Chiar și fără lacrimi vărsate există lacrimi ascunse, vărsate în gândire. Cine poartă deci în inima lui o durere neîncetată pentru păcatele sale, sau a cărui inimă se umple de întristare la aducerea-aminte de batjocorirea Domnului sau de oamenii păcătoși, sau poate e întristat și îndurerat din pricina lucrurilor cerești pe care nu încetează să le aștepte, unul ca acesta, nefiind mângâiat de nimic pământesc și nedobândind lucrul pentru care suferă, nu poate fi decât un „plângător [monah]”⁶⁰ neîncetat, căci chiar în lipsa lacrimilor văzute în afară, cel care are înăuntrul său unul din aceste motive, plânge în ascuns[ul inimii], și lui i se aplică cuvântul: „Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” [Mt 5, 4]. Chiar dacă mângâierea ta întârzie, tu care ești un plângător [monah] foarte bun, nu te îndurera: mai înainte de a trece din lumea aceasta, fericirea ta se va înălța și te va smulge din trup.

75. Lepădarea de bunăvoie, liniștirea și lipsa legăturilor cu oamenii și cu lucrurile sunt începutul vieții singuratice. Răbdarea celor care vin peste noi, smerenia și rugăciunea sunt lucrarea ei. Intrarea în nădejde și desfătarea de bucuria în Dumnezeu sunt roadele ei. Pentru a ieși bine de aici e nevoie de primirea cheilor care deschid tainele slăvite ale Duhului. Iar sfârșitul căii va fi gustarea dragostei și îndrăzneala față de Cel iubit care vine de aici. E evident că aceia care n-au cunoscut începutul, adică lepădarea de bunăvoie și liniștirea, nu vor avea nici smerenia, nici rugăciunea. Fiind lipsiți de acestea, vor fi neapărat tulburați de păcate. Iar păcătosul nu numai că n-are loc în Împărăție, dar va avea un loc sigur în gheenă.

76. Vrei să știi cum e omul lui Dumnezeu? Învăță să-l recunoști din tăcerea lui neconținută, din plânsul și din luarea-aminte statornică la el însuși.

77. Vrei să știi cum e omul cu inimă spartă? Învăță să-l recunoști după râul vorbelor lui, după simțurile lui tulburate și pornirea de a se sfădi pentru a avea dreptate în orice spune.

⁶⁰ În siriacă *abila* înseamnă în același timp „plângător” și „monah”, monahul fiind prin excelență cel care-și plânge păcatele sale și ale lumii.

Cine a gustat adevărul nu se mai sfădește pentru el. Cine se aprinde pentru adevăr n-a învățat încă adevărul așa cum este el; când îl va fi învățat cu adevărat, atunci va înceta să se mai aprindă pentru el. Darul lui Dumnezeu și cunoașterea lui nu sunt motiv de tulburare și de ridicarea vocii, căci acolo unde sălășluiesc Duhul, iubirea și smerenia, acolo domnește pacea. Iată semnul venirii Duhului: cel adumbrit de El e desăvârșit în acestea. Gândirea care simte pe Dumnezeu n-are limbă pentru a vorbi; ea sălășluiește în inimă într-o adâncă pace. Într-un asemenea om nu se aprinde nici un zel, nici o mișcare de sfadă sau stârnire de furie; nu e pus în mișcare nici pentru credință, nici de dorința de ceva anume, nici chiar de dorința de a face ceea ce e de dorit, ci sufletul său sălășluiește într-o mare și nespusă pace și într-o mare liniștire. Căci cei care nu se cunosc pe ei înșiși se pun în mișcare împotriva celor neștiutori spre îndreptarea lor.

78. Dacă zelul ar fi fost de folos pentru îndreptarea oamenilor, atunci pentru ce S-a mai îmbrăcat Dumnezeu într-un trup și S-a folosit de blândețe și smerenie ca să întoarcă lumea la Tatăl Său? De ce a mai fost întins pe cruce pentru păcătoși și Și-a mai predat preasfântul Său trup pătimirii pentru lume? Spun că a făcut aceasta dintr-un singur motiv: ca să facă cunoscută lumii iubirea Sa, pentru ca iubirea noastră sporită atunci când află aceasta să ne facă robii iubirii Lui. Tot așa marea putere a Împărăției Lui care este iubirea s-a arătat prin moartea Fiului Său. Căci Domnul n-a murit ca să ne izbăvească de păcate sau pentru altceva, ci numai pentru ca lumea să simtă iubirea lui Dumnezeu pentru creația Sa. Dacă toate această minunată lucrare n-ar fi fost decât pentru iertarea păcatelor noastre, atunci pentru a o săvârși ar fi fost de ajuns și un alt mijloc. Căci cine s-ar fi împotrivit dacă ar fi săvârșit-o printr-o simplă moarte? Dar El n-a făcut-o așa, printr-o moarte simplă, ca tu să înțelegi care e această taină, ci a gustat moartea prin cumplitele suferințe ale crucii. De ce a mai fost nevoie de ocări și scuipări? Moartea singură, fără toate celelalte care au însoțit-o, ar fi fost de ajuns pentru răscumpărarea noastră. O, înțelepciune făcătoare de viață! Ai în-

teles și simțit acum care a fost motivul venirii Domnului și a tot ceea ce i-a urmat, înainte chiar ca sfânta Sa gură să ni-l fi spus limpede. Căci stă scris: „Așa de mult a iubit Dumnezeu lumea că pe Fiul Său Unul-Născut L-a dat” [In 3, 16], lucru în care a stat Economia înnoirii ei⁶¹. Să nu ne sfiim să ne însușim această înțelegere a tainelor Economiei Domnului, căci dacă socotim drept motiv al ei răscumpărarea păcatelor, atunci micșorăm moartea lui Hristos și venirea Lui în lume. Să fi fost oare puterea păcatului mai mare decât puterea lui Dumnezeu încât pentru a-l nimici să n-o fi putut face decât prin moartea lui Hristos, adică prin taina Economiei Domnului socotită a ne răscumpăra din robia păcatului? Atunci, și dacă privim doar la partea din afară a Scripturii, dacă n-am fi păcătuit, Hristos n-ar fi venit, nici n-ar fi murit, căci n-ar fi fost cu putință ca Dumnezeu să îmbrace trupul nostru pe care trebuia să-l îmbrace pentru păcatele lumii. Și dacă moartea n-ar fi stăpânit peste noi prin tirania păcatului, taina descoperirii în trup n-ar fi existat, și oamenii și îngerii ar fi fost lipsiți de această lumină și cunoaștere. Să fim oare recunoscători atunci păcatului pentru că lui îi datorăm primirea tuturor acestor bunătăți, și lui să-i atribuim toate aceste minuni? Pentru că atunci tot datorită lui au primit și sfinții îngeri marile lor bunătăți de acum, fiindcă tot el i-ar fi făcut vrednici de taina venirii lui Hristos. Dacă n-ar fi fost săvârșit păcatul, atunci am putea spune că nici pentru noi, nici pentru ei n-ar fi existat nădejdea unei lumi viitoare, care e acum toată bucuria noastră. Și atunci pentru ce să mai ocărâm păcatul dacă el ne-a adus atâtea bunătăți, dacă moartea Domnului și patima Lui, toată taina venirii Sale și a vieții Lui pe pământ ar fi fost pentru a ne răscumpăra de păcat și a ne izbăvi de gheenă, El Însuși fiind în același timp Judecătorul și Cel care suferind a plătit datoria, și dacă n-ar fi existat alte taine ascunse în acestea și față de care păcatul nu mai e nimic? De ce să fi fost nevoie ca

⁶¹ Notă marginală: „Altă lămurire a Tâlcuitorului [Teodor al Mopsuestiei]: Cum anume spune că L-a dat pe Fiul Său Unul-Născut când e foarte limpede că Dumnezeirea nu poate să pătimească? Dar prin unire cele două [firi] sunt una, și chiar dacă cealaltă fire suferă, întreg acest lucru este raportat la Dumnezeire.”

Fiul lui Dumnezeu să fie supus la asemenea ocări dacă, cum spuneam, păcatului îi atribuim pricina tuturor acestor minunării, ca și cum, dacă n-am fi fost supuși lucrării lui, am fi fost lipsiți de toate acestea și păcatul ne-ar fi dat cele de care, dacă am fi fost drepti, nu ne-am fi învrednicit niciodată? Dar nu e așa. Slavă Domnului! Să nu cercetăm ca niște copii Economia Domnului și taina Lui atât de greu de înțeles, și să nu rămânem la partea din afară a Scripturilor. Chiar dacă nu oricui îi este îngăduit să împingă această poartă și să înlăture hotarul pus de fire, totuși în tăcerea limbii, care e locul în care sunt ascunse tainele, e îngăduit fiilor tainei să cerceteze cu frică și uimire Economia lui Dumnezeu și bogăția ascunsă în versetele arătate ale Scripturii. Cei care prin har au primit cunoașterea și darul înțelegerilor și au intrat înăuntrul tainelor schițate material cu cerneală, aceia cunosc minunata Economie a lui Hristos nu numai în lucrurile arătate și cunoscute. Treimii, închinăteii taine, Care a făcut să se înalțe pentru noi ascunsul Ipostaselor ei ființiale distincte în taina iubirii, care s-a descoperit în trupul nostru spre bucuria tuturor, fie slavă, închinare și mulțumire la început, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

79. Unul și același e motivul existenței lumii și venirii lui Hristos în lume: arătarea marii iubiri a lui Dumnezeu care le-a pus în mișcare spre existență pe amândouă.

80. Oglinda înfocării iubirii lui Dumnezeu pentru creația Sa e venirea lui Hristos în lume; oglinda iubirii lui Hristos sunt felurile Sale umiliri.

81. Așa cum Dumnezeu a făcut cunoscută înalta iubire din pricina căreia a făcut să vină la existență lumile prin repetarea acestei iubiri pentru noi în Economia lui Hristos, tot așa repetând-o în Hristos a arătat că înțelesul ei limpede îl va da ființelor raționale în lumea viitoare.

82. Beția iubirii înfocate față de Creatorul va lucra în lumea viitoare contemplarea exactă a Pătimirii și umilirii lui Hristos.

83. Așa cum lumea de acum nu e în stare să primească slava măreției viitoare, tot așa și slăbiciunea firii în care suntem

îmbrăcați nu e în stare să primească taina celor viitoare pe care le va lucra Dumnezeu cu creația în lumea cea nouă.

84. Iubiții mei, taina ascunsă în Economia Domnului e mai înaltă decât iertarea păcatelor și a nimicirii morții. Nădejdea ascunsă pentru noi acum e mai uimitoare și mai înaltă, fraților, decât ceea ce putem înțelege acum ca ajutor al creșterii noastre. Prin cele slabe trebuie să înțelegem încă lucrurile care rămân pentru mai târziu, fiindcă nu toți se înalță la cunoașterea desăvârșită a credinței și la viețuirea cea bună a fiilor. Cei mai mulți au încă nevoie să fie povățuiți de lucruri care nasc teamă și aduc vătămare.

85. Fiindcă așa cum atunci când cineva e înălțat prin puterea lucrării Duhului la adevărata contemplare, multe cuvinte și comparații — cum sunt cele pătimase: mânia, furia, judecata și caracterul trupesc al unor afirmații despre Dumnezeu plecând de la Economia creației — sunt neputincioase și slabe față de calitățile pe care le desemnează, tot așa și multe versete ale Scripturii despre motivul venirii lui Hristos sunt neputincioase și insuficiente față de adevăratul motiv al Economiei Sale mântuitoare privitoare la lumi. Dau mărturie de aceasta firile spirituale care nici nu-i cunosc măcar pe păcătoși, care n-au slujit niciodată în cinurile lor, și care au fost înălțate la acea treaptă prin descoperirea lui Hristos.

86. Economia săvârșită față de lumile de sus și tainele care au fost descoperite acestora sunt infinit mai mari decât tainele care ne privesc, deși prilejul celor dintâi a venit de la noi. În firile și sălașurile lor, ele sunt mult mai înalte și mai subțiri decât noi și mai aproape de Dumnezeu decât noi, ca unele care au fost așezate îndată după El, lumini după Lumina, ca niște slujitori ai Împăratului și oștiri de foc așezate în fața palatului Său, în stare să se supună voilor Lui și să scruteze cu agerime, fără a fi împiedicate de trup, tainele sfinteniei Lui, departe de orice patimă, asemenea lui Dumnezeu pe cât e îngăduit să fie inteligenței unei creaturi, prime slujitoare ale tainelor lui Hristos, mijlocitoare ale sfințirii lăuntrice potrivit Economiei Lui, străjuitoare ale tronului Său de foc cu evla-

vioase murmurări care le sfințesc, înălțate mai presus de lumea trupească, mantie naturală a slavei și luminii nevăzute, întipărire a Întâii Lumini.

87. Tot ceea ce firea înaltă a îngerilor a primit în ceea ce sunt aceștia, sau într-o cinstire care le-a fost dată dincolo de firea lor de acum, e mai presus decât lucrurile creației noastre. În lumea viitoare Dumnezeu ne va da în deplinătate toate cele ale lor, fără scădere sau lipsă a ceva din cele ce au primit ei, fără a face celei de-a doua creații o parte mai mică decât cea a celui dintâi care sunt creaturile spirituale. Spiritualitatea, nemurirea, lipsa nevoilor și a patimilor, interioritatea tainelor, un loc înalt a sălășluirii ș. a. m. d., toate acestea Dumnezeu le-a dat mai întâi îngerilor, dar la sfârșit ne va face desăvârșiți în toate cele ale lor și pe noi, fără nici cea mai mică nedreptățire a unei părți a creației față de cealaltă. Să nu fie! Căci una și aceeași e iubirea Sa pentru noi și pentru sfinții îngeri, pentru păcătoși și pentru drepti, cum dă mărturie faptul că Domnul a fost luat dintre noi. Lipsurile noastre de acum sunt foarte necesare tocmai pentru aceasta, căci pentru ele s-au săvârșit toate economiile lui Dumnezeu, și ele ne sunt de folos și nouă și îngerilor deasupra cărora vom fi așezați. Se cuvenea deci ca voința fiecăruia dintre noi să se arate prin faptele lui; nu pentru Dumnezeu, ci pentru noi. Așa cum mulțimea milelor Lui pe care le va arăta vor fi mai dulci față de inegalitatea noastră, cum spune Scriptura: „Căruia i se iartă puțin, iubește puțin” [Lc 7, 47]. Dar înfocată e iubirea celui căruia i s-a iertat mult. Căci dacă omul n-ar fi fost mai întâi predat osândeii pentru mărimea datoriei lui, ar fi putut crede că ceea ce primește la sfârșit i s-ar datora. Și într-adevăr la Judecată nu se va găsi nici un drept care să nu fie sub osândă.

88. De aceea, chiar și bolile de acum ale creației, ca și faptul că Dumnezeu ne-a făcut pentru o vreme mai prejos decât îngerii, așezarea și educarea noastră în această lume într-o primă etapă și înclinarea spre rău așezată în noi, toate acestea, și cele înfricoșătoare și slăvite, le-a făcut un prilej al Economiei Sale pentru noi; de la început și până acum toate sunt menite să descopere marea Sa milă și marea Lui putere. Cei

care au minte știu aceasta, nu însă cei mulți care-L întreabă pe Creatorul: „De ce nu ne-ai făcut de la început ca pe ei [îngerii] și de ce nu ne-ai așezat [direct] în slava viitoare?” Aceștia nu știu ce spun, nici rosturile mărețe pentru care au fost așezate în noi slăbiciunile: pentru că desfătarea Împărăției cerurilor trebuia să fie făcută mai tare plecând de la cele de aici⁶².

89. Căci de unde ni s-ar fi putut face cunoscută îndelunga răbdare a lui Dumnezeu dacă n-ar fi fost neputința și slăbiciunile firii? Și cum s-ar fi putut face cunoscută marea putere a Creatorului, dacă n-ar fi fost aceste schimbări în fire și nu s-ar fi pus în mișcare în stihii o mare putere spre pedepsirea celor neascultători? Cum s-ar fi putut stabili motivul venirii Domnului și al multelor lucruri arătate de El în Economia Lui spre evidențierea măreției Sale și descoperirea iubirii Lui? Cum ne-am fi putut desfăta de iubirea Împărăției cerurilor, întrucât Cel Care a dat-o e nevăzut, dacă n-ar fi luat din noi un chip văzut în care să-L putem vedea limpede? Fără slăbiciunile acestei lumi toate cele viitoare n-ar fi decât închipuiri. Nici măcar firile nevăzute n-ar fi știut că la un semn al Creatorului făptura lor va fi odată așezată în slavă, dacă slăbiciunea înclinației spre rău care a pricinuit nepăsarea lor nu le-a făcut pe unele din ele să iasă în afara Proniei care stăpânește toate și nu s-ar fi asemănat unor pietre prețioase care au alunecat în adânc. Dumnezeu Cel înțelept în toate și stăpân peste toate a rânduit frumos această lume de acum cu slăbiciunile ei și bine a hotărât s-o facă așa cum este acum, nu ca și cum ar fi urmărit altceva: nepăcătoșenia, lipsa înclinațiilor rele sau neprimirea celor contrare și a neputințelor, căci în afara voii Lui nimic nu se putea schimba în altceva, chiar dacă El ar fi dorit ca lucrurile să fie altfel. Deși Scriptura introduce și sugerează alte motive: uneori satana [*Sol* 2, 24], uneori neascultarea noastră față de întâia poruncă [*Rm* 5, 12], iar alteori alte pricini, adevăratul motiv rămâne ascuns și cu totul altul pentru El. Astfel stă scris: „Dacă Adam n-ar fi păcătuit, moartea

⁶² Notă marginală: „Dacă unul zice: Dar care va fi folosul pentru prunci și ceilalți care nu sunt conștienți? Suntem convinși că și ei vor fi făcuți desăvârșiți împreună cu toată lumea.”

n-ar fi intrat în fire”, când este evident și dă mărturie de aceasta și alcătuirea lui că omul a fost creat pentru aceasta [pentru a muri] chiar înainte de a fi păcătuit. Sau s-a spus: „Domnul S-a căit că l-a făcut pe Adam pe fața pământului și i-a părut rău în inima Sa” [*Fc* 6, 6], ca și cum ar fi fost surprins de păcatul lui Adam și nu l-ar fi văzut chiar înainte de a-l fi creat și n-ar sta scris: „Căci înainte de a fi fost create toate erau cunoscute Lui” [cf. *Sir* 23, 20]. Sau s-a spus: „Strigătul Sodomei a urcat până la Mine. Mă voi pogori să văd dacă e așa” [*Fc* 18, 20–21], ca și cum ar fi avut nevoie să afle acest lucru. Și sunt multe alte lucruri în care Economia lui Dumnezeu urmărește lucruri diferite de motivele invocate de Scriptură pentru ele spre folosul celor care sunt învățați și a căror neputință are nevoie încă de povățuire. Dumnezeu însă a îngăduit să înțeleagă scopul [ultim] al Scripturilor, ca și ordinea și motivele Economiei Lui față de primii oameni, unei alte generații alcătuite din inițiați în taina adevărului, unei generații mai desăvârșite decât cea de la început, cum au fost fericitul Pavel și celorlalți ucenici de după el, care prin Duhul au primit înțelegeri și lămuriri cu privire la ele. Așa deci înțelege și tu taina viețuirii acestei lumi, fiindcă în ea se ascunde un înțeles pe care Dumnezeu îl descoperă în parte și treptat unora, potrivit momentului și potrivit creșterii lumii și a lor, în timp ce tuturor celorlalți el le rămâne ascuns.

90. Frații mei, dacă meditănd la aceste lucruri sau la altele asemănătoare, dar urmărind un scop diferit se întâmplă ca în alte capitole să spunem altceva, să nu vi se pară că acum desființăm cele ce spuneam înainte. Aflați că atunci umblam pe calea arătată [exterioară] a Scripturilor și vorbeam potrivit cu măsura și locul lor, fără ca prin cuvântul nostru să fi intrat în ascunzimea Scripturilor. Aflați că și unele și altele sunt deopotrivă de adevărate: în primele era vorba de cunoașterea comună a căii arătate [exterioare] pe care ne-o dau Scripturile, în celelalte e vorba de cunoașterea tainică. Până ce aceasta din urmă nu e pe măsura omului, auzul nu-i poate primi cuvântul. Când însă Dumnezeu vrea să o dea, ea însăși vine în ajutorul omului și când i-a sosit vremea, o dată cu darul ei,

acesta primește și auzul său. Acest cuvânt îl introduce într-o altă cunoaștere, mult mai mare decât aceasta, și atunci i se descoperă lucruri diferite, care nu pot fi încredințate hârtiei, iar o dată cu ele primește și mărturia inimii.

91. O convingere parțială a gândirii e ajutorul pe care-l găsește omul la rugăciune în orice cere cu sârguință și pe care-l va găsi în experiență plecând de la cererile rugăciunii sale. De aici dobândește o mare încredere în rugăciune, e întărit în credința sa și câștigă în sufletul său o mare convingere întemeiată pe nădejdea în Dumnezeu⁶³.

92. Iată primul dar făcut singuraticului care viețuiește într-o liniștire mare și trează: când se împlinește cea de-a doua etapă, care e măsura de mijloc a lucrării singurătății, iar singuraticul a pus piciorul pe pragul celei de-a treia etape, care e viețuirea duhovnicească, și-l adumbrește harul Duhului, mai întâi i se dă strângerea [concentrarea] gândirii, iar de aici intră la darurile cele mari descrise de Părinți.

93. Dacă această strângere a gândirii s-ar întâmpla în cea de-a doua etapă, cea a osteneții treptei sufletești, ajutorul care vine de la Dumnezeu ar fi puțin, și nu va fi dat decât în vremea slujbei și rugăciunii în măsura în care singuraticul păzește liniștirea și despărțirea de oameni. Acest ajutor e însoțit de o anume curăție, care nu e însă desăvârșită, cum dă mărturie fericitul Ioan din Apameea: „Strângerea gândirii va ține puțin, pentru că ea nu e cu desăvârșire curată de orice împrăștiere”⁶⁴. Când atinge pragul în care se împlinește viețuirea sufletească, atunci primește o sporire treptată și darul crește și se

⁶³ „Lămurire: Din mila Sa pentru noi, bunătatea lui Dumnezeu rânduiește o mișcare a voinței Lui veșnice gata să iasă din El potrivit rugăciunilor omului. Făcând aceasta El nu desființează nebunește pentru un sfânt o hotărâre și un gând ființial al Său, ci stârnește în acest om mișcări de rugăciune pentru lucruri pe care El are să le împlinească. Un asemenea om dobândește de aici familiaritate cu Dumnezeu din pricina nădejzii pe care o are în mintea Lui și pentru că se îngrijește de deasa rugăciune care e în gândirea neconținută la Dumnezeu.”

⁶⁴ IOAN DIN APAMEEA, *Dialog despre suflet și patimi*; trad. fr. Hausherr, 1939, p. 28.

întărește, fiindcă începe să vadă de departe limanul. Când, mai apoi, se va apropia de locul viețuirii următoare [cea duhovnicească], atunci acea Putere îl va adumbri cu totul [cf. *Lc* 1, 35], și de acum ajutorul ei i se va da nu numai la slujbă și rugăciune, ci și în alte momente. Neconținut va fi ca beat de Dumnezeu, iar gândirea i se va strânge de la sine în taina negrăită. Dacă se întâmplă să mediteze sau să citească Scriptura, atunci va înlemni pe neașteptate și va sta nemișcat multă vreme. Acesta e lucrul celor mari. Căci o astfel de oprire se face după măsura fiecăruia: unii se opresc zi și noapte, sau chiar mai mult, alții mai puțin⁶⁵.

94. Nimeni să nu se mire dacă nu găsește repede această strângere [reculegere] a gândirii, nici măcar pe cea parțială la slujbă și rugăciune, fiindcă ea nu ține numai de ostenețile trupului, nu e proprie celor de mijloc și nu se găsește ușor, nici repede. Nu e dată decât într-o mare liniștire prin osteneala inimii celor care au lăsat cu totul lumea și au părăsit cu desăvârșire vederea și auzirea oamenilor. Cine-și deprinde sufletul său astfel și disprețuiește trupul și lumea din iubire de Dumnezeu, acela se învrednicește mai întâi de o reculegere parțială gustând puțin din ea; aceasta crește apoi ca o sămânță și ajunge prin harul lui Hristos la darul care n-are asemănare. Acest dar, iubiților, ne cheamă să tăiem și să lepădăm de la noi lumea și să ne grăbim să alergăm după Hristos.

95. Dacă întreabă cineva: „Unde e gândirea în acele momente de înaltă reculegere?”, iată ce spune Scriptura: „Liniștea a căzut peste Avraam” [*Fc* 15, 12] sau, despre Adam: „Și a adus Domnul Dumnezeu liniște peste Adam” [*Fc* 2, 21]. În loc de „liniște”, limba greacă spune „uimire” [*ekstasis*]. Explicând taina uimirii, fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] scrie: „Numește uimire ceea ce e în afara ordinii obișnuite și în afara

⁶⁵ „Lămurire: Osteneala treptei sufletești e viața în pocăință; ea e măsura de mijloc în viața singurătății, adică e treapta celor ce se pocăiesc. Cunoașterea treptei sufletești e o înțelegere deja adâncă, dar nu primește încă lucruri duhovnicești pentru că acestea întrec cunoașterea sa.”

simțirii omenești”⁶⁶. Părinții singuratici o numesc strângere [reculegere] a minții și arvună a desfătărilor lumii viitoare.

96. Până ce prin ajutorul Domnului nu vei fi simțit măcar puțin mișcările smereniei, nu vei simți nici gustul, nici ajutorul care vin din ostenele tale, gândirea ta nu se va strânge din împrăștieri, și nu vei putea face față cu tărie și răbdare, fără tulburare și agitație, întâmplărilor care vin pe neașteptate asupra ta. Când prin mila lui Dumnezeu pentru tine vor începe să se miște în tine cu tărie gânduri smerite, mai întâi te va lăsa lăncezeala [akedia] și ți se va da mulțumirea neîncetată, ca fie că ți-e foame, fie că ești sătul, fie că ți-e sete, fie că ești lipsit, fie că suferi sau ești supărat de cineva, să nu încetezi să dai slavă și limba ta să nu se oprească o clipă din mulțumire. Atunci te vei simți mereu ca datornic față de toți oamenii, tot timpul și pentru toate, și ți se va părea că nimeni nu ți-a făcut vreodată vreun rău, ci pentru orice împotrivire sau rău care vin peste tine vei găsi că pricina e în tine însuși.

97. Ascultă adevărul acestui cuvânt: până ce nu vei găsi smerenia, vei fi ispitit mai mult decât orice de lăncezeală [akedia]. Aceasta va naște în tine gânduri neîncetate, și ți se va părea că toate lumea îți poartă pică, în vreme ce, dacă privești bine la ce se întâmplă, tu nu ești bun. Din această pricină ți se va părea că totul se întâmplă pe dos.

98. Omul va vedea cele bune din sufletul său atunci când va fi ajuns la alcătuirea dinăuntru său.

99. Iisuse, Lauda noastră, toate gurile Te slăvesc; Ție îți sunt aduși jertfă întâi-născuții ascunși ai gândurilor noastre; pe Tine Te slăvesc frumos carnea și oasele casei lui Adam; Ție îți înălțăm laudă în înfocarea iubirii și plini de bucurie, pentru că de la Tine am aflat voia ascunsă în Tatăl Tău din veac. De la Tine primim cele bune atunci când așteptăm cele rele. În Tine s-a pogorât pentru noi cunoașterea, pe când umblam în ținutul fiarelor sălbatice. Tu ai fost luat ca pârgă din

⁶⁶ Interpretare curentă în tradiția exegetică siro-orientală; cf. BETTIOLO, p. 197 (n. 17).

tot neamul nostru și Tu Te-ai apropiat de Dumnezeire ca să aduci cererile noastre Celui ce n-are nevoie de ele, căci prin Tine urcă spre Ea rugăciunile noastre și Tu amesteci în rugăciunile noastre rugăciunile Tale pentru noi. Tu ești dreptatea tuturor, fiindcă din iubire ai fost luat dintre toți și pentru toți și ai putut împăca pe Dumnezeu pentru păcatele tuturor. N-ai fost adus de noi lui Dumnezeu ca pârgă luată din turmă, căci firea noastră n-avea pe atunci nici măcar acest discernământ. Ci Dulcele [Dumnezeu] S-a împăcat de la Sine Însuși și a fost voia Lui să Te ia dintre noi pe când nu eram încă împăcați cu Tine și un asemenea lucru nici nu ne trecuse prin minte, pentru ca dreptul să nu se laude spunând că acestea s-au întâmplat din pricina lui. „Căci nu era nici un drept, nici măcar unul”, cum spune Apostolul întărind cuvântul Prorocului [Rm 3, 10; Ps 13, 3]. Răutatea noastră n-a fost prea grea pentru Tine, căci n-ai cunoscut-o doar recent, fiindcă înainte de alcătuirea firii noastre știai patimile ei. Atunci când păcatul și-a pus pecetea peste toată firea noastră, atunci Cel ce este Binele prin fire S-a împăcat cu noi⁶⁷.

100. Cine Te va slăvi după vrednicie, Dumnezeule, Părinte a toate, Dătătorule al celor bune fără ca ele să-Ți fie cerute? Să nu piară, Doamne, din inima noastră nădejdea Ta, pentru ca aducerea-aminte de Tine să fie întipărită neconținut în gândirea noastră. Cel pe Care L-ai înălțat la Tine dintre toți spre nădejdea lumii întregi, să-Ți aducă în numele nostru plinătatea acestei mulțumiri. Nimeni din cei îmbrăcați pe pământ în trupul și sângele Lui să nu rămână în urmă și departe de El, ci pe toți atrage-i spre partea [umanitatea lui Hristos] care este în cer, și toată lumea să Te slăvească aici văzându-L pe Cel care a fost Întâiul în acea noua slavă de nerostit pentru orice limbă trupească. Amin.

Sfârșitul celor patru sute de capitole despre cunoaștere.

⁶⁷ Notă marginală: „Rugăciune de mulțumire pentru binele pe care neamul nostru l-a primit prin Domnul nostru Hristos, și implorare pentru tot neamul nostru.”

Cuvântul 4

Al aceluiași Mar Isaac.

Alte lucruri [scrieri] alcătuite de el după Capitolele despre cunoaștere ca indicații care să pună în lumină cinstita lucrare săvârșită în liniștire [isihie].

1. Încheiem aici prin harul lui Dumnezeu, Mântuitorul vieții noastre Capitolele despre cunoaștere în care e o mare putere, căci e limpede că harul e cel care a dus la alcătuirea lor, întrucât conștiința îmi dă mărturie că puterea lor lucrătoare nu vine din puterile mele, eu care sunt un om atât de deficitar în viețuirea monahală și lipsit astfel de cunoașterea care să mă ridice la înălțimea tainelor pe care le cuprind acestea. Ajungând deci aici, după aceste Capitole care au fost scrise cu ajutorul Domnului, vrem acum să înfățișăm formele de con-vorbire ale rugăciunii ascunse grupându-le după diferitele litere ale alfabetului⁶⁸.

2. Să știi și aceasta, fratele meu, că o gândire care a primit lumina nu mai are nevoie de rugăciuni variate: o singură ușă îi este de ajuns pentru ca rugăciunea să o ia sub aripile ei, înăuntrul ei și să o amestece cu Dumnezeu.

3. Rugăciunile variate sunt însă de mare ajutor unei gândiri hărțuite de împrăștiere: prin puterea care iese din ele, gândirea simte străpungere și astfel dobândește o rugăciune dulce, îngenuncheri prelungite, mijlocire pentru creație și cereri îndelungate puse în mișcare dinăuntru. La fiecare cuvânt pe care-l întâlnește în aceste rugăciuni, ea este ca cineva trezit din somn; întâlnește în ele tot timpul înțeleșuri uimitoare, dându-și seama

⁶⁸ Aluzie la rugăciunile din Cuvântul 5 de mai jos, rugăciuni care încep fiecare cu una din literele alfabetului siriac.

că aceste cuvinte sunt un dar al harului și au în ele o putere ascunsă. Îndeletnicirea cu ele și citirea lor este pentru ea un ajutor neîncetat.

4. În clipele de har când te desfeți de această rugăciune dulce și de îngenuncheri prelungite, nu mai e nevoie să stai [în picioare] și la ceasurile canonice, nici să te mâhnești pentru numărul rugăciunilor care rămân [să fie rostite], fiindcă această rugăciune cuprinde în ea toate rugăciunile rostite în număr fix și face ca rugăciunile canonice să fie mai prejos decât treapta pe care te afli atunci. Din faptul că cea mai mare parte a zilelor zaci prăvălit cu fața la pământ înaintea crucii, o stare care cuprinde toate rugăciunile parțiale și chiar și slujba liturgică însăși, nu este oare evident că o astfel de rugăciune face ca rugăciunile canonice să fie mai prejos decât treapta pe care te afli atunci?

5. „Când e vremea unui lucru de seamă, nu te întoarce spre un lucru neînsemnat”, spunea în chip acoperit fericitul Marcu [Ascetul]⁶⁹, fiindcă știa că nu toată lumea atinge rugăciunea curată. Dar cei care o ating învață din dulceața ei că nu este lucru mai mare decât ea. Când ești lipsit de ea, atunci e bine să nu neglijezi slujba canonică. Dacă ai primit-o în parte, atunci în cealaltă parte ține slujba canonică până la ultima suflare; căci râvna ta pentru slujbă te va face să fii luminat din nou și să ajungi la rugăciunea continuă.

6. Orice fiu lucrează la început ca slugă la tatăl său înainte de a i se da stăpânire peste averea lui, cum spune fericitul Pavel: „Câtă vreme moștenitorul e copil, nu se deosebește cu nimic de slugi, deși este stăpân peste toate, ci este sub epitropi și economi până la vremea rânduită de tatăl său” [Ga 1, 1-2]. Legea lui Dumnezeu și frumoasele reguli ale sfintei tale viețuiri [monahale] să fie pentru tine epitropi și economi potriviți cu starea ta de copil, care să te aducă la „starea de om desăvârșit în Hristos” [Ef 4, 13].

7. Căci care altul e folosul legilor și regulilor decât lumina-rea care se naște din ele în suflet? Cu ajutorul lor, al rugăciunii fixe a ceasurilor și a slujbei, fiecare se poate înălța de fie-

⁶⁹ MARCU MONAHUL, *Despre legea duhovnicească* 200.

care dată când se rătăcește în întuneric. Așa cum cel care și-a pierdut calea se întoarce la începutul drumului și plecând de acolo își reia călătoria și ajunge unde vrea să meargă, tot așa regulile și legile pun iarăși pe calea cea dreaptă pe cel ce s-a rătăcit în întuneric. Vom arăta la locul potrivit⁷⁰ deosebirea dintre regula fiilor pe care-i crește în libertate și le dă lumină, și regula slugilor care educă așa cum sunt educați copiii, și nu îngăduie progrese.

8. Trebuie să mai știm și aceasta: cât timp are cineva ceasurile zilei împărțite o parte pentru slujbă, o parte pentru citit, o parte pentru rugăciune și o parte pentru alte lucruri, atunci când vine ceasul e dator să-și plătească datoriile la momentul rânduit, pe care nu-l poate încălca fără a lăsa în urmă o datorie față de el, fiecare regulă canonică fiind absolut obligatoriu să fie păzită la locul și la vremea ei.

9. Dar când cineva se alipește neîncetat de Dumnezeu printr-o rugăciune ce se revarsă neîncetat, prăvălit neconținut la pământ, implorându-L și zăcând înaintea crucii, sufletul fiindu-i înghițit de dorința Lui, acesta nu mai e supus vreunei legi sau vreunei reguli canonice, și nici unui timp sau ceasuri fixate dinainte nu mai au autoritate asupra lui; ci, începând de atunci, e dincolo de ele fiind cu Dumnezeu fără nici o limită.

10. Dar să lăsăm acum acestea și să încheiem. Să ne apropiem spre desfătare de convorbirea cu Dumnezeu, meditănd la rugăciunile pe care le-am așternut mai jos, căci prin ele vom primi darul sfințeniei și o Putere cerească ne va descoperi în suflet taine.

⁷⁰ Aluzie la Cuvântul 16 de mai jos.

Cuvântul 5

Convorbiri ale rugăciunii ascunse potrivit lui Mar Isaac, pe care acesta le-a așezat, rânduit și întocmit cu cuvinte simțite și convingătoare, făcând din membre risipite un întreg armonios ca să fie de folos pentru meditația rugăciunii ascunse. Monahul se poate îndeletnici cu ele stând în picioare sau șezând, lucrând sau umblând în chilia lui, mergând la culcare până ce-l va fura somnul, stând înăuntru sau pe drum, îndeletnicindu-se astfel în taină cu ele în inima lui; de asemenea, când îngenunchează îndelung la pământ sau stă în picioare, chiar și dacă nu înaintea crucii, amestecând smerenia trupului cu mișcările rugăciunii; căci prin ele va găsi ajutor, ca și din cele pe care și le-a fixat drept regulă și care trebuie rostite dintr-un loc anume, prin ajutorul însemnat pe care-l dau pe loc potrivit stării schimbătoare a gândirii în pacea sau chinul care vin asupra lui; folosindu-se de aceste rugăciuni alcătuite în chip potrivit anume ca să-și afle în ele mângâierea, sufletul se va sfinți și se va umple de harul Duhului.

1. Plecându-mă până la pământ, îți aduc cu toate oasele mele [Ps 34, 10] și din toată inima mea închinarea care Ție se cuvine, slăvite Dumnezeule Care locuiești într-o tăcere negrăită. Tu ai zidit pe pământ spre înnoirea mea [umanitatea lui Hristos] un cort al iubirii, un loc de odihnă al bunăvoirii Tale, un templu de carne plăsmuit cu cel mai sfânt untdelemn al sfințirii [Ps 88, 21], pe care l-ai umplut apoi cu sfințenia Ta, ca prin el să-Ți fie adusă închinarea. În el ai arătat închinarea Persoanelor veșnice ale Treimii Tale și ai descoperit lumilor pe care le-ai creat prin harul Tău taina care nu poate fi rostită, puterea care nu poate fi simțită de nici una din fapăturile a căror existență are un început. Lovite de uimire, firile îngerești stau în tăcere în fața norului întunecos [Is 20, 21] al acestei taine veșnice și a revărsării de slavă din inima acestei uimiri,

căci în acest loc al tăcerii ea primește închinare de la toate inteligențele care s-au sfințit și s-au făcut vrednice de Tine.

2. Mă închin, Doamne, așternutului picioarelor Tale [*Ps* 90, 5; 132, 7] și dreptei Tale sfinte care m-a plămădit și m-a făcut om în stare să Te simt. Dar am păcătuit și am făcut rău atât în mine însumi, cât și înaintea Ta, căci am lăsat sfânta îndeletnicire a legăturii cu Tine și mi-am închinat zilele îndeletnicirii cu poftele. Te rog, Doamne, nu pune înaintea Ta păcatele tinereților mele [*Ps* 24, 7], neștiința bătrâneții mele și slăbiciunea firii mele, care s-au întărit asupra mea și m-au cufundat în gânduri la lucruri care mă înspăimântă. Întoarce inima mea spre Tine, departe de împrăștierea involburate ale poftelor, și fă să locuiască în mine lumina ascunsă. Bunătățile Tale față de mine premere mereu orice voință a mea de a face binele și orice grabnică pornire a inimii mele spre o viață dreaptă. Nu ți-ai oprit niciodată purtarea de grijă ca să pui la încercare libertatea mea, ci asemenea grijii unui părinte față de fiul său mai tânăr, așa a alergat purtarea Ta de grijă după mine și harul Tău părintesc a cercetat slăbiciunea mea și n-ai vrut să-mi pui la încercare voința; căci știai dintotdeauna că mai puțin chiar decât un copil nu știu încotro s-o apuc [*1 In* 2, 11].

3. Te rog fierbinte, Dumnezeu, trimite-mi ajutor din cerul cel mai înalt și depărtează de la inima mea orice lucru rău și orice poftă trupească. Nu mă lepăda, Doamne, de la ocrotirea Ta, ca nu cumva vrăjmașul să mă găsească și să mă calce în picioare cum vrea și să mă facă să pier cu totul. Căci Tu dai caintă și inimă mâhnită păcătosului care se căiește, și Tu ești Cel Care prin mângâierea plânsului și darul lacrimilor ușurezi inima lui de povara păcatului care apasă asupra ei.

4. La ușa milostivirii Tale bat, Doamne; trimite-mi ajutorul Tău pornirilor mele împrăstiate, otrăvite de mulțimea patimilor și puterea întunericii. Stârnește în mine străpungere și caintă la vederea rănilor din mine, măcar că ele nu vor fi pe măsura păcatelor mele, căci dacă le-aș cunoaște în toată întinderea lor, sufletul meu ar fi mistuit de amară durere pentru ele. Vino în ajutorul slabelor mele mișcări spre adevărata caintă.

Fie ca prin zdrobirea ei, care e un dar al Tău, să găsesc ușurare de năprasna păcatelor, căci fără puterea harului Tău nu sunt în stare să intru în mine însumi ca să-mi cunosc întinăciunile mele și văzându-le să opresc multe mele împrăstieri.

5. Nume al lui Iisus, cheia tuturor darurilor, deschide-mi marea ușă [*1 Co* 16, 9] a vistieriei Tale ca să intru în ea și să Te laud cu o laudă din inimă pentru îndurările pe care le-ai făcut cu mine în zilele din urmă; căci ai venit și m-ai înnoit cu cunoașterea lumii celei noi.

6. Laud, Doamne, Firea Ta sfântă, pentru că ai făcut din firea mea locașul sfânt al ascunzimei Tale și cortul tainelor Tale, locul sălășluirii Tale și templul Dumnezeirii Tale, pentru [Hristos] Cel ce ține sceptrul împărăției Tale și conduce toate cele pe care le-ai adus la existență, [pentru că din firea mea ai făcut] slăvitul cort al veșniciei Tale, înnoirea învăpăiatelor cete care slujesc Ție, ușa [*In* 10, 9] sălașului unde poți fi văzut, piscul puterii și înțelepciunii Tale uriașe: Iisus Hristos, Unul-Născut din sânul Tău [*In* 1, 18], rămășiță [*Is* 1, 9; *Rm* 9, 21] adunată din creația Ta atât văzută, cât și gândită cu mintea.

7. O, Taină mai presus de cuvânt și de tăcere, Care, unindu-Te de bunăvoie cu trupul, Te-ai făcut om pentru înnoirea noastră, descoperă-mi calea prin care să mă înalț până la tainele Tale pe calea senină a liniștirii, la adăpost de amăgirile acestei lumi. Adună gândirea mea înăuntrul meu în tăcerea rugăciunii, ca gândurile mele împrăstiate să se liniștească în mine prin luminoasa convorbire a rugăciunii și printr-o minunare plină de taine.

8. Mă închin, Doamne, tronului măreției Tale eu, care sunt pulbere și cenușă [*Fc* 18, 27] și drojdia omenirii; Ție Căruia zeci de mii de mii de îngeri și oștirile nenumărate ale serafimilor Îți aduc cu laudele lor de foc și sfintele lor mișcări o închinare spirituală ascunsă în ascunzimea firii lor; Ție, Fire Sfântă ascunsă de simțirea și cunoașterea tuturor fapturilor create. Căci ești aproape de toți cu ajutorul Tău ori de câte ori e nevoie și ușa Ta e deschisă cu timp și fără timp [*2 Tim* 4, 2] cererilor tuturor. Nu Te scârbești de păcătoși și măreția Ta nu se îngreșează de sufletele întinate cu tot felul de păcate, ci

pe toate le scoți din rele nesfârșite. Așa și pe mine, Doamne, deși sunt cu totul întinat, m-ai învrednicit să cad cu fața la pământ înaintea Ta și să îndrăznesc să iau în gura mea Sfântul Tău Nume, măcar că sunt un vas plin de necurăție și nevrednic să mă număr printre copiii lui Adam. Dă-mi, Doamne, să mă sfințesc prin laudele Tale și să mă curățesc prin aducerea-aminte de Tine. Înnoiește-mi viața prin schimbarea gândirii și prin gânduri folositoare pe care harul Tău le stârnește în mine. Călăuzește-mi gândirea când meditează la Tine și fă-mă să uit purtarea șchioapă prin înnoirea gândirii pe care o stârnești în mine. Pune în mișcare în mine cereri de folos potrivit dorința mea cu dorința Ta, „căci tu dai rugăciune celor ce se roagă” [1 Rg 2, 9]. Întipărește în mine o singură dorință, care să privească neîncetat spre Tine, și o gândire care să nu slăbească nicicând în nădejdea ei în Tine din pricina morților neîncetate suferite pentru Tine. Dă-mi, Doamne, să mă rog înaintea Ta nu cu cuvinte nesimțitoare rostite din vârful buzelor, ci să stau prăvălit la pământ în smerenia ascunsă a inimii și căința gândirii.

9. Dumnezeu, Care în îndelungă-răbdarea Ta față de păcatele mele îmi dai viață în această lume, nu mă lipsi de viața lumii viitoare pe care o așteaptă cu nădejde cei care aici se roagă Ție în chinuri.

10. Hristoase, iubirea Ta i-a despărțit de familii, de rudeni și de viața tihnită a oamenilor pe sfinții în care tăria patimilor firii s-a domolit în fața dulceții iubirii de Tine; dă-mi, Doamne, ca această iubire să mă facă să-mi urăsc viața mea și să mor față de tot ce e plăcut în lumea aceasta, ca prin puterea Ta să înceteze furtunile dezlănțuite în rărunchii mei. Iubirea Ta m-a despărțit de lume și de legăturile cu ea. Zugrăvește în gândirea mea o singură icoană nevăzută prin care să fie biruite toate stărnirile desfătării venite din aducerile-aminte și icoanele acestei lumi vremelnice.

11. Îmi plec genunchii, Dumnezeu, înaintea măreției Tale și mă plec până la pământ înaintea Ta; căci fără să fi cerut de la Tine să fiu, m-ai adus la existență. Înainte de a mă fi plămădit în sânul maicii mele, ai cunoscut viața mea involburată

și pornită spre alunecare, dar asta nu Te-a oprit să mă crezi și să-mi dai toate cele prin care ai cinstit firea noastră, deși știai dinainte răul pe care-l voi face. Știi bine cererile mele înainte de a le ști eu însumi, precum și rugăciunile mele înainte de a fi rostite înaintea Ta. Dă-mi, în acest ceas, Dumnezeu, toate cele de care știi foarte bine că firea mea ticăloasă duce lipsă în primejdiile de acum. Căci știi bine întristarea sufletului meu și că tămăduirea lui stă în mâinile Tale.

12. O, Putere prin care Părinții de odinioară au biruit puternicele și înfricoșătoarele atacuri ale potrivnicului [celui răzvrătit]. Deși într-o fire omenească supusă multor nevoi erau ca și cum ar fi lipsiți de nevoi, arătând pe pământ o asemănare a bunurilor viitoare, în timp ce Tu făceai din morminte, din peșteri și din crăpăturile pământului cortul descoperirilor slavei Tale pe care le-ai făcut lor. Revarsă în inima mea înflăcărarea gândurilor lor, ca prin ea să mă îmbărbătez și să calc în picioare cu vitejie pofta firii și frica de cele potrivnice ei. Seamănă în mine cunoașterea smereniei și un avânt nestăvilit în alergare spre Tine. Scăpare a celor slabi, Cărare dreaptă pentru toți cei ținuti în rătăcirii, Liman pentru toți cei prinși în furtuni, doboară trufia potrivnicului asupra mea, surpă puterea vicleniilor lui împotriva mea, smerește mândria lui înaltă, fă line căile Tale ascunse înaintea gândurilor mele, și fii pentru mine mângâiere în vremea necazului meu și călăuză în locurile cu primejdii.

13. Soare al dreptății [Mal 4, 2], în care dreptii s-au putut vedea pe ei înșiși și s-au făcut oglindă pentru generația lor, deschide în mine poarta cunoașterii Tale și dă-mi o inteligență în stare să Te vadă și să plutească pe deasupra stâncilor rătăcirii, până ce voi ajunge la sălașul senin, unde au ajuns Părinții din vechime care Ți-au plăcut cu viețuirea lor plină de discernământ.

14. Sfințește-mă prin tainele Tale, luminează-mi gândirea prin cunoașterea Ta, fă să răsară nădejdea Ta în inima mea, și învrednicește-mă să-Ți cer aceasta în rugăciunea dinăuntru meu, Dumnezeu și Tată al meu, Stăpânul vieții mele. Aprinde facla Ta înăuntru meu, revarsă în mine ce-i al Tău, ca să

uit ce-i al meu. Pune în mine constrângerea minunării de Tine, ca să fie mai tare decât constrângerea firii. Stârnește în mine vederea tainelor Tale ca să pot simți ce a fost sădit în mine la Sfântul Botez. Ai așezat în mine o Călăuză; fă ca Ea să mă facă să văd slava Ta în toată vremea. M-ai făcut lumină și sare a lumii [Mt 5, 13-14]; fie să nu mă fac piatră de poticneală pentru tovarășii mei. Am ieșit din lume; să nu-mi întorc nicicând privirea spre ea și spre cele de care m-am lepădat când m-am făgăduit Ție. Pune un dulce frâu pe inima mea, ca simțurile mele să nu mai privească în afara căilor Legii Tale. Îmbracă pornirile mele pe corabia pocăinței, ca să pot sălta în ea trecând marea acestei lumi până ce voi ajunge la limanul nădejdi Tale. Prin aducerea-aminte de Tine gândirea mea să se întărească în ispitirile mele. Prin strălucirea cunoașterii Tale luminează calea întunecată dinaintea mea.

15. Dumnezeuule, fă-mă vrednic de înțelegerea tainei iubirii Tale zugrăvită în economia Ta față de lumea văzută, în lucrurile creației Tale și în omorârea Iubitului Tău [Fiu].

16. Creatorule al nostru, al tuturor, Care știi bine boala și neputința firii mele, depărtează de la mine puterea potrivnicului, abate năvala păcatului din mădulele mele, stinge aprinderea lui din inima mea, tinde sufletului meu abătut mâna Ta tămăduitoare, leagă simțurile mele lăuntrice cu legătura Crucii Tale, sporește în mine belșugul iubirii Tale care vine din înțelegerea Celui Răstignit, strânge gândirea mea înăuntru cu tainele ascunse pe care le poartă Crucea, întărește în mine aducerea-aminte de smerenia Iubitului Tău [Fiu], și fă să crească în mine minunarea în fața economiei Tale pentru mine.

17. Dumnezeuule, Care încă înainte de a Te fi împăcat cu lumea l-ai dat ei pe Unul-Născut al Tău și Care după această împăcare ai dat Acestuia moștenire tronul Dumnezeirii Tale, nu mă lăsa să mă duc în mormânt fără nădejde și să șed în întuneric cu lanțurile păcatelor mele ca un mort în veac [Ps 142, 3].

18. Ți mulțumim, Dumnezeuule, pentru darul pe care l-ai făcut lumii și a cărui bogăție n-o poate zugrăvi nici o creatură. Nu mă lipsi de partea mulțumirii pe care Ți-o datorez pentru

că și eu sunt o parte a lumii. De aceea voi slăvi și voi lăuda Numele Tău. Tu ai dat lumii toate comorile Tale. Dacă pe Unul-Născutul Tău, Care e în sânul Tău [In 1, 18] și pe tronul slavei Tale, L-ai dat spre folosul tuturor, ce lucru mai ai pe care să nu-l fi dat creației Tale [cf. Rm 8, 32]? Lumea s-a amestecat cu Dumnezeu: creație și Creator au ajuns una. Slavă Ție pentru planul Tău de nespus, căci mare într-adevăr e această taină. Slavă Ție pentru tainele care ne sunt încă ascunse. Învrednicește-mă, Doamne, să gust această taină mare care e ascunsă și tăinuită, și pe care lumea nu s-a învrednicit până acum s-o cunoască, dar din care Tu ai arătat poate ceva sfinților Tăi, care viețuiesc în trup mai presus de lume și sunt mereu mai presus de mișcările trupului.

19. Revărsarea tainelor lui Hristos inundă gândirea mea ca valurile mării, și aș vrea să tac și să nu vorbesc, dar ele ard [în inima mea] ca un foc aprins în oasele mele. Conștiința mă rușinează și-mi arată păcatele. Taina Ta mă uluiește, dar mă silește să o privesc și-mi face semn în tăcere: „Frica de păcatele tale să nu-ți facă zăbavnică apropierea [de Mine], păcătoarele, căci meditând la această taină pulberea păcatelor se va scutura de pe gândirea ta”.

20. Tu, Care dezlegi firea noastră, dezleagă-mă de legăturile ascunse aruncate în jurul răunchilor mei și de piedicile văzute care sunt înaintea simțurilor mele dinafară, ca să pot alerga și să intru în raiul tainelor tale și să mănânc din Pomul Vieții din care nu i s-a îngăduit să mănânce lui Adam [Fc 3, 22].

21. Mântuitorul Meu, păzește-mă de amăgirea demonilor. Dumnezeul meu, depărtează de la mine ușurătatea conștiinței. Nădejdea mea, revarsă în inima mea beția celor ce nădăjduesc în tine. Iisuse Hristoase, Învierea și Lumina tuturor lumilor, pune cununa cunoașterii Tale pe creștetul sufletului meu. Deschide-mi dintr-o dată ușa milostivirii Tale; fă să strălucească în inima mea razele harului Tău; fii călăuza mersului gândurilor mele până ce voi ajunge în Sion, în muntele cel sfânt al Tău [Ps 42, 3]. Fă-mă vrednic de cetatea sfântă în care sfinții au intrat la capătul drumului lor. Creatorul și Nădejdea mea, Ancora mântuirii mele în furtuni, Toiagul nepu-

tinței mele, Cinstea necinstirii mele, Care ridici capul meu plecat la pământ, nu mă da poftei potrivnicului, nu da prilej nerușinării lui, pune o prăpastie adâncă înaintea lui [Lc 16, 26] ca să n-o poată trece până la mine ca să mă tulbure. Învrednicește-mă să-mi sfârșesc scurta și fugara mea viață în slujirea Ta, ca la sfârșitul zilelor mele, când soarele vieții mele va apune, să fiu aflat în via Ta; învrednicește-mă, înainte de ceasul trecerii mele dincolo, de dinarul făgăduit ca plată lucrărilor Tăi [Mt 20, 9-10], nu pentru lucrul meu, ci prin harul Tău. Învrednicește-mă, Doamne, chiar și în ceasul al unsprezecelea al vieții mele să fiu aflat sânguincios în slujirea Ta. Fie ca lumea să nu mă robească cu ocupațiile ei vătămătoare și să nu mă țină închis în cușca grijilor ei.

22. Hristoase, Care Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină [Ps 103, 2], Care pentru mine ai stat gol înaintea lui Pilat, umbrește-mă [Lc 1, 35] cu Puterea pe care ai făcut-o să coboare peste sfinți și prin Care au biruit această lume a luptei. Fie, Doamne, ca Dumnezeuirea Ta să-și afle plăcerea în mine și du-mă dincolo de lumea aceasta, ca să fiu împreună cu Tine.

23. Hristoase, spre Care heruvimii cu ochi mulți nu pot privi din pricina slavei feței Tale, Care din iubire ai primit pe fața Ta scuiări, depărtează rușinea de pe fața mea și dă-mi să stau la vremea rugăciunii cu fața descoperită înaintea Ta.

24. Hristoase, Care pentru păcatul nostru ai ieșit în pustie și ai biruit pe stăpânitorul întunericului luându-i după cinci mii de ani⁷¹ biruința, silește-l să fugă departe de mine pe cel ce nu încetează în toată vremea să silească neamul omenesc spre păcat.

25. Crucea rușinii, pe care ai urcat pentru mine, să mi se facă punte spre sălașul păcii; cununa de spini pusă pe capul Tău să-mi fie coif al mântuirii [Ef 6, 17] în ziua fierbinte a luptei, scuiările primite pe fața Ta să-mi pregătească o față deschisă înaintea tribunalului la Venirea Ta; sfântul Tău trup spânzurat pe lemn să mă răstignească pentru această lume și

⁷¹ Intervalul de timp de la facerea lumii până la nașterea lui Hristos calculat de vechii creștini din Răsărit după cronologia biblică.

pentru poftele ei [Ga 5, 24] prin iubirea Ta; haina Ta pentru care s-au aruncat sorți să sfâșie înaintea mea haina de întuneric pe care o port înăuntrul meu; apa și sângele care țâșnesc din coasta Ta să-mi fie carte de slobozenie din vechea robie; Trupul și Sângele Tău amestecate cu trupul meu să fie pentru mine arvuna, cheazăia că nu voi fi lipsit de vederea Ta neîncetată pe tărâmul fără sfârșit; tainele credinței pe care le-am păzit nestricate în mine să-mi păstreze o slavă pentru ziua în care lumea va fi gata să întâmpine venirea Ta și să împlinească atunci lipsurile viețuirii mele.

26. Fie pomeniți, Doamne, la sfântul Tău jertfelnic, în ceasul înfricoșător în care Trupul și Sângele Tău se aduc pentru mântuirea lumii, toți părinții și frații noștri care viețuiesc în munți, în peșteri, în râpe, pe stânci și în locuri râpoase și în pustiu, care sunt ascunși de lume și Tu Singur știi unde se găsesc, pe cei care au murit și pe cei care stau încă în picioare și-Ți slujesc cu trupul și cu sufletul. Sfinte Care locuiești într-un sfânt [Is 57, 15], în ei se odihnește Dumnezeuirea Ta; căci ei au lăsat lumea cea vremelnică și au ajuns deja morți pentru viața lor [pământească], au ieșit în căutarea Ta, urmărindu-Te cu mare râvnă în necazurile încercărilor lor. Împărate al lumilor și al tuturor Părinților ortodocși care pentru adevărul credinței au îndurat surghiun și chinuri din mâna prigonitorilor, al tuturor celor care în mănăstiri, schituri, pustii și așezări lumești, în tot locul și în toată vremea s-au îngrijit să-Ți placă prin osteneli pentru virtute, însoțește-i cu ajutorul Tău și fii-le coif în toată vremea; trimite-le în ascuns mângâiere neîncetată și în toate luptele lor leagă gândirea lor de Tine. Fie să se sălășuiască în ei puterea Treimii și ei să-Ți slujească până la sfârșitul vieții lor cu conștiință curată și viețuire frumoasă. Învrednicește-i încă fiind ei în trup de limanul odihnei Tale. Lor, celor aflați pe față și în ascuns în lupte grele cu demonii, trimite-le ajutorul Tău, Doamne, și umbrește-i cu norul harului Tău, așază pe capul gândirii lor coiful mântuirii, surpă înaintea lor puterea potrivnicului, și puterea dreptei Tale să-i întărească în toată vremea, ca să nu slăbească gândurile lor privind neîncetat spre Tine. Îmbracă-i cu armele smereniei, ca o

dulce mireasmă să adie din ei în toată vremea spre bună plăcerea Ta.

27. Fie pomeniți înaintea Ta, Doamne, și cei care suferă în trupul lor cumplite boli și amare neputințe, trimite-le înger milostiv și mângâie sufletele lor chinuite de cumplitele chinuri ale trupurilor lor.

Îndură-Te, Doamne, și de cei aflați în mâinile celor răi și ticăloși și fără Dumnezeu, trimite-le degrabă înger milostiv și izbăvește-i din mâinile lor.

Doamne, Dumnezeul meu, trimite mângâiere tuturor celor aflați fără vină în tot felul de amare greutăți.

28. Doamne, umbrește sfânta Ta Biserică pe care ai răscumpărat-o cu sângele Tău, ca să se sălășluiască în ea pacea adevărată pe care ai dat-o Sfinților Tăi Apostoli [In 14, 27]. Leagă pe fiii ei cu legăturile sfinte ale unei iubiri de nedesfăcut. Fie ca vrăjmașul să n-aibă putere asupra ei. Depărtează de la ea prigoana, tulburarea, războaiele cele dinăuntru și cele dinafară. Fie ca împărații și preoții să se unească în mare pace și iubire, având gândirea lor plină mereu de privirea la Tine. Credința sfântă să fie un zid pentru turma Ta. Iar prin rugăciunile lor învrednicește-mă și pe mine, păcătosul, să fiu neîncetat păzit sub ocrotirea sfântului Tău braț care e Pronia Ta care ține în mâinile ei toate. Amin.

29. Te rog și te implor, fă-i să cunoască slava Ta pe toți care au rătăcit și nu Te cunosc cu adevărat.

30. Iar tuturor celor care au trecut din lumea aceasta fără o viață virtuoasă și fără credință, fi-le apărător [avocat] pentru trupul pe care l-ai luat din ei; ca din unica adunare a trupului unit al lumii în împărăția cerurilor să dăm spre mângâiere neșfârșită slavă Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt în veci. Amin.

*

31. Acestea sunt meditățile și cererile care trebuie să fie o îndeletnicire neîncetată în cei care așteaptă să primească harul Duhului Sfânt în omul cel dinăuntru; prin asemenea con-

vorbiri se vor sfinți și cu acestea se vor învrednici de darul cel de sus.

32. Trebuie să ne rugăm cu durere și să cerem aceste lucruri de la Dumnezeu cu suferință. Iată simțământul pe care trebuie să-l avem față de toți oamenii: trebuie să ne rugăm pentru ei cu durere, ca pentru noi înșine, căci așa Dumnezeirea va veni și se va odihni în noi, și se va sălășlui în noi potrivit voii Ei precum în cer așa și pe pământ [Mt 6, 10].

33. Acesta să fie, frate, scopul rugăciunii și al meditării tale în ascunsul inimii tale, atât când ești ingenuncheat la pământ, cât și în celelalte ceasuri. Chiar dacă înșiruirea și ordinea cuvintelor nu vor fi aceleași, scopul rugăciunii trebuie să fie mereu același: de al ne învrednici prin această atenție și această meditare de darul pe care l-au primit Părinții noștri, ale căror trupuri și suflete s-au făcut temple ale Duhului Sfânt [1 Co 3, 16; 6, 19].

Cuvântul 6

Al aceluiași Mar Isaac.

Despre semnele adevărate ale vieții/mântuirii și despre adevărata alipire de Dumnezeu care se ivește în suflet.

1. Iată, frate, cele două semne adevărate după care vei putea simți lumina sufletului tău atunci când Dumnezeu te va învrednici să te faci lumină înăuntru. Ele vor fi de ajuns ca să-ți facă cunoscut adevărul care a început să strălucească în sufletul tău.

2. Când prin harul și mila Domnului nostru Iisus Hristos începe să strălucească în tine lumina gândirii de care au vorbit Părinții, îți vor întări acest lucru două semne. Când nu le vei găsi în tine, cunoaște că ești încă foarte departe de luminare, chiar dacă ți se pare că viețuiești bine.

3. Unul din semne e următorul. Când această lumină ascunsă strălucește deja în sufletul tău, iată ce se va întâmpla: ori de câte ori vei lăsa citirea [Scripturii] sau rugăciunea, gândirea ta va fi prinsă de unele versete sau de conținutul lor, va medita asupra lor și va cerceta spontan înțelesul lor duhovnicesc; va fi atât de legată de ele încât nu se va mai depărta de ele și nici un lucru creat n-o va putea împrăști. Chiar dacă nu te vei îngriji mult și nu vei dori aceasta, lucrul se va întâmpla gândirii în mod spontan, dacă nu cu totul sau pe deplin, atunci măcar în parte.

4. Al doilea semn, la fel de precis ca primul, e acesta: când sufletul lasă întunericul și se face lumină înăuntru, atunci singuraticului i se dau îngenuncheri îndelungate. Iar zăbovirea în acestea îi va fi atât de desfătătoare, încât din pricina desfătărilor poate rămâne îngenuncheat la pământ trei zile fără să

simtă oboseală; el nu mai vrea să se ridice în picioare, și ori de câte ori își ridică capul vrând să se scoale în picioare, din pricina acelei îndelungate desfătări din inima sa cade iarăși cu fața la pământ. Rugăciunea devine atunci pentru el un lucru mic, fiindcă în clipa în care aceasta a trecut în inima lui, el simte ajutorul [lui Dumnezeu] în toată ființa lui și desfătarea devine atât de intensă, încât limba i se oprește și inima sa tace. O dulce liniștire cuprinde inima și măduarele lui, în așa fel încât am putea spune că nici măcar Împărăția cerurilor nu se mai compară pentru el cu liniștirea rugăciunii atunci când zace prăvălit cu fața la pământ în liniștire zi și noapte. Și pe cât va intra cineva în luminarea gândirii, pe atât se va învrednici de desfătare în îngenuncherile sale.

5. Scriu toate acestea, frate, pentru cei ce stăruie necontenit în liniștire, nu pentru cei cărora aceste lucruri dumnezeiești, săvârșite între Dumnezeu și sfinți într-o taină negrăită, le par vrednice de râs.

6. Dar la ce bun să mai vorbesc, frate, de lucruri despre care nu se poate vorbi pentru că sunt negrăite? Dedică-te osteneții rugăciunii și vei găsi ceea ce nu poți auzi de la nimeni altul.

7. M-am dus odată să văd pe unul din părinți care mi-a spus: „Nu-mi mai pot pleca genunchii la rugăciune fără ca, în însăși clipa în care-mi pun în mișcare rugăciunea, tăcerea să nu cadă în inima mea și, stând toată ziua îngenuncheat în rugăciune, nu mai sunt în stare să spun ceva, ci stau liniștit, fără ca acest lucru să aibă ceva de-a face cu voința mea.” Și a mai spus: „Numai după multe osteneți am descoperit acest lucru pe care mi l-a dăruit liniștirea.” N-am auzit asemenea lucruri decât de la acest bătrân, și n-am întâlnit pe nimeni altul care să fi dobândit atât de exact acest lucru și care să vorbească despre el cu atâta autoritate. Dar pentru că nu toți sunt în stare să asculte nici să atingă acest har al rugăciunii curate și puterea care este în ea, chiar și cei care prin milostivire au găsit asemenea lucruri le țin în ei înșiși, mulțumind lui Dumnezeu Care le-a dat o astfel de mângâiere ca leac pentru ostenețile lor.

8. Frate, cine așterne în scris aceste lucruri o face din experiență pentru că prin harul lui Hristos le-a cunoscut întrucâtva

în el însuși și a primit întărirea lor. Altele însă, prea mari și prea înalte pentru măsura lui, au fost descoperite minții lui prin har, având însă drept martori și călăuze scrierile unor bătrâni renumiți din vechime. Ori de câte ori a fost lipsit de cele despre care s-a vorbit mai sus, era lipsit și de efectele lor și nu mai simțea cele două semne în sufletul său. Și tu să te simți asigurat cu privire la ele și să le cauți în tine. Ori de câte ori îngenuncherile ți se fac anevoioase și prelungirea lor ți se face ostenitoare, sau lași cuvântul lui Dumnezeu și rugăciunea, iar gândirea ta hoinărește fără rod și fără să-și aducă aminte lucrurile din ele, să știi că un mare întuneric s-a strâns înăuntrul tău.

9. Câtă vreme simți lăncezeală [akedie] la rugăciune și slujbă, ușa vieții nu s-a deschis întru tine. Leacul împotriva acestui întuneric se naște din însăși osteneala care însoțește rugăciunea. Când te lupți și stăruiești în ea, vei simți numaidecât ajutorul care vine de la rugăciune, cu condiția să nu fie înăuntrul tău un motiv de îngrijorare care vine din afară sau pentru cineva.

Cuvântul 7

Al aceluiași.

De unde se naște în suflet simțirea duhovnicească și până unde se înalță măsura ei.

1. Există o simțire duhovnicească ce se naște din meditare; ea dă sufletului mângâiere, bucurie și saltare. Există o alta care cade peste om în mod spontan. La începutul cunoașterii care vine din meditare, din iubire de învățătură și dintr-o viețuire cucernică, gândirea meditează neconținut și lăudabil la iubirea lui Dumnezeu și la cele dumnezeiești năzuind să-și întemeieze lucrarea personală pe dragostea de învățătură, fiindcă aceasta face să se nască în el neîncetat o vedere duhovnicească a lucrurilor. Când sufletul va fi curățit puțin de această lucrare plină de frică de Dumnezeu și trezvie, să aibă încredere că atunci contemplarea duhovnicească va cădea din clipă în clipă și fără osteneală peste el. În fiecare clipă va întâlni în gândirea sa unele înțelegeri și, dintr-o dată, aceasta va sta nemișcată ca într-un nor întunecos și dumnezeiesc care o lovește cu uimire și o face să tacă.

2. Se poate și ca o anume liniștire să cadă din când în când peste el și fără înțelegeri, și atunci gândirea se adună în ea însăși și se cufundă în ea însăși într-o uimire negrăită. Acesta e limanul odihnei de care vorbesc în scrierile lor Părinții⁷², liman în care intră din când în când firea [omenească] când se apropie de intrarea în viețuirea duhovnicească. Acesta e începutul intrării în cea de-a treia treaptă, care e viețuirea duhovnicească. De la începutul uceniciei sale și până la mormânt,

⁷² Cf. MACARIE, *Omilii duhovnicești* 49, 4.

singuraticul își face toate ostenele sale trupești și sufletești, cu toate necazurile și supărările legate de ele, privind spre acest liman. O dată ce s-a apropiat de această intrare, el pătrunde în acest liman apropiindu-se de viețuirea duhovnicească, și din această clipă se săvârșesc în el lucruri uimitoare și primește arvuna lumii celei noi. Cine citește aceasta să înțeleagă bine ce se spune despre strângerea gândirii despre care s-a vorbit la sfârșitul celei de-a patra sute a Capitolelor despre cunoaștere⁷³. După care plutirea celor sânguitori ajunge la acest liman.

3. Aceasta e lucrarea singuraticilor desăvârșiți acolo unde plutirea lor sfârșește și unde trebuie să ajungă corabia împovărată a viețuirii lor [ascetice]: acum ei se învrednicesc de iubirea lui Iisus Hristos Domnul nostru și au din când în când o slabă vedere a slavei Firii Lui, căci aceasta e cununa celor desăvârșiți și așa se împlinesc în ei cuvintele: „Tu, Părinte, în mine și Eu în ei, ca să fie în chip desăvârșit una” [In 17, 21]. Căci prin amestecarea lor desăvârșită cu Dumnezeu sfintii închipuiesc în chip simbolic tipul unirii lui Hristos [Omul] în Treime de care ne-a apropiat prin venirea Lui Cel ce este Începătura noastră [cf. 1 Co 15, 20] fiindcă aceasta e împlinirea pe care o aduce învățătura Lui în cei ce cred. Câtă vreme cineva n-a venit la liniștire, departe de oameni, și nu ia seama la el însuși, binele ascuns înăuntrul său nu i se va descoperi.

⁷³ Cf. mai sus Cuvântul 3, Suta IV, 92-93.

Cuvântul 8

Despre diverse aspecte ale lucrurilor de care s-a vorbit mai sus. Când cineva merge spre mintea sa și în liniștire i se descoperă aceste lucruri, cum anume sunt ele simțite și recunoscute, și ce anume sunt ele.

1. Descoperirea binelui ascuns în noi e simțirea cunoașterii adevărului, precum stă spus: „Împărăția cerurilor e în chip tainic [mistic] înăuntrul nostru” [In 17, 21]. Cunoașterea adevărului e gustarea Împărăției cerurilor. Dar adevărul acestei lumi nu este [de fapt] adevărul. Ascultă deci: numim „adevăr” gândirea corectă despre Dumnezeu care vine de la El, și de care gândul omului se izbește ca lovit de un fel de uimire; și atunci în suflet se ivesc gânduri minunate prin mișcările stărnite de Duhul cu privire la cele ascunse, cu uimire față de tainele duhovnicești. Acestea sunt roadele care desăvârșesc viețuirea omului dinăuntru.

2. Viețuirea omului dinăuntru e taina/simbolul vieții de după înviere; ea nu stă în lucrări trupești, ci e săvârșită și simțită prin mișcările inteligenței. Pentru că aici [pe pământ] e doar o taină/simbol și nu însăși realitatea/adevărul ei, această viețuire stă într-un anumit număr de reflecții. Fiind însă culmea tuturor reflecțiilor, ea poate fi concentrată într-o singură reflecție care ar putea fi numită mai degrabă „privire desfătăată” și „vedere neîmprăștiată”.

3. Curăția sufletului e despuieră de preocupările carnale și de grija gândurilor trupești.

4. Uimirea în fața Firii dumnezeiești e descoperirea lumii celei noi.

5. Descoperirile lumii celei noi sunt mișcări uimitoare privitoare la Dumnezeu, care vor pune în mișcare toate firile raționale în viața lor viitoare în sălașul ceresc.

6. Puterile sfinte sunt acum în aceste mișcări. Aceasta e viețuirea îngerilor care, prin descoperirile care li se fac în felurite chipuri prin mișcările privitoare la Firea dumnezeiască, sunt neîncetat loviți de uimire în fața acestei taine. Aceasta va fi și treapta viețuirii noastre după înviere.

7. Una sunt descoperirile lumii celei noi, alta sunt descoperirile despre lumea cea nouă: primele privesc slăvita Fire a măreției [dumnezeiești], celelalte privesc prefacerile minunate și felurite pe care le va suferi creația și fiecare din aspectele stării ei viitoare; acestea vor fi cunoscute de minte prin înțelegerile care-i sunt descoperite ca urmare a neîncetatei reflecții asupra lor și a unei luminări primite [de la Dumnezeu].

8. O inteligență cu mișcări sănătoase și viguroase are o preocupare sănătoasă de lucrurile dumnezeiești.

9. O inteligență cu mișcări bolnave și copilărești are idei slabe despre cele dumnezeiești, gânduri omenești nepotrivite cu măreția Lui.

10. Adevărata înviere a trupului va fi atunci când acesta, dezbrăcându-se de toate cele ce țin de el și de cele ce se scurg din el, va primi negrăita prefacere din starea lui viitoare. Învierea tainică/simbolică a trupului e atunci când acesta se ridică din orice păcat de care-l alipeau faptele sale și se dedică lucrării celei bune [slujirii lui Dumnezeu].

11. Începutul viețuirii omului nou stă într-o săltare neconținută în iubirea și bucuria lui Dumnezeu și care se naște în suflet dintr-o cunoaștere sănătoasă cu privire la El.

12. O icoană a libertății sufletului care prefigurează libertatea noastră viitoare e atunci când sufletul nu mai e legat de nimic din cele trupești și nu mai e robul mișcărilor care-l fac să se teamă de cele de aici și de adversitățile întâlnite în ele, mișcări care l-ar putea împiedica să dorească până și cel mai neînsemnat din lucrurile dumnezeiești.

13. Așa cum o schimbare de loc duce la o schimbare a echilibrului alcătuirii trupului pentru a se adapta noului său

loc, așa și o schimbare a gândirii duce la schimbări în vigoarea mișcărilor ei.

14. Una e puterea înțelegerilor duhovnicești privitoare la cele din lumea aceasta, și alta puterea reflecției luminoase la cele viitoare, la care privind gândirea se prefăce în uimire.

15. Gândirea primește înțelegerile despre lumea viitoare în chip mult mai luminos și mai neîmpiedicat decât cele privitoare la lumea materială. În cazul din urmă lucrul cere multă curăție și o mare sănătate a inteligenței, în primul însă e nevoie de puțină grijă, iar gândirea e repede și în chip minunat transformată și făcută luminoasă o dată cu reflecția ei. În cazul din urmă, iarăși, chiar dacă gândirea se îndeletnicește cu ele în chip potrivit, se ivesc multe legături care o împiedică de la o stare luminoasă, în așa fel încât călătoria ei prin ele nu se desfășoară în chip curat. În primul însă, din contră, firea [omenească] se lipește de ele și reflectează la ele în chip neîmpiedicat; ea este trasă dincolo de patimi ca să poată medita la acelea, cu condiția să fie puțină grijă din partea ei de a aduce gândirii o aducere-aminte neîncetată de ele, ca să poată umbla în ele și să se îngrijească de ele. Căci gândirea primește fără osteneală această îndeletnicire și simte ușor ajutorul și cum simțirea patimilor piere repede din ea. Bine spunea fericitul Evagrie: „Aducerea-aminte de lumea viitoare e un botez curățitor pentru suflet”⁷⁴.

16. Începutul înnoirii omului launtric stă în meditare și gândirea neîncetată la cele viitoare. Prin ele omul se curăță încetul cu încetul de împrăștierea lui obișnuită în cele pământești și ajunge ca un șarpe care se înnoiește și întinerește lepădându-și vechea piele. În chip asemănător, pe măsură ce gândurile și grijile trupești scad în gândire, în aceeași măsură reflecția la cele cerești și privirea spre cele viitoare urcă și sporesc neîncetat în suflet. Și în cele din urmă dulceața lucrării acestor lucruri biruie și se dovedește mai tare decât gândurile trupești.

17. Plânsul neîncetat care se naște dintr-o astfel de sânguință în cunoaștere [a duhovnicească] e semn că sufletul simte

⁷⁴ EVAGRIE, *Capita cognitionis* 99, ed. Muijldermans.

ceea ce face nădejdea lui nu din citire sau auzire, ci pentru că îl simte el însuși în lucrarea lui. O dată ce ușa înțelegerilor se deschide inimii lui, pupila ochiului nu-și mai poate ține lacrimile din pricina dulceții pe care o primește sufletul, uneori din străpungere și smerenie, alteori din bucuria care țâșnește în el. Acum el se apropie încetul cu încetul de uimire prin minunata reflecție care stăpânește din când în când în sufletul său.

18. Iată binele ascuns în noi și care strălucește din noi prin viețuirea [ascetică] a liniștirii [isihiei]. Cine stăruie în ea fără să se descurajeze, fără să se îndoiască și fără să-și piardă nădejdea din pricina luptei sale îndelungate, va primi negreșit mângâierea nădejzii sale.

19. Nu încerca să alergi mai repede decât vrea voia lui Dumnezeu, și nu fi atât de grăbit încât să vrei să o iei înaintea Proniei care Te călăuzește; nu înseamnă însă că nu trebuie să fii râvnitor [zelos].

20. Cine s-a predat pe sine lui Dumnezeu în credință și rugăciune nu va mai fi chinuit de grija de el însuși.

21. A te încredința lui Dumnezeu înseamnă a nu mai fi mistuit, începând de atunci, de spaima sau de frica de ceva, și a nu mai fi chinuit de un gând care ne șoptește că nimeni n-are grijă de noi. Când însă cineva cade în gândul său din această încredere, el începe să cadă în mii de ispite cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în Comentariul său la Matei: „Tot gândul satanei e să-l convingă pe om că Dumnezeu nu se îngrijește de el, căci știe că atâta timp cât suntem siguri de aceasta sufletul nostru sălășluiește într-o pace desăvârșită; iar atunci vom avea dragoste de Dumnezeu și ne vom îngriji de tot ce-I place. Acest gând se sârguiește satana să-l smulgă din noi.”

22. Fără credință nimeni nu poate să se simtă liber în gândurile lui.

23. Libertatea e o putere asupra gândurilor care vine ca un dar de la Dumnezeu. Ea nu îngăduie să se apropie de inimă nici o teamă de ceva, nici o mișcare tulburătoare care să o întunece, din pricina marii încrederi pe care credința o dă gândirii credincioase.

24. Când se roagă lui Dumnezeu, rugăciunea credinței nu face cereri speciale de genul: „Ce-mi vei da?”; căci un suflet născut liber are încredere că Dumnezeu n-are nevoie de aceasta. Ci în rugăciunea sa cere ceva mai mare, și anume: „Păstrează-mi în inimă marea comoară a credinței, ca să nu-mi fie furată și să nu cad în furtuna gândurilor”, deși Dumnezeu n-are nevoie nici măcar de aceasta.

25. Câtă vreme cineva nu-și pierde în inima sa credința, și anume cunoașterea sigură a purtării de grijă a lui Dumnezeu, nu va cădea în întunericul gândirii din care iese neliniște și mâhnire. Sufletul său va fi mereu plin de lumină și bucurie și va sălta neîncetat, ca și cum ar locui deja în cer, în luminarea gândurilor pe care le stârnește în el credința inimii lui. Începând de atunci se învrednicește de descoperirea înțelegerilor.

26. Când cineva se îndoiește de purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de el, cade numaidecât în zeci de mii de spaima.

27. Dumnezeu nu-i uită nici pe păcătoși, mai cu seamă pe cei care arată râvnă față de cele cuviincioase și doresc să se apropie de cunoașterea și iubirea Lui. Cine simte în el un asemenea gând sălășluiește neconținut în pace și mângâiere.

Cuvântul 9

Despre încrederea în Dumnezeu care se naște din cunoașterea adevărului și din credința adevărată, și despre râvna bună a sufletului; și că atunci când sufletul lucrează această râvnă potrivit firii sale, nu mai poate rămâne în om vreo mișcare legată de firea trupului.

1. Cine se teme de păcat nu se mai teme de satan, și pe cei care doresc darul [lui Dumnezeu] nu-i înspăimântă ispitele. Cine crede cu tărie că voia lui Dumnezeu guvernează întreaga Lui creație nu se va înfricoșa de nimic.

2. Cunoașterea adevărului umple inima de pace și-l așază pe om în bucurie și încredere. Multe și minunate sunt sfaturile ei; ele sunt adevărate și luminează ochii [Ps 18, 8].

3. Ea îl sfătuiește pe om spunând: „Nu te tulbura, căci creația nu e lăsată la voia întâmplării, nici nu umblă după voia ei; are o Călăuză Care nu doarme, nici nu dormitează [Ps 121, 4], căci nimic nu-i scapă.”

4. Deșertăciunea și neștiința fac din om un animal, golindu-l de credință și tulburându-i gândirea, umplându-l cu închipuirile unor lucruri prostești. Căci lipsa de credință îl golește pe om de adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu și de încrederea pe care pe bună dreptate trebuie să o avem în el în toată vremea.

5. Când în vremea unor astfel de ispite cineva e într-un asemenea întuneric, trebuie să cadă cu fața la pământ în rugăciune și să nu se ridice până când nu-i vine din cer o Putere și o Lumină care întărește inima cu o credință care nu se îndoieste. Și Cel de la Care vine mișcarea vieții și suflarea sufletului nu are o putere atât de mică încât sufletul să nu o simtă ca să fie mângăiat cu ea; tocmai El Care prin diversitatea lucrării Sale ne stârnește spre cunoașterea Lui, ca în El să aflăm înțelepciune atât în cele bune, cât și în cele potrivnice.

6. Când Voia ascunsă a Atotputernicului stârnește în om mișcarea sfântă a credinței, care urcă dinăuntru lui dintr-o dată când este în primejdie, atunci i se pare ca și cum ar fi numaidecât înconjurat și păzit de zece mii de bărbați înarmați. Căci de îndată se înghesuie înăuntru lui zece mii de mărturii, gânduri minunate și drepte care dau mărturie de ajutorul pe care Dumnezeu îl dă zi și noapte celor ce sunt strâns alipiți de El, așa încât ei nu mai trebuie să se teamă de nimic, nici de om, nici de diavol, nici de fiară sălbatică sau reptilă. Căci atunci când ne-am alipit de Dumnezeu cu o iubire potrivită, toate slujesc spre folosul nostru și nimic nu ne poate vătăma, ci ele stau în fața noastră cu totul pașnice, slujind voii lui Dumnezeu.

7. Când însă, ca urmare a nepăsării, omul se întunecă iarăși și această lumină sfântă piere de la ei, atunci fug și se ascund de la el numaidecât și toate aceste lucruri bune; și el ajunge iarăși nebun și lipsit de minte în gândurile lui, săvârșindu-se în el ceea ce s-a spus: „Lumina ochilor mei nu mai e cu mine” [Ps 38, 11] și: „Au vrut să stingă în groapă viața mea și au aruncat în mine cu pietre” [Plg 3, 53].

8. Sau poate că sfânta umbră face acest lucru în chip proprietar, pentru ca omul să nu se înalțe în cugetul său și să știe că această pace și seninătate nu sunt ale lui; fiindcă uneori acestea îl părăsesc, și atunci ajunge slab și abătut, pentru ca apoi să-l mângâie și încurajeze din nou. Ceea ce nu înseamnă că această umbră se îndepărtează de fapt de el atunci când are loc o astfel de schimbare; nu, ci atunci când dispare, nu-l părăsește cu totul, ci se strânge în ea însăși, împiedicând punerea în mișcare în el a acestor sfinte mișcări de ajutor și mângâiere, și atunci numaidecât sufletul se prăbușește în neputință și se chinuie. După aceea însă, ea se arată din nou sufletului în chip ascuns și atunci acesta se întărește, saltă și-și recâștigă curajul.

9. Printr-un asemenea parcurs inegal, sufletul binecuvântat primește învățătură și e călăuzit de Pronia lui Dumnezeu.

10. Aceste schimbări și stări diferite se ivesc pentru ca omul să stea neîncetat în smerenie.

11. Acesta e motivul pentru care aceste alternări de ajutor și slăbiciune au loc în om tot timpul și pe toate treptele viețuirii [ascetice]: în luptele înfrânării, ca și în feluritele treceri de la stări de bucurie la întristare; căci și aici uneori sunt mișcări luminoase și vesele, după care dintr-o dată e întuneric și nor. Același lucru se întâmplă cu cel care slujește lui Dumnezeu și în înțelegerile tainice și dumnezeiești al căror adevăr i se descoperă: uneori simte ajutorul Puterii dumnezeiești năpădind dintr-o dată mintea lui, alteori simte contrariul, pentru ca să-și poată cunoaște slăbiciunea firii și să-și dea seama cât de slabă, neputincioasă, neghioabă și copilărească este, dar și până la ce înălțime e ridicat în ceea ce cunoaște și în lucrurile slăvite și minunate pe care le simte în el.

12. Acestea sunt lucrările lui Dumnezeu și ajutorul felurit pe care voia Lui îl dă oamenilor. Dar uneori, când gândul și lucrările noastre se alipesc de un păcat, se întâmplă ca voia Lui să dea poruncă unuia din anchetatorii⁷⁵ de care a fost vorba mai sus — și care ne slujesc câtă vreme călătorim în bună rânduială, iar voința noastră e îndreptată întru totul spre virtute — să ne lovească tare, ca să nu ne pierdem și să ne depărtăm de El.

13. Acum însă cu ajutorul lui Dumnezeu să încheiem aceste lucruri și să ne apropiem de bogățiile Firii dumnezeiești, de oceanul puterii Lui creatoare, de valurile și strălucirea Ființei Sale.

⁷⁵ *Qestionare* = „Quaestionarii” menționați în Partea I, *Cuvântul* 58, ed. Bedjan, p. 410: „Dacă ai slujit bine înaintea lui Dumnezeu și El ți-a dat un dar pentru stăruința ta în El, ca să te îmboldească la mai mult și să-ți dea bucurie în slujirea ta, atunci să-ți dea și cunoaștere, ca să știi cât de necesar e să te smerești; altminteri îți va numi un anchetator sau îl va lua de la tine, ca să nu se piardă. Căci nu e dat oricui să păzească bogăția fără pagubă”. Pasajul cu pricina lipsește însă din traducerea greacă = *Cuvântul* 37 în ed. Theotokis (FR X, p. 201–203, aici p. 202).

Cuvântul 10

Despre treapta meditației și distincțiile din ea; care e partea ei principală; și despre frumoasa lucrare a inteligenței, și cum anume ne putem apropia de treapta cea mai bună a iubirii de Dumnezeu, și care sunt distincțiile părții ei principale.

1. Există patru feluri de a ne gândi la mântuire/viață și prin care mintea lucrează să adape cunoașterea ei și să facă să sporească mântuirea/viața în etapa dreptății: cunoașterea proprie lucrării trupului; cunoașterea proprie lucrării subțiri și unificate; cunoașterea proprie luptelor ascunse în primele două; și cunoașterea proprie lucrării luminoase care se face în Dumnezeu și numai cu Dumnezeu.

2. Aceasta din urmă se împarte în trei etape distincte: nu este număidecât luminoasă, ci la început e densă, dar apoi devine limpede. Așa cum la unii pomi dulceața vine de la soare, tot așa, când Duhul strălucește în inimile noastre, mișcările meditării noastre se apropie de limpezime: e ceea ce se numește viețuirea duhovnicească. Atunci mintea noastră e trasă în sus fără vreun act de voință din partea ei, iar printr-un fel de reflecție stă în uimire față de Dumnezeu.

3. Mai mult, rugăciunea nu e singură, separată de aceste lucruri, ci mai degrabă e amestecată cu ele, uneori dându-le naștere, alteori născându-se din ele.

4. Fiecare va primi deci luminarea în meditația în care se aruncă și în reflecția pe care inteligența lui o cercetează cu sârguință. Va dobândi în ea înțelepciune și subțirime mai mare dacă, reflectând la lucrarea dreptății, meditează și la faptele ei, și așa va primi luminarea.

5. Iată cum poate să placă lui Dumnezeu în cele ale Lui, precum și ceea ce vatămă lucrarea Lui, și prin ce lucruri poa-

te înainta încă și mai mult în această reflecție pentru a primi luminare.

6. Dacă reflectează apoi la lucrarea virtuții, cum anume poate să-i placă lui Dumnezeu în curăția trupului, în osteneala rugăciunii, în curățirea trupului prin post, în rostirea psalmilor, în lupta împotriva a tot ce le împiedică; dacă mai reflectează la multele și diferitele feluri în care se împarte virtutea, și prin care din ele primește luminare și înaintează mai mult; dacă stăruie mai mult în acelea, gândindu-se și la ce se opune fiecăruia din aceste lucruri, atunci va spori încă mai mult în înțelepciune.

7. Dacă însă cineva meditează la patimi, la gânduri și la luptele cu ele, cum anume se leagă gândurile unele de altele, care patimă se leagă de care, cum începe și sfârșește prima, care e putere fiecăreia, prin ce anume slăbesc și de unde își trag puterea, unul ca acesta se concentrează pe patimi și pe o minte vindecată.

8. Dar dacă meditează la Dumnezeu și umblă în cele ale Lui căutându-L doar pe Dumnezeu, atunci va fi luminat și le va cuprinde și pe cele dinainte.

9. Aceste lucruri sunt bune, dar ele cer lupte, și de aceea reflecția și cunoașterea sufletului și a trupului nu trebuie să se oprească la ele. Căci scopul nădejdi care ne-a fost vestită nu se mărginește la reflecția împotriva patimilor, la frumusețea lucrării ascetice și la cunoașterea luptelor și întrecerilor, ci privește mai degrabă la ceea ce spunea Apostolul: „Ca să putem înțelege cu toți sfinții înălțimea, adâncimea, lungimea și lărgimea” [Ef 3, 18] și: „Fiecare să prisosească în toată înțelepciunea și înțelegerea duhovnicească” [Ef 1, 8]. Cum anume putem ajunge înțelepți și simți aceste lucruri dacă ne mulțumim zi și noapte să ne eliberăm de gândurile pătimase și să ne luptăm cu ele, ocupându-ne neîncetat cu ele?

10. Mulți însă se ocupă cu ele și se concentrează pe acestea; lucrarea lor e bună și ostenitoare, dar ei nu se îngrijesc deloc de cealaltă [lucrare].

11. În această primă lucrare, fie că privește viețuirea trupească sau se concentrează asupra patimilor și virtuții, cel care meditează cu stăruință la ele ținându-și gândirea zi și

noapte în ele, acela va birui și va fi înfrânt din nou, va cădea și se va ridica, gândirea lui se va curăți și se va întina din nou, se va afunda în cădere și se va întări apoi prin căință; pe scurt, va fi mereu în luptă.

12. Dar când mintea meditează la Dumnezeu, se ridică mai presus de luptă. Nu că biruie definitiv gândurile, stărnirile și patimile, ci domnește liniștit asupra lor și ele dispar. Nu e nici înfrângere, nici biruință, fiindcă nu mai sunt nici patimi, nici aduceri-aminte, nici tot ceea ce aduc ele, fiindcă omul acela a fost cu totul scos din lume: lăsând în urma ei, acolo unde e locul lor, orice gândire la ele, la variatele lor lucrări, la cunoașterea lor, mintea e scoasă din mijlocul lor. Dar dacă virtutea ar consta din lupta împotriva patimilor și din fapte virtuozose de tot felul, atunci negreșit gândirea ar trebui să umble pe pământ.

13. Dar de îndată ce meditează cineva la Dumnezeu și la revărsările îmbelșugate care curg din El sau de la El, a ieșit din lume, a închis o ușă înaintea tuturor aducerilor-aminte ale ei, iar patimile rămân la locul lor nelucrătoare, omul fiind înălțat din locul unde se află ele; căci nu există virtute care să nu fie supusă unei continue lupte cu ele.

14. Una e cunoașterea și puterea ei când se ocupă de virtute, și alta cea care constă în reflecția inteligenței asupra lui Dumnezeu, cum spune fericitul Marcu Monahul: „Una e cunoașterea lucrurilor, și alta cea a adevărului. Pe cât e mai înalt soarele decât luna, pe atât e mai înaltă și mai folositoare cea de-a doua decât cea dintâi”⁷⁶.

15. El numește „cunoaștere a lucrurilor” cea care ia naștere din lucrarea [ascetică] și din luptele împotriva patimilor. Omul devine înțelept în poruncile care au fost așezate potrivit unei legi, meditând la ele și folosindu-se de ele.

16. „Cunoașterea adevărului” însă strălucește din ridicarea minții mai presus de orice și din meditarea continuă la Dumnezeu, și numai prin nădejde este ea ridicată până la Dumnezeu. Această cunoaștere nu ne învață nimic despre patimi,

⁷⁶ MARCU MONAHUL, *Despre cei ce-și închipuie că se îndreaptă prin fapte* 144.